

JAMES B. DONOVAN

A KÉMEK HÍDJA FŐSZEREPLŐJÉNEK IGAZ TÖRTÉNETE

IDEGENEK - EGY HIDON

ABEL EZREDES REJTÉLYE

EUROPA

JAMES B. DONOVAN

**IDEGENEK
EGY
HIDON**
ABEL EZREDES REJTÉLYE

EURÓPA
KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 2016

A fordítás alapjául szolgáló kiadás: James B. Donovan Strangers on a Bridge

Originally published by Scribner, a Division of Simon & Schuster, Inc.

Copyright © 1964 by Atheneum House, Inc.

Foreword copyright © 2015 by Jason Matthews All rights reserved.

Hungarian translation © Sóvágó Katalin, 2016

Európa Könyvkiadó, Budapest Felelős kiadó M. Nagy Miklós igazgató
Felelős szerkesztő Katona Ágnes Művészeti vezető Gerhes Gábor A borítót
az eredeti kiadás felhasználásával Pyber Anita készítette

www.europakiado.hu

www.facebook.com/europakiado ISBN 978 963 405 426 9

***Azoknak az amerikai ügyvédeknek, akik a
gyengéket,
a szegényeket és a népszerűtlenekeket védik***

ELŐSZÓ

Az *Idegenek egy hídon*, James B. Donovan, a kirendelt védő könyve Rudolf Abel szovjet hírszerzőtiszt peréről, 1964-es első megjelenése óta semmit sem veszített aktualitásából és izgalmasságából. Érdekelni fogja a klasszikus hidegháborús intrika ínyenceit és lebilincseli a törvényszéki nagyoperák rajongóit. Donovan szellemes leírása ravasz védelmi taktikájáról élvezetes – sőt akár ihletet adó – olvasmány; a homályos betekintés Abel, a szovjet kém rejtélyes és körmönfont elméjébe egyszerűen lenyűgöző; ám ez a pillanatsfelvétel az 1950-es évek egyik kémhistóriájából mindenekelőtt arra figyelmeztet, hogy a hírszerzés a világ második legősibb foglalkozása. Ha netán elfelejtettük volna, a közelmúlt szalagcímei az Amerikában letartóztatott kémekről és alvó ügynökökről majd az eszünkbe juttatják.

A huszadik század legsikeresebb HUMINT (emberi erővel történő) hírszerző művelete vélhetőleg az volt, amikor a Szovjetunió beépült a Manhattan-tervbe, és az 1940–50-es években megszerezte az amerikai atomtitkokat, amit maga Sztálin jelölt ki „egyes számú feladatnak. Az oroszok az Egyesült Államoktól, Nagy-Britanniától és Kanadától lopták össze ezeket a korabeli köznyelvben „atomtitkoknak nevezett információkat. Tudományos körökben máig vita tárgya, hogy igazából hány hétpecsétes titkot fűjt meg a Szovjetunió, és hogy konkrétan hozzájárultak-e ezek az adatok az orosz fegyverkezési programot bénító fizikai és tervezési problémák megoldásához.

Azt tudjuk, hogy az amerikaiaktól lopott információ valóban segített egyes mechanikai problémák kiiktatásában – például a barometrikus detonátor megtervezésében –, de a munka nagyobbik részét a szovjet fizikusok végezték el. Az NKVD (a KGB elődje) ádázul őrizte az eltulajdonított atomtitkokat, amelyekbe sohasem avatta be az orosz tudósok többségét. Lavrentyij Berija, az NKVD főnöke inkább arra használta őket, hogy sunyi módon *ellenőrizze* a szovjet tudósok elméleti és gyakorlati munkáját. A mai közmegegyezés szerint a szovjet hírszerzés valószínűleg egy-két évet takarított meg az oroszoknak a bombagyártásban.

A Szovjetuniónak az 1940-es évek elejétől volt mivel munkálkodnia az

egyes számú feladaton, amelyhez Sztálin korlátlan forrásokat biztosított, míg a művelet irányítására Beriját és a véres kezű NKVD-t hatalmazta fel.

A Manhattan-terv számtalan helyszínre szétagolt, sebezhető célpontot kínált a külföldi hírszerzőknek: ezernél több tudóst, technikust, gépészt, adminisztrátort és kisegítőt foglalkoztatott olyan gyárakban és laboratóriumokban, amelyeknek biztonsága, tekintve, hogy más-más ügynökségekre bízták őket, összehangolatlan és kusza volt. A második világháborúnak ebben a szakaszában a Szovjetunióra, mint megtámadott szövetségesre tekintettek Amerikában, ahol rokonszenvező közvélekedésnek és a washingtoni politikusok támogatásának örvendhetett. Az Oroszország iránti szimpátia azt a meggyőződést alakította ki számos tudósban vagy „atomkémben”, akiket Moszkva beszervezett, hogy a fegyverzeti titkok megosztása kiegyenlíti a háború utáni játszmat, kiküszöböli a gyanakvást és biztosítja a világbékét.

A washingtoni szovjet nagykövetség, a San Franciscó-i szovjet konzulátus és a New York-i ENSZ diplomáciai mentességet élvező orosz hírszerzőinek gyerekjáték volt beszervezni a Manhattan-terv idealista és jóhiszemű, amerikai és emigráns munkatársait. Sokuk vagy Oroszországból származott el, vagy az amerikai kommunista párt tagja volt, vagy mindkettő, mint például Klaus Fuchs, Harry Gold, David Greenglass, Theodore Hall, Julius és Ethel Rosenberg (valamennyien az „Önkéntes” nevű kémhálózat tagjai).

Ám a sikeres szovjet támadások a Manhattan-terv ellen meghozták az ismerős problémákat is. A HUMINT 1952-ben is olyan volt, mint ma: amint elszáll a toborzás kezdeti mámore, akkor kezdődik az igazi munka. Irányítani az illegális forrást nehezebb, mint beszervezni. Moszkvából dőlnek az utasítások: *személyesen* Sztálin követel több infót, jobb infót, gyorsabban. Sürgetni a forrást kényes dolog, és az is biztos, hogy minél tovább kémkedik, annál valószínűbb, hogy rajtakapják. 1950-re veszélyes lett orosz kémeknek az Egyesült Államokban dolgozni. Amerikában eléggé felvizezte a jóindulatot a Szovjetunió iránt a Vörös Hisztéria és a kezdődő hidegháború. Az FBI elhárítói szorgalmasak és veszedelmesek voltak. Amerikai tudósok már nem volt tanácsos nyilvánosan barátkozni egy orosz diplomatával.

Jellegetesen szovjet megoldást találtak az Önkéntes hálózat

fenntartására és működtetésére: szervezz be újabb amerikaiakat futároknak, akik majd találkoznak az atomkémekkel, utána átadják az információkat a tartónak (egy illegálisnak), aki továbbítja a jelentéseket Moszkvába. Ez az elrendezés szavatolja, hogy az oroszok színleg kimaradnak a dologból; a szelvények el lesznek szigetelve egymástól, a biztonság nem csorbul; az oda-vissza kommunikáció a központtal (az NKVD-vel) követhetetlen lesz.

Az NKVD hagyományosan háromféle hírszerzőt alkalmazott külföldön: a *legálist*, általában diplomáciai fedéssel; a *nem hivatalos* ügynököt, aki megjátssza a külföldi üzletembert, tudóst vagy szakmérnököt, hogy időszakosan találkozhasson a célszeméllyel; és az *illegálist*, aki megjátssza a külföldi ország polgárát, és részletesen kidolgozott fiktív előélettel, úgynevezett legendával rendelkezik. Az *illegális* leél feltűnés nélkül több évet, amíg beilleszkedik, valószínűleg fedőfoglalkozást is választ, amelynek nincs látható köze a hírszerzéshez. Előfordul, hogy az ilyen illegális ügynököt csak tíz év múlva aktiválják (ezért is nevezik néha alvó ügynöknek).

A legendának már az előkészítése is fárasztó (a klasszikus eljárás szerint az ügynök egy rég elhunyt személy személyazonosságát veszi fel), de évekig e szerint élni őrijtő. Az illegális ügynök adminisztratív támogatása a végeérhetetlenségig vontatott és nehézkes. Az illegálisakat rémítően sokba kerül telepíteni és fenntartani. Kiképzésük alapos. A kommunikáció és az elővigyázat létfontosságú – ha az NKVD illegálisát letartóztatják, ott nincsen diplomáciai mentesség. A nem tökéletes nyelvtudás hátráltató tényező. A telepítési módszer nehézkességét, drágaságát és veszélyességét ellensúlyozza a bombabiztos fedősztori, a névtelenség és a láthatatlanság.

A legtöbb hírszerzésnél ezek miatt a hátrányok miatt nem használnak illegálisokat. Ám van a kérdésnek emberi vetülete is. Képzeljük el, hogy egy hírszerzőtiszte, akinek van felesége, családja, baráti köre, gyakorlatilag számúznak akár húsz évre is ellenséges területre, hogy ott a más bőrében egyen, éljen, aludjon. Képzeljük el továbbá, hogy e mellé a tiszt mellé kirendelnek egy vadidegent kamu feleségnek (habár ez a „feleség” nagyon érthet a morzeábécéhez). Az egész elképzelés összeegyeztethetetlen a nyugati elvekkel és hajlamokkal. Annyira oroszos, annyira 1950-es, hidegháborús, annyira *szovjet*, hogy azt hinnénk, értelmes hírszerzés ma már nem használna illegálisokat.

Rosszul hinnénk. 2010 júniusában az FBI tizenegy illegálist tartóztatott le New Yorkban, New Jerseyben és Bostonban, akik Vlagyimir Putyinnak és az SZVR-nek (a KGB utódjának) dolgoztak.

Rudolf Ivanovics Abelt, az NKVD ezredesét 1957 júniusában, kora reggel tartóztatták le az FBI és a Bevándorlási Hivatal ügynökei egy brooklyni szállodai szobában, összeesküvés és kémkedés vádjával. Ez jelentette a fordulópontot az FBI Lyukas Ötcentes-aktájában, aminek eredményeként Abelt még ugyanannak az évnek az októberében bűnösnek találta és az atlantai börtönben letöltendő negyvenöt év szabadságvesztésre ítélte a szövetségi bíróság.

Rudolf Abel 1948-ban, Franciaországon és Kanadán át, egy elhunyt litván bevándorló személyazonosságával érkezett az Egyesült Államokba. Az NKVD-nél képezték ki illegális ügynöknek, és azt a parancsot kapta, hogy rázza fel az atomkémek Önkéntes nevű hálózatát, amely 1942 óta csempészte ki az új-mexikói Los Alamosból a Manhattan-terv szigorúan titkos anyagait, de amióta a háborút követően szigorítottak a biztonságon, a tevékenysége ellanyhult. Röviddel érkezése után Abel lecserélte személyazonosságát, beköltözött Brooklynba, és kibérelt egy szerény fotós műtermet, amely tökéletesen megfelelt egy illegális ügynöknek – mint szabadúszó fényképész, Abel nyugodtan utazhatott nem részletezett megbízások miatt – és természetes magyarázatot adott a fotografiai felszerelésre.

Rudolf Abel olyan illegális hírszerző volt, ahogy az a nagykönyvben meg van írva. Folyékonyan beszélt angolul, oroszul, németül, lengyelül és jiddisül. Már fiatalon szeretett fűzni-faragni, zenélni, festeni, fényképezni és rádiózni. A második világháborúban rádiósokat képezett ki a Vörös Hadseregnek, bevonult az NKVD-hez, és részt vett abban a vakmerő rádiós akcióban, amelynek a célja az Abwehr (a német katonai hírszerzés) félrevezetése volt. Jutalmul háborús hőstetteiért őt választották illegálisnak arra a helyre, amely a legnagyobb kitüntetésnek számított az NKVD-nél: az Egyesült Államokba.

Amerikai tartózkodása első két évében Abel berendezkedett, pénzt és utasításokat vett át, és valószínűleg elutazott az új-mexikói Santa Fébe, hogy futárokat válogasson, felrázza az ellustult forrásokat, és új hírközlési terveket dolgozzon ki. Brooklyni műtermében huzalantennát szerelt föl a vízvezetékre

földelt rövidhullámú rádiójához, hogy elkezdhesse küldeni rejtjelezett adásait a Központnak. Űgyesen életre kelthette az Önkéntes hálózatot, mert 1949-ben Moszkva rádión megüzente, hogy Abel megkapta az eredetileg csak a harcban kiemelkedő helytállást tanúsító katonáknak járó, tekintélyes Vörös Zászló érdemrendet. Minőségi adatokat kellett továbbítania, hogy ennyire elnyerte a vén Ragyás Jóska tetszését.

Ám az 1950-es év komoly gondokat hozott az Önkénteseknek. Julius és Ethel Rosenberget, a hálózat fontos futárait és figyelőit letartóztatták; az ugyancsak Önkéntes David Greenglass, Ethel tulajdon testvére vallott rájuk. Lona és Morris Cohent, az orosz származású futár házaspárt azonosították, és be is gyűjtötték volna, de ők Mexikón át Moszkvába menekültek. A hálózat alapjai rendültek meg. Rudolf Abel, az irányító, akit sok futár ismert, veszélyben forgott. Ám Cohenék megszöktek, a letartóztatott Rosenberg házaspár pedig az élete árán sem volt hajlandó együttműködni az FBI-jal. 1953 júniusában kivégezték őket.

A lebukás szélén egyensúlyozó, kimerült Abel segítséget kért. 1952-ben a Központ Reino Häyhänen NKVD-ezredest rendelte ki a helyettesévé. Reino finn bevándorló legendával érkezett a *Queen Mary* hajón, és majdnem két évet azzal töltött, hogy beilleszkedett, pénzt, utasításokat, felszerelést vett föl manhattani, brooklyni és bronxi tárgyi postaládákból. Häyhänen korántsem volt olyan fegyelmezett, szakértő, lelkiismeretes ügynök, mint Rudolf Abel. Alkoholista volt, nyilvánosan összeverekedett „kirendelt” finn feleségével (igazi orosz felesége Moszkvában maradt), feltűnést keltett sűrű otthoni perpatvaraival, és elhanyagolta hírszerzői kötelességeit.

Reino Häyhänen az egyik postaládában talált egy amerikai ötcentest, amelyet üregesre vájtak mikrofilmek vagy egyszer használatos, miniatűr kulcsok álcázásának céljára. Mielőtt a másnapos Häyhänen kinyithatta volna, oda se figyelve el is költötte – vagy elhasználta a metróban. Az aprópénz hét hónapon át forgott közkézen New Yorkban, amíg egy újságos el nem ejtette, és a pénz fel nem pattant, megmutatva a belsejében a parányi papírszeletre írott számcsoportokat. Az FBI-nál négy éven át nem zárhatták le a Lyukas Ötcentes aktáját, mert a szövetségiek képtelenek voltak megfejteni a kódolt üzenetet.

Az automatizált rejtjelezés kora előtt a hírszerző ügynökség és a

terepügynök rádió-összeköttetését egyszer használatos kulcsokkal könnyítették meg. A kulcsok öntapadós szélű papírlapokra nyomtatott, ötös számsorokból és oszlopokból álltak. Az álcázás miatt általában a lehető legkisebb méretben nyomtatták őket.

A terepügynök egyirányú rövidhullámú rádióadásban kapott egy üzenetet a központtól. Az ilyen adásokban egy élettelen női hang olvasott fel számsorokat. Ez volt a kódolt üzenet. Az ügynök ötösével csoportosította a számokat, majd a kulcs szerint kivonta őket egymásból. A kapott érték megfelelt az angol ábécé 26 betűjének, és feltárta az üzenetet. Mivel a kulcs minden oldala különbözött, és csak egyszer használták, felesleges volt mintákat keresni bennük. A kód feltörhetetlen volt, mint azt a Lyukas Ötcentes esete bizonyította.

Häyhänen viselkedése és teljesítménye egyre gyatrább lett, az Önkéntesek hálózata bomlásnak indult, főleg Abel hat hónapos moszkvai pihenője idején. A postaládákat elhanyagolták, a rádióüzeneteket elfuserálták, Reino vodkára és prostituáltakra költötte a műveleti keretet. Abel sürgette a Központot, hogy hívják vissza Häyhänent Moszkvába, amit azok meg is tettek 1957 elején. Häyhänen részeges volt, de nem ostoba. Párizsban beszélt az amerikai nagykövetségre, és átállt. A nagykövetség egyenesen visszaküldte az Egyesült Államokba, az FBI-nak, amellyel Reino készségesen együttműködött. Neveket sorolt, azonosította a tárgyi postaládákat, leírta Abelt, elmondta, hol van a műterme. Megfejtette a pénzbe rejtett üzenetet. A Lyukas Ötcentes aktáját elő lehetett venni a molyirtóból.

Häyhänen többszöri kihallgatása után Abelt egyre szorosabb megfigyelés alatt tartották, majd az FBI-ügynökök 1957. június 21-én, korán reggel letartóztatták bérelt lakásában. Noha tudta, hogy neki ezzel vége, Rudolf Abel kőkemény profi maradt. Nem volt hajlandó válaszolni az őt letartóztató szövetségieknek – később kereken elutasította az FBI ajánlatát, hogy legyen kettős ügynök –, csak engedélyt kért, hogy elpakolhassa drága és kényes felszerelését. A sasszemű FBI-ügynökök rajtakapták, hogy csomagolás közben megpróbált egyszer használatos kulcsokat és mikrofilmeket felcsúsztatni az inge ujjába. Különböző tárgyakat dobott a szemétkosár átvizsgálásánál újabb álcázó eszközök és kémfelszerelések kerültek elő. A szövetségi ügynökök lefoglaltak ezeken kívül mikropontok készítésére

alkalmas mikrokamerákat, és több rövidhullámú rádiót. Találtak üreges csavarokat, kezelőgombokat, keféket, ceruzákat, és fadarabokat, amelyek rejtjeleket, egyszer használatos kulcsokat, mikrofilmeket, kapcsolati terveket és készpénzt tartalmaztak. Előkerültek fényképek Cohenékről, a Mexikón át elmenekült futár-házaspárról, és a hálózat más tagjainál használandó jelszavak.

(A fáradhatatlan Cohenék visszaeső kémek voltak. 1959-ben ismét felbukkantak Nagy-Britanniában, mint Peter és Helen Kroger, hogy besegítsenek annak a szovjet kémhálózatnak – más néven a portlandi körnek –, amely a brit haditengerészet tengeralattjáró hadviselése után kémkedett. Ezúttal Cohen/Krogeréket letartóztatta a Scotland Yard, és börtönbe kerültek. 1969-ben egy fogolycsere során szabadultak.)

Érdekes, hogy letartóztatása idején Abel különösen aggódott berámázott képeiért, amelyeket ő festett. A tárgyalás során és négy börtönéve alatt egyre azon izgult, hogy megfelelően tárolják-e őket, és erősködött, hogy küldjék a festményeket Kelet-Németországba. Már csak találgathatjuk, hogy mikrofilmre vett atomtitkokat rejtette a rámaik üregeibe, vagy mikropontokat takartak a festékrétegek?

A tárgyalás leírása Donovan fanyar stílusában ellenállhatatlan. Egy jogásznak, aki nemrég olvasta a könyvet, szemet szúrt két történelmi jelentőségű mozzanat. Az első az volt, hogy ennek a szalagcímekbe illő, főbenjáró kémkedési ügynek az esküdtbíróságát feltűnő gyorsasággal, *három óra alatt* állították össze. Az ilyen nagy port felverő ügyeknek az esküdtjeit napjainkban heteken, sőt hónapokon át válogatják. Csak Abel esetére lett volna jellemző ez az anomália, vagy az 1950-es években ez volt a szokott eljárás a szövetségi bíróságokon?

A második az volt, hogy Donovannek sikerült elhárítania Abel feje felől a halálos ítéletet, amikor meggyőzte Mortimer B. Byers tárgyalásvezető bírót, hogy felhasználhatják fogolycserére a szovjetekkel. 1957-et írtak, a fogolycserék csak három év múlva kezdődtek. Donovan legalábbis a jövőbe láthatott, mert Francis Gary Powerst, egy U–2 kémrepülőgép pilótáját 1960-ban lelőtték, majd 1962-ben kicserélték Abelre; Donovan eszközölte ki, hogy 1963-ban Kuba szabadon bocsásson több ezer kommandóst, akiket a Disznó-öbölben fogtak el; 1963-ban Marvin Makinent, a Penn egyetem hallgatóját

cserélték ki két szovjet kémre; 1963-ban az Angliában kémkedő Gordon Lonsdale-t cserélték ki Greville Wynne brit ügynökre.

(A fogolycserék Kelet és Nyugat között 1986-ig folytatódtak. Sokat a Havel folyó Glienicke hídján bonyolították le a keletnémet Potsdam mellett, a felosztott Berlin amerikai szektorának egyik félreeső zugában. A könyv lenyűgöző zárójelenetében ezen a hídon megy vissza Rudolf Abel Kelet-Németországba és a KGB ölelő karjaiba, miközben Gary Powers pilóta ugyanott hazatér.)

Az atlantai börtönben Abel festett, részt vett a közösségi életben, megtanult szitázni, és minden évben hatalmas mennyiségben állított elő karácsonyi képeslapokat. A szovjet fogságba esett nyugatiaknak, köztük Powersnek, Pryornak, Wynne-nak és Makinennek Moszkvától északkeletre, az irtózatos vlagyimiri börtönben, vagy a Lubjanka (a KGB-székház) vallató celláiban, vagy a moszkvai Butirka és Lefortovo börtönökben teltek a büntetés évei, leírhatatlan körülmények között, leginkább éhezve, örökös testi-lelki bántalmazásban.

A fotók, amelyek 1957-es letartóztatása idején készültek a széles fehér szalagos szalmakalapot viselő, megbilincselte, lárvaarcú Rudolf Abelről, emblematisztikus képet adnak a hidegháborús érában zajló kémkedésről. A Lyukas Ötcentes esete, megtömvén az elmosódott, egyszer használatos rejtjelkulcsokkal, összepöndörödött mikrofilmekkel, vacak rövidhullámú rádiókkal, ugyancsak egy ablak a világháborút követő hírszerzés karcos világába, a mai szemnek már kezdetleges, kopott barkácsfelszereléssel ügyködő, csúnya és furcsa kisemberek közé, és a nehézkes Glienicke híd – egy rakás szegecselt vas meg egy aszfaltút – fáradt jégszürke ívfényben fürdő rácsozatára, ahonnan talán sose száll fel az örvénylő köd. A Kémek Hídjára.

Sajnálatos módon a kémek játéka ma is folytatódik, még ha nem is vesszük tudomásul, hogy elkezdődött az új hidegháború. Az üreges aprópénzt, a mikropontokat és az egyszer használatos kulcsokat felváltották a laptopok, a 192 bites titkosítású szoftver és a modern szteganográfia. Korai atombombák kézzel rajzolt tervmásolatai helyett a mai hírszerzések a célország elektronikus pénzügyi rendszerének feltérképezésére, energiatartalékainak bemérésére vagy informatikai védelme gyengeségeinek azonosítására törekszenek. Műholdak és drónok segítségével betekinthe-tünk

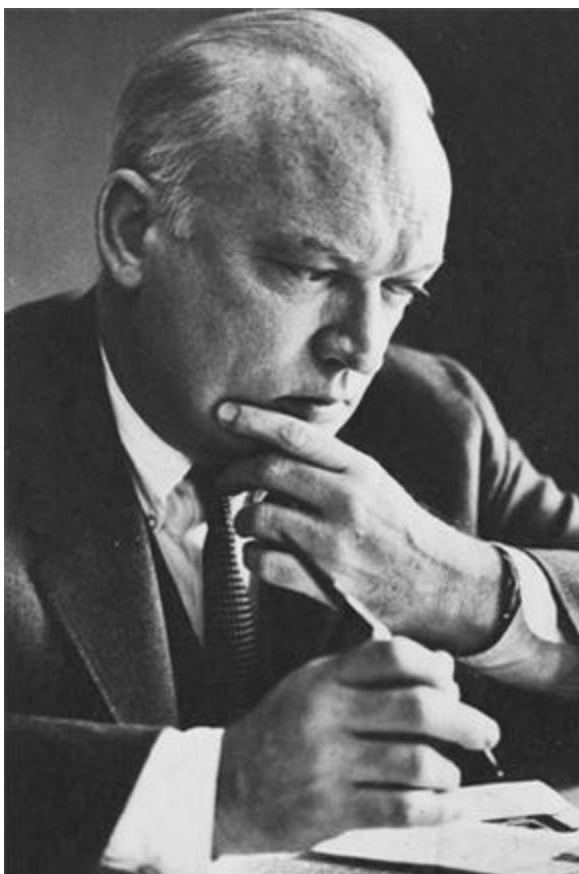
az ellenséges területek mélyére, de az összes csodával együtt sem láthatunk bele az államfők *terveibe és szándékaiba*, akik könnyörtelenül elcsatolják a Krímet, vagy a mullahokéba, akik okvetlenül le akarják gyártani az atombombát, vagy a futóbolondokéba, akik fel akarják hozni a földre a poklot. Arra egyedül az ember képes, az olyan hírszerzők, mint Rudolf Abel.

Donovantól az elképzelhető leghazafiasabb tett volt vállalni Abel védelmét a Vörös Hisztéria idején, amikor más neves jogászok azt se tudták, hogyan iszkoljanak fedezékbe; kiállás volt a törvény, a tisztesség, az igazság mellett, miközben a Szovjetunió, ahol ilyen elvek nem léteztek, ellenséges ügynököket vonultatott fel, hogy kémkedjenek az Egyesült Államokra. Donovan a kor üvöltő szalagcímei ellenére is tudta, mi a fontos.

Lyukas aprópénzzel fölfegyverkezve így játsszák egyszerű férfiak és asszonyok minden korokban a játékot, amely évszázadok óta nem változott: titokban lopnak titkokat, és időnként rajtavesztenek. Utána e rejtélyes testvériség két tagja esetleg úgy mehet el a ködben egymás mellett, mint az idegenek egy hídon.

Jason Matthews

IDEGENEK EGY HÍDON

Balra: James B. Donovan (Louis Fabian Bachrach/Bacrach Studio szívésségéből)

Jobbra: Rudolf Ivanovics Abel (World Wide Photos szívésségéből)

BEVEZETÉS

Reggeli ködben hajtottunk végig a kihalt Nyugat-Berlinen a Glienicke hídhöz, ahova kitűzték a találkozót. Most az innenső végén álltunk a sötétzöldre festett vashídnak, amely átvezet a szovjetektől megszállt Kelet-Berlinbe. A tó túlsó partján volt Potsdam: jobbra a régi kastély rajzolódott ki a dombon. A tavat jobbról-balról sűrű parkerdő fogta közre. Hideg, de tiszta reggel volt 1962. február 10-én.

A híd alatt, a tópart felénk eső oldalán három berlini horgász pecázott. Időnként kíváncsian felnéztek ránk. Néhány fehér hattyú úszkált a vízen.

A keskeny híd túlsó végén, amelyet 1945-ben a „Szabadság Hídjának” neveztek el a bakáink és az oroszok, sötét szőrmesapkás emberek csoportja állt. Kimagasodott közülük Ivan Siskin, egy kelet-berlini szovjet tisztviselő. Vele tárgyaltam meg a fogolycserét, amelyet három kormánynak kell most végrehajtania.

Washingtonban majdnem hajnali három óra volt, de a Fehér Házban égtek a villanyok, és Kennedy elnök is ébren volt, várta az üzenetet. Berlint közvetlen vonal kötötte össze a Fehér Házzal.

A Glienicke híd felénk eső oldalán esőkabátos amerikai tábori csendőrök járkáltak. A nyugat-berlini határőrök, akiket nemrég kurtánfurcsán leparancsoltak a hídról, egy kis őrházban iszogatták papírpohárból a kávéját. Értetlenek, kissé riadtak voltak. Töltött karabélyaikat a sarokba támasztották.

Mögöttünk megállt két amerikai katonai terepjáró. Nagydarab őrei között a sovány Rudolf Abel öregebbnek látszott hatvankettőnél. Az amerikai börtön rajtahagyta a bélyegét. Az utolsó percekben a beléje nevelt önfegyelemből merített erőt.

Rudolf Ivanovics Abel a KGB, a szovjet polgári hírszerzés ezredese volt. Az Egyesült Államokban őt tekintették a „rezidensnek”, aki már kilenc éve irányította Észak-Amerika összes kémjét egy brooklyni fényképésműteremből. 1957 júniusában bukott le, amikor egy züllött szovjet alárendeltje elárulta.

Abelt, akit az FBI letartóztatott, bűnösnek találták és elítélték „katonai és atomtitkok megszerzésére szőtt összeesküvésért”, amit halállal büntettek.

Amikor 1957 áprilisában a szövetségi bíróság először emelt vádat ellene, Abel azt kérte, hogy olyan „védőt rendeljenek ki neki, akit a Kamara választ”. Egy jogászbizottság azt javasolta, hogy a bíróság engem válasszon. Négy év törvényes eljárás után az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága öt szavazattal négy ellenében megerősítette Abel ítéletét. Közben az ezredes elkezdte letölteni büntetését az atlantai börtönben.

Az 1957. november 17-i ítélethirdetéskor arra kértem a nyílt tárgyaláson a bírót, ne hozzon halálos ítéletet, többek között azért, mert lehetséges, hogy a belátható jövőben egy azonos rangú amerikai kerül fogságba Szovjet-Oroszországban vagy egy vele szövetséges államban, akkor pedig a diplomáciai úton lebonyolított fogolycseré szolgálhatja a legjobban az Egyesült Államok érdekeit.

Most, a Glienicke hídon egy ilyen cserére kerül sor, azok után, hogy, mint azt később Kennedy elnök írta nekem, „a diplomáciai csatornák eredménytelenek voltak”.

A híd túlsó végén Francis Gary Powers állt, egy amerikai U-2 gép pilótája. Berlin egy távoli pontján, a „Checkpoint Charlie” néven ismert kelet–nyugati átkelőnél a keletnémetek felkészültek, hogy szabadon engedjék az amerikai Frederic L. Pryort, a Yale hallgatóját. A keletnémet kormány nyilvánosan halálos ítélettel fenyegette meg Pryort, akit 1961 augusztusában, Kelet-Berlinben tartóztattak le kémkedés miatt. Az Abel–Powers–Pryor-csere utolsó szereplője a fiatal Marvin Makinen, a Pennsylvania egyetem hallgatója volt, aki nyolcéves börtönbüntetését töltötte egy kijezi börtönben, és még nem tudta, hogy az oroszok szavatolták idő előtti szabadon bocsátását.

Amikor bemegyek a Glienicke híd közepéig, végrehajtom az előre megbeszélt ceremóniát, visszajövök azzal, amire ígéretet kaptam Kelet-Berlinben, „a Fal másik oldalán”, akkor az én hosszú utam is véget ér. Egy magánpraxist folytató ügyvéd számára ez inkább hivatás volt már, mint eset. A jogi munka időigényes volt, a járulékos munka, amelynek nem voltak jogi vonatkozásai, még inkább.

Börtönbüntetésének majdnem öt éve során én voltam Abel egyetlen látogatója és egyetlen levelezőtársa az Egyesült Államokban. Az ezredes

hihetetlen egyéniség volt, ragyogó koponya, tele azzal az olthatatlan intellektuális szomjúsággal, amely minden korokban jellemzi a tudóst. Mohón vágyott a társaságra és az eszmecserére. A New York-i szövetségi börtönben kínjában franciára tanított egy félig analfabéta maffiózót, akit szemétszállítók zsarolásáért ítétek el.

Tehát Abel és én beszélgettünk. És leveleztünk. Egyetértettünk és vitatkoztunk. Az esetéről; az amerikai igazságszolgáltatásról; a nemzetközi helyzetről; a modern művészetről; az állatok társaságáról; a valószínűségelméletről a magasabb matematikában; a gyerekek taníttatásáról; a hírszerzésről és az elhárításról; az üzöttek magányosságáról; hogy elhamvasszák-e, amennyiben a börtönben hal meg. Érdeklődési köre ugyanolyan kimeríthetetlennek látszott, mint a tudása.

Az elején azt kell elmondanom, hogy mi volt az, amit Abel sose árult el nekem. Sose ismerte el, hogy bármire is, amit az Egyesült Államokban csinált, Szovjet-Oroszországból utasították volna. Hihetetlenül hangzik, de igaz. Elvégre lehetett ő olyan KGB-ezredes is, aki a saját szakállára kezdett el kémkedni. Én azonban mindig abból indultam ki, hogy a vádhatóságnak cáfolhatatlan bizonyítéka van Abel – és az őt ideküldő szovjethatalom – bűnösségére. Az egész védelem ezen a feltételezésen alapult. Továbbá ő tudta, mit tartok róla, némán elfogadta, és sohasem cáfolta ennek az igazságát. Kimondatlanul benne volt még a vitatkozásainkban is, de sose foglalta szavakba, még előttem sem.

Miért? Naivnak, szovjet szimpatizánsnak tartott, vagy azt hitte, sikerült összezavarnia? Szó sincs róla. Ez a nyílt beismerés nemcsak ellentétes lett volna mindazzal, amit harminc év alatt belesulykoltak, de ami ennél is fontosabb, szükségtelen volt a védelméhez, és ez az utolsó érv határozta meg beszélgetéseinket ezen a téren. Egyszer megkérdeztem, mi az igazi neve. Először köntörfalazott, azután azt mondta: „Szükséges ezt tudni a védelmemhez? Azt feleltem, hogy nem, mire dobolni kezdett a lábával, és azt mondta: „Akkor térjünk át olyan kérdésekre, amelyeknek több közük van a tárgyhoz.

Kezdetől tudomásul vette a paradox helyzetet, amelybe a hivatalos kirendeléssel kerültem. Megértette, hogy elvből a legjobb tudásom szerint és a legtisztességesebben látom el a védelmét, mert meggyőződésem szerint ezt

kívánja tőlem az állampolgári és a szakmai becsület, de meg tudta különböztetni az ő törvényes jogainak védelméhez szükséges ismereteket azoktól az információktól, amelyek nem tartoztak a védelemhez, ám értékesek lehettek az amerikai elhárítás számára. A helyzet egyformán megkövetelte tőlünk az őszinteséget és az óvatosságot, mi pedig ehhez tartottuk magunkat.

Ez az egyedülálló ügyvéd-ügyfél kapcsolat mérhetetlenül nagy segítségemre volt, hogy megírhasam Abel ezredes esetét. Nem lenne tiszta a szakmai lelkiismeretem, ha kihasználnom, hogy Abel már eltűnt a Vasfüggöny mögött. Tudta, hogy meg akarom írni ezt a könyvet, amelyhez 1960-ban, röviddel a Legfelsőbb Bíróság ítélete után kezdtem hozzá. Sőt még mondta is, hogy miután kétségtelenül lesznek könyvek az esetről, jobban örülne, ha én vállalkoznék rá, és „nem egy hivatásos író, aki a kelendőség érdekében eltúlozhatna vagy torzíthatna tényeket”.

Nem szándékozom okot adni Abelnek arra, hogy azt hihesse, kár volt megbíznia bennem. Bár ezt értelmetlen mondani, hiszen semmit sem tudok róla, amit föl lehetne használni ellene, akárhol legyen is most. Az amerikaiak veszélyesnek látják a szovjet kémeket, aki nem hajlandó beszélni, ám a Szovjetunióban ez a hallgatás a hazafias önfeláldozás bizonyítéka. A britek, még ha kivégezték is, tisztelték Nathan Hale-t,^[1] akinek emlékét máig őrizzük.

Azon a napon, amelyen kirendeltek Abel védőjének, elhatároztam, hogy naplót vezetek az esetről. Először is egy ennyire bonyolult ügynél a napló hasznos lehet az időnkénti áttekintéshez. Másodszor, megnyugtató számomra szolgálhat, ha ügyfeleimet kivégeznék, nekem pedig számolnom kellene a mégoly alaptalan gyanúsítással, hogy nem tettem meg minden tőlem telhetőt a védelméért. Végül pedig lesz egy személyes írásom a legnagyobb szakmai kihívásról, amellyel szembekerültem a nürnbergi perek óta.

Ilyen írásokból – az észrevételeimmel kibővített naplóból, Abel és „családja” levelezéséből, hivatalos bírósági jegyzőkönyvekből, végül a Külügyminisztériumnak címzett, Kelet-Berlinből sürgönyözött jelentéseimből – született meg ez a könyv. Hogy miért fogadtam el a megbízást? Milyen volt Abel? Miért oszlott meg Legfelsőbb Bíróságunk 5:4 arányban, amikor meg kellett erősíteni az ítéletet? Mit érez egy amerikai, aki

diplomáciai státus vagy mentesség nélkül megy át a Fal mögé, hogy alkudozzon a szovjetekkel? Valóban az Egyesült Államok érdekét szolgálta a fogolycsere a Glienicke hídon? Ennél is több kérdés válaszolja meg önmagát ebben az írásban.

Még 1957-ben, valamikor késő éjszaka, a kapcsolatunkon tűnődve írtam a naplómba (ma már úgy vélem, némileg fellengzősen):

Különböző emberek vagyunk, akiket a sors és az amerikai törvény hozott össze... egy elsőrangú esetben, amely elsőrangú megközelítést érdemel.

1957

„Az Abel-kémper”, William Sharp eredeti litográfiájának másolata. (Dan McDermott és Ed Radzik szívességéből, a Marshall Dennehey Warner Coleman & Goggin irodától)

1957. augusztus 19., hétfő

– Jim, van az az orosz kém, akit most fogott el a FBI. A Kamara szeretné, ha te védenéd. Mit szólsz hozzá?

Ed Gross az ügyvédi irodánktól, New Yorkból telefonált. A hangjából ítélve azt hihette, hogy rossz hírt hozott. Miután letettem a kagylót, megfordultam, és elismételtem a hallottakat Marynek, a feleségemnek, aki lehuppant az ágyra, és csak annyit mondott fáradtan: – Jaj, ne.

Reggel fél tíz volt, éppen kicsomagoltunk a Lake Placid-i nyaralónkban, ami New York államban van, mélyen bent az Adirondack-hegységben. Ekkor kezdődött volna a kéthetes vakációnk, amely a wisconsini Legfelsőbb Bíróságon tárgyalta ügy miatt már egyébként is késett.

Mint minden feleség, Mary is úgy gondolta, hogy a férje agyondolgozza magát, így nagyon várta a vakációt. Lake Placidben ismerkedtünk meg még

főiskolás korunkban, és mind a ketten szerettük az adirondacki hegyeket. Egy nagyvárosi ügyvédnek ez a tökéletes hely ahhoz, hogy pihenjen.

Ed Gross azt mondta, a Brooklyni Ügyvédi Kamara úgy döntött, hogy nekem kellene ellátnom Rudolf Ivanovics Abel ezredes, a vádlott kém védelmét. Azt mondta, hogy Lynn Goodnough, egyik brooklyni szomszédunk a jelölőbizottság elnöke. Több mint tíz éve Goodnough hallotta az egyik beszédemet a nürnbergi perről egy csoport konzervatív brooklyni jogász, köztük néhány tekintélyes német-amerikai előtt. Heves vitára került sor, és mint Lynn mesélte Ednek, az volt a benyomása rólam, hogy kiállok azért, amiben hiszek.

Olvastam a sajtóban beszámolókat, hogy közel két hete egy brooklyni esküdtszék vádat emelt Abel ellen. A sztorik a baljós „mesterkém” néven, az Egyesült Államokban működő teljes szovjet kémhálózat vezetőjeként emlegették.

Elmentem sétálni a nyaralónkból. Valamivel később ittam egy csésze kávé egy vakációzó jogász kollégával, Ed Hanrahannel, a Securities and Exchange Commission^[2] volt elnökével, akinek a véleményére adok. Megbeszéltük az eseményt.

– Jim, úgy is, mint barátod, nagyon nem tanácsolom, hogy vállald a megbízást – mondta. – Rengeteget kivesz belőled, mire véget ér. Épp eleget dolgoztál a Kamarának; keressenek egy büntetőjogászt, aki ellátja a védelmet. Bár ebben csak te dönthetsz.

Aznapi délelőtt hallottam egy másik véleményt is, amit nevezzünk a nép szavának. Átmentem leckét venni a golfpályára. Két ütés között a gyakorlópályán megemlítettem a felajánlott megbízást a klub profijának, Jim Searle-nek, aki régi barátom és golftanárom volt.

– Ki az ördög akarná védeni egyáltalán azt a rohadt strigót? – kérdezte.

Emlékeztettem, hogy alkotmányunk szerint még a leggyűlöltebb ember is jogosult ügyvédre és tisztességes tárgyalásra. Tehát, mondtam, a következő lépés ilyen egyszerű: ki fogja védeni Abelt? Jim egyetértett az elméletemmel, mégis azzal az érzéssel távoztam a gyakorlópályáról, hogy szerinte többek között e miatt az entellektüel észjárás miatt olyan siralmas az ütésem.

Majdnem dél volt, de még mindig nem döntöttem. Felhívtam

Brooklynban Lynn Goodnough-t, aki valóságos indulatba jött a maga csendes módján: – Jim, a bizottság nagyon úgy érzi, hogy itt a szovjet ezredessel együtt az amerikai igazságszolgáltatás is bíróság elé áll.

Goodnough őszintén megmondta, hogy a Kamara beszélt több neves ügyvéddel, akik politikai ambíciókat dédelgetnek, de ők határozottan elutasították a megbízást. Csak nemrég zárult le a McCarthy-éra. Tekintettel szakmai előéletemre – az OSS^[3] mellett betöltött jogtanácsosi munkakörömről a háború alatt és a magánpraxisomban szerzett bírósági gyakorlatra – a bizottság azt gondolta, hogy egyedülállóan alkalmas vagyok Abel ezredes védelmének ellátására. Figyelmeztettem, hogy a közelmúltban nem voltak büntetőügyeim szövetségi bíróságokon, így szükségem lesz egy fiatal ügyészhelyettesre segítőnek. Goodnough egyetértett, majd egy óra múlva visszahívott, hogy Matthew T. Abruzzo járásbíró másnap tizenegy órakor találkozni akar velem az irodájában. Abel ellen Abruzzo bíró előtt emeltek vádat, így ő volt a felelős a védőügyvéd kirendeléséért.

Délután behajtottam Lake Placidbe, és megkértem Dave Sodent, aki akkor helyi ügyész volt, ma pedig a Legfelsőbb Bíróság bírója Essex megyében, hogy engedje használnom a jogi könyvtárát. Átolvastam a kémkedésre vonatkozó törvényeket, és meglepetten láttam, hogy Rosenbergék „atomtitkos hírhedt esete óta a Kongresszus az „idegen hatalom megbízásából végzett kémtevékenységet még békeidőben is halállal büntetendőnek minősítette.

Ez az Abel nevű ezredes nagyon nagy bajban van, lehet, hogy életében utoljára.

Maryvel csendesen megvacsoráztunk. Este kilenckor felszálltam az öreg North Country hálókocsis vonatra New York felé. Hétfőn este a vonat csaknem üres volt. Egyedül ültem az étkezőkocsiban egy whisky mellett. Egy ideig próbáltam olvasni, de a gondolataim folyton visszatértek ahhoz, amit én minden népszerűtlensége vagy reménytelensége ellenére izgalmas szakmai feladatnak láttam. Hajnali egy óra felé, még mielőtt Uticába ért a vonat, úgy döntöttem, hogy elvállalom Abel ezredes védelmét.

Augusztus 20., kedd

Dél előtt felkerestem a brooklyni Szövetségi Bíróságon dr. Abruzzót. Noha sok éve volt tagja a bírói testületnek, még sose találkoztam vele.

Felsoroltam a lehetséges okokat, amelyek a kirendelés ellen szólnak: római katolikus vagyok, az OSS egykori tagja, az Amerikai Légión csapatarancsnoka. Félresöpörte érveimet, és azt mondta, ezek csak még alkalmasabbá tesznek egy ilyen feladatra.

Megemlítettem, hogy jelenleg éppen egy biztosítótársaságot képviselek a manhattani járásbírószágon (New York déli kerületében), amely nem hajlandó életbiztosításokat kifizetni a lengyel kormánynak. A lengyel kormány azt állította, hogy bizonyos állampolgárait, egy lengyel-amerikai katolikus pap életbiztosításának kedvezményezettjeit képviseli. Azzal védekeztünk, hogy Lengyelország rendőrállam orosz katonai megszállás alatt, és mivel hitünk szerint a pénzt nem az állampolgárok, hanem az állam kapná, vissza akarjuk tartani a kedvezményezetteknek járó összeget addig, amíg Lengyelország igazán szabad nem lesz.

Abruzzo bíró erre is legyintett, aztán adott egy példányt a vádiratból, és meglehetősen hivatalos hangon közölte, hogy kirendel védőügyvédnek. Halkan mondtam, hogy elfogadom, ami talán felesleges is volt.

Kormányunk, folytatta a bíró, a vádlottat a legfontosabb szovjet ügynöknek tekinti, akit valaha is elfogtak az Egyesült Államokban. Azt mondta, hogy a pert bizonyosan nemzetközi érdeklődés fogja kísérni; kétségtelenül ebből az okból legalább húsz ügyvéd folyamodott telefonon vagy személyesen a megbízásért.

– Csakhogy nem voltam igazán elégedett a szakmai minősítésükkel vagy az indokaikkal – tette hozzá szárazon.

Abruzzo bíró közölte, hogy Abelnek a letartóztatásakor 22 886,22 dollárja volt készpénzben és betétekben, és noha meg kell beszélnem a honoráriumot az ügyfelemmel, a bíróság jóváhagy legalább tízezer dollárt, plusz a dologi kiadásokat a per idejére. Mondtam, hogy bármilyen díjat elfogadok, de már elhatároztam, hogy jótékony célra fogom adományozni. Ez az én dolgom, felelte a bíró, bár mintha meg lett volna lepve.

Délután fél háromkor találkoznom kellett a sajtóval. Manhattani irodámat elárasztották az újságírók. Azzal nyitottam meg a sajtókonferenciát, hogy a megbízást úgy fogadtam el, mint közszolgálatot. Nyomatékosan hangsúlyoztam, hogy Abelnek nemzeti érdekből biztosítani kell a tisztességes

tárgyalást, és kértem őket, hogy ne azonosítsák az amerikai hazaárulókkal azokat a külföldi hírszerzőket, akik a saját kormányukat szolgálják.

– Óvakodjunk összemosni ennek a vádlottnak a helyzetét az olyan személyekével, mint a Rosenberg házaspár és Alger Hiss – mondtam. – Ha a vád állításai igazak, akkor nem amerikaival van dolgunk, aki elárulta a hazáját, hanem egy orosz állampolgárral, aki mondhatni katonaként szolgálta országát egy rendkívül veszélyes küldetésben. Amerikaiként remélem, hogy az Egyesült Államok kormányának sok országban vannak hasonló emberei hasonló küldetésben. Egy titkos ügynök munkája mindig veszélyes és hálátlan, mert tudomásul kell vennie, hogy ha lebukik, országa automatikusan magára hagyja. Nathan Hale-nek mégis sokfelé van szobra az Egyesült Államokban.

Valaki megkérdezte: – Hogy érzi most magát? Örül a megbízásnak?

Egy darabig gondolkoztam, azután őszintén feleltem: – Ezt nem mondanám. Nem. De méltányolom, hogy a Kamara annyira nagyra tart, hogy engem választott.

Közben arra gondoltam, amit Miles McDonald, New York Legfelsőbb Bíróságának bírása mondott ugyanaznap, amikor felhívott, hogy sok szerencsét kívánjon. – Remélem, tudja, mire számíthat. Azóta, hogy John Adams védte az 1774-es bostoni mészárlásban bűnös angol katonákat, egyetlen védőügyvédnek sem jutott még kevésbé népszerű ügyfél.

Amikor késő este hazaértem, nyolcéves Mary Ellen lányom (aki bizonyosan hallgatta a rádiót) ceruzarajza fogadott az asztalomon. A rajz egy fekete hajú, ferde szemű elítéltet ábrázolt, csíkos ruhában, lábbilinccsel, és az volt a címe: „Orosz kém a börtönben! A margóra odaírta csupa nagybetűvel: „Jim Donovan neki dolgozik.

Augusztus 21., szerda

Ezen a napon kellett találkoznom új ügyfelemmel, Rudolf Ivanovics Abel ezredessel. Délelőtt tizenegykor lázas jövés-menés fogadott az erődszerű brooklyni szövetségi bíróságon. A levegő sistergett az elektromosságtól, mint egy különösen látványos bűneset tárgyalásának első napján. Az öröktől a liftkezelőkön át az előcsarnok vak újságosáig mindenki osztozott az izgalomban. Mindenfelé újságírókat, magnetofonnal

fölfegyverkezett rádióriportereket, tévékamerákat és világosítókat lehetett látni.

– Elfogadja-e védőjének az ezredes? Készíthetünk majd egy közös képet? Adnak ki közös nyilatkozatot?

A fogdában bemutatottak Abel ezredesnek, akivel gyorsan kezet ráztam, utána elsiettünk a folyosón a surrogó tévékamerák mellett a szűk kihallgatóhelyiségbe, amelyet kérésemre egy rendőrbíró fenntartott nekünk az első megbeszéléshez.

Egy rendőrszakasz betessékelt a helyiségbe, ránk zárta az ajtót, és kint maradt őrködni a folyosón, mi pedig váratlanul négyszemközt találtuk magunkat.

– Itt a felhatalmazásom – nyújtottam át neki az Ügyvédi Kamara részletes sajtóközleményének másolatát. – Szeretném, ha alaposan átolvasná, és megnézné, van-e benne valami, ami ön szerint megakadályozza, hogy ellássam a védelmét.

Föltette keret nélküli szemüvegét. Miközben elmélyülten olvasott, én alaposan megnéztem magamnak. Nagyon ágrólszakadtnak látszott gyűrött, kék zsávolyruhájában. El is határoztam, hogy a tárgyalásra keríteni kell neki valamilyen tisztességes ruhát, amiben kellően tekintélyesnek mutatkozhat.

Azon tűnődtem, amiket összeírtak róla az újságokban és a magazinokban: „Jelentéktelen kis ember... éles patrícus arc... hosszú orr, fényes szem, olyan, mint egy kíváncsi madáré.” Én olyannak láttam, mint egy tanítót. Aztán emlékeztettem magamat, hogy Himmler is annak látszott. Abel vékony volt, de szíjas és erős. Amikor kezet fogtunk, érezhettem, hogy ugyancsak kemény a marka.

Miután befejezte az olvasást, felnézett, és azt mondta: – Ebben semmi sincs, amitől változtatnom kellene a véleményemen. Kész vagyok elfogadni önt védőügyvédemnek. – Tökéletes angolsággal beszélt, annak a jó házból való britnek a kiejtésével, aki leélt néhány évet Brooklynban.

Ismertettem vele az életbiztosítási pert, amelyet éppen vittem a manhattani járásbírószágon, nem hagyva ki, hogy Lengyelországban jelenleg szovjet fennhatóság van. Vállalat vont, és annyit felelt: – Ez bírósági ügy. Elvégre, ha a biztosítótársaságok másképp döntenek, és kifizetik az

összegeket, esetleg ismét fizetni kényszerülhetnek a lengyel igénylőknek, ha valaha is politikai fordulatra kerül sor Lengyelországban. – Le voltam nyűgözve. Az életbiztosítók, egyéb okok mellett éppen erre, „Vasfüggönypróbának” használták a lengyelországi esetet.

Mondtam, hogy bármilyen honoráriumot elfogadok, amit a bíróság ésszerűnek tart, de oda fogom adni jótékony célra. Azt felelte, ez „kizárólag rám tartozik. Méltányos összegnek találta a már említett 10 000 dollárt, és elmesélte, hogy egy jogász, aki meglátogatta a börtönben, 14 000 dollárt kért a védelemért. Ő azonban elutasította, mert az ügyvéd „nélkülözte a szakmai méltóságot, „rendetlen külsejű volt és „piszkos volt a körme. (Ez aztán jó nevelést kapott, gondoltam.)

Miután letudtuk a formásokat, helyet foglaltunk, és megkérdezte, mi a véleményem a helyzetről. – Azt hiszem, most befürödtem – tette hozzá szárazon.

Valóban, amikor az FBI egy júniusi kora reggelen rátörte az ajtót, komplett kémfelszerelést talált a manhattani szállodai szobában és a brooklyni műteremben. Voltak itt rövidhullámú rádiók az adások ütemtervével; üreges csatok, mandzsettagombok, nyakkendőcsipeszek és más eszközök a titkos üzenetek tárolására; kódkulcsok, kódolt üzenetek, mikrofotózásra alkalmas készülékek és térképek, amelyeken megjelölték az Egyesült Államok legnagyobb támaszpontjait. Valamint a vádhatóság azt állította, hogy legalább egy bűntárs teljes vallomást tett.

– Sajnos, ezredes, hajlamos vagyok egyetérteni magával – mondtam, majd elmagyaráztam, hogy az újságcikkekből és a hivatalos aktákból, amelyekbe a bírósági írnoknál betekinthessem, úgy látom, hogy a kémkedés vádja cáfolhatatlan. – Őszintén szólva most, hogy van ez az új törvény, amely halállal bünteti a kémkedést, és tekintettel országaink jelenlegi hidegháborús viszonyára, csoda lenne, ha megmenthetném az életét.

Egy pillanatra lehajtotta a fejét. Hogy kitöltsem valamivel a csendet, elmondtam, hogy abban reménykedem, hátha sikerül kedvezőbb közhangulatot teremtenem a tárgyaláson. Ehhez azonban látnom kell, hogyan reagálnak az első sajtókonferenciámra. Komoran megjegyezte, hogy nincs sok esélye méltányos tárgyalásra „abban a légkörben, amelyet máig megmérgez a közelmúlt mccarthyzmusa. Azt is mondta, hogy szerinte az

Igazságügyi Minisztérium már le is folytatta a bűnvádi eljárást, és el is ítélte azzal, hogy „széles körben propagálja a bűnösségét, és kikiáltja „mesterkémnek”. – Ezt mind olvasták a bírák és az esküdtek – mondta. Azt feleltem, hogy bíznia kellene az amerikaiak elkötelezettségében a korrekt eljárás iránt.

Számomra nem volt kétséges, hogy Abel pontosan az, aminek a vádhatóság mondja, és ő is úgy döntött, hogy felesleges lenne mást állítani. A kitoloncolásra váró határsértők texasi gyűjtőtáborában, a vádemelést megelőző kihallgatáson eskü alatt vallotta, hogy szovjet állampolgár, és kérelmezte, hogy a Szovjetunióba toloncolják ki. Texasban azt is bevallotta, hogy kilenc év óta tartózkodik illegálisan az Egyesült Államokban, és ennek az időnek a legnagyobb részét New Yorkban töltötte, miközben legalább három álnevet használt.

Amikor szóba hoztam Texast, elmesélte, hogy az FBI szabadságot és évi 10 000 dolláros állást ajánlott neki az amerikai elhárításnál, amennyiben hajlandó „együtműködni”.

– Azt kell hinniük, hogy mindnyájan patkányok vagyunk, akik megvásárolhatók – jelentette ki, és ez elvezetett az ő átállt helyetteséhez, Häyhänenhez, a koronatanúhoz. – Patkány – mondta keserűen. – Nem értem, hogyan képes egy ember elárulni a hazáját, és ekkora szégyent hozni a családjára, csak azért, hogy a bőrét mentse.

Tudatta velem, hogy semmilyen körülmények között sem fog együtműködni az Egyesült Államok kormányával, és nem tesz olyat, amivel kínos helyzetbe hozná a hazáját, akkor sem, ha az életével fizet érte. Azt feleltem, hogy amerikaiként sajnálatosnak tartom a döntését. Egyébként, mondtam, ha elítélnék, majd azzal érvelek, hogy jobban szolgálná országom érdekeit, ha őt megkímélnék, mert pár börtönév után meggondolhatná magát.

Azt is mondtam, hogy jobban kellene ragaszkodnia az élethez, mert a politika is változik, az amerikai–szovjet kapcsolatok javulhatnak, ami előnyös lehet számára; a Szovjetunióban lebukhat egy vele egyenrangú amerikai, és ekkor ki lehet cserélni a foglyokat, vagy valamilyen más eshetőség adódik. Arra gondoltam, hogy a családtagjai meghalhatnak, és akkor már nem kell emiatt hallgatnia.

– Nem erőltetek semmit – mondtam –, de mint amerikai állampolgár,

remélem, hogy megváltozik a véleménye az együttműködésről. Erről nem beszélünk többé, csak ha szóba hozza. – Úgy gondoltam, ennél messzebb nem mehetek.

– Méltányolom – válaszolta –, és megértem, hogy ellentmondásos érzelmei vannak velem és a védelmemmel kapcsolatban.

Utána áttértünk a háttérére. Nem irányítottam a társalgást, mert látható örömmel beszélt, én pedig fontosnak tartottam, hogy már az első találkozásnál kialakítsuk a kapcsolatot. Büszke családból származik, mondta, amely tekintélyesnek számított a forradalom előtti Oroszországban. Ismételten hangsúlyozta szeretetét és hűségét „Oroszország anyácska iránt, ahogy ő fogalmazott. Jeleztem, hogy a sajtókonferencián igyekeztem méltányos elfogulatlansággal szólni a háttéréről, és megkülönböztetni az esetét „a tősgyökeres amerikai árulókétól. Ezt indokolt megkülönböztetésnek tartotta, és meg is köszönte.

Mondtam, hogy fontos lenne elismertetni félkatonai státusát, mert akkor érvényesek lennének rá a nemzetközi előírások. Azt felelte, hogy a hazájában egyenruhát viselt, és Oroszországban a Vörös Hadsereget nem számítva mindenütt elismerték a katonai rangját. Ám nem akarta, hogy ezredesként emlegessék – kivéve, ha erre van szükség a védelemhez –, mert ez rossz fényt vethetett volna a hazájára. Kérdeztem, mit akar, hogyan szólítsam, mire szélesen elmosolyodott. – Szólítson Rudolfnak, Mr. Donovan. Az is van olyan jó név, mint a többi.

Beláttam, hogy Abruzzo bírónak igaza van: Abel kulturált ember, különleges jelenség, mind a foglalkozása miatt, mind más szempontokból. Nemcsak folyékonyan társalgott angolul, de járatos volt a szlengben is („befürödtem, „patkány). Mint megtudtam, öt nyelvet beszélt az angol mellett, kitanulta az elektrotechnikát, értett a kémiához, az atomfizikához, tehetséges amatőr zenész és festő, matematikus és kódfejtő volt.

Nyíltan, őszintén beszélt velem, úgy sejtem, azért, mert felszabadítóan hatott rá, hogy az OSS-nél dolgoztam. Talált valakit, akivel „szakmai kérdésekről” diskurálhatott, és közben nem kellett attól tartania, hogy a szomszéd bokszban ülő párocska kihallgatja. Választékos modorú, jó humorérzékű, rendkívül intelligens ember volt. Egyre jobban felengedtünk egymás iránt. Érdekesnek találtam, és ha civil lett volna, bizonyosan

összebarátkozok vele.

Ebben nem voltam egyedül. Nem minden büszkeség nélkül mesélte, hogy a West Side-i szövetségi börtön szigorúan őrzött cellájában tartják, de a rabtársak barátságosak hozzá. – „Ezredesnek” szólítanak – mondta. – Nemcsak megértik a helyzetemet, de elismerik, hogy a hazámat szolgáltam. Azonkívül ott mindig tisztelik az olyan embert, aki nem köp.

Megígértem, hogy a legjobb tehetségem szerint fogom védeni, és gondom lesz rá, hogy a per minden egyes lépésénél betartsák a törvényes előírásokat. Mindazonáltal az igazságszolgáltatás, a szakmai önérzetem és az ő érdeke is azt kívánja, hogy a védelem tiszteletet parancsoló legyen. – Nem fogok indítványokat tenni pusztán izgágaságból – mondtam –, és kerülöm az önreklámot. Ugyancsak elutasítom a nagyszájú balos csoportosulások és hasonló ajánlkozásait, ha segítséget kínálnának.

Abel azt felelte, hogy feltétlenül egyetért. – Semmit se tegyen, ami sérthetné olyasvalakinek a méltóságát, aki becsülettel szolgál egy nagy nemzetet – mondta halkán. Csak hüledeztem. Még ilyet!

Megkérdeztem, van-e valamilyen problémája, bármi, amiben segíthetek. Azt felelte, hogy a Fulton Street-i műteremben vannak a festményei. – Érzelmi okból – magyarázta – nagyon drágák nekem, mert részei az itteni életemnek. Félek, hogy vandálok betörhetnek a műterembe, és megfújhatják őket a hírverés kedvéért. – Megnyugtattam, hogy utánanézek a festményeinek, és ha kell, találok valamilyen helyet a tárolásukra az otthonomban.

– Pillanatnyilag van valamilyen konkrét óhaja? – kérdeztem.

– Ó, igen – felelte –, szeretnék szabad lenni. – Elmosolyodott, amikor ezt mondta, ám aztán elkomolyodott. Szeretné megkapni a napi sajtót, mondta, „kivéve a bulvárlapokat”.

Másodszor is kezet ráztunk, majd elbúcsúztam tőle, hogy szembenézzek a riporterekkel. Majdnem három óra hosszat beszélgettünk.

Aznapi este otthon, miután a család lefeküdt és a ház elcsendesedett, még sokáig ültem a dolgozószobámban. Átnéztem több jogi szöveget, utánaolvastam kémkedési eseteknek itt és Európában, paragrafusokra szedtem a vádiratot.

Arra a következtetésre jutottam, hogy ha a vád nem gyengíthető meg eljárásjogi vagy alkotmányos alapon, legjobb reményünk Abel életének megmentésére, ha megtámadom Abel áruló helyettesének, Reino Häyhänen alezredesnek a tanúvallomását. Häyhänen jellemét és szokásait részletesen ismertetni kell az esküdszékkal, hogy felmérhessék az alezredes szavahihetőségét. Továbbá azt kell sulykolnunk, hogy nem Szovjet-Oroszországot vagy a kommunizmust pereljük, mindössze annyit kell eldöntenünk, hogy törvényeink szerint Abel elkövetett-e egy bizonyos bűncselekményt. Ha a védelemnek sikerül ezt elérnie, akkor az esküdtek legalább csak abban az esetben nyilváníthatják bűnösnek, ha a vád minden észszerű kétséget kizáróan bizonyította az igazát.

Tettem egy felfedezést, amely reményre adott okot. Kutatásaim közben egyetlen olyan esetre sem bukkantam, hogy akár Amerikában, akár az újkori Európa történelmében halálra ítélték volna békeidőben elkövetett kémkedésért egy külföldi hírszerzőt. Ethel és Julius Rosenberget azért ítélték halálra, mert amerikai állampolgárok voltak, akiknek a büntetése a második világháborús eseményekből következett. Hazánkban így Abel ügye lesz az első bűnvádi eljárás egy külföldi hírszerző ellen az úgynevezett „Rosenberg-törvény” hatálya alatt, amely békeidőben is főbenjáró bűncselekménnyé nyilvánítja a kémkedést.

A 24 oldalas vádirat félelmetes dokumentum volt egy magányos védőügyvéd számára. Abelt három pontban vádolták meg: 1. összeesküvéssel atomtitkok és katonai információk továbbítására Szovjet-Oroszországnak (maximális kiszabható büntetés: halál); 2. összeesküvéssel ilyen információk gyűjtésére (maximális kiszabható büntetés: tíz év szabadságvesztés); és 3. összeesküvéssel idegen hatalom be nem jelentett ügynökeként folytatott tevékenységre, hamis személyazonosság felhasználásával (maximális kiszabható büntetés: öt év szabadságvesztés).

Ezenfelül azzal is vádolták, hogy négy összeesküvő társa volt: az árulója, Reino Häyhänen, álneven „Vic, Mihail Szvirin, Vitalij Pavlov és Alekszandr Mihajlovics Korotkov, akik Häyhänen kivételével mind visszatértek Oroszországba. Kettejüket „fontosabb személyeknek nevezte a vádirat.

Pavlov valamikor másodtitkár volt Ottawában, a kanadai szovjet

követségen, ahol a háború után egy szovjet kémhálózatot irányított. Amikor a hálózat 1946-ban felbomlott, dr. Klaus Fuchst őrizetbe vették Angliában, míg nálunk letartóztatták a Rosenberg házaspárt. Mihail Szvirin, a másik összeesküvő, akiről tudni lehetett valamit, New Yorkban az ENSZ Titkárságának alkalmazottja volt 1954 augusztusától 1956 novemberéig, ahol évi 10 000 dollárt keresett „az ENSZ-nek tett szolgálataiért”.

A vádirat – főleg az úgynevezett „megkezdett bűncselekmények” – volt olyan olvasmány, mint egy puha kötésű krimi vagy egy forgatókönyv. Csak a színhelyet kellett volna áthelyezni Brooklynból Bécsbe vagy Lisszabonba. Ilyenekkel találkoztam benne:

1948-tól vagy körülbelül ettől az évtől kezdve... a „Mark néven [kódnév], továbbá a Martin Collins és Emil R. Goldfus neven ugyancsak ismert Rudolf Ivanovics Abel törvénybe ütköző módon, szándékosan és tudatosan összeesküvést szőtt a „Vic néven is ismert Reino Häyhänennel... és más, a vádesküdszék előtt ismeretlen személyekkel, hogy az Amerikai Egyesült Államok honvédelmével kapcsolatos dokumentumokat, írásokat, fényképeket, negatívokat, terveket, térképeket, modelleket, feljegyzéseket, eszközöket, berendezéseket és információkat, mindenekelőtt az Amerikai Egyesült Államok fegyverzetével, felszerelésével, és fegyveres erőinek felállításával kapcsolatos információkat és az Amerikai Egyesült Államok atomenergia-programjával kapcsolatos információkat közöljenek, szállítsanak és továbbítsanak a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének...

Nevezett összeesküvés részeként a vádlott... aktiválja és aktiválni próbálja ügynöki minőségben az Egyesült Államok területén a fegyveres erők olyan tagjait, akik pozíciójuk folytán információkat szerezhetnek az ország védelméről...

...a vádlott rövidhullámú rádióadón fogadja... a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének... utasításait, és továbbítja nevezett kormánynak az adatokat...

...a vádlott „tárgyi postaládákat” készít csatokból, szögekből, pénzérmékből, elemekből, ceruzákból, kezelőgombokból, fülbevalókból és hasonlókból... amelyek alkalmasak mikrofilmek, mikropontok és más titkos üzenetek elrejtésére.

...a vádlott és összeesküvő társai úgy tartják a kapcsolatot, hogy

nevezett „tárgyi postaládákba” rejtik az üzeneteket, majd elhelyezik őket... az előre megbeszélt pontokon a brooklyni Prospect Parkban, a New York-i Fort Tryon Parkban és más helyeken...

A sors fintora, hogy Abel a brooklyni Prospect Parkot használta. Kétszintes társasházi lakásunk a Prospect Park Westen a 213 hektáros parkra, a kerület zöld oázisára néz. Amikor ezt a vádat olvastam, kinéztem a dolgozószobám ablakán a Prospect Parkban hunyorgó fényekre. Ott lent volt egy olyan pont, amit Moszkvában választottak ki kémek részére. Valószínűleg használták valamikor éjszaka is, a sűrű sötétségben, miközben Mary és én partit adtunk odafent.

A vádirat folytatódik:

Nevezett összeesküvés keretében... a vádlott nagy összegeket kapott a szovjet kormánytól a törvényellenes tevékenységekre... mely pénz bizonyos részét el kellett ásnia a földbe a jövőbeli felhasználásra.

...amennyiben háborúra került volna sor az Egyesült Államok és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége között, a vádlott és egyes összeesküvő társai titkos rádióadókon továbbítottak és vettek volna illegális rádióadásokat... és küldtek volna információkat az Egyesült Államok honvédelméről, továbbá szabotázsakciókat hajtottak volna végre az Egyesült Államok ellen.

Tizenkilenc bűncselekményt soroltak fel, hogy kitöltsék a részletek hézagait, megalapozzák az összeesküvés vádját, és az összes bűntársat befonják a sötét akcióba. Végigkövették az összeesküvést a Kremlből az Egyesült Államokba, bemutatták, hogyan találkoztak titokban a főszereplők, hogyan használták a tárgyi postaládákat, és hogyan hajtották fel ügyüknek az információkat és az újoncokat a legszélesebb körből. Továbbá megmagyarázták, milyen kapcsolatban állt Abel Häyhänennel.

A megkezdett bűncselekményekből ez a mese rajzolódott ki: Abel 1948. november 5-én, Kanada „egy ismeretlen pontján” surrant át az Egyesült Államokba. Itteni munkájához 1952-ben csatlakozott Häyhänen alezredes, de csak tizenegy hónap múlva került sor az első személyes találkozásra.

1952 nyarán Häyhänent behívták a hírszerzés moszkvai központjába, közölték vele, hogy kiküldik az Egyesült Államokba, és átnyújtottak neki egy

csalással szerzett amerikai útlevelet. Jelen voltak a megbeszélésen Szvirin és Pavlov összeesküvőtársak. Häyhänen októberben, a *Queen Mary* hajóval futott be New Yorkba. Érkezését a Central Park egyik lovaglőösvényének útjelző táblájába szúrt fehér rajzszöggel jelezte a többi szovjet ügynöknek.

Közben Abel berendezkedett fényképésműtermében a brooklyni Fulton Street 252. szám alatti ház legfelső emeletén, a Brooklyn híd árnyékában. A szovjet rezidens, ahogy később a vádirat fogalmazott, „arcátlan vakmerőséggel” pontosan az FBI brooklyni és Long Island-i irodáinak épületével szemben ütötte fel a sátorfáját, és a vétel javítására rádióantennákat szerelt föl a műterme előtt.

Abel hírszerző idegközpontja a legközelebbi rendőrőrstől is csak egysaroknyira volt. Ennek dacára a műterem tökéletes „fedést kínált, mert a Brooklyn Heights kopottabb szélén volt, ahol művészek, írók és költők éltek immár száz éve maguknak való életüket, és ahol nem illett beleütni az orrunkat a mások dolgába. Így hát 1953. december 17-én Emil R. Goldfus, azaz Rudolf Abel, azaz „Mark kibérelt havi 35 dollárért egy szegényes, egyszobás „műtermet”.

1953 nyarán sor került Abel és Häyhänen („Vic”) első találkozására a New York-i Flushingban, a Keith-féle mozi férfiaknak fenntartott dohányzójában. Häyhänen az utasításnak megfelelően vörös-kék csíkos nyakkendőt viselt, és pipázott.

– Ne bajlódjon a jelszavakkal – mondta Abel. – Tudom, hogy maga az. Menjünk ki.

Az elkövetkező két évben „Mark és „Vic időnként találkoztak. Az egyik találkozáson Abel adott Häyhänennek egy rövidhullámú rádiót; a másikon adott neki egy kódolt üzenetet, hogy fejtse meg; a harmadik alkalommal vitt neki 200 dollárt és egy hamis születési anyakönyvi kivonatot. Kétszer bízott rá külső munkát, egyszer a coloradói Salidában, egyszer a massachusettsi Quincyben. Együtt utaztak el New Hyde Parkba Long Islanden, Atlantic Citybe New Jerseyben, és a New York-i Poughkeepsie-be. Az utóbbi helységbe azért mentek, „hogy megfelelő helyet keressenek egy rövidhullámú rádióadónak, mondta a vádirat. (Häyhänen később arra panaszkodott, hogy Abel megvetette őt, mert szellemileg alacsonyabb rendűnek tartotta, és olyan lenézően bánt vele, „mint egy sofőrrel.)

Noha Abelt a manhattani szállodai szobában vették őrizetbe, Brooklynban emeltek ellene vádat, és ugyanoda tűzték ki a tárgyalást, mivel Brooklynban volt a műveleti központja. Ennélfogva a vádiratot Leonard P. Moore államügyész (Brooklyn és Long Island) és az Igazságügyi Minisztérium belbiztonsági főosztályának vezetője, William F. Tompkins főügyész helyettes írta alá. Tompkins Washingtonból utazott ide, hogy irányítsa a vádesküldtszék nyomozásának utolsó szakaszát, és itt is maradt, mint a vád képviselője.

Hajnali két óra múlt, mire letettem a vádiratot. Hosszú, fárasztó nap követte a reggelt, amelyen először találkoztam Abellel.

Augusztus 22., csütörtök

Meghívtam ebédre Moore államügyészt (jelenleg a második kerületi fellebbviteli bíróság bírója) és Tompkins főügyész helyettesét (akkor Washingtonban dolgozott, jelenleg New Jerseyben folytat magánpraxist). Három óra volt, mire végeztünk.

– Noha a védelemnek természetesen a lehető legerélyesebben kell kifejtenie az álláspontját – kezdtem –, biztosíthatom magukat, hogy nem lesz olcsó kötözködés jelentéktelen dolgok miatt. – Elmondtam nekik, hogy Abel is egyetért a méltóságteljes védekezés elgondolásával, amire megvan a maga oka.

Arra is rámutattam, hogy egy ennyire bonyolult esetről egyetlen védőügyvédnek nehéz megállnia helyét a szövetségi kormánnyal szemben, amelynek kimeríthetetlen források állnak a rendelkezésére. Épp csak most kezdtem hozzá az eset kutatásához, de máris tisztában vagyok vele, hogy az Igazságügyi Minisztériummal és az FBI-ügynökök légiójával kell versenyt futnom, miközben a New York-i ügyvédi kamara és a sajtó lesi minden mozdulatomat.

Reménykedve szóba hoztam a nürnbergi perek ügyrendi szabályzatát, amely előírta a bizonyítékok közzétételét az ügyészi szakaszban, vagyis hogy a vád nem mutathat be semmiféle bizonyítékot, amelyet a védelem előzőleg nem tekintett át. Például mielőtt Nürnbergben bemutattam volna a náci koncentrációs táborokról készült filmeket, a megelőző estén zárt körben levetítették őket a védőknek.

Ezt az előírást az európai perrendtartásból vettük át, és azért döntöttünk úgy, hogy Nürnbergben is ezt használjuk, mert az egész világnak – különösen Németországnak – látnia kellett, hogy tisztességes tárgyalást biztosítunk a vádlottaknak.

– Hitem szerint a bizonyítékok ennyire általános közzététele az ügyészi szakaszban sajnálatos precedens lenne a hazai bűnüldözésben – mondta Mr. Moore.

– Közönséges esetben talán igen – válaszoltam. – De az Abel-per a nürnbergihez hasonlóan nemzetközi érdeklődésre tarthat számot. Minden országgal el kell ismertetnünk, hogy az amerikai bíróságok a legigazságosabbak. Az európai átlagembernek azt kell látnia, hogy a mi perrendtartásunk becsületes.

Az elvben megegyeztünk, de Moore és Tompkins félreérthetetlenül közölték, hogy pontosan annyit kapok, amennyit nekik adniuk kell a bűnügyi perrendtartás szövetségi szabályainak megfelelően, semmivel sem többet.

– Ez egyértelmű eset – mondta Tompkins. – Egyszerűen és simán fogjuk intézni. Nincsen szükség sem magnófelvételekre, se másfajta bizonyítékokra, amelyek törvénysértőnek minősíthetők, és a vád nem alkalmaz olyan eljárásokat, amelyek miatt a Legfelsőbb Bíróság megbuktatta az ítéletet más kémperekben.

Amikor rákérdeztem, kéri-e a közvádló a halálbüntetést, Tompkins azt felelte, hogy a jelenlegi szakaszban a vád csak közli a bírósággal a tényeket, de nem tesz javaslatot a büntetésre. – Részemről nem hiszem, hogy a vádnak a halálbüntetést kell kérnie – mondta –, de a kép akár holnap is változhat.

Megbeszélésünk kellemes hangulatban zajlott le, és úgy éreztem, hogy kölcsönösen hasznos volt. Elvi síkon mindenben egyetértettünk. Rokonszenves, tiszteletre méltó emberek voltak.

Az irodában hatalmas posta fogadott. Sokan kerestek telefonon, többségük azért, hogy elismerését fejezze ki, amiért elfogadtam a felkérést. A levelek nagyjából rokonzenvezők voltak. Barátok és jogászok küldték őket az Államok minden részéből, sőt még Európából is. Bátorítottak, megértették a munka nehézségét. Egyikük, egy episzkopális barátom, még egy rövid imát is mellékel.

Sok ilyen volt: „Nem tudom, hogy gratuláljak-e, vagy részvétemet fejezzem ki. Egy jogász barátom írta a connecticuti Bridgeportból: „Remélem, elveszíted a pert, de elismerésre méltóan teszed. A dallasi Robert Storey ezredes, az Amerikai Ügyvédi Kamara egykori elnöke csodálatos, bátorító levelet írt (sok hasonló hangnemű levelet kaptam): „A népszerűtlen ügyek védelme egyike azoknak a dolgoknak, amelyek hivatássá teszik ezt a szakmát.”

Egy közeli barátom, akit csodáltam hazafiságáért és bátorságáért (Ray Murphy, az Amerikai Légión volt országos parancsnoka) Kaliforniából írt: „Itt az esély megmutatni az egész világnak és Abel orosz irányítóinak, hogy az amerikai igazságszolgáltatás a legkülönb. Noha a Kreml ettől nem változik meg, hatással lehet a világ többi részére.”

Aznap este részt vettem egy régimódi ír toron Bay Bridge-ben, Brooklyn egyik legszebb lakónegyedében. Feleségem családjának egyik barátja halt meg, akit a brooklyni Clavinnél ravataloztak fel. Részvétemet fejeztem ki, és közben örömmel állapítottam meg, hogy a jelenlevők többsége, akik közül sokakkal régóta nem találkoztam, barátságosan viselkedik. Képviseltette magát a brooklyni római katolikus közösség szinte minden rétege. Mialatt mentünk a virrasztásra, megfordult a fejemben, vajon hogy fogadják az orosz ezredes védőügyvédjét?

Egy öregasszony, aki nagyon igyekezett udvarias lenni, megjegyezte: – Nohát, Mr. Donovan, nem valami előnyös képeket csináltak magáról azok a fotósok! – Minden célzás az esetre megmaradt ebben a diplomatisztikus stílusban. Senki sem kérdezett rá nyíltan, hogy milyen érzés képviselni az ezredest.

Ha jól értelmeztem a tort, ha a levelek és telefonhívások többsége valóban a közhangulatot tükrözte, akkor az emberek egyre jobban ráéreztek, miért fontos megkülönböztetni magunkat a diktatórikus szovjet államtól azzal, hogy méltányosan kezeljük a vádlott Abelt. Láthatólag azt is elfogadták, hogy a hazájukat szolgáló oroszok nem azonosak az amerikai hazaárulókkal. Ám a védelemnek még ezek után is el kell követnie mindent annak a megértésére, hogy ebben az esetben nem Szovjet-Oroszország ül a vádlottak padján.

A tárgyalás úgy sötétlett a láthatáron, mint egy viharfelhő. Szeptember

16-ra tűzték ki. Már egy hónapom sem volt.

Augusztus 23., péntek

Reggel kilenckor találkoztam Moore államügyésszel, hogy megbeszéljük, mi legyen Abelnek azokkal az ingóságaival, amelyeket nem foglaltak le bizonyítéknak: a rengeteg szerszámmal, könyvvvel, „tárgyi postaládával és a festményekkel, amelyeknek épségéért Abel annyira aggódott. Kijelentettem, hogy csak abban az esetben vállalom a felelősséget a festményekért, ha az FBI megröntgenezi és tisztázza őket. Elmagyaráztam, hogy a kémeknél több száz éves szokás festőnek kiadni magukat: ráfestettek álcázni akart térképekre, tervezetekre, üzenetekre. Nem tartozik a munkakörömhöz, hogy lehetséges hírszerzési anyagokról gondoskodjak. (Amikor később ismertettem Abellel az álláspontomat, csak nevetett, és azt felelte – amit tovább is adtam az FBI-nak –, hogy báriumot kevert az olajfestékeihez, úgyhogy „időpocsékolás lenne megröntgenezni a képeket. A bárium hatástalanítja a röntgent, amely így nem tárja fel, mi lehet a festék alatt.)

Az ügyész és én egyetértettünk abban, hogy Abel ingóságait egy nyilvános raktárban kell elhelyezni, amelyhez egyszerre lesz hozzáférése a vádnak és a védelemnek. Június 29-én két FBI-ügynök átkutatta Abel műtermét, ahonnan 202 tárggyal távoztak. Augusztus 16-án visszatértek, és 126 újabb tárgyat hoztak el a folyosói tárolójából. A tárgyakat 20 kartonpapír dobozba és deszkaládába csomagolták.

Az itt következő merítés az FBI leleteiből képet ad ügyfelem kettős életéről az Egyesült Államokban: egy 250 wattos generátor; egy Hallicrafter rövidhullámú rádió, fülhallgatóval; egy Speedgraphic kamera, tömértelen fényképezési felszerelés és kellék; lyukasztók és szerszámok; számos filmes doboz, néhány ruhadarab; gépelt feljegyzések „A művészet nem keverhető össze a politikával” cím alatt; a Palisades Interstate nemzeti park Bear Mountain/Harriman részének átnézeti térképe; Queens, Brooklyn, továbbá New York állam Westchester és Putnam megyéinek utcaterképe; más térképek Chicagóról, Baltimore-ról és Los Angelesről; szögek, filmek, üreges kezelógombok, mindenféle kacat 13 hurutoldó cukorkásdobozban; egy csíptető dosszié matematikai képletekkel; kották, egy gramofon, lemezek; rajztömbök; tudományos magazinok, műszaki brosrák; egy betétkönyv; egy

finomítóüzemet ábrázoló olajfestmény; egy doboz óvszer; 64 ecset.

Délután fél háromkor megtettem első látogatásomat Abelnél a szövetségi börtönben, egy jelentéktelen, de nagyon célszerű épületben a manhattani West Streeten. Miután beengedtek a távirányítású ajtón, aláírtam a nyilvántartást. Innen még csak egy személy kísérelt meg szökést, és neki sem sikerült.

Egy szűk lyukban találkoztam Abellel. Azonnal eldöntöttem, hogy ilyen körülmények között nagyon nehéz lesz nyugodtan beszélgetni, ezért tőlem telhetően igyekszem megszervezni, hogy az FBI brooklyni irodájában találkozassunk. Mellesleg ő is „otthon érezheti” magát, ha az ablakon kinézve a Fulton Streetet látja.

Abelnek ezen a második megbeszélésen sem volt kifogása a kirendelt védője ellen. Miután leült, azt mondtam: – Nem akarok alaptalan reményeket ébreszteni magában, de úgy gondolom, hogy jól startoltunk. – Beszámoltam a postámról, a telefonhívásokról és első sajtókonferenciám megértő visszhangjáról.

– Meggyőződése, hogy magának jól fog jönni az amerikaiak ragaszkodása a korrektséghez. Az amerikaiak azt szeretik, ha elveitől függetlenül mindenki megkapja az igazságszolgáltatástól a méltányos elbánást.

– Tudom – mondta ő. – Végül is elég hosszú ideig éltem közöttük. Engem csak a bulvársajtó aggasztott.

Ezután felsoroltam, mit végeztem mostanáig, majd azt mondtam, a védelem méltósága érdekében a legjobb formájában kell megjelennie a bíróság és a fotósok előtt, vagyis új ruhára van szüksége. Levettem a méretét, és megírtam, hogy mindenből újat vásárolok.

– Milyen öltönyt szeretne? – kérdeztem.

– Magára bízom – felelte, aztán elmosolyodott, és hozzátette: – Talán olyan benyomást kellene keltenem, mint egy Wall Street-i ügyvéd. Legjobb lesz egy szürke, háromrészes flanelöltöny. – Mindketten nevettünk, noha én is ilyet választottam volna.

Munkarendem következő pontja egy kérdéssorozat volt a riporterektől az ezredes művészi érdeklődéséről. A kérdéseket az újságíróktól kaptam.

Megegyeztünk Abellel a helyes válaszokban. A legtöbben azt firtatták, nem érzi-e úgy, hogy művészi hajlamait derékba törte a pártfegyelem. Ezek a kérdések megválaszolatlanul maradtak. Egy másik érdeklődőnek azt üzentem, hogy Rembrandt és Frans Hals a kedvenc festői.

Abel festményeit sose mutatták be Amerikában, de 1957 februárjában „Emil Goldfus portréját látni lehetett a Nemzeti Grafikai Akadémián. A kép, amelyet Burt Silverman, az ezredes egyik brooklyni barátja festett, a műtermében ábrázolta Abelt (vagy Emil Goldfust), ecsetek és festékek között, a háttérben a rövidhullámú rádiójával. A művész „Az amatőr címet adta a festményének, a szó eredeti, „műkedvelő értelmében, és azt nyilatkozta, hogy a rádió a kép modelljének „élénk intellektusára utal. Silvermannek természetesen fogalma sem volt arról, hogy a szomszédja az amerikai szovjet felderítés ezredese.

Abel azt mondta, hogy a festésben ragaszkodik a realizmushoz, és tagadta, hogy ő írta volna a lakásán talált feljegyzéseket, amelyek szerint nem keverhető össze a művészet a politikával. Azt állította, hogy ezeket a jegyzeteket egy barátja hagyta nála évekkal ezelőtt.

Közöltem, hogy összes ingóságát, a festményeket is beleértve, át akarom vitetni egy raktárba. Aláírt egy meghatalmazást, hogy belátásom szerint intézkedhessek, de volt olyan agyafúrt megkérdezni, hogy azt az „Emil R. Goldfus” nevet használja-e, amellyel a brooklyni műtermet bérelte.

– Talán a vádirat példájára hozzá kellene tennem a „más néven Mark és Rudolf Ivanovics Abelt” – mondta.

– Azt felejtse el – válaszoltam. Moore államügyész és én már megvitattuk ezt a kérdést, és arra jutottunk, hogy mivel az ezredes Emil Goldfusként írta alá a bérleti szerződést, leegyszerűsítene a dolgot, ha a továbbiakban is ezt az aláírást használná.

Utána megkérdeztem, kívánja-e, hogy fölvegyem a kapcsolatot a washingtoni szovjet nagykövetséggel? Hátha tisztáznák Abel státusát, és esetleg diplomáciai mentességet kaphatna. A követség mindeddig mereven elzárkózott. Azt mondtam Abelnek, hogy gondolkoztam a dolgon, és az a véleményem, hogy nem kellene ezzel kísérleteznünk.

Először is, én csak úgy vehetem föl a kapcsolatot a szovjet

nagykövetséggel, ha előbb megbeszélem az amerikai illetékesekkel. Nagyon nem szívesen lépnék be olyan területre, ahol állampolgári és védőügyvédi kötelességeim ellentétbe kerülhetnének egymással. Azt is elmagyaráztam, hogy egy ilyen lépésnek bumerángthatása lehet a védelemre. A szovjet nagykövetség, miután olvashatta életrajzomat az újságokban, valószínűleg az FBI „téglájának tekint, és azt gondolná, az én kapcsolatfelvételem is része az „összeesküvésnek, amellyel az Egyesült Államok le akarja járni a Szovjetuniót.

– Véleményem szerint Oroszország leírta magát, mint titkos ügynököt – mondtam. – Mostantól egyedül van.

– Nem értek egyet magával! – csattant fel. – Nem „írtak le sehonnan. Természetes, hogy ki kell maradniuk az ügyből. Ez hagyomány az én szakmámban, amit teljes mértékig megérték. De nem „írtak le, és sértő, hogy ilyesmire céloz.

Ekkor jutottunk a legközelebb a nézeteltéréshez. Ettől függetlenül kijelentette, hogy pontosan azt gondolja esetleges kapcsolatfelvételemről az Amerikába akkreditált szovjet tisztviselőkkal, amit én. Azt mondtam, nagyjából ugyanazt elérhetem, ha a tárgyalás megfelelő pillanatában kifejtem néma ügyfelem füle hallatára, hogy a közvédlő szerint Abel a szovjet katonai elhárítás ezredese, és a védelem a tárgyalás érdekében kész elfogadni a vádhatóság igazát. Ezt a lépést – hacsak nem támasztja alá a semmisségi indítványt a mentelmi jog alapján –, valószínűleg csupán abban az esetben kockáztatnánk meg, ha az esküdtbíróság elítélné Abelt, de kizárólag akkor, ha előnyt jelentene az ítéletnél vagy a fellebbezésnél.

Láthatólag elégedett volt az érvelésemmel, és én is elégedetten jöttem el tőle. Két órán át tárgyaltunk.

A West Street-i börtön előtt várt az újságírók csoportja, akik most már árnyékként követtek. Kérdezték, hogy ment a megbeszélés, ezúttal miről beszélt Abel. Nem sokat mondhattam nekik. Azt feleltem, Abel „változatlanul higgadt, „nem óhajt látogatókat, és nem fogad senkit. Azt is megemlítettem, hogy nem folyamodik külső segítségért, bízva a sajtóban, hogy megértik, mit jelent ez: széles ívben elkerüljük a szovjet nagykövetséget, és nem akarjuk a balosok vagy a vérző szívek sleppjét vonszolni magunk után.

A nyomasztó szövetségi börtönből átmentünk a folyón Abel rendetlen brooklyni műtermébe. A riporterek és fotósok ekkor láthatták először a rejtékhelyet, amelyet lezártak és őriztek Abel letartóztatása óta.

A szoba piszkos volt és szabálytalan alakú, a sarkok nem voltak derékszögűek. A padlón, a kamrában és egy hosszú asztalon tornyokban álltak a festés és a fotózás kellékei. A mosogatót nem súrolták ki, az ablakokra rákérgesedett a korom, és mindenfelé festmények voltak. Csak a falakon tizenhat lógott, a többit a padlón tárolták, dobozokban. Ötven befejezett festményt számoltam össze, volt közte egy akt, utcai jelenetek, portrétanulmányok és három önarckép. Ebben az összevisszaságban úgy árválkodott a bontatlan borsóleveskonzerv, mint kutyakiállításon az egyetlen macska.

Az államügyészi hivatalban azt mondták, hogy a festményeknek láthatólag nincsen közük Abel „szakmai” tevékenységéhez, kivéve legfeljebb azt, amelyik egy olajfinomítót ábrázolt. Ezt nem tudták hova tenni.

Abel rajzai és festményei nagyon érdekelték a riportereket, elsősorban a témájuk miatt. Laikus szemnek egészen jók voltak, de a szakértő sok kivetnivalót talált bennük. „Annak a kezdőnek a színeit használja, akinek van tehetsége, de sose elemezte az eszközeit – foglalta össze Abel egyik hivatásos festőbarátja. – Bár ha kapott volna még öt évet, nagyon jó festő lett volna belőle.”

(Amikor beszámoltam erről Abelnek, annyit mondott félvállról: „Jobban fejlődhettem volna a festésben, ha több időm lett volna.” Amivel természetesen arra célzott, hogy ennél komolyabb kérdésekkel kellett tölteni az idejét.)

Ami a témákat illeti, Abel rajzainak többsége New York lepusztult negyedeiben készült. Vázlatkönyvében több oldalt töltöttek meg az álló, ülő vagy gubbasztó, magányos öregemberek. Voltak, akik sakkoztak vagy dámáztak egy kis parkban; mások csendesen, már-már csüggedten beszélgettek az utcán. Akadtak köztük jellegzetes boweryi csövesek, de a többség nem ilyen volt, hanem mindenkitől elhagyatott, magányos csavargó, aki türelmesen haladt az útján a semmibe.

Egyik művész ismerőse úgy gondolta, hogy Abel hordozta annak a csövesnek a sebhelyeit, akinek „sikerült bejönnie az utcáról. „Van az ilyen

hapsikban valami – mondta ez az ismerős. – Ha jobbra fordul is a sorsuk, mindig olyan a nézésük, mint az övé. Ez persze épp megfelelt Abel céljainak.

Miután eljöttem a Fulton Street-i műteremből, átmentem a Brooklyn-i Ügyvédi Kamarához, ahol megbeszélésem volt a kirendelésemért felelős három jogásszal (Lynn Goodnough-val, Frederick Weissbroddal és Raymond Reyslerrel), valamint Louis Merrill-lel, az elnökkel. Csalódásunkra telefonált az a neves büntetőjogász, akit szerettünk volna megnyerni segítőnek a védelem számára, mert ügyészként jelentős tapasztalatokat szerzett a büntetőeljáráásban. Elnézést kér, mondta, de az üzlettársa (aki nem jogász) ellenzi, hogy ő elfogadja ezt a felkérést, mert attól fél, hogy a kedvezőtlen társadalmi visszhang miatt az emberek bojkottálnák a vállalkozásukat.

Augusztus 24–25., szombat, vasárnap

Mindkét nap dolgoztam az ügyön, ugyanakkor foglalkoztam több üzleti ügyfelemmel is, akik sikereik ellenére sem voltak ennyire híresek. Irodánk nál sokan hitték azt, hogy konzervatív ügyfeleinket elveszítjük, mert egy orosz kémeket védek. Nem értettem egyet a jóslataikkal, és ezt meg is mondtam nekik. Akárhogyan is, legalább egy munkatársunk azzal fenyegetőzött, hogy kilép.

Jó hír is volt a postában. Több vezércikket szenteltek nekünk más városokból való napilapokban, amelyek elismerték veszélyes küldetést teljesítő katonának az ezredest, aki a hazáját szolgálja. Az egyik – a San Franciscó-i *Chronicle*, amelyet egy régi barátom, Rollo Fay küldött meg – kedvezően nyilatkozott kirendelt ügyvédi szerepemről:

Donovan „közszolgálatnak” tekinti [Abel védelmét]. Ez a meghatározás, a vádlottnak tulajdonított bűnök aljasságát nézve, első megközelítésre nevetséges túlzásnak tetszhet, de második megközelítésre tökéletes összhangban van a megszentelt amerikai elvvel, amely szerint minden gonosztevőnek – a kommunista kémeket sem kivéve – joga van egy napra a bíróságon és a legtisztességesebb nyilvános tárgyalásra.

A vezércikk idézte megjegyzéseimet a sajtókonferencián Nathan Hale-ről, reményemről, hogy „kormányunknak hasonló emberei vannak hasonló küldetéseken”, majd ezekkel a szavakkal zárult:

Természetesen nem sok esély van rá, hogy Donovan megnyerje ezt az

ügyet, amit ő kétségtelenül tud, mint ahogy tudja ezt Abel ezredes is. Ám egy ilyen jogász feltűnése egy ilyen ügyben bizonyosan növeli az amerikai igazságszolgáltatás nemzetközi tekintélyét, ugyanakkor a hideg tényekkel enyhíti az amerikaiak gyűlöletét a kémkedés sajnálatos, de nélkülözhetetlen mestersége iránt.

Legidegesebb kollégám rögtön küldözgetni kezdte összes fontos ügyfelünknek a *Chronicle* vezércikkének fénymásolatát.

Augusztus 26., hétfő

A délelőttöt annak szenteltem, hogy részletesen elemezzem a vádiratot, és kötetlen megbeszélést folytassak az ügyről néhány kollégával. Az általános vélekedés az volt, hogy borzasztó nagy szükségem van segítségre, különösen a jogi kutatásokhoz és a háttér-információkhoz, amelyek elengedhetetlenek, ha a védelem csak egy kicsit is csillogni akar. Tisztáztam munkatársaimmal, hogy a megbízás személyes, és nem kérem a cégtársaktól, hogy nálam több időt szánjanak az ügyre.

Segítőt keresve felhívtam a New York-i déli járásbíróság egyik volt államügyészét, aki megértette, mennyire égető szükségem van egy tapasztalt fiatal jogászra, aki járatos a bűnvádi eljárás új szövetségi előírásaiban, és volt olyan kedves megadni azoknak a volt ügyészhelyetteseknek a névsorát, akiknek a képesítését ismerte. Miután áttanulmányoztam a névsort, arra a következtetésre jutottam, hogy meg kell próbálnom rávenni egy fontos Wall Street-i ügyvédi irodát, hogy ajánlja fel egy ilyen ember idejét közszolgálat gyanánt.

Augusztus 27., kedd

Abel jókedvű volt, amikor délután találkoztunk, hogy áttekintsük, ami eddig történt, és kitaláljuk, mi legyen a következő lépés. Azt mondta, és nem viccelt, hogy nem egyedül engem érdekel a védelme.

Elmagyarázta, hogy bár magánzárkában van, és „szigorúan őrzött fogolynak számít, rabtársai mégis felvilágosították a jogairól, sőt még idézeteket is továbbítottak neki az idevágó jogi precedensekről. Megmutatott egy gondosan formált betűkkel írott „eligazítást, amelyet becsempészték a cellájába. Az idézetekből és az érvekből ítélve a szerzők, kétségtelenül első kézből, bőséges tapasztalatokat szereztek a büntetőeljárásról, és most

készségesen ajánlották fel Abelnek ingyenes „börtönügyvédi” tanácsaikat. Noha a rabok többsége rendíthetetlen hazafi volt, és köztudottan tetteleg is bántalmazták a lecsukott amerikai kommunistákat, az ezredes láthatólag elnyerte a börtönlakosság támogatását.

Abel azt mondta, hogy a rabok figyelmesen követik az ügyet a New York-i újságokból, és egyikük arra készül, hogy összefoglalja a vádirat gyenge pontjait. Azt feleltem, hogy alig várom ezt az összefoglalást.

Utána megvitattuk a Jenck-döntést, amelyet a Legfelsőbb Bíróság a közelmúltban hozott. Eszerint a vádhatóság bizonyos határig köteles a védelem rendelkezésére bocsátani a terhelő tanúk vallomásaival kapcsolatos FBI-és egyéb nyomozati aktákat, hogy a védelem előre kikereshesse bennük az esetleges ellentmondásokat a keresztkérdésekhez.

Abel okosan szólt hozzá a témához, de azt mondta, én tudom, mi a legjobb eljárás ebben az esetben. Tréfásan felvettem, hogy talán megbeszélhetné a kérdést legújabb kollégáimmal, a börtönügyvédek kamarájával.

Augusztus 28., szerda

Kora reggel elsétáltam a Wall Streeten a Dewey, Ballantine, Bushby, Palmer és Wood ügyvédi irodához, ahol megbeszélésem volt Wilkie Bushbyval, az egyik vezető partnerrel. Az iroda sok embert foglalkoztatott, számos munkatársa szerepelt a volt ügyészhelyettesek néhány napja kapott névsorában. Kifejtettem Mr. Bushbynak, hogy haladéktalanul szükségem van képesített segítőre. Türelmesen végighallgatott, és azt mondta, megbeszéli kérésemet az iroda összes elérhető beltagjával. Délután három órakor megtelefonálta a választ.

– A kamara érdekében úgy döntöttünk – mondta –, hogy a per egész idejére kölcsönadjuk magának egy fiatal munkatársunkat, Arnold Fraimant. Mr. Fraiman továbbra is megkapja tőlünk a fizetését, és nem számol fel munkadíjat. – A döntést, tette hozzá Mr. Bushby, egy olyan értekezlet után hozták, amelyen jelen volt Thomas E. Dewey, New York állam egykori kormányzója és volt elnökjelölt. Kifejeztem Mr. Bushbynak hálámat és elismerésemet a szakmai felelősségről vallott szilárd elveikért.

A harminckét éves Fraiman a Columbia egyetem jogi karán végzett, és

három éven át dolgozott New York déli járásbíróságának ügyészi hivatalában. Azonnal találkoztunk, délután ötkor már be is mutattam a Brooklyni Ügyvédi Kamara bizottságának, amely kirendelte Abel védőjét. Fraiman fiatal és rámenős volt. A védelemnek pontosan erre van szüksége.

Egy riporter, aki az eset hátterével foglalkozott, azt írta, hogy rendszeresen találkoztam Abellel a börtönben, és „feltérképeztem a lehetséges lépések sorozatát, de nem vagyok hajlandó elárulni, mik lesznek ezek a „tervezett lépések.

Noha nem óhajtottam bejelenteni, első titkos „tervezett lépésem” az volt, hogy komplett új ruházatot vásárolok az ezredesnek. Délután meg is tettem: elmentem egy jó nevű férfikonfekció-üzletbe az Lower-Broadway-n. Antracitszürke öltönyt kértem, és megadtam az eladónak Abel méreteit. Azt akartam, hogy olyan benyomást keltsen, mint egy bankár, de a személyi kölcsönök osztályáról.

Az eladó bizonyosan azt hitte, hogy keresztényi kötelességemet teljesítem, és egy halott barátomnak vásárolok ruhát, hogy a tetem szalonképes legyen. Tartózkodtam a szükségtelen információktól. Vásároltam egy komplett összeállítást: öltönyt, fehér inget, csíkos nyakkendőt (a figyelmes eladó „sötét árnyalatokat javasolt). A nadrágon igazítani kellett. Mondtam az eladónak, hogy értesítsen, amikor elkészül, majd valakit érte küldök, és ünnepélyesen megkértem, siettesse az átalakítást, mert „sürgős esetről van szó. Együtt érzőn bólintott.

Augusztus 30., péntek

Délelőtt tizenegy órakor Fraiman és én találkoztunk Abellel kényelmesebb körülmények között, a brooklyni bíróság üres kihallgatójában. Bemutattam Fraimant, gyorsan ismertettem szakmai tapasztalatait. Abelnek nem volt kifogása.

Javasoltam, hogy vegyük át részletesen az ügyét, és mondjon el az áruló Häyhänenről, amit csak lehet. Okvetlenül találkozni akartam Häyhänennel, hogy feltehessek neki bizonyos kérdéseket, és ha lehet, még a vádemelési szakaszban megismerhessem a vallomását. Ám előbb tudnom kellett valamit a hátteréről. Utána fel kellett kutatnunk, vagy őt, vagy olyanokat, akik ismerik. Az újságok azt írták, hogy „az amerikai titkosszolgálat szigorú őrizetben tartja”. Abel nem vonakodott, sőt készségesen beszélt erről az

emberről, aki véget vetett a pályafutásának, és börtönbe juttatta, ahol a halálbüntetés lógott a feje fölött.

Häyhänen, mondta, Eugene Nicolo Maki álnéven élt az Egyesült Államokban, és „egy senkiházi” volt. Többször keveredett részeg verekezésbe, amivel felhívta magára a rendőrség figyelmét. Ráadásul az előző őszen karambolozott Newarkban, odaát New Jersey államban, és majdnem elbukott a szondázáson. Arra következtettem, hogy ezek az adatok részben Häyhänentől, részben más forrásokból származnak.

Abel közölte, hogy Maki időnként a brooklyni Bay Bridge-nél, a „Finntown” nevű városrészben lakott. Häyhänen Finnországban építette ki a legendáját: hamis útlevele szerint az idahói Enaville-ben született, ám ifjúságát Finnországban töltötte. Az igazi Maki, magyarázta Abel, született amerikai volt, akit a szülei épp azelőtt vittek látogatóba Finnországba, hogy 1938-ban kitört a finn–orosz háború, amelyben mindnyájukat megölték.

Jól ismertem Bay Bridge-et, népes skandináv közösségével, amely megszervezi a maga társadalmi életét: vannak skandináv–amerikai dalkörök, templomok, éttermek. Ünnepi felvonulásokat tartanak, újságokat adnak ki. Nagyon törvénytisztelő emberek, sok barátom volt közöttük.

Abel leplezetlen megvetéssel közölte, hogy Amerikában töltött ideje nagyobb részét Häyhänen egy huszonöt év körüli, szőke, skandináv nőnek szentelte, akiről az ezredes kelletlenül elismerte, hogy „egész csinos. Häyhänen feleséget és egy kisfiút hagyott maga után Oroszországban, akiket, mint Abellel tudatta, „egyszerűen imádott.

Abel panaszkodott, hogy Häyhänen nem mozgott eleget New Yorkban, és angoltudása megcsinylette elszigetelt életmódját. – Én figyelmeztettem, hogy töltsön több időt született amerikaiakkal – mondta –, mert azt akartam, hogy olyan angolt beszéljen, ami nem kelt feltűnést. Ezt ismételten hangsúlyoztam, mert nagyon vastag volt az akcentusa.

Häyhänen vagy Maki, folytatta Abel, tavaly (1956) decemberben jelentette, hogy azt hiszi, követik; nagyon ideges, sőt feltűnően zaklatott volt. Ám amikor legközelebb találkozott vele az idei év elején, tökéletesen magabiztosnak látszott. Abel azt mondta, most már azt hiszi, hogy decemberben Häyhänent titokban letartóztatta az FBI, és attól kezdve a szövetségi ügynökök utasítására találkozott az ezredessel.

Idén (1957) áprilisban találkozott utoljára Abel Häyhänennel, és felszólította, hogy szökjön ki az országból. Adott neki 200 dollárt és egy hamis születési bizonyítványt. Azt mondta, hogyha Häyhänen valóban feldobta az FBI-nál, akkor nagyon valószínű, hogy erről a megbeszélésről hang-és képfelvétel készült. Az jutott az eszembe, amit Tompkins ügyész mondott: ez egyértelmű eset, nincsen szükség sem magnófelvételekre, sem más bizonyítékokra, amelyek törvénysértőnek minősíthetők. Talán Tompkinsnak volt igaza.

Most azt akartam, hogy Abel maga mondja el eskünyilatkozat formájában a letartóztatását. Az újságok csak egy töredékes sztorit közöltek annak alapján, amit a vádhatóság feltárt előttük, vagyis hogy Abelt egy New York-i szállodában tartóztatták le, egy texasi táborba zárták mint határsértőt, és a később megszerzett információk alapján vádat emeltek ellene Brooklynban kémkedés miatt.

Amíg mesélt, én csak csodálkoztam, micsoda elképesztő dolgok estek meg itt. Miután Abelt letartóztatták a Latham Szállóban, hogy kiutasítsák az Immigration and Naturalization Service^[4] végzése alapján, amelyet nem szükséges nyilvánosságra hozni, neki és holmijának nyoma veszett öt napra. Titokban, bár hivatalosan Texasba szállították; ott magánzárkába csukták, ahol kihallgatták az FBI ügynökei és a Bevándorlási Hivatal tisztjei. Ő és az ingóságai mintha sose léteztek volna Manhattanben; nem jelentették be nyilvánosan, hogy letartóztatták, hogy átszállították a 3000 kilométerre levő Texasba, vagy hogy főbenjáró vétséggel gyanúsítják. Mivel vádlotként ugyanazokkal a jogokkal rendelkezett, mint bármelyik amerikai polgár, itt nagyon durva hibát követtek el.

Az eskünyilatkozat vázlatában így mondta el az eseményeket:

„1957. május 11-én, Martin Collins néven bejelentkeztem a New York-i Manhattanben a Latham Szállóba az East 28th Street 4. szám alatt. A 839-es szobát béreltem ki heti 29 dollárért, amit mindig szombaton fizettem.”

Miután nyilvánosságra hozták Abel letartóztatását, a riporterek meginterjúvolták a Latham igazgatóját, aki úgy írta le Martin Collinst, hogy „csendes, visszahúzódo ember volt, kevés szolgáltatást vett igénybe. A szállóban jó bérlőnek számított, mert idejében fizetett, nem követelőzött, és „nem jártak hozzá látogatók, sőt úgyszólván észre sem lehetett venni, hogy

létezik. Ez volt Abel erőssége: mindig csak egy arc volt a tömegben, egy név a nyilvántartásban, egy szótlan alak a többség légióiban, amelyek feltűnés nélkül, türelmes névtelenségben kutyaagolják végig az életüket.

„A 839-es szoba a nyolcadik emeleten volt, és egy kis fürdőszoba tartozott hozzá. A szoba megközelítőleg 3 x 4 méteres volt. A bútorzat egy dupla ágyból, egy alacsony fiókos szekrényből, egy kis íróasztalból, két székből és egy felhajtható bőröndtartóból állt. Volt egy beépítetlen, egyajtós ruhásszekrény.”

Volt a szobában egy éjjeliszekrény is, amelyen az FBI szerint egy Hallicrafter rövidhullámú rádió állt. Az antenna végigfutott a falon, ahonnan a mennyezeten keresztül folytatta útját a fürdőszobába, mielőtt eltűnt a fürdőszobai ablakban.

„Június 21-én, fél nyolc körül arra ébredtem, hogy kopogtatnak. Meleg éjszaka volt, ezért meztelenül aludtam a takarón.

Fel se öltöztem, csak párujjnyira nyitottam az ajtót, hogy kileshessek. Három ember benyomakodott a szobába. Azt mondták, hogy »az FBI ügynökei«, és megmutatták tokba tett igazolványukat. Feltételeztem, hogy fegyver van náluk, de nem emlékszem, hogy láttam volna. Azt mondták, hogy üljek le az ágyra, én pedig, még mindig meztelenül, leültem.

A következő öt percben a három ember, akik azt mondták, hogy a nevük Phelan, Gamber és Blasco, beszéltek hozzám. Azt mondták: »Mindent tudunk magáról«; hogy régóta követnek, és ismerik az összes »ügynökömet«. Sürgettek, hogy legyek »együttműködő«. Azt feleltem, hogy nem tudom, miről beszélnek; hogy jogom van nem beszélni, és nem is óhajtok. Egy idő után engedélyezték, hogy felvegyek egy alsónadrágot, amit meg is tettem.

A kikérdezés során »ezredesnek« szólítottak, holott sose használtam se ezt, se más rangot az Egyesült Államokban.”

Azt mondta, ebből az „ezredes” szóból jött rá, hogy Häyhänen feldobta, mert az Egyesült Államokban egyedül ő tudta, hogy Abelnek ez volt a rangja a szovjet polgári titkosszolgálatnál.

Utána az FBI-ügynökök azt mondták Abelnek: „Ezredes, informáltak bennünket, hogy maga kémkedik; szeretnénk, ha együttműködne. Ha nem működik együtt, innen csak letartóztatottként távozhat. Amennyiben

„együttműködött volna, az egyik ügynöknek „fel kellett volna hívnia a közvetlen felettesét az FBI New York-i irodájában, és tájékoztatnia kellett volna, hogy Collins milyen mértékű együttműködésre hajlandó”. De mivel Abel egyáltalán nem volt hajlandó együttműködni, behívatták a Bevándorlási Hivatal három tisztviselőjét, akik a szoba előtt várakoztak.

„Addigra tömve volt a szobám – mondta Abel. – A Bevándorlási Hivatal tisztjei elkezdtek átkutatni. Feltételeztem, hogy joguk van hozzá. A kutatást ők végezték, de az FBI ügynökei mindvégig jelen voltak. Átvizsgálták a ruhákat, amelyeket az előző estén viseltem, és kint hagytam őket a fiókos szekrény tetején. Kinyitották a ruhásszekrényt, átkutatták az abban felakasztott ruhákat, kivették a bőröndjeimet, kiborították a tartalmukat az ágyra. Minden holmimat eltávolították, átvizsgálták, aztán visszacsomagolták a bőröndjeimbe.”

A ruhatár, noha nem divatos, de megfelelő volt; a szerény ruhadarabok többségét jó üzletekben vásárolták. Abel zseniálisan értett az álcázáshoz is: azt akarta, hogy „szerénynek vagy „jelentéktelennek lássák. Nem is igénytelenségből költözött be egy kis szállóba. Számára a pénz nem jelentett gondot, ezt a Bevándorlási Hivatal tisztjei is megállapíthatták, amikor több mint 6500 dollár készpénzt találtak a 839-es szobában. Egy cipzáras aktatáskában, barna borítékban 4000 dollár volt, húszdolláros címletekben. Azonkívül volt 2500 dollár ötvenesekben és húszasokban, az East River Savings Bank takarékkönyve 1386,22 dollárról, és egy kulcs egy banki pánccs szekrényhez, ahonnan később 15 000 dollár került elő készpénzben.

A pénzzel együtt az ügynökök találtak egy születési bizonyítványt az 1902. augusztus 2-án született Emil Robert Goldfus nevére, és egyet az 1897. július 2-án született Martin Collins nevére. (Amikor az FBI ellenőrizte a New York-i városháza születési anyakönyvében, kiderült, hogy Emil Robert Goldfus fehér fiúgyermek, aki az East 87th Street 120. szám alatt született, 1902. október 9-én, két hónapos és hétnapos korában elhunyt.) Volt még a szobában két fénykép: az egyiknek a hátuljára a „Shirley és Morris” neveket írták.

A későbbi kihallgatáson a letartóztatást végrehajtó egyik tiszt azt vallotta: „Miközben átkutattuk a határsértő holmiját, találtunk egy számlát Goldfus névre, és megkérdeztük, ki az.

„»Az én vagyok«, felelte Collins.

Miután felöltözött – vallotta eskü alatt Farley bevándorlási hivatali tisztviselő – elkezdtem visszapakolni a holmiját a bőröndjébe. A határsértőnek nem tetszett, ahogy pakolok, és engedélyt kért, hogy ő csinálhassa. Engedélyeztük neki, mire gondosan összehajtogatott minden egyes darabot, mielőtt elhelyezte volna a bőröndökben. A többi ingóságát hasonló körültekintéssel csomagolta el.

Pakolás közben időnként innen-onnan felvett tárgyakat, és egy szemétkosárba hajította őket. Mire végzett a pakolással, a szemétkosár nagyjából félig megtelt.”

A Bevándorlási Hivatal tisztjei azt mondták, hogy Abel hagyott egy ablakpárkányon néhány befőttesüvegre való festőfelszerelést, és kidobott egy marék ceruzát, két csomag papír zsebkendőt, némi drótot, papírdarabkákat és hat könyvet (cím szerint *A pingvin-paláver*, *Szerelem és kacaj éjszakái*, *A malac olvasó*, *Ideje a szerelemnek*, *ideje a halálnak*, *Három színjáték* és *A São Pauló-i múzeum festményei*).

Robert E. Schoenenberger, a Bevándorlási Hivatal felügyelője erősen szemmel tartotta a csomagoló Abelt. „Ahogy befejezte a pakolást – vallotta Schoenenberger –, engedélyt kért, hogy átcsomagolhassa az egyik nagyobb táskát, hogy áttehesen bele dolgokat egy fotóstáskából.

Csomagolás közben észrevettem, hogy kivesz a táskából valamilyen papírokat, és megpróbálja felcsúsztatni őket a zakója jobb ujjába. Odanyúltam, fölemeltem a kezét, és kivettem belőle a három papírt.

Kettő vékony fecni volt, amelyekre pár sort írtak. Spanyol szavak voltak. Az egyik azzal kezdődött, hogy »Balmora«. A másik azzal, hogy »Mexben«. A szövegben észrevettem a »Chihuahua« szót. A harmadik egy olyan papír volt, mintha milliméterpapírból származna, és számcsoportokat írtak rá, öt számot egy csoportba. Úgy rémlik, nyolc sor volt, nyolc vagy tíz sor.”

Abel eskünyilatkozata így folytatódik: „Körülbelül egy órával később a Bevándorlási Hivatal tisztjei felszólítottak, hogy öltözzek fel, fogták a becsomagolt bőröndöket meg a többi holmimat, és megbilincseltek. Aztán kivezettek a szobából. Távozás előtt a kérésükre felhatalmaztam őket, hogy

kifizessék az aznapi [június 21.] lakbért. Azt mondták, ők majd kijelentenek a szállóból.

Egy hátsó ajtón távoztunk a szállodából, beültünk egy várakozó autóba, és elhajtottunk a Bevándorlási Hivatalba a manhattani Columbus Avenue 70. szám alatt. Ott levették az ujjlenyomatomat, és lefényképeztek. Délután fél öt körül átvittek autóval a New Jersey-i Newarkba.

A repülőtéren beszálltam egy különleges DC-3 gépbe, amelyben rajtam kívül Seely és Judge bevándorlási tisztviselők voltak az egyedüli utasok. Megkérdeztem, hova megyünk, azt felelték, hogy nem tudják. Amíg a gépen voltam, levették rólam a bilincset. Körülbelül öt órával később a gép leszállt. Azt hiszem, ez Alabamában volt.”

(A Bevándorlási Hivatal egyik nyomozója később azt mondta egy riporternek, hogy amikor a gép ereszkedni kezdett, Abel kinézett az ablakon, és azt kérdezte: „Mit keresünk Alabamában?” Mobile-ban készültek leszállni; Abel magyarázata szerint ő ezt onnan tudta, hogy a nap állásából kiszámolta repülésük irányát, a levegőben töltött idejüket és a valószínű sebességet.)

„Másnap [június 22-én, szombaton] körülbelül hajnali fél ötkor érkeztünk, mint megtudtam, a texasi Brownsville-be. Itt ismét megbilincseltek; beültünk egy várakozó autóba, amelyet egy másik autó kísért, és 96 kilométert mentünk a texasi McAllenig. Itt becsuktak egy határsértőknek létesített szövetségi gyűjtőtábor magánzárkájába.

Kétórai alvás után reggelit kaptam, és kilenc körül bevezettek egy szobába, ahol Seely és Judge délutánig faggatott (közben ebédszünettel). Mielőtt elkezdtek volna a kihallgatást, ügyvédet kértem, de azt felelték, ügyvédre csak a későbbi »hivatalos« eljárás alatt tarthatok igényt.”

Abel elmondta, hogy az ezt követő vasárnapon, június 23-án egész nap tartott a kihallgatása. „Gamber és Blasco FBI-ügynökök kérdeztek ki, Seely és Judge önállóan képviselték a Bevándorlási Hivatalt. A kihallgatók váltották egymást. Semmit sem voltam hajlandó mondani. Ebédet kaptam, de ezt a szünetet leszámítva folyamatosan faggattak körülbelül délelőtt tíz órától délután négyig. [A hivatalos változat ettől csak apró részletekben különbözött.]

Ugyanez az eljárás ismétlődött meg hétfőn, június 24-én. Kedden, június

25-én úgy döntöttem, megmondom, hogy az igazi nevem Rudolf Ivanovics Abel, szovjet állampolgár vagyok, egy romos szovjet blokkházban találtam a nagy mennyiségű amerikai pénzt, amiből Dániában vásároltam hamis amerikai útlevelet, és ezzel az útlevéllel léptem be Kanadán át az Egyesült Államokba 1948-ban. Ekkor abbahagyták a kérdezgetést, és azt mondták, most már találkozhatok ügyvéddel. Délutánra lett egy ügyvédem McAllenben, aki meglátogatott.

Június 27-én a Bevándorlási Hivatal tisztviselői hivatalosan kihallgattak a gyűjtőtáborban. A kihallgatásra elkísért dr. Morris Atlas, McAllenből kirendelt ügyvédem. Közöltem, hogy az igazi nevem Rudolf Ivanovics Abel, hogy Kanadán át, illegálisan léptem át az Egyesült Államok határát, hogy ittlétem alatt változó időpontokban és helyeken használtam az »Emil Goldfus« és a »Martin Collins« neveket, és a Szovjetunió állampolgára vagyok.”

A texasi hivatalos kihallgatáson Abel azt is elismerte, hogy sohasem jelentkezett be hivatalosan, amivel megsértette a Bevándorlási és Állampolgársági Törvényt. Foglalkozásának azt mondta, hogy tanár, aki az általános iskolát 1910-től 1916-ig, a középiskolát 1916-tól 1920-ig végezte el Moszkvában. Az apját, mondta, Ivan Abelnek hívták, és Moszkvában született. Arról nem beszélt, hogy az apja meghalt-e, él-e, és a „jelenlegi lakcímén tartózkodik-e. Az anyja neve Ljubov Karnyjejeva, decemberben született – Abel nem mondta meg, melyik évben – az oroszországi Szaratovban. Utolsó hazai lakcíme a „moszkvai Nyikitszkij bulvár, ahonnan, mint közölte, kilenc éve – 1948 májusában – távozott.

– Megkérdezték, mit akarok, hova toloncoljanak ki – mondta Abel. – Azt feleltem, hogy a Szovjetunióba.

A kiutasítási eljárás jegyzőkönyvéből megtudható, hogy Abel és jogtanácsosa szünetet kértek, és 32 percen át tanácskoztak. Az ügyvéd, dr. Atlas, akit Abel egy helyi telefonkönyvből választott, természetesen azt hitte, hogy közönséges kiutasítással van dolga. Utána Abel bevallott mindent, amit felhoztak ellene, többek között azt is, hogy azért nem jelentette be a lakcímét, mert attól félt, „akkor kiderül, hogy illegálisan tartózkodik az Egyesült Államokban”.

– Ezt is elismerem – mondta, majd azzal fejezte be a vallomását: –

Belenyugszom, hogy kiutasítanak.

„Ettől kezdve körülbelül három héten át naponta hallgattak ki különböző FBI-ügynökök – folytatódik az eskünyilatkozat. – Ismételten biztosítottak, hogy amennyiben hajlandó leszek »együtműködni«, kapok rendes kosztot, italt és egy légkondicionált szobát egy texasi szállodában, továbbá évi 10 000 dolláros állást az Egyesült Államok valamelyik kormányhivatalánál. Még csak beszélni sem voltam hajlandó erről a kérdésről, és három hét után abbamaradt a kihallgatásom.

A hatodik héten, amit a mcalleni börtönben töltöttem, Phelan FBI-ügynök és egy másik ügynök közölte velem, hogy hivatalosan le vagyok tartóztatva. Csak beszéltek róla, de nem kaptam másolatot az 1957. augusztus 7-én kelt vádiratból. Ezt követően megjelentem egy rendőrbiztos előtt, aki hivatalosan átruházta a kiutasítást New Yorkra.”

A vád sose tagadta, hogy Abelt három héten át mindennap kihallgatták az FBI-ügynökök, akik ételt, italt és légkondicionált szállodai szobát kínáltak neki az együtműködésért, csak éppen így fogalmaztak: „Június 27-től augusztus 7-ig, amely napon a kérelmezőt vád alá helyezték és átvitték New Yorkba, őrizetben maradt” a mcalleni gyűjtőtáborban. Aztán az események nagyon felgyorsultak Abel szempontjából, aki lassú, elővigyázatos mozgáshoz szokott. A kiadatási eljárás a texasi Edinburgben, augusztus 7-én történt J. C. Hall rendőrbiztos előtt, és összesen húsz percig tartott.

„Honnan szedte ezt a nevet? – kérdezte Hall rendőrbiztos. – Az Abel népszerű errefelé. Csomó Abel van Dél-Texasban és a Valley-ben.”

Abel elvigyorodott, és azt felelte: „Eredetileg német. Az ezredes azt már nem árulta el J. C. Hallnak, hogy az „Abel nevet más szovjet ügynökök is használták más-más időben, más államokban.

A következő napon Abelt felhozták repülőgéppel Texasból, hogy vád alá helyezzék és megtartsák a tárgyalását. Sötétedés után szállt le Newarkban, amit ezúttal nem titkoltak. A repülőteret szigorúan őrizték; mindenféle hemzsegek a helyi rendőrök és a szövetségi ügynökök; kivonult New York és New Jersey sajtója.

Egyesek úgy látták, hogy Abel feszült. Mások úgy találták, hogy kémhez képest „szószátyár”. Az utat Houstonból azzal töltötte, hogy egy

rendőrbíróval beszélgetett. Összehasonlították országaik életkörülményeit.

„Vannak dolgok, amelyekben [az oroszok] szűkölködnek, de van, amiben bővelkednek”, állapította meg az ezredes. Abban egyetértett a rendőrbíróval, a houstoni Neil Matthews-zal, hogy az Egyesült Államokban valóban jók az életkörülmények. Azt mondta, lenyűgöző, hogy itt szinte mindenkinek van hűtőszekrénye, ami még nem jellemző a Szovjetunióra.

Abban is egyetértett Matthews-zal, hogy a két ország kapcsolata nem jó. De úgy vélte, javítható lenne, ha mindkét országban többen beszélnék egymás nyelvét, mert ez fokozza a megértést.

Ezen a megbeszélésen a szövetségi bíróságon, ahogy alakult az eskünyilatkozat, mindegyre visszatértem ahhoz a szobához a Latham Szállóban. Miután Abelt reggel őrizetbe vették, az FBI visszament a szobába, ahol találtak leveleket Abel családjától oroszul, találtak mikrofilmeket, egy részben kódolt üzenetet, amelyet el akart küldeni, egy üreges ceruzát, mikrofilmek szállítására, egy darab ébenfát, amelyet ő vájt ki, és egy 250 oldalas orosz kódkönyvet tartott benne. A ceruzát és az ébenfát a szemétkosárba dobta.

A papírszeleteken volt három cím (egy osztrák, két orosz), és valamilyen utasítás, hogy menjen Mexikóvárosba, és találkozzon egy ügynökkel egy bizonyos címen.

– Hihetetlen! – mondtam. – Maga megszegte a kémkedés alapszabályát, amikor ilyesmit csak úgy ott hagyott szem előtt!

Abel csak annyival védekezett: „Próbáltam megszabadulni mindentől”, habár tisztában volt vele, hogy az alapszabályok felrúgása okozta a veszét, és tudta, hogy ezt én is tudom.

Häyhänennek sohasem lett volna szabad megismernie Abel lakását és munkáját. A szovjet hírszerzők a végletekig eltúlozták a titkolózást; kőbe vésett törvény volt, hogy az alrezidensek sohasem ismerhetik a feletteseik nevét, címét, „legendáját. Abel nekem mégis bevallotta, hogy Häyhänen járt a Fulton Street-i műteremben – egyetlenegyszer. Abel azért vitte fel, hogy adjon neki egy „plusz rövidhullámú rádiót a tárolóból, és néhány fotóskelléket. Szorgalmazta, hogy Häyhänen nyisson fedés céljára egy fotósboltot a New Jersey-i Newarkban.

Az ezredes állítólag a szerint az elv szerint élt, hogy az első hibája lesz az utolsó. Talán ez történt most. – Nem bírtam elhinni, hogy ennyire ostoba lehessen, ennyire tehetségtelen – mondta. – Mindig arra gondoltam, hogy nem lehet ilyen rossz, akkor sose küldték volna. Biztosra vettem, hogy ez is „a legendájához tartozik: arra készül, hogy kettős ügynök lesz, és „átáll dolgozni az FBI-hoz.

Volt valami az ügyben, ami még mindig zavart: a hivatkozás a coloradói Salidára. Abel azt mondta, a szovjetek otthon azt hiszik, hogy Salidában lakik egy Rhodes nevű amerikai katona, aki 1951-től 1953-ig Moszkvában, az Egyesült Államok nagykövetségén szolgált. Az oroszok rajtakapták Rhodest egy orosz nővel, ahogy Abel fogalmazott, „kompromittáló helyzetben”, és megzsarolták, hogy nem árulják el, ha titkos információkat csempész ki nekik a követségről.

Miután Rhodes moszkvai szolgálati ideje lejárt, és hazaküldték, Abelnek kellett felkutatnia. Mivel Rhodes utolsó ismert lakcíme Salida volt, Abel elküldte Häyhänent, hogy keresse meg az őrmestert. Abel azt mondta, hogy sose találták meg Rhodest, és amikor további utasításokat kért „hazulról, kérésére nem válaszoltak. Szerinte ezt az egyetlen epizódot lehetett összefüggésbe hozni „a fegyveres erők soraiban kifejtett felforgató tevékenység vádjával.

Az ezredes azt is kijelentette, hogy nincsen köze az atomkémkedéshez, kizárólag személyes kíváncsiságból vásárolt egy könyvet egy nyilvános könyvesboltban „az atomenergia felhasználásáról a villamos erőművekben”. Azt mondta, egyedüli küldetése az Egyesült Államokban az volt, hogy általános – nem katonai! – információkat gyűjtsön. Kétkedve néztem rá, de nem forszíroztam a dolgot.

Ez épp a megfelelő pontnak tűnt ahhoz, hogy berekesszem a több mint kétórás megbeszélést. Abelt elvezette két rendőr, védője kilépett a brooklyni forráságba.

Szeptember 1., vasárnap

Noha vasárnap volt, „vezérkari” tanácskozást tartottunk. Munkatársunk, Tom Harnett, a szövetségi peres eljárások szakértője, vállalta, hogy részt vesz rajta. Megbeszéltük a lehetséges manővereket, és egyetértettünk abban, hogy elsőnek indítványoznunk kell a tárgyalás elhalasztását, legalább október 16-

ig. Szeptember 16-ra tűzték ki, az pedig már csak két hét, teljes képtelenség, ha normális védelemmel akarunk felkészülni.

Továbbá úgy döntöttünk, hogy rutinszerűen kérni fogjuk a terhelő tanúk névsorát, a lehetséges esküdtek névjegyzékét és a vádak részletes ismertetését. Mivel a sajtó Häyhänen-t állította be a vád koronatanújának, kérni fogjuk, hogy kikérdezhessük, amint rábukkanunk a nevére a tanúk listájában. Ha sikerül, akkor kérni fogjuk, hogy láthassuk a tanúvallomásait a vádesküdtszék jegyzőkönyvében és az FBI eseti jelentéseit. Ezekben találhatunk régebbi ellentmondásokat, amelyek hasznosak lehetnek a keresztkérdéseknél.

Egyetértettünk abban, hogy minél előbb megbeszélést kell tartanunk ezekről a kérdésekről az államügyésszel, és meg kell próbálnunk kideríteni, hogy valóban Mortimer W. Byers lesz-e az elnök. Az írnok, akitől a tippet kaptunk, ránk hunyorított: – Ő aztán simán felteszi a fekete sapkát!^[5]

Noha még sose védtem Byers bíró előtt, tudtam, hogy nagyon tisztelik független gondolkodásáért. Nyolcvanegy éves, magas, egyenes tartású, fürgeszerű ember volt. A közvélemény elsősorban arról ismeri, hogy ő volt a tárgyalásvezető bíró az 1941-es duquesne-i „náci kémperben”, ahol egy kémhálózat Long Islandről sugárzott titkos rádióadásokat. Byers tizennégy náci ügynököt ítélt hosszú börtönbüntetésre, és tizenkilenc másik vádlott bűnösségét mondta ki egy tömegperben. A bíró és én sose voltunk barátok, de alkalmilag találkoztunk, mert mindketten tagjai voltunk Brooklyn egyik legrégebbi társaskörének, a Rembrandt Klubnak. Ez a kis férfiklub havonta egyszer találkozott telente a tagok otthonában; ilyenkor irodalmi felolvasást tartottunk, amit könnyű vacsora követett, pezsgővel. Igen kellemes, disztingvált szórakozás volt a maga visszafogott módján.

Azon az estén beszéltem Häyhänenről Ed Farrell New York-i volt nyomozóhadnaggal, aki Bay Bridge-ben lakott. Elmagyaráztam, mennyire fontos a védelemnek, hogy legyen egy aktánk „Makiról, de úgy kell összeállítanunk, hogy a vád ne szerezzen tudomást róla. Nyomatékosan közöltem Eddel, hogy Häyhänen fedőneve, a „Maki, egyelőre hivatali titok, amelyet a vádhatóság nem tárt fel a védelem előtt.

Azt hallottam, hogy Finntownnak, ahol Abel szerint Häyhänen sok időt töltött, sok tiszteletre méltó lakosa van, de késő éjszaka nagyon kemény hely

tud lenni. „Szeretik a finn tengerészek – mesélte Ed –, azok között pedig vannak olyanok, hogy ha berúgnak, előbb ölnek, aztán kérdeznek. Óva intett, hogy személyesen nézzek utána „Makinak a finntowni lebujokban. Azt mondta, majd ő diszkréten érdeklődik a helyi nyomozók és egy finntowni kocsmáros segítségével, aki igen tájékozott ember, mert ő a környék bukmékere.

Kineveztem Edet az ezredes tárca nélküli miniszterévé egész Finntownban. Ez az ügy óráról órára különösebb lett.

Otthon Mary bosszúsan és ingerülten fogadott. Egy nő a golfklubban epésen megkérdezte, hogy a férjét „mindig ennyire érdekelték a szélsőbalos dolgok?”.

Az első naptól, hogy kirendeltek Abel védőjévé, el kellett viselnem a nyílt rosszindulattól az ügynevezett csipkelődésig mindent. Voltak jóindulatú csipkelődések, voltak kevésbé jóindulatúak. Az egyik alsóbíróság bírása közelebbről meg nem határozott okból úgy mutatott be idegeneknek egy koktélpartin, mint „az utolsó kommunista milliomos”-t. Azt feleltem, hogy ez körülbelül olyan normális volt tőle, mint a jogi elvei. Egy másik ügynevezett szellemes ember körülbelül fél órán át hergelt egy este, mert orosz öntetet rendeltem a salátámhoz.

Az első alattomos kirohanás rögtön az után történt, hogy először találkoztam Abellel. Válaszul egy kérdésre azt mondtam a riportereknek, hogy Abel aggódik a festményeiért, én pedig megnyugtattam, hogy szükség esetén magam viselek gondot rájuk. Több mint ötven kép volt, amelyeket társasházunk alagsori raktárában akartam elhelyezni. Valaki ezt félreértette, és az egyik újság egy olyan cikket közölt, hogy én a nappalimban akarom felakasztani a festményeket.

Mire észbe kaptam, Mary már fel is hívott Lake Placidből, hogy több asszony is azt kérdezte: „Jimnek elment az esze? Hogyhogy egy orosz kém képeit akarjátok kiakasztani a nappalitokban?” Ostobaság, de akkor is dühítő.

Aztán voltak a hobbant levelek és telefonhívások. A levelek többsége érzelmes vádaskodás volt, csak néhányuk fenyegetett megtorlással, ha „túl messzire mennék” az orosz kém védelmében. A telefonok sunyibb műfajt jelentettek. Legtöbbször késő éjszaka jöttek, amikor sötét volt a házban, és a család aludt. Ilyenkor kiugrottam az ágyból, találgatva, ki lehet az, miféle baj

történt. Jobbadán részegek telefonáltak, elvértve mániákusok.

Egyszer hajnali négykor szólalt meg a telefon, és mire felébredhettem volna annyira, hogy lecsaphassam, a káromkodások különösen gazdag választékát zúdították rám, és felszólítottak, hogy menjek én is „Oroszországba Hiss meg a többi zsidó áruló után”. Aznap délután kikapcsoltattam a telefontársasággal a készüléket, és titkosított számot kértem addig, amíg le nem zárul az ügy.

Bizonyos értelemben felkészültem erre az esztelenségre, és vastag bőröm van. De Maryt bántotta, sőt még a gyerekek is kénytelenek voltak elviselni egy kis adagot a per alatt. „A papám azt mondja, hogy a te papád a kommunistákat védi!”, mondta Mary Ellennek egy nyolcéves kislány az egyházi iskolában. Először a gyerekek háborogtak otthon az ilyesmin, de meg kell mondanom, hogy körültekintő magyarázattal sikerült megértetni velük, mit jelent a munka, amelyre kijelöltek.

Egy este a Brooklyni Ügyvédi Kamarában egy idős katolikus jogász felindultan kérdezte, nem érzek-e időnként „mélységes lelkifurdalást”. Annyira megdöbbsentem, hogy nem is tudtam tisztességesen válaszolni. Ha az ilyen emberek vennék a fáradságot, és elgondolkoznának a kérdésen, rájönnének, hogy hiúság erkölcsi kérdéssé dagasztani az ügyfél védelmét, mert ez szélsőségesen eltúlozza az ügyvéd szerepének fontosságát. Az ügyvéd sose hoz megváltoztathatatlan ítéletet: a polgári jogban erre való a pártatlan bíró és az esküdtszék. Mi, ügyvédek, keményen küzdünk az ügyfeleinkért, de legyünk elég alázatosak elhinni, hogy jogrendszerünk hozza az igazságos ítéleteket. „*Que sais-je?*”, kérdezte Montaigne.

Látszhatnak lényegtelennek ezek a szitkok, levelezések és telefonálások, de be kell vallanom, néha elvesztettem miattuk a türelmemet, és ami ennél is fontosabb, a humorérzékemet is.

Szeptember 2., hétfő

Délelőtt azzal foglalkoztam, hogy tovább tanulmányoztam a vádiratot. Nem volt szabad megfeledkezni róla, hogy csak az első vádpontért jár halálbüntetés, ez pedig attól függ, lehet-e bizonyítani, hogy Abel valóban összeesküvést szőtt adatok továbbítására Oroszországnak. Abel kijelentette, hogy ilyen bizonyíték nincsen ellene, tehát a kormány vádjai gyenge lábakon állhatnak. A második vádpont csak információszerzésre irányuló

összeesküvés volt, de nem említette a továbbítást. Ha az utóbbit sikerül csak bizonyítani a tárgyaláson, akkor kérelmezhetjük a felmentést az első pontban, és ha ez sikerül, megmentettük az ezredes életét.

Aznap majdnem kiolvastam egy új könyvet, a *Labirintus*-t, amelyet Walter Schellenberg, Adolf Hitler elhárításának főnöke írt. Schellenberg, akivel én is találkoztam, amikor a nürnbergi perben tanúskodott, érdekeset mesélt. Megemlítette, hogy egyszer személyesen hallgatott ki egy „megtörhetetlen (noha megkínzott) lengyel hírszerzőt, és a lengyel, amikor rájött, hogy „szakmabeliek, önként beszélni kezdett Schellenbergnek a hírszerzés módszereiről, holott tudta, hogy ki fogják végezni.

Pontosan ez történt velem is. Mivel a háború idején én is szereztem tapasztalatokat a hírszerzésben, Abel nyilvánvalóan úgy tekint rám, mint egy nyugdíjas kémre, aki tudja méltányolni, hogy ő milyen nehéz helyzetbe került a hivatása miatt. Mindamellett úgy hiszem, azt is látta, hogy tényleg mindent el fogok követni az érdekében.

Szeptember 3., kedd

Ez a nap kárba ment. Kevés volt a drága idő, így annál jobban idegesített, hogy lépten-nyomon akadályokba ütközünk. Lefoglaltunk egy szobát a Brooklyni Ügyvédi Kamaránál a Remsen Streeten, Brooklyn belvárosában. Így közel kerültünk a szövetségi bírósághoz, és elszabadulhattunk az irodánkból, ahol gyakran megzavartak.

Először megpróbáltunk különvonalat beszereltetni a kamarai irodánkba. Nem sikerült, már hosszú sor volt előttünk. Aztán megpróbáltuk utolérni Moore államügyészt és Abruzzo bírót, hogy megvitassuk tervezett indítványainkat. Ismét csak nem sikerült; egyikük sem tartózkodott a városban. Harmadiknak megpróbáltunk beszervezni egy újabb „önkéntes” védőügyvédet. Sikertelenül.

A legtöbb irodánál azt mondták: „Miután olyan sokan nem jöttek még vissza a szabadságról, nálunk is emberhiány van.” A másik kedvencem az volt: „Nem vagyunk bizonyosak benne, hogy ügyfeleinknek tetszene-e, ha egy ilyen védelemhez adnánk a nevünket, noha szakmailag együtt érzünk önnel.”

A nap egyetlen fénypontját Rudolf új öltönye és a kiegészítők

jelentették. A nadrágot is méretre igazították. Elküldettem neki a ruhát. Most már olyan elegáns lesz, mint a börtönigazgató.

Úgy döntöttem, hogy idegeimnek lassításra van szükségük. Este elvittem Maryt vacsorázni a műemlék Lundy étterembe a Sheepshead-öbölben, ahol a kedvenc párolt kagylómat ettem roston sült homárral. Utána hazajöttünk, és egy George Raft-gengszterfilmet néztünk a tévében.

Szeptember 4., szerda

Reggel találkoztunk Moore államügyésszel, és beszámoltunk tervezett előzetes indítványainkról, hangsúlyozva a tárgyalás elhalasztásának fontosságát. Moore hajlandó volt kétheti halasztásra, amit még jóvá kellett hagyni Washingtonnal. Azt is megígérte, hogy ha még két hét múlva sem készülnénk el, hajlandó engedélyezni újabb két hetet.

Miután távoztunk az államügyész irodájából, ismét találkoztunk a bíróság egy másik részében Abellel. Új öltönyét viselte, és mintha kicserélték volna „bankárszürkében”, fehér ingben, konzervatív csíkos nyakkendővel. Egész barátságosan mosolygott, amikor felállt, hogy üdvözöljön bennünket.

Azonnal a tárgyra tértünk, vagyis Häyhänenre. Válaszul Abel teljes leírást adott a cinkosáról: – Körülbelül harmincöt éves... százhetven centiméter, körülbelül nyolcvan kilogramm... vaskos alkat... világos bőr, dús, világosbarna haj... vékony száj, szögletes állkapocs... világos kékes-szürkés szem...

Azt mondta, hogy Häyhänen sorra lakta az olcsó manhattani szállodákat, időnként lakott Brooklynban (a Finntownban), majd 1955 elején átköltözött a New Jersey-i Newarkba, ahol kibérelt egy üres üzlethelyiséget, amelynek a hátuljában lakószobák is voltak. Abel nem emlékezett a címre, de kérdéseinkre elmondta, hogy valamikor vegyesbolt üzemelt a helyiségben, előtte ment el a newarki 8-as busz, és a sarkon túl volt egy kocsmá, amelyben egy lengyel harmonikás játszott. Arra is emlékezett, hogy Häyhänen, amikor Brooklynban lakott, tagja volt egy finn klubnak. Feljegyeztem az egész ömlesztett információt, hátha találok benne valamilyen támpontot, amely segít nyomozásunkban.

Abel bizonyosra vette, hogy Häyhänen alkut kötött az FBI-jal, és utána Európába ment, hogy az FBI irányításával kiépítse „átállításának” legendáját.

Azért hitte ezt, mert tudott róla, hogy januárban vagy februárban Häyhänen karambolozott, és egy newarki kórházba szállították. Ezer dollárnál több készpénz volt a zsebeiben, és amikor a rendőrség házkutatást tartott nála, találtak a holmija között egy rövidhullámú rádióadót. Az ezredes azt mondta, hogy valakinél le kellett esnie a tantusznak.

Abel azt mesélte, hogy Häyhänennek érdekes módon sose volt elég pénze, így ő többször is előlegezni volt kénytelen a helyettesének. Már említette, hogy Häyhänen erősen kedvelte a vodkát. Abel úgy vélte, Häyhänen belátta, hogy rosszul teljesít a szakmában, és félt „hazamenni”. Az ezredes oktalannak tartottak a félelmét. – Semmi oka nem volt rá – mondta. – Az egyetlen büntetése az lett volna, hogy lefokozzák.

Az én következtetésem, amelyet sürgősen tartottam kifejteni, az volt, hogy Häyhänen összes gyarlósága ellenére sem volt hülye, ha a bőrére ment ki a játék. Amikor Abel biztatta, hogy menjen haza pihenni, kétségtelenül megértette, hogy arra a pihenésre valahol Szibériában kerül sor.

Visszatértünk egy korábban már szóba került kérdésre, és Abel ismételtlen tagadta, hogy valaha is továbbított volna rádióinformációkat Amerikából. Mint rámutatott, „veszélyes és fölösleges” lett volna. Ugyancsak tagadta, hogy valaha is utasították volna atomtitkok ellopására. Azt mondta, hogy 1954 végén vagy 1955 elején visszautasított egy megbízást a Nike rakétatelepítési tervben, azon az alapon, hogy se tudományos képzettsége, se megfelelő beosztottai nincsenek hozzá, és a legjobb adatok különben is törvényesen beszerezhetők tudományos folyóiratokból és olyan újságokból, mint a *New York Times*. Azt állította, hogy Häyhänennel is közölte ezt a döntését.

Ami a vádirat többi pontját illeti, tagadta, hogy valaha is kapott volna „titkosított információkat, és nyomatékosan leszögezte, hogy az Egyesült Államokban az „általános információgyűjtés és a „kapcsolatteremtés” volt a fő feladata.

Utazásairól a New York állambeli New Hyde Parkba és Häyhänen útjáról a massachusettsi Quincybe azt mondta, hogy azt akarták kideríteni, ott tartózkodnak-e „bizonyos egyének”. Ő és Häyhänen egyszer ellátogattak Atlantic Citybe, hogy beszámoljanak egy kiállításról, ahol állítólag atomrobbanásban megsérült tárgyak voltak láthatók.

Hozzátette, hogy nem tud terhelő bizonyítékról, amellyel a vád alátámaszthatná, hogy ő adatokat továbbított az oroszoknak; egyedül az összeesküvés harmatgyenge vádját hozhatják föl ellene. Viszont Häyhänen maga továbbított bizonyos adatokat Oroszországba. Ezt nem volt hajlandó bővebben kifejteni.

Szeptember 6., péntek

Délután találkoztam Thomas M. Debevoise-zal, védőügyvédi csapatunk lehetséges új tagjával. A Columbia jogi karán végzett, és több évet dolgozott a manhattani államügyészségen. Régi új-angliai családból származott, ahol több nemzedékre visszamenő hagyomány volt a jogászi hivatás.

Debevoise-nak alkalma volt praktizálni a vermonti Woodstockban, a felesége szülővárosában, és arra várt, hogy letehesse Vermontban az állami ügyvédi képesítő vizsgát. A lapokból ismerte az Abel-esetet, és olyan érdekesnek találta, hogy hajlandó volt velünk dolgozni a következő néhány hónapban csak annyiért, amennyi a dologi kiadásaira elég. Rokonszenves, lelkes és nagyon józan embernek találtam.

Hárman áttanulmányoztuk az esetet, és egyetértettünk abban, hogy újoncunknak haladéktalanul el kell kezdenie a könyvtári kutatást, hogy sérti-e az alkotmányt Abel letartóztatása június 21-e reggelén a Latham Szálló 839-es szobájában.

Szeptember 9., hétfő

Reggel Atlantic Citybe utaztam, hogy előadást tartsak az életbiztosító-társaságok egyesülete előtt azokról a jogi problémákról, amelyeket az atomenergia polgári célú felhasználása okozott a közelmúltban az Egyesült Államokban. Még tavasszal vállaltam az előadást, jóval az Abel-ügy előtt.

Majdnem délután négy volt, mire a buszom visszaérkezett New Yorkba. Siettem a belvárosi irodámba, ahol társaim már vártak, olyan izgalommal, mint két ügyész, akik most találtak egy nagy tétel heroint vagy egy szemtanút egy gyilkossághoz. Egyszerre beszéltek, és ugyanazt mondták: Abel letartóztatása és holmijának lefoglalása a Latham Szállóban kétségtelenül sérti az Egyesült Államok alkotmányát!

Ha jó nyomon járunk, semmiféle bizonyíték, amit a Latham Szállóban vagy a Fulton Street-i műteremben foglaltak le, nem használható fel

büntetőeljáráshoz. Továbbá, miután ezeknek a bizonyítékoknak a jelentős részét már bemutatták a vádesküldtszéknek, a vádiratot ki kell dobni, mert törvénytelenül szerzett bizonyítékokon alapul. Röviden, az állam pere Abellel be fog dőlni.

Leültünk, és eljátszottam a vizsgáztatót, aki mindenkit kikérdez a törvényről. Kollégáim egy tapodtat sem hátráltak. Többször átvettük a tényeket és az esetjogot. Addigra besötétedett, irodám ablakából láthattuk a mélyben a Brooklyn hidat szegélyező fényeket és az East River Drive-on hömpölygő forgalmat. A folyó túlpartján volt a brooklyni szövetségi bíróság, a Fulton Street-i műterem, és az otthonom, ahol kihúlt a vacsorám, és hiába várt rám a család.

Végül kénytelen voltam egyetérteni kollégáim következtetéseivel.

Szeptember 10., kedd

Nagyon korán keltem, hogy átdolgozzam annak az eskünyilatkozatnak a vázlatát, amelyben Abel elmondja letartóztatásának részletes történetét. Még az éjszaka kezdtem hozzá. Ez a nyilatkozat lesz az alapja az indítványunknak, hogy nyilvánítsák semmissé az ezredestől lefoglalt bizonyítékokat.

Átírtam a történetet, és addig nyesegettem, amíg feszes és szikár lett. Csak azokat a jelzőket hagytam benne, amelyek a június 21-i időjárást és Abel bőröndjeinek színét írták le. Kizárólag azon alapult, amit Abel mondott, különös tekintettel arra, amit pénteken hallottam tőle: „Június 21-én, körülbelül reggel fél nyolckor arra ébredtem, hogy kopogtatnak. Meleg éjszaka volt...”

Mire lapidáris stílusban összeállt a történet, olyan lett, mint egy Hemingway-novella. Az átlagpolgár nem riadozott, és nem is háborodott volna fel azon, hogy az állam így csap le egy gyanúsított ellenséges ügynökre, hanem azt érezte volna: a cél szentesíti az eszközt. Ám a mi törvényeink szerint az alkotmányos garanciák érvényesek mindenkre, még egy olyan gyanúsítottra is, mint Abel.

A tény, hogy a kormány ügynökei az otthonában fogtak el egy személyt és foglalták le minden ingóságát, letartóztatási végzés vagy házkutatási parancs nélkül, majd titokban szállították el egy határsértőknek létesített texasi táborba, és ott tartották negyvenhét napon át, az első öt napon ügyvéd

nélkül, klasszikus példa arra a helyzetre, amelyet a negyedik alkotmánymódosítás fel akart számolni Amerikában.

A negyedik alkotmánymódosítás kimondja, hogy az ember háza az ő vára.

A népnek a személy, lakóház, okmányok és a tulajdonban lévő tárgyak biztonságához való, megalapozatlan házkutatások és lefoglalások elleni jogát nem lehet megsérteni, és ilyen parancsokat csak valószínűsített, esküvel vagy fogadalommal alátámasztott ügyben lehet kibocsátani és részletesen meg kell jelölni a házkutatás helyét és a lefoglalandó vagy letartóztatandó dolgot, illetve személyt.

Miközben Abel eskünyilatkozatát fogalmaztam és lehetséges következményein töprengtem, vegyes érzelmek forrtak bennem az állammal szemben. Elhárításunknak kétségtelenül erőskezűnek kell mutatkoznia, de ezért nem szabad feláldozni alkotmányos jogainkat és hagyományos szabadságunkat.

Ha lett volna alapunk azt hinni, hogy Abel, a határsértő, valóban fontos szovjet kém, nem zavart volna, ha egy kiutasítási végzéssel gyűjtik be, ha előírt ideig tartják ügyvéd nélkül, és, amennyiben megtagadta volna az „együttműködést”, átrúgják a mexikói határon.

De miután az elhárítás titkos útját választották letartóztatási végzés vagy házkutatási parancs nélkül, és tudatosan arra játszottak, hogy Abel előbb-utóbb „együttműködik, csakhogyan vesztek, az állam most nem tehet úgy, mintha semmi sem történt volna, és nem próbálhatja meg törvényes bírósággal elítéltetni Abelt egy főbenjáró bűnért. Ezzel csak mímelné a „törvénynek megfelelő eljárást.

A két út – az egyiknek „titkos volt a jelzőtáblája, a másiké „törvényes – nagyon más irányba vezetett.

Hittem, hogy most találtuk meg a legfontosabb pontot, ami felhozható Abel védelmére. Hogy ilyen tisztán láttam, azt annak a kulcsfontosságú érvnek köszönhettem, amelyet 1945 elején hallottam „Vad Bill” Donovan vezérőrnagytól. Rooseveltnélkört őt kérte fel, nyújtson be egy tervezetet a háború utánra egy központi hírszerző ügynökségről, amely folytatja a felosztatott OSS munkáját. Amikor Donovan vezérőrnagy utasított mint

főtanácsadóját, hogy készítsem el az első vázlatot, ismételten hangsúlyozta, hogy különbséget kell tenni a hírszerzés és az elhárítás között mind nemzetközi szinten, mind az Egyesült Államok igazságszolgáltatásának illetékességi körén belül. Hitt benne, hogy minden próbálkozás ezeknek a hatásköröknek az egyesítésére egyetlen kormányhivatalban veszélyeztetné a demokráciát, mert a hatékony vizsgálati módszerek kísértése elkerülhetetlenül vezetne egy új Gestapóhoz.

Mihelyt Abel eskünyilatkozatának tervezetét kellő formára gyúrtam, átvittem a New York-i szövetségi börtönbe, megmutattam az ezredesnek, és arra kértem, vesse össze azzal, amire emlékszik. Elmagyaráztam a házkutatás és lefoglalás törvényes feltételeit, hangsúlyoztam, hogy mennyire fontos a legapróbb részletre is emlékeznie. Figyelmeztettem, hogy az állam a legjobb ütegeit veti majd be ellenünk, és a legkisebb túlzásunk vagy pontatlanságunk is végzetes lehet erre az indítványra vagy minden lehetséges fellebbezésünkre, amit alkotmányos alapon nyújtanánk be.

Soronként átvettük, amit írtam. Abel, aki a legjobb professzori formáját hozta keret nélküli szemüvegével, figyelmesen hallgatott, és néma egyetértéssel bólogatott.

A tervezet ismertette, hogyan tűnt el az ezredes a Latham Szállóból, hogyan zárták be Texasban, ahol szinte mindennap kihallgatták egy hónapon át, és az FBI kedvező „ajánlattal” kecsegtette, amennyiben együttműködik, majd ezzel ért véget:

Kirendelt jogi képviselőim megvitatták velem tulajdonom június 21-én történt átkutatását a Latham Szállóban, és elmagyarázták, milyen törvényes feltételek szerint kell végrehajtani a házkutatást. Utasítottam őket, hogy foganatosítsák az ilyenkor szokásos jogi eljárásokat és érvényesítsenek minden jogot, amellyel rendelkezhetem az Egyesült Államok alkotmánya és törvényei szerint.

Otthagytam Abelnél egy példányt, és azt mondtam, alaposan gondolja át, mielőtt folytatjuk a csiszolást.

Délután bejött az irodámba két jogász. Felolvastam nekik a tervezetet, amelyet Abel feltételesen jóváhagyott. Megdöbbenésemre az egyik jogász élesen bírálta a dokumentumot, és azt mondta, ha ilyen „szenzációhajhász” szöveggel állunk a bíróság elé, azzal befeketítjük az FBI-t.

E nyitó lövés után gorombán hozzátette: – Én a maga helyében nem törném magamat ennyire, hogy megmentsem annak a stricinek az életét. Kapja csak meg, ami jár neki!

Ebből, ahogy a jogászok mondják, természetesen „kimerítő vita lett. Gyorsan elmagyaráztam, hogy nem kívánom „befektíteni az FBI-t, sőt mély tisztelettel adózom hatékony rendfenntartó tevékenységének. De mivel kirendeltek Abel ezredes védőjének, kötelességem a legnyomósabb érvekkel előhozakodni a bíróság előtt. – Ezen a ponton – mondtam – tudatosan mérsékelni az ütés erejét, az én felfogásom szerint etikátlan. – Rámutattam, hogy Abel a halálos ítélettel néz szembe, és ha készakarva tagadnám meg tőle a legjobb tudásom szerint való védelmet, én érdemelném meg a „strici” jelzőt.

Csak késő este végeztünk, de a nagyszájú tiltakozót semmivel sem győzhettem meg.

Szeptember 11., szerda

Még mindig bántott az előző napi vita az eskünyilatkozat miatt, ezért megkértem John Walsht, irodánk egyik vezető jogását, hogy ebédeljünk együtt. A tapasztalt, feddhetetlen jogász közismert konzervatív volt, aki sok tekintetben „túl liberálisnak” találta a néhai Robert Taft szenátort. Arra gondoltam, ő lesz az eszményi választás egy lelkiismereti kérdés megvitatásához.

A kávé mellett elmeséltem Johnnak, milyen nehéz helyzetben vagyok, megmutattam Abel eskünyilatkozatát, és azt mondtam, hálás lennék a véleményéért.

Gondosan átolvasta a tervezetet, majd azt mondta: – Ha ez pontosan adja vissza Abel történetét, akkor kötelességed legjobb tehetséged szerint bemutatni a bíróságnak – még akkor is, ha személyesen nem hiszel benne, hogy igaz. Ha nem mutatod be, vagy nem a legjobb tehetséged szerint teszed, akkor ki kell zárni a Kamarából. Én bizonyosan így ítélnék, ha benne lennék az etikai bizottságban, és hozzám kerülne az ügy.

Nagyon megkönnyebbültem, hogy ezt a nyersen őszinte választ hallom egy megbízható baráttól.

Szeptember 12., csütörtök

A házkutatási és lefoglalási ügyben a bűnügytől független polgári pert indítottunk, és mivel az ingóságokat Manhattanben foglalták le, úgy gondoltuk, a New York-i déli járásbíróságra nyújtjuk be a folyamodványunkat. Abel tárgyalása természetesen a keleti járásbíróságon lesz, amelynek illetékessége kiterjed Brooklynra, Staten Islandre és Long Islandre. De ha Manhattanben indítjuk el az akciót, megszerezhetjük azt az előnyt, hogy azonnal jogunk lesz fellebbezni, amennyiben a járásbíróság ellenünk ítélné. Ezzel elkerülhetnénk a tárgyalást. Ha Brooklynban, a büntetőper keretében indítanánk polgári pert, kétséges, hogy fellebbezhethetnénk, mielőtt meghozzák a döntést és hatályba lép az ítélet. Az ilyen eljárásjogi szempontok mindig fontosak egy pernél.

Minden olyan gyanú elhárítására, hogy indítványunkkal be akarnánk „feketíteni az FBI-t, beírtam a végleges változatba ezt a mondatot: „Letartóztatásomtól vád alá helyezésemig sohasem alkalmaztak velem szemben fizikai erőszakot, vagy nem fenyegettek meg vele. Utána átküldtem munkatársaimat a börtönbe Abelhez, hogy írassák alá vele a nyilatkozatot. Megtagadta.

– Ez, ahogy most van írva, ez nem igaz – szögezte le, majd elmesélte, hogy egy hosszú, forró texasi napon egyik kihallgatója, akit meg is nevezett, mérgében annyira „kijött a béketúrásból, hogy arcul ütötte, amitől, mint Abel mondta, „a szemüvegem lerepült a padlóra.

Addigi megbeszéléseink ideje már meghaladta a tíz órát, és elsősorban az esetről volt szó: Abel letartóztatásáról, az árulójáról, a viselkedéséről kihallgatás közben, a jövőjéről, a védelemről, ám ezt a texasi incidenst egyszer sem hozta szóba, és bizonyosra vettem, hogy nem is akarta. Gondolom, az önérzete nem engedte, hogy egyetlen pofonon nyavalyogjon; egy totalitárius diktatúra hivatásos katonájaként talán el is várta a kíméletlen bánásmódot. Továbbá akármilyen korrekten viselkedtek a kihallgatói a letartóztatásnál, ők is csak emberek voltak, és az egyetlen ütés olyan semminek tűnt; azon a texasi forró délutánon talán meg is érdekelte.

Ám a tények ismertetésénél olyan fegyelmezetten ragaszkodott a teljes igazsághoz, hogy egyetlen téves állítást sem tűrhetett. Ez a mániákus pontosság, mint majd megtanulom, ugyanannyira hozzátartozott a jelleméhez, mint a foglalkozásához. Végül is jelentések írásával kereste a

kenyerét, és a jutalma ezeknek a jelentéseknek az igazságától függött. Hónapokkal később így oktatott ki az atlantai börtönből írott levelében a gondos hírszerzői munka elengedhetetlenségéről:

Jogásként tudnia kell, milyen nehéz az igazságnak megfelelő képet alkotni a szemtanúk beszámolói alapján. Hát még mennyivel nehezebb értékelni a politikai helyzetet, ahol az adatforrások emberi lények, akiknél a háttér és a politikai meggyőződés öntudatlanul átszínezi a konkrét beszámolót!

Tehát aláíratlanul küldte vissza a nyilatkozatot. Átmentem a börtönbe, és hasztalan győzködtem, hogy egy ütés még nem „fizikai erőszak. Az ezredes tántoríthatatlan volt. Szótárba illő meghatározást adott az erőszakról: „törvénytelenül alkalmazott fizikai erő. Végül megegyeztünk abban, hogy elhagyjuk a kérdéses mondatot, ami nem lényeges a házkutatási és a lefoglalási eljárás szempontjából.

Szeptember 13., péntek

Egész nap azokon a jogi papírokon dolgoztam, amelyekkel alá akartuk támasztani kísérletünket a Latham Szállóban és a Fulton Streeten szerzett bizonyítékok megsemmisítésére. A papírok közé tartozott Abel eskünyilatkozatának végső, javított vázlata. Késő délután Abel aláírta, és az egyik börtöntisztviselő hitelesítette.

Majdnem este tíz volt, mire végeztem és hazasiettem Brooklynba. Kihagytam a vacsorát, mert beütemeztem a lakásomon egy kis „háttér sajtókonferenciát. Tájékoztattam a megjelent fél tucat riportert, és óvatosan elmagyaráztam, milyen indítványokat akarunk benyújtani másnap délelőtt. A riporterek láthatólag őszintén kíváncsiak voltak, főleg Abelre, akiről ilyen lezser kérdéseket tettek föl: „Mi hajtja? Hogy néz ki? Továbbá teljes sorozatokat is akartak az új dokumentumainkból. Addig nem voltam hajlandó adni belőlük, amíg nem iktatják őket a bíróságon, de a riporterek kedvéért megígértem, hogy másnap mindegyik szerkesztőségbe küldünk egy teljes sorozatot.

Nyilvánvaló, hogy Abel helyzetét és történetét el kell magyarázni a közvéleménynek. A vád minden egyes lépéséről tájékoztatta a sajtót; az összes országos lap hosszú beszámolókat és fényképeket közölt a „mesterkém bűnének „bizonyítékáról. Kulcsfontosságú indítványunk

jelentőségét, amelyet most akartunk iktatni, egyformán meg kellett értetni a közvéleménnyel és a jogászokkal. Nem szabad azt a látszatot keltenünk, hogy egy jelentéktelen, akadékoskodó vagy felületes indítványt adtunk be, ami nem több „manővernél”, hogy halogassuk az elkerülhetetlent.

Italt szolgáltam fel a riportereknek, és csak jóval éjfél után fejeztem be a válaszolgatást a kérdésekre.

Szeptember 14., szombat

Dél előtt Tom Debevoise benyújtotta iktatásra papírjainkat a Foley Square-en, a manhattani szövetségi bíróságon. Kint vártam rá a bíróság előtt; utána végigjártuk autóval a szerkesztőségeket, és ő mindenhova beadott egy dokumentumsorozatot. Utána kivettünk pár órát, hogy rendesen megebédeljünk – és egy kicsit jobban megismerjük egymást.

Szeptember 15., vasárnap

Délután két órakor „a védelem” összegyűlt az irodámban, hogy kiterveljük, mit teszünk, és értékeljük a reggeli lapokat. Elégedettek voltunk. A *Times* és a *Herald Tribune* a címdoldalon hozta le a történetet; a sajtó hozzáállása, leszámítva a bulvárlapok szalagcímeit (ABEL: ILLEGÁLIS, AMIT AZ FBI CSINÁL! VÖRÖS KÉM VÁDOLJA AZ FBI-T) korrekt és tisztességes volt. Hosszan idézték eskünyilatkozataink szövegét. Az összes újság közölte Abel változatát a rajtaütésről, a letartóztatásról, a repülőútról Texasba és az FBI-kihallgatásról. Az újságírók hangsúlyozták, hogy ha a védelem sikert ér el, a vád elesik.

Saját eskünyilatkozatomban, amellyel megerősítettem Abelét, elmagyaráztam, hogy június 21-e előtt az FBI megbízható információkat kapott egy Abel nevű, a feltételezések szerint ezredesi rangfokozatú szovjet kémről, akit titokban figyeltek, valószínűleg hosszabb ideje. Azt is tudták, hogy Martin Collins néven lakik a Latham Szálló 839-es szobájában. Hangsúlyoztam, hogy huszonegyedikre reggelén elsőnek az FBI-ügynökök „nyomultak be” a szobába.

Majd így folytattam:

Június 21-től augusztus 7-ig Abellel törvényes szempontból ugyanúgy bánt az Igazságügyi Minisztérium, mint egy határsértővel, aki illegálisan tartózkodik az Egyesült Államokban. Holott a minisztérium nyilvánvalóan

azt hitte, hogy Abel orosz, és a kémkedés főbenjáró bűnében marasztalható el; az állam is elsősorban ezért érdeklődött iránta.

Ez kétségtelenül nemzeti érdek volt. Aki egy kicsit is jártas az elhárításban, tudja, hogy egy átállt ellenséges ügynök sokkal értékesebb lehet a saját ügynökeinknél. Nemcsak lehetőséget jelent arra, hogy kormányunk hiánytalan információt kapjon az ellenség kémkedéséről általában, de olyan konkrétumokkal is szolgálhat, mint más ellenséges ügynökök neve és címe, az ellenséges kódok megfejtése stb. Ráadásul az ilyen ember használható kettős ügynöknek, aki, noha eredeti főnökei azt hiszik, hogy még mindig nekik dolgozik, valójában a másik oldalt szolgálja.

Csak hogy az Egyesült Államok alkotmánya és törvényei egyértelműen meghatározzák, milyen eljárásokat kell alkalmazni egy személy letartóztatásánál, és az ellenőrzése alatt vagy a tulajdonában levő ingóságok átkutatásánál vagy lefoglalásánál. Például mivel a konkrét esetben nem volt vádindítvány, az FBI-nak, amely okkal hitte, hogy egy orosz kém tartózkodik a Latham Szálló 839-es szobájában, olyan letartóztatási parancsot kellett volna kérnie, amely kémkedéssel vádolja meg Abelt.

A 839-es szoba letartóztatott lakójának esetében a törvény egyértelműen elrendeli, hogy az ügynökök átkutathatják a szobát, és lefoglalhatnak mindent, ami tekinthető felszerelésnek vagy eszköznek a kémkedés folytatásához, amennyiben a bűntett megállapítást nyert. Utána a letartóztatottat „haladéktalanul” a legközelebbi rendőrbíró vagy szövetségi bíró elé állítják, ahol joga lesz ügyvédi képviselőt kérni. Utána vizsgálati fogságba kerül egy szövetségi börtönben. Ha az ügynökök a 839-es szoba lakójának távollétében akarták volna átkutatni a helyiséget, hasonlóan világos és egyértelmű eljárás szerint szerezhettek volna egy házkutatási parancsot.

Valamikor 1957. június 21-e előtt az Igazságügyi Minisztériumnak, amely hitte, hogy Abel kém, döntést kellett hoznia. Az FBI-nak kettős funkciója van: bűnügyi rendőrség, amely jogérvényesítő feladatot lát el, ugyanakkor nemzeti hírszerzésünk elhárítási osztálya. A döntés a következő választás elé állította őket:

(a) rendőrként le kellett volna tartóztatniuk Abelt kémkedés vádjával, a törvényes előírásoknak megfelelő házkutatást és lefoglalást kellett volna foganatosítaniuk az Egyesült Államok alkotmányában és egyéb törvényeiben

előírt eljárások szerint, vagy

(b) a nemzeti hírszerzés elhárítóiként le kellett volna tartóztatniuk Abelt, a lehető leghosszabb ideig titokban tartva letartóztatását bűntársai elől, és közben meg kellett volna kísérelniük átállítani a mi oldalunkra.

A választás megtörtént. Bár elvileg az Egyesült Államok érdekében választották, amit választottak, nem jártak sikerrel. Ennélfogva az állam nem állíthatja, hogy ilyen választás ne történt volna meg, illetve nem állíthatja be törvényesnek.

A negyedik alkotmánymódosítás egyértelmű... Mindnyájan ismerjük a függetlenségi háborút megelőző visszaéléseket, amelyek ennek az alkotmánymódosításnak az elfogadásához vezettek. Ennek az esetnek a tényei alapján a felesketett tanú azt hiszi, hogy az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága által értelmezett negyedik és ötödik alkotmánymódosítást megsértették.

Abelt, aki törvénytellenesen tartózkodik nálunk, azzal a főbenjáró bűnnel vádolják, hogy a Szovjetunió javára kémkedett. Fonák dolognak tűnhet, hogy alkotmányunk védelmet biztosít egy ilyen embernek. Azok, akik nem gondolkoznak, olyan nagylelkűségnek láthatják Amerika feltétlen ragaszkodását a szabad társadalom elveihez, aminek csak önpusztítás lehet a vége. Ám a mi elveinket az ország történelmébe és törvényébe vették. Ha a szabad világ nem marad hű a saját erkölcsi kódexéhez, nem lehet olyan társadalom, amilyenné mások vágnak lenni.

Kértük, hogy a következő héten, szeptember 23-án tartsanak bírósági meghallgatást a házkutatás és a lefoglalás kérdéséről.

Ám pillanatnyilag úgynevezett előzetes indítványainkkal kellett foglalkoznunk, amelyeket hétfőn vitatnak meg Brooklynban. Az indítványok a tárgyalás kiemelt fontosságú időpontjával, a terhelő tanúk listájával (főleg egy bizonyos Häyhänennel), a lehetséges esküdtekkel és a vádindítvány pontjainak részleteivel foglalkoztak.

Pár órát szenteltünk ezeknek a kérdéseknek, azután ki-ki ment dolgára. Korán hazaértem, így vasárnap esti pulykasültet vacsorázhattam a családdal. Huszonhét napja történt kirendeléseem óta ez volt az első alkalom, amikor mind együtt voltunk. Komolyan úgy éreztem magamat, mint aki

visszaváltozott férjjé és apává. Természetesen kérdések százaira kellett válaszolnom: a tizenkét éves John a kommunizmusról és a büntetőjogról faggatott nagy komolyan, a lányok azt akarták tudni, hogy Abelnek tényleg van-e családja Oroszországban.

Vacsora után összegyűltünk a zongora körül, és a „Rudolf, a vörös orrú rénszarvas ihletésére összezsáptunk egy „Rudolf Ivanovics Abel című nótát, amihez mindenki hozzájárult egy-egy sorral:

*Rudolf Ivanovics Abel,
Ő volt csak a boldog kém:
Ha a kémek összejöttek,
Azt mondták rá: „Kedveském!”
Csakhogy egy viharos este
Az FBI az ajtón bekopog:
„Rudolf, te itt kémkedsz, te beste,
Mondhatom, csúnya dolog!”
Rudolf így hát a redőnyt lehúzta,
De ő már most történelem,
S feledik-e valaha a kémek?
Abszolúte kizárt, kedvesem.*

(Hetekkel később, amikor John fiam és én meglátogattuk Abelt a West Street-i börtönben, elénekeltük neki szörnyű klapanciánkat. A családapa kedélyességével nevetett rajtunk, de meglehetősen sietséggel terelte másra a beszélgetést.)

Miután a család nyugovóra tért, behoztam a lemaradásomat a naplóval, tovább olvastam az esetről, és felkészültem a másnapi megméretésre a bíróságon, ami első fejesugrásunk lesz a jogszolgáltatás bizonyosan jeges vizeibe.

Szeptember 16., hétfő

Dél előtt fél tizenegykor megjelentünk Byers bíró előtt a brooklyni bíróságon. Velünk szemben ült a vádhatóság légiója, élükön Tompkins

helyettes főügyész, tagjai között Kevin T. Maroney, James J. Featherstone és Anthony R. Palermo, az Igazságügyi Minisztérium „különleges ügyészei”, akiket Washingtonból hozattak le az Abel-ügyhöz.

Amikor az ezredest bevezették a tárgyalóterembe, a legtöbben feléje fordultak. Ápolt, elegáns jelenség volt új, konzervatív öltönyében. Sietve, csendesen helyet foglalt, és attól kezdve kizárólag azt figyelte, hogyan szólítják be előttünk azt a néhány szabvány kábítószerest, akikre a többiek úgyszólván ügyet sem vetettek.

Amikor bennünket szólítottak, először is észszerű időpontot kértem a perhez. A tárgyalásnak eredetileg a mai napon kellett volna kezdődnie. Rámutattam, hogy bár szeretnénk minél előbb tárgyalatni az ügyet, elegendő időre van szükségünk a megfelelő felkészüléshez. A bíró kurtán odavetette, hogy az ügyvédek mindig több időt akarnak, majd szeptember 26-ra tűzte ki a tárgyalást, és utasított, hogy akkor jelentsem, miként haladunk. Az csak tíz nap. Meg voltunk győződve róla, hogy egy hónapra van szükségünk a kutatásokhoz és az előkészülethez.

Láthatólag nem csak engem zavart a dátum. Ifj. Cornelius W. Wickersham, az új államügyész (Leonard Moore-t kinevezték a Második Kerületi Fellebbviteli Bíróság bírójává) kiment a pulpitushoz, és jegyzőkönyvön kívüli vitát folytatott Byers bíróval, hogy adjon végleges időpontot. Kifejtette, hogy meg akarja kímélni a szövetségi kormányt a szükségtelen kiadástól, és nem akar túl sok személyt besorolni lehetséges esküdtnek, amíg nem tudja, meddig tart a tényleges munka. (A szövetségi esküdtek bőkezű hatdolláros napidíjat kapnak.)

Byers bíró türelmesen nézett Wickershamre, majd azt mondta, „hosszú és középszerű pályafutása során rájött, hogy nélkülözi „a prófétálás adományát, és kizárólag reggel képes megmondani, hogy mi lesz aznap. Javasolta, hogy az államügyész is térjen vissza szeptember 26-án, és akkor többet megtudhat. – Nem akarom, hogy a kormány anyagi gondjaival háborgassanak – tette hozzá – Ha több pénzre van szükségük ehhez az esethez, forduljanak a mezőgazdasági minisztériumhoz, hátha maradt egy kis fölös pénz a tanyasi alapon.

Következőnek egy listát kértem a terhelő tanúkról és a lehetséges esküdtekről. A terhelő tanúk száma a törvény értelmében még mindig titkos

volt, de azt mondtam, hogy bizonyára egy hónapra lesz szükségünk, ha komolyan el akarunk mélyedni a listában. Noha főbenjáró esetben a vád csak a tárgyalás előtt „legalább három nappal” volt köteles kiadni ezt a listát, Byers bíró elrendelte, hogy haladéktalanul bocsássák rendelkezésünkre a neveket.

Egyetértettem a váddal abban, hogy az egyik tanú nevét és címét (feltehetőleg Häyhänenét) azonnal titkosítsák, amint átadták nekem. Ám képet már nem adtak a „titkos tanúról. A vád azt mondta, megszerveznek nekem egy találkozót Häyhänennel, de „biztonsági okokból nem adhatnak fényképet. Hiába érveltem, hogy ha a tanú, mint azt a vád állítja, évekig szolgált a szovjet hírszerzésnél, nyilvánvalóan van képük róla a nyilvántartásukban. Mi kár származna abból, ha nekünk is adnának egyet, miután csak a vizsgálathoz van rá szükség? Nem jutottam sehova.

A viták után rövid megbeszélést folytattam Abellel a fogdában, és megkérdeztem, mit szól végleges nyilatkozatomhoz a házkutatásról és a lefoglalásról. Azt felelte, kitűnő, de bírálta az utolsó bekezdést, amely ezzel a mondattal zárult: „Ha a szabad világ nem marad hű a saját erkölcsi kódexéhez, nem lehet olyan társadalom, amelyenné mások vágnak lenni.”

– Túl érzelmes – mondta, majd a legjobb tanári hangján hozzátette: – Kétlem, hogy egy ilyen érzelmes kérdés eredménnyel járna egy ilyen természetű ügyben.

– Rudolf – mondtam –, szerencséje, hogy nem az Egyesült Államokban ügyvédkedik. Ha ez az elképzelése az ügyek hatásos felvezetéséről, egy dollárt se keresne.

Ezt mulatságosnak találta.

Viszont semmi mulatságos nem volt abban a beszélgetésben, amelyet pár perccel később folytattam Tompkins ügyésszel. Megállított a tárgyalóterem előtt, és elmondta, hogy az Igazságügyi Minisztériumban „újfajta álláspont alakult ki azzal kapcsolatban, milyen büntetést kell kérnie a közvádlónak. „A vélemények megoszlanak, mondta. Az egyik tábor szerint jobban szolgálná az államérdeket, ha Abelt életfogytiglani szabadságvesztésre ítélnék, hátha egy napon mégis megszólal. A másik tábor meg van győződve róla, hogy az ügyésznek halálbüntetést kell kérnie – nemcsak más szovjet ügynökök visszaretentésére, de abban a reményben is,

hogy Abelt „megtörheti” a feszültség, ha a villamosszékkal kell szembenéznie. Aki csak áttekintette az ügyet, folytatta Tompkins, gyors ítéletet várt.

Kijelentettem, hogy pillanatnyilag Abel védelmén dolgozunk, és ha sikerrel járunk, úgysis akadémikus lesz minden kitervelt ítélet. Ám ha Abelt halálra kell ítélni, ne az Igazságügyi Minisztérium legyen az egyetlen javaslattevő. Azt meg kell beszélni a Külügyminisztériummal és a CIA-vel, külföldi hírszerzésünk legnagyobb erejével is.

– Abel büntetése befolyásolhatja, hogyan bánnak az oroszok az embereinkkel – mondtam. – Ki kellene derítenünk, hogy fogtak-e el Oroszországban amerikai titkos ügynököket.

Kifejeztem azt a reményemet is, hogy mostantól a szövetségi ügynökségek harmonikusabban működnek együtt az ország érdekében, mint az én washingtoni éveimben a második világháború idején. – Ámen – felelte Tompkins.

Szeptember 19., csütörtök

A vádhatóság természetesen minden elképzelhető érveléssel támadta eljárásunkat a házkutatás és a lefoglalás miatt. Hangoztatták, hogy nem a manhattani, hanem a brooklyni bíróságon kellett volna eljárást indítanunk. Tompkins erősködött, hogy az egészet össze kellene vonni a bűnvádi eljárással, amelyre Brooklynban kerül sor: „Ez szabályosabb bírósági adminisztrációt eredményez, és kizárja azt a lehetőséget, hogy az indítványban szereplő kérdéseket újratárgyalják a perben.”

Ha a bíróság a vád javára ítélt, és indítványunkat átutalják Brooklynba, elveszítünk minden esélyt, hogy fellebbezhessünk kedvezőtlen ítélet esetén, és bizonyosan tárgyalásra kerül sor.

Délelőtt a Brooklyni Ügyvédi Kamara megtartotta a Vörös Mise^[6] színpompás, régi ünnepét, amellyel az új bírósági év kezdetét jelöli. A misén, amelyet minden évben a Brooklyn Heightson, a Borromeói Szent Károly-templomban celebrálnak, a felekezetemhez tartozó jogászok mellett nagy számban vesznek részt nem katolikusok is. Gyakorlatilag a városrész teljes jogi testületének és ügyvédi irodáinak tagjai eljönnek, hogy imádkozzanak egy újabb évnyi tisztességes igazságszolgáltatásért.

Korán érkeztem, és a templom előtt váraкоztam, amíg beengedtek. Megnyugtató volt, hogy barátaim közül, akik szóba hozták az Abel-ügyet, többen is elismerésüket fejezték ki, amiért „minden helyénvaló lépést” megtettünk a védelem érdekében.

Peter P. Smith, a Legfelsőbb Bíróság visszavonult bírása, egy kedves úriember, aki már túljárt a nyolcvanon, azt mondta, hogy miután figyelmesen nyomon követte a sajtóban az eljárásunkat a ház kutatás és lefoglalás miatt, úgy gondolja, hogy jogi síkon győznünk kell. Arra kért, ne izgassam magamat a kellemetlen incidensek miatt, mivel sok, „egyébként intelligens” ember ellenséges azokkal a jogászokkal szemben, akik egy népszerűtlen ügyet védnek. Megérti, min mehetek át, mert valamikor régen bírósági kirendelésre neki kellett védenie egy hírhedt bűnözőt egy harsány sajtóvisszhangot kapott perben.

– Kassza fűró volt – mesélte. – Magához hasonlóan én is igyekeztem semmissé nyilvánítani a vád legfontosabb bizonyítékát. Megakadályoztam, hogy bemutassanak egy kocsiderék bizonyító dokumentumot, és a kassza fűrőt szabadon engedték.

És tudja, mi történt? Akkoriban a Bay Ridge Takarékbank fiatal felügyelőbizottsági tagja voltam. Az idősebb felügyelőbizottsági tagok többsége hetekig nem állt szóba velem! Azzal vádoltak, hogy akadályozom az igazságszolgáltatást. Páran sohasem tették túl magukat rajta.

Nekem eddig az a legnagyobb bajom, feleltem Smith bírónak, hogy a nyelvemet kell harapdálnom, különben kijönnék a béketúrásból.

A délutánt a kutatásnak és az eskünyilatkozatoknak szenteltem arról a két kérdésről, amelyeket hétfőn kell megvitatni: (1) maradjon-e az eljárásunk a déli járásban; (2) megsértette-e Abel alkotmányos jogait az állam.

Szeptember 20., péntek

Majdnem két órát töltöttem az ezredessel a szövetségi börtönben, ahol számtalan kérdést néztünk át. Bemutattam eddigi költségeim listáját, amelyet figyelmesen átolvasott, majd helybenhagyott. Utána aláírta az Abruzzo bírónak címzett levelet, hogy a számlájáról térítsék meg a kiadásaimat.

Azt mondta, költsünk a védelmére annyit, amennyit kell, mindazonáltal méltányolná, ha maradna valamennyi pénze, mert szüksége lesz rá egy „tíz-

tizenöt éves elzárás” esetén. Bólintottam, de nem beszéltem. Tekintettel Tompkinsszal folytatott legutóbbi beszélgetésünkre, mit is mondhattam volna?

Megkérdezte, kereshet-e pénzt a börtönben. Megnyugtattam, hogy büntetés-végrehajtási rendszerünknek köszönhetően annyi pénzt kereshet, amennyi elegendő személyes szükségleteire.

Azt mondta, egyes rabtársai azt jósolták, hogy hamarosan úgymint kicserélik Oroszországgal egy amerikai ügynökre, de ő csak a fejét rázta. – Kétlem, hogy ez lehetséges, mert nem hiszem, hogy az én népem elfogott volna maguktól valakit, aki egyenrangú velem.

Mikor felálltam, hogy elmenjek, bejött a beszélőre Alex Krimszky, a szigorú, de barátságos börtönigazgató, akit Abel láthatólag jól ismert, és azonnal megkérdezte tőle, kaphat-e újabb könyveket. – Nekem nagyon unalmas a magánzárka, igazgató úr. – Krimszky elismerte, hogy ez bizony igaz, és megígérte, hogy keres még irodalmat. Most, hogy az igazgató is hallhatta, megemlítettem Abelnek, hogy szerintem érdekelné az *Útvesztő*, amelyet Schellenberg, Hitler titkosrendőrségének főnöke írt a háború alatti német kémelhárításról.

– Schellenberg azt állítja – mondtam –, hogy egyszer ötvennél több orosz rövidhullámú rádiót találtak, és megfordították őket, úgyhogy attól kezdve hamis információkat továbbítottak Oroszországba.

Krimszky fölnevetett, de Abel tüstént riposztózott: – És azt megírta Schellenberg, hogy mi hány német rádióval csináltuk meg ugyanezt? – Abel a második világháború idején állítólag Németországban dolgozott.

Miután Abel visszatért a cellájába, megkérdeztem a rendkívül előzékeny Krimszkyt, küldhetek-e Schellenberg könyvéből Abelnek egy példányt. Tétovázott, azt mondta, ez eléggé kémkedősen hangzik, és a Büntetés-végrehajtási Főigazgatóság utasítása szerint az őrizeteseinknek tilos bármit is olvasni, ami arra ösztökélhetné őket, hogy térjenek vissza hajdani bűnös tevékenységükhöz.

Most rajtam volt a sor a nevetésben. Egy szovjet katonatisztet, mondtam, aki harminc évet szolgált a hírszerzésnél, nemigen vihet „rossz utakra” valamelyik olvasmánya. Ugyanakkor Abel társadalmi

rehabilitációjának esélye gyakorlatilag nulla. Végül sikerült meggyőzőnöm az igazgatót, de ő kikötötte, hogy egyenesen a kiadótól küldjenek a börtönbe egy felvágatlan példányt, majd őszinte kíváncsisággal megkérdezte, hogy sose bántott a lelkiismeretem azért, mert elvállaltam Abel védelmét? – Én ezt nem bírnám végigcsinálni – mondta. Azt feleltem, hogy nem vagyunk egyformák, a lelkiismeretem pedig még sose volt nyugodtabb. Krimszky vállat vont.

Az irodában Debevoise üzenete várt, hogy a vádhatóság megküldte a terhelő tanúk listáját. Hatvankilenc név volt rajta, harmincketten FBI-ügynökök. Ugyancsak rajta volt Häyhänen és Roy A. Rhodes őrmester.

Szeptember 21., szombat

A védelem egész nap dolgozott. Kiegészítő eskünyilatkozatot készítettem a házkutatási és lefoglalási ügyről.

Találtam valamit, ami értékes igazolása lehetett elméletünknek, hogy törvényes rendészeti tevékenységén túl az FBI titkos kutatást is folytat belső elhárítási céllal, ami megfelel a szabályzatuknak, viszont a bíróság nem fogadhatja el bizonyítéknak. Ennek a titkos kutatásnak a beismerése alátámasztaná állításunkat, hogy alkotmány sértés történt.

Az este találtam egy aranyrögöt Don Whitehead nagy sikerű könyvében, *Az FBI-sztori*-ban, amelyet másodszor olvastam. A könyv egyik lábjegyzete elmagyarázta, hogy „a bíróságon elfogadható törvényes bizonyítékok feltárásához szükséges vizsgálatok mellett az FBI úgynevezett „titkos kutatásokat is folytatott hírszerzési céllal, például akkor, amikor egy „kémkedéssel gyanúsított ügynök” papírjait kellett megszerezni. Mivel a könyv adatainak pontosságát J. Edgar Hoover, az FBI igazgatója tanúsította az előszóban, nem volt okom kételkedni.

Ezen a napon a *Daily News* egy brooklyni újságkihordóról közölt cikket. A gyerek talált egy üreges ötcentest, amelybe rejtjelezett üzenetet tartalmazó mikrofilmre dugtak. Feltehetőleg ez adta az FBI-nak az első támpontot, ahonnan kiindulva „felgöngyölíthette a szovjet kémhálózatot, amelyet állítólag Rudolf Ivanovics Abel irányított. De a fiú, aki mostanra betöltötte a tizenhetet, négy éve találta az aprópénzt, és a cikkíró azt állította, hogy a pénz megtalálását négy éven át titkolták, mely idő alatt „a helyi és szövetségi erők szoros hálót szőttek Abel köré. Az újságosfiú ott volt a terhelő tanúk között. Feljegyeztem magamnak, hogy kérdezzek rá Abelnél. Nekem úgy hangzott,

hogy abból a hálóból a vád is kerekíteni akar magának egy kis reklámot.

Szeptember 22., vasárnap

A délelőtt és a délután egy részében a másnapi indoklásra készültem a manhattani negyedik járásbírószékhelyén. Otthon dolgoztam, csak annyi időre jöttem ki a könyvtárból, hogy egyek, és utánanézzek, elkészítették-e a csemeték a házi feladatot. A végtelen türelmű Mary elhessegette az alkalmi látogatókat és azt a néhány jó szándékú barátot, akik Manhattanbe menet „a saját érdekemben” szerettek volna kiszakítani a munkából.

Szeptember 23., hétfő

Délelőtt megindokoltuk indítványainkat Manhattanben Sylvester J. Ryan járásbíró, egyben a manhattani bíróság vezető bírása előtt. Miután befejeztük, előzékenyen gratulált a védelemnek a hatalmas kutatómunkához, amit ilyen rövid idő alatt végeztünk el. A dicséret nagyon aggasztott; ha egy bíró bókol az embernek, az általában annyit jelent, hogy veszítettünk.

Ryan bíró úgy rendelkezett, hogy csütörtökre adjunk be egy újabb feljegyzést egy alakiságról, majd mindkét indítványban elhalasztotta a döntést.

Javaslatomra a vád és a védelem délután fél négykor találkozott Byers bíró irodájában, hogy nem hivatalosan megvitassuk az ügy jövőjét. Kifejtettük a bírónak, hogy éjjel-nappal dolgoztunk, de leghamarabb november elsejéig készülhetnénk fel megfelelően a védelemre. Moore államügyész korábbi ígéretének megfelelően a vád nem tiltakozott a halasztás ellen.

Byers bíró kijelentette, hogy nem egyezik bele „az eljárás semmiféle halogatásába”, és tudtukra adta, hogy elvárja, miszerint szeptember 30-ra, azaz egy hét múlva készen álljunk a tárgyalásra.

– Méltányolom a védők ügybuzgalmát – mondta –, de biztosíthatom magukat, hogy képes vagyok röviden végezni az előzetes indítványaikkal.

Miután pedig beszédes kedvében volt, nyíltan, ám erőteljesen kifejtette a véleményét a kommunisták és köztörvényes bűnözők esetében megfigyelhető legújabb tendenciáról a Legfelsőbb Bíróság ítéleteiben, amelyek, ha a véleményére vagyunk kíváncsiak, „úgyszólván lehetetlenné teszik az igazságszolgáltatást”.

Feldúltan jöttünk el az irodájából, noha én továbbra is ragaszkodtam a meggyőződésemmhez, hogy bár a bíró ultrakonzervatív ember, minden vitánkban tisztességes elbánásra számíthatunk.

Szeptember 24., kedd

Védőtársaim korán telefonáltak, és olyan dühösek voltak, amilyenek csak fiatal jogászok lehetnek. Az előző napi megbeszélés után meg voltak győződve róla, hogy Byers bíró képes lesz odaparancsolni bennünket a hétfői tárgyalásra, és valamit tennünk kell, hogy lebeszéljük róla. Hitték, hogy ha tárgyalásra kényszerítenek bennünket, mielőtt teljesen felkészültünk volna, az „reverzibilis tévedés” lesz, és a fellebbviteli bíróságok új tárgyalást rendelnek el. Azt pedig egyikünk sem akarta.

Javasoltam, hogy öntsük ki a szívünket Abruzzo bírónak; ő kötötte a nyakunkba ezt a malomkövet, amikor kirendelt bennünket védőnek, és többször is mondta, hogy ha tanácsra lenne szükségünk, forduljunk hozzá.

Délután fél ötkor leültünk Abruzzo bíróval, és elmagyaráztuk, milyen nehéz helyzetben vagyunk. – Úgy látjuk – mondtuk –, hogy most tárgyalásra kényszeríteni bennünket önkényesség lenne a bíróság részéről. Sérthetné a törvényes eljárást, ez esetben pedig reverzibilis tévedés állna elő. Komolyan, ebből egy per is több mint elég minden érintettnek, bizonyosan nincs szükségünk egy másodikra.

Abruzzo bíró azt mondta, együtt érez velünk, de „államérdek”, hogy az eset minél előbb bíróság elé kerüljön. Ha engednénk, hogy az esküdtszék összeállítsák, nem kétséges, hogy a bíróság megadna minden észszerű haladékot. Majd hozzátette, mintha utólag jutott volna az eszébe, hogy nem részletezheti az állam indokait a mielőbbi tárgyalásra. (Hónapokkal később tudtuk meg, hogy Häyhänen rettenetesen ivott, és megpróbált visszatáncolni, hogy ígéretével ellentétben mégse kelljen tanúskodnia Abel ellen, márpedig Häyhänen tanúsága nélkül a vádhatóságnak nem volt bizonyítéka.)

– Ha belemennénk az esküdtszék összeállításába, az nagyon ártana a védelem megítélésének – vitatkoztam. – Amint az esküdtszék felállt, kezdetét veszi a tárgyalás. Ez nagy nyilvánosságot fog kapni, és az esküdteket külön-külön is figyeli majd a közvélemény. Nem lehet kiválogatni ezeket az embereket, aztán csak úgy szabadjára engedni őket egy hónapra

Brooklynban!

Abruzzo azt mondta, hogy szóba hozza a kérdést Byers bírónak.

Szeptember 25., szerda

Ezen a napon a védelem felfogadott egy magán-detektívet, és ráállította Reino Häyhänen, más néven Eugene Maki nyomára. Találkoztam a „szimattal”, és átvettük az eset minden olyan részletét, amiben fontos lesz nyomozni. Hangsúlyoztam érdeklődésünket Häyhänen személye, viharos pályafutása, piszkos múltja és italozó barátnője iránt. Az Abeltől hallottak alapján azt javasoltam, kezdje a szimatolást Newarkban.

– Csak egy kocsmát kell megtalálnia, ahol egy lengyel harmonikázik – mondtam.

Közöltem vele, hogy reményeink szerint még ezen a héten találkozunk Häyhänennel, és akkor adhatunk emberünkről egy rajzot vagy egy skiccet. Addig az Abel ezredestől kapott személyleírásból és háttéranyagokból kell dolgoznia.

Miután elbúcsúztam a nyomozótól, egy eskünyilatkozattal bajlódtam, amelyben részletesen leírtam, mit tettünk eddig, és kifejtettem, mi van még hátra. Reméltük, hogy tevékenységeink felsorolása meggyőzi a bíróságot a tárgyalás elhalasztásáról november elsejéig. Noha egy ilyen számadásnak fel kellett bosszantania Byers bírót, egyetértettünk abban, hogy Abelnek jár ennyi méltányosság. Egyedül ezen a módon juttathattuk be a sztorinkat a hivatalos bírósági feljegyzésekbe.

Ezen a napon az oroszok közölték, hogy elfogtak egy amerikai „mesterkémet, akit „egy Washington melletti farmon működő hírszerző központban képeztek ki. A *New York Times* moszkvai tudósítója jelentette, hogy az amerikai Lettországból tartóztatták le a lett cinkosával együtt. A szovjet államvédelmi hivatal szerint az amerikai ügynöknél komplett kémfelszerelést találtak: tűzfegyvereket, rádióadót, nagy mennyiségű szovjet pénzt és sablonokat hamis okmányok előállításához.

Akaratlanul is azt éreztem, hogy ha ilyen sztori jelenik meg a cenzúrázott szovjet sajtóban, akkor annak valamilyen köze van az én ügyfelemhez.

Szeptember 26., csütörtök

Byers bíró a következő csütörtökre tűzte ki Abel tárgyalásának megnyitását. Hivatalosan, a bíróságon hallgatott meg minket, aztán kijelentette, hogy a november elsejei kezdésre vonatkozó kérésünk „ésszerűtlen”. – Úgy tudtam, hogy a védelem minél korábbi tárgyalást akar – mondta a legszebb gunyoros modorában. – Éppen ezért hívták össze az esküdtszéket...

Mikor elmagyaráztam, hogy halasztási indítványunk még mindig függőben van, Tompkins azt felelte, hogy Ryan bírónak másnap kell döntést hoznia a tárgyban. Byers bíró az egész házkutatás és lefoglalás témát jelentéktelen pontnak nevezte, amit „gyorsan elintézhetsz”.

Abelt áthozták a börtönből a meghallgatásra, ahol, mint az újságok feljegyezték, feszült figyelemmel kísérte a vitát. Az biztos, hogy nagyon tudott figyelni, mondhatni úgy, mint akinek hivatása a figyelés.

A bírósági meghallgatás után egyórás megbeszélést tartottunk, áttanulmányozva a vádhatóság eskünyilatkozatait, válaszul a mi házkutatási és lefoglalási indítványunkra. Abel szótlanul olvasott, amíg ehhez a mondathoz nem ért: „Továbbá a folyamodót a letartóztatás idején szóban figyelmeztették, hogy joga van ügyvédet kérni.” Rátette az ujját a sorra. – Ez nem igaz. Sose mondtak ilyet.

Átnéztem vele a terhelő tanúk listáját is. Azt mondta, hogy Arlene Brown – ezt a nevet nem ismertük – Roy Rhodes őrmester férjezett nővére. Ennek az asszonynak telefonált Häyhänen Coloradóban.

– Az FBI mindent tud Rhodesről – mondta Abel. – Ezt az egyik ügynöktől hallottam a texasi kihallgatás alatt. Azt mondta, hogy Rhodes vallott. Nekem akartak imponálni, hogy mennyi bizonyítékuk van.

– És imponáltak? – kérdeztem kíváncsian.

– Számít? – kérdezett vissza.

Visszatértünk Häyhänenhez. Abel azt mondta, hogy amikor majd keresztkérdéseket teszek föl a „patkánynak – láthatólag várta ezt a pillanatot –, „körül kell járnom az összes tényezőt, amelyek Häyhänen átállásához vezettek: az iszákosságát, a szőkéjét, a költekezését, a hajlamát az adósságok csinálására. Utána mesélt valami érdekeset annak szemléltetésére, hogy Häyhänennek az isten pénze nem elég.

1955 júliusában „elutazott”, mondta (valószínűleg szabadságra Oroszországba), és 5000 dollár készpénzt hagyott Häyhänennél. A pénzt meghatározott célra tették félre, azt nem volt hajlandó közölni velem, hogy mire. Mikor visszatért, Häyhänen azt mondta, már el is intézte a dolgot, de kiderült, hogy hazudott.

– Valószínűleg elsikkasztotta a pénzt – mondta Abel.

Rákérdeztem a *Daily News* cikkére az újságkihordóról és az ötcentesről a mikrofilmmel. Azt felelte, nem emlékszik, hogy ilyen ötcentest vesztett volna el. Mostanra elég jól ismertem ahhoz, hogy tudjam róla: ha valóban elvesztett volna egy üreges ötcentest, amelybe mikrofilmet rejtettek, nem feledkezett volna meg a veszteségről.

Nem mondtam el neki, hogy a sztori megjelenésekor arra gyanakodtunk, a vádhatóság szivárogtatta ki a *Daily News*-nak (napi 2 400 000 olvasó), hátha így újabb tanúkat találnak, akiknek segítségével újabb lyukas ötcenteseket és mikrofilmes üzeneteket varrhatnak Abel és Häyhänen nyakába. Ám Tompkins nemcsak tagadta ezt, de azt is bevallotta, hogy ők meg rólunk feltételeztek kiszivárogtatást.

Mindenesetre Abel semmit sem tudott a lyukas ötcentesről, és nem hitte el, hogy a mikrofilm az ő kulcsa szerint lett volna kódolva. Elmagyarázta, hogy minden ügynöknek egyéni kódja van, amelynek az egyetlen kulcsa Moszkvában található.

Úgy gondoltam, most van itt az ideje közölnöm rátarti ügyfelemmel, mennyire biztosra veszi a vádhatóság a súlyos ítéletet. Egyik munkatársuk ma reggel súgta meg, hogy „fontos új fejlemények” történtek, és sokatmondó pillantással hozzátette, talán fel sem kell használniuk a bizonyítékokat, amelyeket állításunk szerint ők törvényellenesen foglaltak le.

Mindezt elmondtam Abelnek, és azt is elmagyaráztam, hogy ez milyen fontos következményekkel járhat. – Nekem úgy tűnik, van egy olyan tanújuk, akit meglepetésnek tartogatnak, hogy alátámassza Häyhänen vallomását, és akit nehéz lesz cáfolni a keresztkérdéseknél. Van valaki más, aki tudott az igazi munkájáról? – kérdeztem. – Talán egy amerikai?

Ha korábban tettem föl hasonló kérdéseket, mindig csak legyintett. Ám ez most felzaklatta. Elsápadt, reszketett a keze. Letette a cigarettáját, mert

attól még feltűnőbb lett az idegessége.

– El kell mondania, a saját érdekében – nógattam. – Hogy a lehető legerősebb védelemmel állhassunk elő.

Megjátszotta, hogy töpreng, bár nekem az volt a benyomásom, hogy nem kell erőltetnie a memóriáját; mintha csak azt latolgatta volna, mennyit árulhat el nekem egy ilyen személyről.

– Azt hiszem, egyetlen ember van, akit megpróbálhatnak bevonni – szólalt meg végül. – A neve Alan Winston.

Winston önmagát intellektüelnek képzelő ifjú volt, aki állítólag éppen diplomát akart szerezni az egyik New York-i egyetemen. Abel úgy írta le, mint egy gazdag textilgyáros fiát, aki fellázadt szülei és az általa dekadensnek tartott „burzsoá” életmód ellen, bár, mint leszűrhettem, azt azért megengedte a szülőknek, hogy eltartsák.

Abel azt mondta, hogy ő és Winston a Central Parkban találkoztak egy napon, ahova történetesen mindketten rajzolni mentek ki. Ugyanazok a dolgok érdekelték őket – művészet, zene, jó konyha –, így hamar összebarátkoztak. Együtt jártak hangversenyre, moziba, múzeumba és étterembe. Winstonnak volt egy barátnője, akivel gyakran vacsoráztak hármasban a fiatalember belvárosi lakásán; ilyenkor Abel választotta a borokat, és főzte az ínycségeket.

Az ezredes azt mondta, egyszer próbálta megnyerni a tőkés rend ifjú kritikusát a harcnak „a tudás egyenlő elosztásáért minden népek között”, de Winston sosem adott határozott választ. Első reagálása negatív volt, mondta Abel. Ő nem erőltette tovább a témát, és sose árult el részleteket saját szerepéről az apparátusban. Ennek ellenére megbízott Winstonban; egyszer még arra is kérte, hogy Winston értékmegőrzőjében helyezhessen el 15 000 dollár készpénzt.

Az ezredes egész élete az önfegyelem és a lemondás köszikláján alapult. Ám ez az élet olyan borzasztóan magányos, hogy az ember időnként kompromisszumokra kényszerül, megengedve magának a kevés, gondosan megválasztott barát veszedelmes fényűzését. Abel esetében ezek a barátok mind ugyanazt a típust képviselték: mind fiatal volt, mind művész, és egy se értett túlságosan a reálpolitikához és a nemzetközi helyzethez.

Winston és két másik fiatal művészbarát, Burt Silverman és Dave Levine megfelelt az ezredes magas elvárásainak. Abel pedig a maga módján igen jó idősebb barát volt: tapintatos, figyelmes és hűséges. Ennek egy példájával röviddel az után találkozhattam, hogy elvállaltam Abel védelmét.

Mihelyt letartóztatták, írt Levine-nak Texasból, és felhatalmazta, hogy rendelkezzen a brooklyni ingóságaival. A levelek másolatát csatolták a bírósági jegyzőkönyvhöz. A Levine-nak szóló levélben ezt olvashatjuk:

Abban a reményben írok neked, hogy tudsz segíteni abban, amivel még rendelkezem. Nincsenek különleges kívánságaim, azt leszámítva, hogy nézd át a festményeimet, és tedd el azokat, amelyeket érdemesnek vélsz arra, hogy megtartsd, addig, amíg ismét elhozhatom őket (már ha egyáltalán).

Nincs kifogásom ellene, hogy elidd és használd azokat a dolgokat, amelyeket akár te, akár más művész barátaim hasznosnak találtok... Ha bármit is el tudsz adni, szeretném, ha fedezné az árából a kéresemmel járó kiadásaidat.

Abel nem említette, hogy letartóztatták, azt sem, hol van, és nem magyarázta meg a különös félmondatot a festményekről, amelyeket majd elhoz (már ha egyáltalán). A meghatalmazáson ott volt, hogy a texasi Hidalgo megyében hitelesítették. Egyébként sose használták fel.

Miután Abel befejezte ennek az ismeretségnek a történetét, azt mondtam, nem látok a barátságukban semmit, ami gyengíthetné a védelmet. Biztosított róla, hogy Winston nem ismerte a valódi személyazonosságát, némileg kiábrándult lázadónak hitte Abelt, aki a nézeteitől idegen környezetben él.

Hogy másra tereljem a szót, rákérdeztem az ő hátterére és származására. – Tisztavérű grúz vagyok – felelte, majd látható élvezettel dicsekedett, hogy elment zsidónak a zsidók között, németnek a németek között és lengyelnek a lengyelek között. Fölösleges volt hozzátennie, hogy brooklyninak is elment a brooklyniak között.

– Ez mind nagyon szép – mondtam –, de egy ír-amerikai nem fogja elhinni magáról, hogy „Martin Collinsnak” keresztelték.

Fölnevetett, és ismét önmaga volt, maga mögött hagyta elvesztett önuralmát. Folytattuk a csevegést, Abel érdeklődve taglalta az újsághírt az

amerikai „mesterkémről, akit elfogtak az oroszok. Elmagyarázta, hogy ez lehet „tapogató egy esetleges fogolycsere irányába, mivel hazájában rendkívül ritkák az effajta bejelentések.

Mondtam, hogy komolyan kételkedem a történet valódiságában, mert az „amerikai ügynök” lett nemzetiségű, és abban a pillanatban letartóztatták, ahogy betette a lábát Lettországba. Aligha lehet értékesnek tekinteni, és kormányom szempontjából ez nem egy tisztességes csere.

– De hát már én sem vagyok értékes a szolgálatnak – vitatkozott Abel. – Soha többé nem használhatnak külföldön.

– Meglehet – válaszoltam –, de a tapasztalata hihetetlenül értékessé teszi a külföldről származó adatok elemzésében, márpedig az ugyanolyan fontos munka. Ha visszakerül Moszkvába, valószínűleg maga lesz az észak-amerikai iroda vezetője.

Nem tiltakozott, de még nem fejezte be az okfejtését a szovjet kémügről. – Ez a lett a tapasztalataival valószínűleg ugyanolyan értékes az Egyesült Államoknak. A CIA-nak nagyon hasznos lenne megismerni, milyen hibákat követett el.

Tettem még egy utolsó csípős megjegyzést a témáról, aztán rátértem a következő pontra, amelyet szándékosan halogattam. Azt akartam tudni, akarja-e bűnösnek vallani magát valamelyik pontban.

– Egy teremőrtől hallottam, hogy miután figyelte ma délelőtt Byers bírót, és végighallgatta a kérdéseit, szent meggyőződése, hogy a bíró keres valamilyen jelet, amiből arra következtethet, hogy maga bűnösnek vallhatja magát valamelyik pontban.

Elmagyaráztam, hogy ha például a második vádpontban (összeesküvés információk gyűjtésére, azok továbbítása nélkül) akarja bűnösnek vallani magát, tíz év szabadságvesztés lesz a maximális büntetés. Ha a harmadikban, öt évet kap.

– Nem vagyok olyan biztos benne, hogy ez kínos helyzetbe hozná kormányát – jegyeztem meg. – Elvégre tagadták, hogy bármiféle tudomásuk lenne magáról, vagy közük lenne a dologhoz. Csinálhatta ezt a saját szakállára is.

Percekig beszélgettünk a kérdésről, azután Abel azt mondta, hogy

szeretne többet gondolkozni róla. Emlékeztetett rá, milyen súlyos büntetést kapott David Greenglass, aki bűnösnek vallotta magát a kémkedésben Rosenbergék ügyében. Greenglasst tizenöt év szabadságvesztéssel sújtották; Julius és Ethel Rosenberget, a nővérét és a sógorát, akiket Greenglass vallomása segített halálra ítélni, villamosszékekben végezték ki 1953. június 19-én. Abel elmesélte, hogy a rabtársaitól hallotta, milyen sanyarú élete van Greenglassnak a börtönben; a többi őrizetes megpróbálja leköpni, sőt levizelni az ételét.

Gyorsan hozzátette: – Természetesen egy orosz egészen más helyzetben van, mint egy amerikai kommunista. – Megvető volt a hangja.

Abban egyeztünk meg, hogy komolyan átgondolja, lehetséges-e bűnösnek vallania magát valamelyik vádpontban, aztán elkészöntünk egymástól.

Szeptember 27., péntek

A vádhatóság felhívta az irodámat, és azt mondták, elintézték, hogy másnap délelőtt tíz órakor megnézhezzük az FBI székházában a „lefoglalt bizonyítékot”. Ugyanaznap délután kettőre volt kitűzve a találkozónk Häyhänennel.

Őszintén szólva nem számítottam rá, hogy Häyhänen udvariasan diskurálna velünk. De akkor is szükségünk volt erre a találkozásra, mert tudnunk kellett, milyen ember, és készíteni kellett róla egy vázlatot, hogy segítsünk a magánnyomozóknak.

Szeptember 28., szombat

Pontosan délelőtt tízkor érkeztünk meg az FBI New York-i székházába a 69th Street és a Third Avenue sarkán. Felhívtam kollégáim figyelmét a sors újabb fíntorára az Abel-ügyben.

1953. október 13-án Abel olyan eszközöket és szerszámokat adott be a Lincoln Közraktárba, amelyekre nem volt szüksége mindennap. Történetesen ugyanebből a közraktárból lett az FBI frissen felújított székháza. A szövetségi iroda által lefoglalt anyagok egy részét hajdan ebben az épületben tárolták, mint egy Emil R. Goldfus nevű, jelentéktelen festő ártalmatlan felszerelését.

Az FBI-nál felhalmozott bizonyítékok mennyisége félelmetes volt.

Huszonöt asztalon tálalták elénk egy hosszú, fényesen megvilágított szobában, mint egy óriási büfét. Az lett volna a szabatos meghatározás, hogy egy fontos kémhálózat komplett felszerelését láttuk.

Az FBI-ügynökök nagyon udvariasan viselkedtek. Ráérősen ténferegünk asztaltól asztalig, megfordítottuk az összes tárgyat, elolvastuk a címkét, amelyen pontosan meghatározták. A kicsi tárgyakat gondosan becsomagolták celofánba.

Elsőnek a legsúlyosabban terhelő bizonyítékokat néztük meg. Ezek között voltak (1) üreges csavarok, ceruzák és más tárolók – köztük egy borotvaecset –, amelyekben természetesen el lehetett rejteni mikrofilmes üzeneteket, (2) Abelnek szóló levelek mikrofilmen, amelyeket Oroszországból küldött a felesége és a lánya, és az Oroszországból várható rádióüzenetek mikrofilmes menetrendje; (3) egy üreges ébenfa tömb (amelyről pár napja beszélgettünk). Ez egy egész kódkönyvet tartalmazott nagyon különleges, hajszálvékony alufóliára emlékeztető papíron, vélhetőleg azért, hogy a letartóztatott ügynök könnyen megsemmisíthesse, talán úgy, hogy megrágja és lenyeli.

A kivájt csavarok leleményesek voltak. Kívülről ócskának, rozsdásnak látszottak, de ha lecsavarták a fejüket, valósággal átváltoztak. A belsejükben tökéletesen működőképes volt az új réz menetszál. Így lett az egyszerű, ártatlan csavarból vízhatlan mikrofilmtároló.

A kiállításához tartozott egy eszterga és mindenféle közönséges szerszám, amelyekkel kétségtelenül a tárgyi postaládák készültek csavarokból és más kacatokból. Volt ezenkívül Abelnek egy komplett fotólaboratóriuma, vegyszerekkel és drága kamerákkal. Olyan ügyes volt, hogy gombostűfejnyivé tudott zsugorítani üzeneteket. Ezeket a gyakorlatilag felfedezhetetlen „mikropontokat” a német hírszerzés találta ki a második világháborúban.

Külön asztalt foglalt el Abel könyvtára, amelyben volt egy füzet az atomenergia termonukleáris felhasználásáról, megvolt Einstein relativitáselmélete (Abel úgy olvasta Einsteint, ahogy mások Erle Stanley Gardnert: szórakozásból), több művészettörténeti könyv, matematikai és statisztikai tankönyvek. Volt vagy húsz térkép, az Egyesült Államok egyszerű autóstérképei, amelyeknek bizonyos pontjait bekarikázták ceruzával.

Csakhogy a bekarikázott pontok fontos nemzetvédelmi objektumok voltak.

Papírai között volt két takarékkönyv betétekkel és kivétekkel 1954-ben és 1955-ben; gyufafüzet-borítók, belsejükben kódokkal, az egyikben a katonáskodó Alan Winston rangfokozata, száma és címe. 1954 júliusában egy Gladys nevű nő küldött Abelnek egy baráti hangú képeslapot, amit az ezredes valamilyen okból megtartott.

Ahogy haladtunk előre a bizonyítékok útvesztőjében, beszédbe elegyedtem az egyik FBI-ügynökkel. Ticonderogai volt, New York állam felső részéből, és beszélgetés közben egyszer csak rájöttünk, hogy évekkel ezelőtt játszottunk egymás ellen amatőr baseballt, amikor Ticonderoga közelében voltam tanácsadó egy fiútáborban. A terhelő bizonyítékok lavínája után igazi megkönnyebbülés volt ez a terefere.

Délben elmentünk ebédelni, és egy helyi imbisz asztala mellett megvitattuk a terhelő bizonyítékok összűlyát. Egyik sem lepett meg túlzottan; néhányról már olvastunk az újságban, láttunk vádhatósági eskünyilatkozatokat, amelyekhez hosszú listákat csatoltak a bizonyítékokról; és természetesen Abel is leírta a holmiját, de egész más volt egy tömegben látni.

– Nem hiszem, hogy ügyfelünk sikerrel perelhetne téves letartóztatás miatt – mondtam kollégáimnak meglehetősen erőltetett humorral.

Délután egykor visszatértünk az FBI székházába James Featherstone-hoz, a vádhatóság egyik fiatal tagjához, akivel már többször találkoztunk a bíróságon. Neki kellett elvinnie bennünket a találkozóra Häyhänennel. Kérte, hogy hagyjuk az autónkat a székháznál, és ülünk be hozzá. Egyedül volt, az Igazságügyi Minisztérium jelöletlen, hivatalos rendszámú kocsiját vezette.

Keresztülvágtunk Manhattanen, aztán észak felé indultunk a West Side sztrádán, a Hudson folyó mellett. Elöl ültem Featherstone mellett, de egyikünk sem beszélt sokat. Featherstone kizárólag a vezetésre figyelt, és időnként ellenőrizte a visszapillantó tükröt. Arra gondoltam, hogy valószínűleg FBI-ügynökök követnek bennünket.

Elképzeltem Abelt és Häyhänent, amint ugyanezen az úton robognak, útban Poughkeepsie-be, vagy Bear Mountainbe, vagy valamilyen másik találkozóra.

Átkeltünk a városhatáron Westchester megyébe, és hamarosan megérkeztünk Elmsford városkába. Itt nyugatnak fordultunk, és követtük a jelzőtáblákat a Tappan Zee hídhoz a Hudson felett, amely a keleti parti Tarrytownt köti össze a nyugati parti South Nyackkel. Nagyon rövid ideje mentünk ebbe az irányba, amikor lekanyarodtunk az út menti Muffin Man vendéglő parkolójába.

– Legyenek szívesek itt várakozni – kérte Featherstone. – Azonnal jövök, csak el akarok intézni egy telefont.

A vádhatóság titkolózott és aggályosan óvatos volt, amin nem csodálkoztam, és aligha hibáztathattam őket érte. Häyhänen megbélyegzett ember: a KGB bizonyosan vérdíjat tűzött ki a fejére, ráadásul ő a vád koronatanúja. Nélküle elég rosszul álltak volna.

Amikor a fiatal ügyész visszatért, azt mondta, tizenöt percet várnunk kell, és javasolta, hogy addig is igyunk meg egy kávé a Muffin Manben. Jó sokan voltak odabent. Helyet foglaltunk egy asztalnál, és megrendeltük a kávékat, miközben Featherstone elment tárgyalni valamilyen öltönyös emberekkel, akik szürke puhakalapot viseltek. Az FBI láthatólag beépült a Muffin Manbe.

Miután megittuk a kávékat, Featherstone odajött hozzánk, és közölte: – Most már indulhatunk. – Követtük, és mire az úthoz értünk, ott már egy másik fekete szedán várakozott. Hatalmas termetű ügynök vezette, aki, ha nem tévedek, csatárként vagy hátvédként élhette le főiskolás éveit.

Határozottan szófukar egyén volt; annyi fáradságot se vett magának, hogy ránk nézzen, pláne bólintson, és alighogy beszálltunk, kilőtt a Tappan Zee híd irányába. Fél kilométert se tettünk meg, amikor váratlanul bekanyarodott egy faiskola félköríves felhajtójára, és az ellenkező irányba robogott, úgyhogy egyenesen visszajutottunk öreg barátunkhoz, a Muffin Manhez. Keresztülszáguldottunk a parkolóján, meg sem álltunk egy mellékútig, amely a sztrádával párhuzamosan igyekezett nagyjából New York felé. Elhúztunk egy motel mellett, majd közvetlenül mögötte megálltunk egy benzinkútnál, de mielőtt a kutas megközelíthetett volna bennünket, már indultunk is vissza ugyanazon az úton, természetesen ismét a vendéglőhöz. A tőlem telhető legnagyobb nyájassággal kérdeztem meg mogorva sofőrünktől, hogy a Muffin Man szagától próbálunk-e szabadulni?

A visszavonult csatár nem válaszolt, csak merőlegesen bevágódott egy motel parkolójába. Ahogy kiszálltunk, felvezettek az egyik ház emeletére, és a nyitott ajtajú szoba közepén ott járkált Reino Häyhänen alezredes, álnevén Maki. Ráismertem Abel leírásából. A szobához erkély is tartozott, ahol nagydarab emberek, vélhetőleg FBI-ügynökök próbáltak úgy tenni, mint akik egyfajta katonás „lezserséggel” lopják a napot.

A szobában az egy szál bömbölő tévén kívül semmi sem mutatta, hogy laknának benne. Häyhänen tévézhetett, amikor megérkeztünk, és most annyi fáradságot sem vett, hogy lehalkítsa a készüléket vagy leüljön. Ezt a szobát egyértelműen a szembesítéshez bérelték ki, és a védelmen kívül senki sem számított rá, hogy a kikérdezés soká fog tartani.

– Én fő terhelő tanú vagyok – törte meg a csendet Häyhänen. – Maguk Mark ügyvédei, és beszélhetnek velem. De nekem van jogom nem beszélni magukkal, és tárgyalásig nem fogok beszélni.

A szöveget nyilvánvalóan betanulta. Elég folyékonyan, bár lassan és nehézkes balti akcentussal beszélt angolul. Eszembe jutott, mennyire bosszantotta Abelt, hogy az alrezidense nem tölt elég időt született amerikaiak társaságában.

Időt akartam, hogy megfigyelhessem, ezért elengedtem kis szónoklatát a fülem mellett, és általános dolgokról kezdtem faggatni. Minden kérdésre a szabványos választ adta: – Nem fogok beszélni magukkal tárgyalásig.

Abel azt mondta, hogy Häyhänen százhetven centiméter magas és nyolcvan kilogramm. Azóta jóval súlyosabb lett, túl a mázsán. Biztosan megvolt harmincöt, úgy, ahogy Abel mondta, sőt akár negyvenöt. Halványkék tekintete ugrált, hátrafésült fekete haja ritkult. A fogai nagyon fehérek és szabályosak voltak. Kopaszodott, de a haját koromfeketére festette. Fekete bajusza, éjfekete szemöldöke ugyancsak festékre vallott. Feltűnően hasonlított Farúkra, az elűzött egyiptomi királyra.

Mostanra elpuhult, ám a széles, csapott válla arra mutatott, hogy valamikor kétségtelenül erős ember volt. Kemény, izmos keze egész ottlétünk alatt reszketett. Úgy látszik, neki is megvolt a saját földi pokla, valószínűleg vodkával fűtve. Nem csoda, ha a vádnak ilyen sürgős a per. Ha én lennék az ügyész, én se nyugodnék, amíg oda nem ültettem ezt az embert a nyílt tárgyaláson a tanúk padjába.

– Mikor tartóztatták le? – kérdeztem. Ez a kérdés az elevenén találta.

– Sose tartóztattak le! – vágta rá. – Csak őriztek, de sose tartóztattak le!

A háttérben valamilyen tévédráma zöngicsélt a nagy képernyőn. Régi gengszterfilmet játszottak, bizarr véletlenségből egy gengszter éppen azt mondta: „Lehetek bűnöző, de akkor is jogom van ügyvédre.” A motelszoba ajtaját nyitva hagyták, odakint nagydarab ügynökök őrködtek.

Minden kérdésre, amellyel szovjet hírszerzői előéletét firtattam, Häyhänen azt felelte: – Miért nem Marktól kérdezi? Ő jobban tudja választ nálam.

Máskor meg azt mondta, olyan hangosan, mintha azt akarná, hogy az örök hallják: – Kérdezze Markot, ő tudja. Kapott rádióüzeneteket rólam. Tud mindent rólam ezekben a hónapokban.

Sok más „megfordítotthoz” hasonlóan ő is most tudta meg, hogy az életből nem lesz egy csapásra mennyország. Amikor átlépte a vonalat, régi félelmeit újak váltották fel. Kimenekült egy gyűlölt életből, de otthagyta a családját, a hazáját, a múltját is. Abel és kirendelt védői emlékeztették mindarra, amitől megvált, a dolgokra, amelyeket ki akart verni a fejéből: a bűntudatra, a kételyekre, a félelemre. Sok köpönyegforgatóval találkoztam a második világháborúban. Arattak köztük a balesetek, az alkoholizmus, az úgynevezett ideg-összeroppanások és az öngyilkosság. Csak azok éltek túl épségben, akik őszintén, erkölcsi indítékokból álltak át a másik táborba.

Häyhänen végül kijelentette, hogy jobb lenne neki és a „főügyésznek”, ha nem beszélne tovább. – Nem mondok többet. Csak idejét veszti itt.

– Ahogy óhajtja. – Már fordultam volna meg, hogy kimenjek, ám előbb még rámosolyogtam, és azt mondtam: – Hát akkor viszontlátásra a tanúk padjában.

Häyhänen visszamosolygott, kimutatva fehér fogát. Ahogy az arcán előmlött a mosoly, mintha kiszaladt volna belőle a feszültség, és váratlanul fiatalabbnak látszott. Határozottan megkönnyebbült, hogy túlesett a dolgon.

Visszafele a városba gondosan lerajzoltam Häyhänent, először olyannak, amilyennek ma láttam, majd készítettem róla egy másik képet, amelyről elhagytam a bajuszt, világosabbra vettem a haját és a szemöldököt.

Egyetlen megkülönböztető jegye egy apró sebhely volt a jobb arcán. A belsejében persze sose forrt be a seb. Noha őrizték, örökös félelemben élt. Majd elválik, miféle tanúja lesz a vádnak.

Szeptember 29–30., vasárnap–hétfő

Mivel számolni kellett a lehetőséggel, hogy ezen a héten rákényszerülünk a tárgyalásra, vasárnap a nyitóbeszédemen dolgoztam, amelyet az esküdtekhez akartam intézni. Nem volt könnyű, a védelemnek nem nagyon lévén mibe kapaszkodnia. Nyolc-kilenc órás fogalmazás és átfogalmazás után sikerült tömörre és mértéktartóra gyalulni. Elsősorban azt kell megértetni az esküdtekkel, hogy itt nem Szovjet-Oroszország ül a vádlottak padján a bűneiért.

Munkatársaim közben azokon a kérdéseken dolgoztak, amelyeket fel fognak tenni az esküdtjelölteknek. Az állami bíróságokon a vád és a védelem képviselői közvetlenül intézik kérdéseiket a lehetséges esküdtekhez, ám a szövetségi bíróságokon a bíró joga a kérdezés. Viszont a jogászok előre átadhatják kérdéseiket a tárgyalásvezető bírónak. Byers bíró jelezte, hogy ehhez az eljáráshoz óhajtja tartani magát.

Hétfő délután az irodámban küzdöttem a nyitóbeszédemmel, amikor megdöbbenésemre – és biztosra veszem, hogy központosunk megdöbbenésére is – egészen rendkívüli hívást kaptam.

– Mr. Donovan, itt Rudolf – mondta a hang.

– Milyen Rudolf? – kérdeztem.

– Rudolf Abel.

Azt hittem, valamelyik barátom idéetlenkedik, de csakugyan az ezredes telefonált. Elmagyarázta, hogy nemcsak nekem van jogom felhívni őt telefonon, ha előtte tíz perccel értesítem Krimszky igazgatót, de ugyanez érvényes rá is. Azt mondta, azért telefonál, mert okvetlenül beszélnünk kell. „Fontos új tények” merültek fel, amelyeket meg akar vitatni velem. Mondtam, hogy másnap bemegyek a börtönbe.

Késő délután magánnyomozónk benyújtotta első jelentését. Eddig ez volt a nap fénypontja. A tízoldalas jelentésre azt pecsételték rá: „Szigorúan bizalmas, és csak a monogramjainkkal azonosították. „Címzett: JBD, „Feladó: FFZ”.

Minimális adataink és amatőr rajzaim alapján a nyomozó követte Häyhänen – vagy Eugene Maki, ahogy lakóköznyezetében ismerték – nyomát a newarki Bergen Street 806. szám alá, egy rozzant, kétemeletes, favázás házhoz, ahol Häyhänen 1955–56-ban lakott. Újsághirdetésre válaszolva, 1955. március 29-án bérelte ki három évre a lakást. Körülbelül egy éve ő és a „felesége” váratlanul és suttyomban eltűntek, csak egy megszegett bérleti szerződést hagyva maguk után.

Emberünk jelentése „szegényesebb városrészként jellemezte a Bergen Street környékét, ahol négerék és fehérek bérkaszárnnyái váltakoznak kis boltokkal. Mint írta, Häyhänen házának „karbantartását elhanyagolták.

A közelben volt két kocsmá, de nem harmonikázott bennük lengyel; talán cigány volt, és odébbállt. Häyhänen a Bergen utcai híradó szerint otthon ivott, méghozzá sokat. Szomszédjai, akik rejtélyes és a közösség számára nem kívánatos egyénként írták le, elmesélték, hogyan vedelt, és szemetelte tele a ház folyosóit sörös-és whiskypalackokkal. Amivel természetesen magára vonta a figyelmet.

Häyhänent ismerték Dave borbélyműhelyében az utca másik oldalán, a Bergen Street 808. alatti pékségben, a Star Credit Companynél, ahol készpénzzel fizetett egy elektromos hűtőszekrényért, és egy házzal arrébb a vegytisztítóban. Ilyeneket tudtak róla, és mondtak el nyomozónknak:

Mindennap leitta magát; ő és a „gyönyörű, szőke” felesége gyakran, időnként erőszakosan veszekedtek; Häyhänen verte a nőt; sose dolgozott, de mindig volt pénze whiskyre és egy autóra; sokszor kihívták rájuk a rendőrséget, de az sose csinált semmit. Häyhänen senkit se engedett be a lakásába; az utcai ablakokat lefóliázta, hogy senki se leshessen be a járdáról.

Szomszédjai elnézték volna az italozását, de nagyon nem tetszett nekik, ahogy a feleségével bánt, akit mindenki páratlan szépségnek írt le. Egy férfi, aki azt mondta, hogy sose bánt volna vele így, ha az ő felesége lett volna, azt mesélte, hogy Häyhänen „írgalmatlanul” ütlegette az asszonyt.

– Borzasztó, micsoda sikoltozás hallatszott ki éjszaka abból a lakásból!
– mondta egy másik. – Az emberek folyton rájuk hívták a rendőrséget. Én is kihívtam őket valamelyik este, de a zsaruk nem jutottak be a lakásba, úgyhogy hagyták az egészet.

Valaki elmesélte, hogyan kényszerítette Häyhänen „gyalázatosságokra” a feleségét: az egyik reggel vásárolt egy vekni szeletelt kenyeret, és földhöz csapta a pékségben, úgyhogy a szeletek szétszóródtak. Megparancsolta a feleségének, hogy térden állva szedje össze a szeleteket. És az asszony letérdelt.

Häyhänen harmincöt körüli felesége, akit „Hannah”-ként ismertek, nem beszélt angolul. Talán ezért viselte el a bántalmazást úgy, hogy egyszer sem kért segítséget a szomszédoktól vagy a rendőrségtől.

Úgy látszik, 1956. május 24-én elege lett. Délelőtt fél kilenckor valaki telefonált a rendőrségre, és a hatos órs ügyeletesre riadóztatott, hogy a Bergen Street 806. alatt van egy „balesetes, akihez ki kell szállni. Gavarny őrmester és Kuehl járőr mentek ki a helyszínre, és ezt írták hivatalos jelentésükben: „Eugene Maki, 36, véletlenül megvágta a lábát csomagolás közben, és sok vért veszített. A Martland kórházba szállították, ahol dr. Kanther látta el.

Gavarny őrmester azt mondta nyomozónknak, hogy amikor megtalálta Häyhänent vagy Makit, az egy ágyon feküdt, ügyetlenül bekötött lábbal. A mély vágást három öltéssel kellett összevarrni. A rendőr azt mesélte, hogy a lakás elejében volt egy kiterjedt vérfolt, amely hátrafelé folyt. A falra is fröccsent belőle. Az őrmester szerint a feleség nem tartott velük, amikor a férjét elszállították a kórházba.

A rendőr hitt Häyhänennek: csomagolt, kés volt nála, megcsúszott. Sose kérdezték tőle, mit csomagolt, vagy hova akart menni, de arra emlékeztek, hogy láttak dobozokba rakott fotós felszerelést, és megjegyezték, hogy a lakásban kevés bútor volt.

Ám a szomszédok úgy gondolták, hogy ők többet tudnak. Volt Häyhänenben valami, ami zavarta őket. „Mivel foglalkozik ez? – kérdezték egymást. – Miért takarta el az ablakokat? Miért van szükség egy ekkora rendőrkutyára?”

Egy fiatal nő, aki a vegytisztítóban dolgozott, azt állította, hogy amikor Häyhänen kibérelte a boltot, azt mondta, fényképésműtermet akar nyitni. De miután beköltözött, valóságos remeteéletet élt boldogtalan feleségével.

Az autója is szemet szűrt a szomszédságnak. Nap, mint nap kint állt az utcán, aztán meg hetekre eltűnt. Még azt sem lehetett tudni, hogy Häyhänen

melyik államból való. Egy közlekedési ellenőrnek, aki a lakással átellenes sarkon posztolt, azt mondta, hogy „Illinois-ból és Indianából való”.

Nyomozónk jelentésének fennmaradó része tele volt azokkal az apróságokkal, amelyekre minden szimat vadászik, hogy jellemezhesen valakit, az életmódját és a közösségben elfoglalt helyét. Häyhänen olykor csekken fizette be a lakbérét... volt telefonja... szinte mindig vele volt a felesége... nemrég kiszállt a környékre az FBI, és beszélt a helyi rendőrséggel... a Washington Street-i Lincoln Mutual Casualty Companynél kötött biztosítást az autójára... a postafiókja egyszer úgy nézett ki, mintha felfeszítették volna.

Ha ezt a jelentést nézzük, egyszerűen képtelenség, hogy egy ilyen ember alezredes lehetett a szovjet hírszerzésnél, és fontos illegális munkát végezhetett. Abban a szakmában, ahol a legnagyobb óvatossággal kellett eljárni, Häyhänen mindent megtett, hogy magára vonja a nem kívánatos figyelmet. Nem csoda, gondoltam, ha Abel lenézte, és nem értette, mit keres ebben az országban.

Október 1., kedd

Abel és én két teljes órát töltöttünk együtt délelőtt. Három teleírt lapon hozta magával a jogi érveket, amelyeket a „börtönügyvédje összeállított. Ezek voltak a „fontos új tények, amelyekről abban a meglepő telefonhívásban beszélt. Számos érvet pontos citátumok támasztottak alá.

Például ezt olvastam a tényvázlatban: „Bizonyítható-e ugyanazokkal a megkezdett bűncselekményekkel két különböző büntett, nevezetesen 1. adatok gyűjtése és megszerzése, 2. adatok továbbítása és megszerzése? *L. Peterson v. Alaszakai Fellebbviteli Bíróság, 297 F 1002*. Két különálló és eltérő bűncselekményért nem emelhető vád, ha ezek a bűncselekmények ugyanazoknak a tetteknek vagy mulasztásoknak a következményei.”

– Honnan a pokolból szerezte maga ezt? – kérdeztem. – Ki látta el ezzel a részletes jogi okfejtéssel?

– Más rabok – felelte. – Más rabok, maximális őrzés mellett. Mondtam már, hogy jó „belső” információim vannak.

Figyelmesen átolvastam a feljegyzést, és percekken át töprengtem az érveken. Az ezredes talán arra készült, hogy ez után a feljegyzés után rögtön

benyújtom az indítványt, kérelmezem az óvadékot, és ő már délután kísétálhat a börtönből.

Rendkívül óvatosan és a lehető legnagyobb tapintattal magyarázni kezdtem, hogy ezek kétségtelenül jó érvek, fontolóra vettem valamennyit. Azután megindokoltam, miért nem használjuk ki őket.

Érv: tegyünk indítványt, amely arra kényszeríti a vádhatóságot, döntse el, hogy az első vagy második vádpont miatt folytat-e eljárást, mert mindkettő ugyanazokon a megkezdett bűncselekményeken alapul.

Ellenérv: hisszük, hogy egy indítvány eredményeként a vádhatóság az első pontot választaná, amely halállal büntetendő. Reméljük, hogy ha a terhelő tanú ebben a pontban gyengének bizonyul, kérhetjük az esküdteket, mondják ki, hogy a vádlott nem bűnös. A kettes vádpont legsúlyosabb büntetése tíz év szabadságvesztés. Arra alapozunk, hogy az esküdtszék fog választani – még hozzá helyesen. Ez jobb, mintha mi távolítanánk el már az elején a választás lehetőségét.

A következő tíz pontot, amelyeket hasonló jogi szakértelemmel okadatoltak, hasonló gonddal elemeztem. Abel a szokott feszült figyelemmel és türelemmel hallgatott. Amikor befejeztem, azt mondta, megnyugszik az ítéletünkben, amelyet, mint ezt többször hangsúlyozta, józannak és megbízhatónak talált.

Beszámoltam Abelnek találkozásunkról az elmúlt szombaton Häyhänennel. Előrehajolt, és a jobb füléhez emelte a kezét: nála ez jelezte a legnagyobb figyelmet. Noha nekem sose mondta, voltak, akik szerint rosszul kellett hallania, azért erőlködött. Bár ez sosem akadályozta, hogy gyors és okos válaszokat adjon a kérdésekre, feltéve, ha akart válaszolni.

– Az ivástól van – mondta, amikor leírtam, hogy reszketett Häyhänen, hogy próbálta mozdulatlanul tartani a kezét. – De az ivástól csak még jobban fél. Minden gyáva iszik, hogy elfelejtse a félelmeit.

Mutattam neki a vázlatomat Häyhänenről. Bólintott, majd jóindulatúan azt javasolta, hogy rajzoljam közelebb egymáshoz a szemeket. – Ha ilyen távol lenne a két szeme, elég egyszerű lenne megtalálni – mondta.

Elmesélte, hogy türelmes volt Häyhänenhez, hátha a kétbalkezes fuser „kiforogja magát”; arra is gondolt, hogy ez a rikító ügyetlenség csak egy

agyaforább szovjet tervhez tartozik, amelynek az a célja, hogy Häyhäment, mint hármas ügynököt, elvezesse az FBI-hoz. A Szovjetunióba és a szovjet hírszerzésbe vetett hite miatt nem hihette, hogy a KGB egy ilyen veszélyes kontárt küldjön hozzá.

Átvettük Abellel a bizonyítékokat, amelyeket az FBI szombat reggel mutatott be a védelemnek. Abel tagadta, hogy lettek volna erős rádiójelek továbbítására alkalmas eszközei. Azt mondta, a jelgenerátora túl gyenge volt a távolsági adáshoz. Abban egyet kellett értenem vele, hogy túl magas volt a bemérés kockázata a brooklyni belvárosban, nem egészen másfél kilométerre a haditengerészeti dokktól.

Ami a „Gladys aláírású képeslapot illeti, elmagyarázta, hogy egy barátja volt, egy néger előadóművész, akinek pénzt adott kölcsön és művészies fotókat készített róla, hogy reklámozhassa magát a lokálokban. Azt mondta, nem hiszi, hogy Gladystól „releváns tanúvallomást lehetne várni, mert őt csak mint a fotós Emil Goldfust ismerte.

Jellemző alaposságával az FBI felkutatta és kikérdezte Gladyst. Az egyik ügyész élvezettel csipkelődött velem Rudolf „barátnője” miatt, akit nem talált valami szépnek, és értelmetlennek vélte tudós ügyfelem figyelmére.

Október 2., szerda

Az utolsó órában is beadtunk egy kérelmet Byers bíróhoz, hogy halassza november elsejére a pert a megfelelő felkészülés érdekében.

– Bíró úr – mondtam –, a védelemre tisztességesen felkészülni időt igényel. Ha szerintünk tiszta lelkiismerettel el lehet kezdeni november elseje előtt a tárgyalást, arról értesíteni fogjuk a bíróságot és a vádhatóságot.

– Mr. Donovan, ragaszkodnom kell hozzá, hogy az esküdtbíróságot holnap állítsuk össze – felelte a bíró. – Azután beleegyezek bármilyen észszerű halasztásba, ha a védelemnek több időre van szüksége.

A bíró nagyon következetes ember volt. Mindvégig azt mondta, hogy október harmadikán összeállítja az esküdtbíróságot, és utána hazaküldi őket, de én sose mertem elhinni, hogy be is váltja a fenyegetését. Ám ő szavának állt, és a szava ebben az esetben törvény volt.

Együtt ebédeltünk Tompkinsszal. Egyetértettünk abban, hogy a vádnak

és a védelemnek egyformán megfelel október 15. az esküdszék összeállítására. Javaslatomra még egy látogatást tettünk Byers bírónál. Az irodájában és a legcsökönyösebb kedvében találtuk.

Megmondtam neki, hogy a körülményekre és az ő állásfoglalására való tekintettel kénytelen vagyok a fellebbviteli bírósághoz fordulni, és rendkívüli ülésen kérni végzést ellene, amiért el akarja kezdeni a tárgyalást.

Meghökken. – A fellebbviteli bírósághoz? – kérdezte. – Csak hogy elhalasszon egy tárgyalást?

Fölöttébb szokatlannak találta ezt az eljárást, de hát, mondta, jogom van rá. Megismételte ígéretét, hogy ha másnap összeállítják az esküdszéket, nem zárkózik el a járulékos halasztástól. Én ugyanolyan csökönyösen és hajthatatlanul azt feleltem, hogy egy ilyen főbenjáró ügyben nem tűnik helyesnek kiválogatni az esküdteket, aztán hagyni, hadd kószáljanak kedvükre Brooklynban tíz napon át vagy még tovább.

Délután négykor a Foley téren a fellebbviteli bíróságon elkezdődött J. Edward Lumbard vezető bíró előtt a fölöttébb szokatlan soron kívüli ülés. Csend volt a teremben, mert későre járt, csak mi tartózkodtunk a sötét tónusú, szép szobában.

Minden elmondhatót átrágtunk már többször. Tompkins azt mondta, a vádhatóság készen áll a tárgyalásra, de nem fogja ellenezni, ha észszerű halasztást kérünk.

Megismételtem a kifogásunkat: ha arra kényszerítenek, hogy holnapról tárgyaljunk, azzal megtagadjuk Abeltől a tisztességes eljárást, mert egyszerűen nem kaptunk annyi időt, hogy kellően felkészüljünk. Részletesen beszéltem a nagy mennyiségű okmányról, amelyeket eddig is iktattunk, a bíróságon töltött hosszú időről, hangsúlyoztam házkutatási és lefoglalási indítványunk fontosságát, amelyről még mindig nem döntött Ryan vezető bíró a járásbíróságon.

Az indokolás vége felé egy újságíró egy üzenetet továbbított Tompkins ügyésznek, aki félbeszakított, és tájékoztatta a bíróságot, hogy Ryan bíró most hozott döntését. – Tekintettel a fejleményre, azt hiszem, hogy az egész kérdést a tárgyalásvezető bíróra kell bízunk – mondta Lumbard bíró. – Feltétlenül bízok benne, hogy Byers bíró úgy kezeli ezt a kérdést, hogy ne

csorbítsa a vádlott jogait.

Sietve elhagytuk a bíróságot, hogy részleteket tudjunk meg Ryan bíró döntéséről. Ryan véleménye szerint helyesen tettük, hogy áthoztuk az eljárást New Yorkba, ahol Abel ingóságait lefoglalták; azt is elismerte, hogy ez önálló polgári per, független a bűnügytől. Másrészt, folytatta, tekintettel a körülményekre, úgy hiszi, hatáskörének megfelelő értelmezése azt kívánja, hogy mellőzze a tárgyalást, engedélyezve, hogy a Keleti Járásbírósághoz forduljunk hasonló beadvánnyal.

Eljárásunkat tehát megtorpedózták. Arra nem volt időnk, hogy újabb polgári pert indítsunk Brooklynban. Kénytelen-kelletlen beláttuk, nem sok reményünk van arra, hogy egy fellebbviteli bíróság megváltoztassa Ryan bíró döntését.

Mivel nagyon sok más dolgot kellett még előkészítenünk, az látszott a legokosabbnak, ha délelőtt felkérjük Byers bírót, tekintse a brooklyni büntetőügy részének az összes házkutatási és lefoglalási okmányt, mert ezzel megőrizhetjük a jogunkat, hogy fellebbezés esetén hivatkozassunk rá.

Időközben úgy döntöttünk, hogy egész éjszaka – ha kell, hajnalig – dolgozni fogunk, hogy másnap reggel, a tárgyalás nyitására elkészüljünk a védelem tervével.

Megvitattuk, milyen esküdtbíróságra kell törekednünk. Emlékeztettem kollégáimat, hogy ebben az esetben mindegy, ki ül az esküdtek padjaiban; nekünk abból kell kiindulnunk, hogy eleve legalább két pont hátrányunk van.

Brooklynban a leendő szövetségi esküdteket zömmel a zsidók vagy a katolikusok közül válogatják. Minden más főbenjáró ügyben arra törekedtem volna, hogy az esküdtek között minél több legyen a zsidó, akik, üldözésektől terhes múltjuk miatt eleve részvétet tanúsítanak a megvádoltak iránt. Továbbá miután náluk történelmi hagyomány, hogy a törvény mindenkire egyformán vonatkozik, felmentenek mindenkit, akinek bűnösségét nem sikerült minden észszerű kétséget kizáróan bizonyítani.

Sajnos Oroszország cinizmusa, amellyel a közelmúltban vélhetőleg Izrael megtámadásának céljából fegyverekkel látta el az arabokat, mélységesen felháborította a brooklyni népes és befolyásos zsidó közösséget. Ilyen körülmények között alkalmasint kevés zsidó tekintene haragos

elfogultság nélkül a szovjet állam bármely képviselőjére. Legalábbis túl nagy a kockázat.

A katolikusok elvből a kommunizmus és a kommunisták erkölcsi kárhoztatásával közelítenének az esethez. Mindenképpen ki kell iktatnunk az esküdtszékéből a fanatikus katolikusokat, akik a szovjet kommunizmust látnák a vádlottak padján, és nem egy embert, aki megsértette az Egyesült Államok törvényeit.

Ami a néger esküdteket illeti, egyetértettünk abban, hogy az utóbbi évek faji problémái, különösen a Legfelsőbb Bíróság 1954-es integrációs határozata óta, annyira felfűtötték értelmüket és érzelmeiket, hogy a legnépszerűtlenebb vádlottnak is követelnének minden létező alkotmányos garanciát.

Végül arra a következtetésre jutottunk, hogy úgy kell mérlegelnünk minden lehetséges esküdtet, mint egy önálló amerikai polgárt, de a lehető legintelligensebb esküdtszékre kell törekednünk, mert minden félreértésből csak a vádnak lenne haszna, főleg miután az volt a legfőbb reményünk, hogy az esküdtek ártatlannak nyilváníthatják Abelt az első vádpontban (összeesküvés információk *továbbítására*, az egyetlen bűncselekmény, amelyet halállal büntettek), még ha ez azt is jelenti, hogy a másik két vádpontban bűnösnek találják.

– Haladunk – mondtam kollégáimnak –, de ettől még igaz, amit Rudolffal közöltem az első napon. Továbbra is csoda kell hozzá, hogy megmentjük az életét.

Október 3., csütörtök

Házunktól a Prospect Park Westen tizenöt perc alatt lehet eljutni Brooklyn belvárosába a szövetségi bíróság épületéhez, amely egy tájkertté alakított térre néz. Ha sűrű a forgalom a Flatbush Avenue-n és a mellékutcákban, egy órába is beletelhet. Ezen a napon félóráig tartott, és amint beléptem az öreg bíróságra, örültem, hogy előbb érkeztem. A kíváncsiak hosszú sorokban álltak a tárgyalóterem előtt, amelyet máris zsúfolásig megtöltöttek a nézők. A gondterhelt örök mindenkit megmotoztak, mintha attól félnének, hogy fegyverekkel akarják eldönteni a pert.

– Álljanak fel! – Pontosan fél tizenegykor a pulpitus mögötti ajtót

kinyitotta egy kék kabátos őr. Bevonult a magas, egyenes tartású Byers bíró, és felhágott a hosszú emelvényre.

Mielőtt elkezdtük volna az esküdtek kiválogatását, kértem a bírót, engedélyezze, hogy áttegyük ide házkutatási és lefoglalási okmányainkat a New York-i bíróságról, megmagyarázva, hogy Ryan bíró javasolta az eljárást. Byers bíró egyetértett: – Ez a bíróság elfogadja az okmányokat, és úgy kezeli az indítványt, mintha eredetileg Brooklynban terjesztették volna be. – De a döntést elhalasztotta, mert át akarta tanulmányozni a dokumentumokat.

Utána az első tizenkét beidézetthez fordult, akik már az esküdtek székein ültek. Feltett néhány bevezető kérdést, majd azt mondta: – Röviden ismertetem önökkel, miféle eset ez. Nem lesz túl sok részlet.

Azon tűnődtem, hány tájékozatlan lehet ebben a zsúfolt tárgyalóteremben és főleg az esküdtek padjaiban, akiknek fogalmuk sincs, „miféle eset ez”. Ha valóban nem tudják, akkor nincsen televíziójuk, nem olvasnak újságokat vagy nem beszélgetnek brooklyni szomszédjaikkal.

– A vádirat azt rója fel a vádlott Abel terhére, hogy három különálló összeesküvésben vett részt – folytatta a bíró. – Az összeesküvés titkos szövetkezés két vagy több személy között, és hogy büntethető legyen, a résztvevőknek egyet kell érteniük abban, hogy megszegik a törvényt. Néha elnagyoltan és pontatlanul társulásnak hívják, holott ez vegyesvállalat...

– Mármost van-e kifogása valamelyiküknek az ellen, hogy az esküdtszék tagja legyen egy bűnügyben? Viszolyognak-e a feladattól? Volt-e kapcsolata bármelyiküknek a múltban bármilyen állami intézménnyel, szövetségi, állami vagy városi szinten?

1. sz. esküdt (felemeli a kezét): Jelenleg tartalékos tiszt vagyok.

10. sz. esküdt: Körülbelül tíz éve részmunkaidős postai alkalmazott voltam.

Byers bíró: Azokban, akik állami alkalmazottak voltak, előidézne-e szolgálatuk bármilyen elfoglaltságot, amely akadályozná képességüket a tisztességes és pártatlan döntésre?

1. sz. esküdt: Nálam igen, uram.

Byers bíró: Indokoltan felmentem.

Abel ezredes, aki konzervatív és ízléses jelenség volt antracitszürke öltönyében és divatosan keskeny, csíkos nyakkendőjével, mögöttem ült. Időnként beszélünk. Egyszer-kétszer hallott valamit, ami megmosolyogtatta. A napilapok „elegánsnak, „fesztelennek nevezték, az egyik azt írta: „áradt belőle az önbizalom... nevetett és élénken társalgott kirendelt védőjével”.

Byers bíró megint az esküdtjelöltekhez fordult. – A vádlott neve ebben az esetben Rudolf Ivanovics Abel. Így kell kiejteni?

Abel: Igen, uram. [Rudolf mosolygott válasz közben.]

Byers bíró: Ismeri valamelyikük?

[Senki sem válaszolt.]

Byers bíró: Olvasott róla valamelyikük? Emelje fel a kezét, aki olvasott róla. Egyes, ötös, hatos szám, nyolcas szám, kilences szám, tizenegyes szám.

Hatan, vagyis a tizenkét fős esküdtszék leendő tagjainak ötven százaléka jelezte, hogy olvastak az esetről.

– Az, amit olvastak, keltett-e önökben valamilyen benyomást a vádlott bűnösségét vagy ártatlanságát illetően? – kérdezte most a bíró.

6. sz. esküdt: Bennem igen.

Byers bíró: Hatos szám, önben kialakult egy benyomás?

6. sz. esküdt: Vélemény.

Byers bíró: És arra a véleményre nem fog hatni a bizonyíték?

6. sz. esküdt: Úgy gondolom, uram, hogy hatni fog. Igen.

[A Randall nevű esküdt azt mondta a bírónak, hogy a foglalkozása irodista.]

Byers bíró: Hát, az egy nagyon fontos dolog, és nagyon fogok számítani magára.

Hadd magyarázzam el, hogy egy bűnesetnél a vádlottat a tárgyalás kezdetétől megilleti az ártatlanság vélelme egészen addig, amíg az esküdtszék meg nem hozza az ítéletet.

Az ártatlanság vélelmének megszüntetésére a vádnak minden észszerű

kétséget kizáróan kell bizonyítania a vádlott bűnösségét. Ez ilyen eset.

Mármost azt mondja, hogy véleménye van. Meg kell mondania nekem, hogy hatni fog-e erre a véleményre a bizonyíték, vagy eláll-e a véleményétől, ha a vádnak nem sikerült minden észszerű kétséget kizáróan bizonyítania az igazságát.

6. sz. esküdt: Ha a bizonyíték erre vagy arra mutat, akkor én is képes leszek különbséget tenni a kettő között, de akkor is meglesz a véleményem.

Byers bíró: Jegyezze meg, hogy bármilyen legyen is az ítélet, ezt a vádnak kell alátámasztania a bizonyítékokkal, és ugyancsak a vádnak kell észszerű kétséget kizáró módon bizonyítani a bűnösséget.

No már most, ha a vád nem tud bemutatni egy ilyen bizonyítékot, megakadályozza-e önt a véleménye, hogy tisztességesen és részrehajlás nélkül eleget tegyen esküdti kötelességének?

6. sz. esküdt: Hát uram, azt hiszem, hogy igen.

Byers bíró: Akkor felmentem.

A fogalmazó újabb nevet mondott: egy ember előlépett, átvette a hatos helyét. Miközben lezajlott a helycsere, a bíró sorra kérdezte azokat az esküdtjelölteket, akik azt mondták, olvastak az esetről, hogy van-e róla valamilyen véleményük. Azt felelték, hogy nincs. Byers bíró ezek után rátért a gépies rutinkérdésekre. Ismerik-e az esküdtek a vádhatóság valamelyik tagját? A védelemét? Dolgozott-e valamelyik családtagjuk köztisztviselőként, keresett-e ilyen állást? Ismernek valamilyen bírót vagy bírósági alkalmazottat?

– Befolyásolnák-e önöket fenyegető levelek, telefonhívások vagy más megkeresések, annak a nyilvánosságnak a lehetséges következményei, amit azért kapnak, mert esküdtté választották önöket ennél a pernél?

Abban a pillanatban tökéletes csend lett a tárgyalóteremben. Az esküdtek még csak meg se moccantak a drámai kérdés után. Aztán egy asszony felemelte a kezét. A bíró bólintott neki.

– A sógornő családtagnak számít? – kérdezte az asszony. – Most jutott az eszembe, hogy az egyik, az köztisztviselő.

A bíró elmosolyodott. – Ez nehéz kérdés. Vannak, akik a családhoz

számítják a sógornőt, vannak, akik nem. Elmondaná, hogy mi a helyzet?

Az asszony azt felelte, hogy a sógornője irodista az FBI-nál, de úgy hiszi, hogy ő a kapcsolat ellenére is pártatlanul láthatná el a közfeladatát.

– Erre a kérdésre jól figyeljenek – mondta Byers bíró. – Van-e olyan családtagjuk, aki egy úgynevezett Vasfüggöny mögötti országban lakik?

Felolvasta az országok neveit, azután sorra végignézett az esküdteken. Amikor egyik sem reagált, azt mondta: – Hallgatásukat úgy értelmezem, hogy jelenleg egyetlen családtagjuk sem lakik a Vasfüggöny mögött.

Következőnek rátért a halálbüntetésre. – Van-e önök között, aki ellenzi a halálbüntetést? Befolyásolná-e ítéletüket bármilyen módon a tény, hogy a vádlotton végrehajtják a halálbüntetést, amennyiben bűnösnek találják az első vádpontban?

Az esküdtek nem válaszoltak.

Kérésünkre a bíró az alábbi két kérdést tette föl:

– Nagyobb súlyt tulajdonítanak egy tanúvallomásnak, ha a vallomástevő azt állítaná, hogy előzőleg orosz kém volt, de most az Egyesült Államok kormányának segít?

– Befolyásolná-e a közelmúltban lezajlott koreai háború vagy a jelenlegi nemzetközi helyzet a képességüket arra, hogy pártatlanul elbírálják, bűnös-e a vádlott a vádiratban felsorolt pontokban?

Most eljött az ideje a kérdéseknek, amelyeknek az alapján felmentést lehet javasolni, indoklással vagy anélkül. A bíró úgy rendelkezett, hogy minden kérdés csak az ő közvetítésével tehető fel.

Amikor Fraiman felugrott, és közvetlenül az egyik esküdttől kérdezett valamit, a bíró a szavába vágott: – Én kérdezek, úgy, ahogy tegnap mondtam!

Az is látszott rajta, hogy nem fogja osztogatni az indokolt felmentéseket, vagy legalábbis nem egykönnyen. Amikor rámutattam, hogy a tizenkettes esküdt a haditengerészet alkalmazottja, ennél fogva indokoltan fel kell menteni, Byers azt felelte: – Polgári alkalmazott... Nem, nem mentem fel indokoltan.

– Bíró úr, a vád a nemzetbiztonsággal áll kapcsolatban.

– Polgári alkalmazott – ismételte Byers bíró. – Nem mentem fel indokoltan.

Amennyire nem szívesen mentette föl a bíró az esküdteket, ugyanannyira nem akaródzott nekik lemondani a helyükről. Többnyire olyan válaszokat adtak, hogy se a vádnak, se a védelemnek ne lehessen kifogása. Benne lenni az „Abel-esküdszékben”, micsoda téma ez a szomszédoláshoz, a bridzsklubban vagy az utcabeli kocsmában! Mennyivel különb, mintha egy kocsilopásnál kellene esküdtnnek lenni!

Egy fehér hajú asszony gyanús buzgalommal akart bekerülni az esküdszékbe. Azt mondta, még sose hallott Abelről vagy az ügyéről. Még csak nem is elfogult a kommunistákkal szemben. Megpróbáltuk kitalálni az indokait. Végül a bíró közvetítésével megkérdeztük, vannak-e gyerekei.

– Volt egy fiam, akit szolgálatban öltek meg, és van egy lányom – felelte halkán.

Byers bíró rákérdezett, mert nem hallotta: – Azt mondja, van egy fia, aki katona?

– Megölték – ismételte az asszony. – Pilóta volt, akit a kommunisták öltek meg Koreában.

Javaslatunkra a bíró megkérdezte: – Hatna-e ítéletére a tény, hogy, mint mondta, elvesztette a fiát?

2. sz. esküdt (szenvédélyesen): Nem, semmiben sem befolyásolná!

Tiszta lelkiismeretének hangoztatása és hihetetlen tájékozatlansága Abel-ügyben annyira feltűnő volt, hogy a védelem egyetértett abban, őt kell elsőnek, indokolás nélkül eltávolítani az esküdtek közül. Szegény asszony a perben látta a lehetőséget, hogy megfizessen életének tragédiájáért. Sajnáltam, hogy meggyilkolták a fiát a vörösök, de az Egyesült Államok bíróságán, egy főbenjáró ügyben nincs helye felkorbácsolt indulatoknak.

Sorra hangzottak el a kifogások, újabb helycserékre került sor, megismételték a kérdéseket. Amikor a bíró megint rákérdezett a köztisztviselő rokonokra, az egyik esküdtjelölt azt felelte: – Az anyám a hobokeni postán dolgozik.

A harminchat éves John T. Dublynn elfoglalta az első esküdt székét; azt

mondta, a Köztisztasági Vállalatnál dolgozik („a szennyvízderítő és -elvezető üzemeltetésén és karbantartásán a Rockaway Parkban”), és amikor a bíró megkérdezte, olvasott-e valamit a vádlotról, flegmán azt válaszolta: – Nem, csak egy sort, hogy begyűjtötték, vagy mi.

Byers bíró: Mármint hogy kitűzték a tárgyalását?

Mr. Dublynn: Nem, csak egy sort, hogy begyűjtötték.

Byers bíró: Volt erről valamilyen véleménye?

Mr. Dublynn: Nem.

Az esküdt rámeresztette a szemét Abelre a tárgyalóterem másik végében: ekkor nézte meg először a vádolt mesterkémet. Amit látott, igencsak meglepte, mert hónapokkal a per után azt nyilatkozta egy riporternek: „Hiszen ez akárki lehetett volna, aki szembejön az utcán.”

Harminckét kifogás volt; nyolc másik esküdtet mentettek fel indokoltan, és délután negyed négyre, három és fél óra után kialakult az a tizenkét fős esküdtszék, amellyel mindkét fél elégedett volt. Az esküdteket gyorsan választották ki, elnyúló vagy indulatos viták nélkül.

Mr. Dublynn-t kinevezték az esküdtek elöljárójává.

A védelem nagyjából egyetértett abban, hogy elégedettek lehetünk, mert egészen intelligens esküdtszékünk lett. Két jelölt miatt aggódtunk: a haditengerészeti dokk polgári alkalmazottja és egy bizonyos Kathryn McTague miatt, akinek orvos férje a brooklyni katonai támaszponton dolgozott.

Vacsora után áttekintettük a napot, sorra elemeztük az esküdteket, és előrenéztünk. Másnap négy helyettes esküdtet kellett választanunk.

Október 4., péntek

Jól aludtam, és korán keltem. Könnyű reggelit ettem a friss újságokkal beterített asztalnál. Mary ismét azzal vádolt, hogy több időt szentelek Abelnek, mint a családomnak. Természetesen igaza volt. Mondtam, hogy őt nem perelik, de ha bűncselekménnyel vádolnák, abban a pillanatban megfordítanám az időbeosztásomat. Mire azt kérdezte, hogyan tenném, miután én lennék annak a bűncselekménynek az áldozata.

Az egyik bulvárlap lehozta, hogy Häyhänen talán mégsem fog

tanúskodni, „megbízható források” szerint azért nem, mert félti a megtorlástól az anyját, a két fivérét és a nővérét, akik ma is Oroszországban élnek. A sztori szerint Tompkins nem volt hajlandó vitát nyitni a koronatanújáról.

A délelőtti ülés a bíróságon simán és gyorsan lezajlott. Harminc perc alatt választottunk négy helyettes esküdtet: három férfit és egy nőt. A bíró feleskette őket, azután halasztást adott a védelemnek hétfőhöz egy hétig, október 14-ig. Mielőtt elbocsátotta az esküdteket, utasította őket, hogy senkinek se beszéljenek az ügyről, és ez ugyanúgy vonatkozik a családtagjaikra, mint mindenkire.

„Ha valaki beszélgetni próbál önökkel erről az ügyről, kérem, jelentsék a bíróságnak.

Továbbá remélem, őrizkedni fognak az esetleges kommentárok olvasásától... Ennek az ügynek az esküdtszékeben kötelesek elfogulatlanok maradni. Javasolom, hogy ehhez tegyenek meg minden óvintézkedést.”

Mivel a vádhatóság három új eskünyilatkozatot nyújtott be a mi házkutatási és lefoglalási indítványunkról, amelyek ellentmondottak a mi változatunknak a június 21-én történetekről, hivatalos meghallgatást kértünk Byers bírótól. A bíró azt mondta, jöjjünk vissza kedden, akkor majd dönt az ügyben. Zsémbesen hozzátette: – De nem lesz újabb ok a tárgyalás halasztására.

Október 5., szombat

Kivettem egy szabadnapot, és ebéd után rögzíteni mentem a Montauk klubba. Ed Quigley, Brooklyn főpostamestere megkérdezte, hogy tetszik az „ő” bírósága. Elmagyarázta, hogy mivel a bíróság eredetileg postahivatal volt, háziúrnak tekinti magát. Mondtam, hogy nincsen szobánk, amelyben megbeszéléseket és aktákat tarthatnánk stb. Elment telefonálni, majd amikor visszajött, azt mondta, hogy a védelem mostantól használhatja az ő saját külön tanácstermét. A per befejezéséig élvezhettük ezt a szívességet, beleértve a naponkénti friss kávé.

Otthon késő estig dolgoztam egy új nyitóbeszéden, amelyet másnap kellett elmondanom Debevoise és Fraiman „esküdtszéke” előtt.

Október 6., vasárnap

A védelem délután találkozott a Remsen Streeten, a Brooklyn-i Ügyvédi Kamara szűk irodájában. Abban egyetértettünk, hogy nyitóbeszédem az esküdtekhez legyen rövid, viszont abban megoszlottunk, hogy mennyire legyen konkrét, tekintettel a bizonyítéokra, amellyel a vád előállhat. Például, máris bemutassuk-e Häyhänen siralmas előéletét?

Sem az esküdtek, se mi nem tudhattuk, mit próbál bizonyítani a vád, így várnunk kellett, hogy bemutassa a bizonyítékot. Mivel viszont nekünk nem volt úgynevezett tényállásunk, és az egész védelem a rámenős keresztkérdéseken állt vagy bukott, úgy véltük, az esküdteket előre figyelmeztetni kell Häyhänenre.

Abban is egyetértettünk, hogy mellőzzük a tanúkat. Mi értelme lett volna felvonultatni őket, hiszen nem ismerték Abelt, a KGB ezredesét; ők Emil Goldfust ismerték, a szűkölködő, barátságos festőt, aki a brooklyni Fulton Streeten lakott. Egyértelműen oktalanság lett volna odaállítani Abelt a tanúk padjába, de megmondtam neki, hogy ebben a kérdésben neki kell döntenie. Azt javasoltam, várjon, amíg az ügyész ismerteti a vádat, azután közölje, hogy mit akar, mit tegyek. Úgy éreztem, esztelen vakmerőség lenne, ha kitenné magát a keresztkérdéseknek.

Ami a saját szerepeinket és a legjobb csapatmunkát illeti, úgy beszéltük meg, hogy én tartom a nyitóbeszédet, a védőbeszédet, és én teszem fel a keresztkérdéseket a legfontosabb tanúknak; kollégáim élnek kifogással a bizonyítékok ellen, miközben a vádhatóság ismerteti az esetet. Más szavakkal én figyelem a vád tanúit, elemzem a keresztkérdések lehetséges irányvonalait, összehasonlítom a tanúvallomásokat az Abeltől kapott adatokkal, kollégáim figyelik a tanúk kihallgatását, tiltakozással élnek a kérdések megfogalmazása ellen stb.

Az volt az egyetlen aggályunk, hogy Byers bíró esetleg nem engedi meg, hogy hatékonyan végrehajtsuk ezt a közös hadműveletet.

Október 8–9., kedd–szerda

Mivel már egy hét sem volt a tárgyalásig, kedden délelőtt kényszerítettük a vádhatóságot, hogy bíróság elé vihessük a házkutatási és lefoglalási indítványunkat. Két nap alatt kihallgattuk a Bevándorlási Hivatal négy alkalmazottját és egy FBI-ügynököt, akik részt vettek a rajtaütésben a Latham Szállóban. A tanúvallomások jegyzőkönyve máris 437 oldalra rúgott.

Bevettük a jegyzőkönyvbe annak a történetét, amit az újságok az FBI és a bevándorlási nyomozók „éjféli tanácskozásának és hajnali randevújának” neveztek. Azt akartuk kimutatni, hogy a letartóztatásnál a Bevándorlási Hivatal tisztjei csak bábuk voltak az FBI sakktábláján, továbbá a megfelelő engedély nélkül végrehajtott rajtaütés és letartóztatás az FBI manővere volt, hogy megkaparintassa Abelt, lefoglalhassa az ingóságait, és ezt a lehető leghosszabb ideig titkolhassa. Abel „együttműködése” esetén ez egy kémelhárítási bravúr lett volna. Ám amikor a vakmerő manőver kudarcot vallott, és az Igazságügyi Minisztérium a büntetőeljárás mellett döntött, elfelejtette – és velünk is el akarta feledtetni –, hogy ha az amerikai törvények szerint akarja perbe fogni Abelt bűncselekményekért, akkor máris megsértette az ezredes alkotmányos jogait.

Ezt a történetet raktuk össze az öt ügynök tanúvallomásából:

Valamikor június 13. és 20. között az Igazságügyi Minisztérium összekötőtisztje az FBI és az INS között telefonált Mario T. Noto helyettes bevándorlási biztosnak, és tájékoztatta egy határsértőről, aki illegálisan tartózkodik az országban, majd hozzátette: „Kémkedés miatt érdekli az FBI-t.”

Noto azt mondta, hogy ugyanazon a héten, valamivel később ismét jelentkezett az FBI-ügynök, és tájékoztatta őt, hogy ennek a határsértőnek „valamiféle rangja van a szovjet titkosszolgálatnál; hogy felvilágosították őket az igazi személyazonosságáról, és ezek szerint nem Emil Goldfus [mint állítja], hanem Rudolf Abelként ismerik”.

Június 20-án, tanúsította Noto, az INS úgy döntött, letartóztatja Abelt New Yorkban, ahol az FBI tudomása szerint tevékenykedett, és megindítja ellene a kiutasítási eljárást. Délután három óra körül Noto utasította Robert E. Schoenenberger és Lennox Kanzler bevándorlási hivatali tisztet, hogy menjenek New Yorkba, és tartóztassák le Abelt.

A két nyomozó egy aláíratlan letartóztatási paranccsal és egy bírósági idézéssel érkezett este fél tizenegykor a newarki repülőtérre, ahol az INS New York-i irodájának két munkatársa várta őket. Együtt elhajtottak a helyi irodába, ahol John R. Murff körzeti igazgatótól írásos felhatalmazást kaptak Abel letartóztatására. Innen a négy alkalmazott egyenesen ment tovább az FBI New York-i székházába, ahol rögtön éjfél után megtervezték a hajnali

rajtaütést „hat vagy nyolc FBI-ügynökkel közösen” a Latham Szállóban, majd aludni tértek a székház irodáiban.

A kifogásunk az volt, hogy igazából az FBI irányította az INS akcióit. Schoenenberger azt mondta a tanúk padjában: – Arra kértük őket [az FBI-t], mutassák meg, hol van a gyanúsított... Azt kérték, engedjük meg, hogy elsőnek ők léphessenek kapcsolatba a gyanúsítottal... hogy kihallgathassák, mielőtt mi letartóztatnánk.

Reggel fél hétkor a két csoport elindult a Latham Szállóhoz. Más ügynökök, mint kiderült, már „felálltak” a szállodában, egészen a mit sem sejtő szovjet ezredes folyosójáig, aki pucéran aludt az ágyon.

Edward Farley, az INS New York-i irodájának egyik nyomozója így mondta el a találkozásukat az FBI-ügynökökkel:

Kérdés: Tehát megközelítőleg hat FBI-ügynökkel találkozott?

Felelet: Igen, uram, megközelítőleg ennyit mondanék.

Kérdés: Hol találkozott velük?

Felelet: A nyolcadik emelet folyosóján találkoztam velük, és abban a szobában is, ami ott volt Martin Collinsé mellett. Ez a szoba egy kicsivel lejjebb volt a folyosón.

Kérdés: Mr. Collins tudomásunk szerint a 839-es szobában tartózkodott. Ön tehát a folyosón és a 839-essel szomszédos szobában találkozott az ügynökökkel?

Felelet: A 841-esben. Azt hiszem, az volt a másik szám.

Farley itt megengedett magának egy lapos kis viccet – bizonyosan azt hitte, hogy az én rovásomra.

Kérdés: Az tehát egy szabad szoba volt?

Felelet: Foglalt szoba volt, uram.

Kérdés: Ki foglalta el?

Felelet: Hát az FBI.

Kérdés: Fizetővendégek nem tartózkodtak a szobában?

Felelet: Nem, uram. Tudomásom szerint.

Byers bírót észrevehetően bosszantotta, hogy a meghallgatás két napja tart, és egyre kevesebb türelme volt részletes kérdéseinkhez. Tudni akarta, mi az „elméletünk.”

– Azt akarjuk tisztázni ezzel az eljárással – mondtam –, hogy ezt az embert két bűncselekménnyel vádolták: illegális tartózkodással az Egyesült Államok területén, és kémkedéssel... Egyik bűncselekménynél sem tartották be a törvényes eljárást... Az Igazságügyi Minisztérium legfőbb célja az volt, hogy az egész akciót a lehető legnagyobb titokban tartsa...

A letartóztatáshoz használt felhatalmazást az Igazságügyi Minisztériumban adták ki, a letartóztatott személyt nem állították sem rendőrbíró, sem polgári bíró elé...

[Az úgynevezett adminisztratív felhatalmazás – egyszerű, kétpontos formanyomtatvány, „Utasítás határsértők letartóztatására címmel, „az Egyesült Államok Bevándorlási és Honosítási Szolgálat tisztjeinek használatára homályos bikkfanyelven leszögezte, hogy a személy, aki illegálisan tartózkodik az Egyesült Államok területén, megsérti a bevándorlási törvényeket.]

Noha két bűncselekmény gyanúja állt fent, ezeket a rendkívüli intézkedéseket fogyanatosították az Igazságügyi Minisztérium kémelhárítási céljainak szolgálatában... az adminisztratív felhatalmazást a letartóztatásra és a Bevándorlási Hivatal tisztjeit egyszerűen csak felhasználták, mint a gyalogokat a sakktáblán...

Hogy tisztázzunk minden félreértést, bíró úr, semmiképpen sem azt mondjuk, hogy elítélendő dolog ilyet tenni.

Mi csupán arra akarunk rámutatni, hogy ha elindultak ezen az úton, a kémelhárításén, amelyet igyekeznek a lehető legmélyebb titokban tartani... olyannyira, hogy hetekre eltűnnek Texasban, akkor nem jöhetnek vissza a másik úton úgy, mintha bűnvádi letartóztatási parancsot adtak volna ki.

Lényegében ez a tárgya a mai meghallgatásnak, mert hisszük... hogy nem „jóhiszeműen” hajtották végre, úgy, ahogy a Legfelsőbb Bíróság meghatározza... a házkutatás és a lefoglalás törvényellenes volt.

Abban az esetben ha a Latham Szállóban szerzett bizonyíték nem állja meg a helyét, kérelmezni fogjuk a vádak elejtését azon az alapon, hogy illegálisan szerzett bizonyítékokat mutattak be a vádesküdszéknek.

– Köszönöm, hogy elmagyarázta a nézeteiket – mondta a bíró. – Nagyon nem szívesen közölném az FBI-jal, hogyan végezze a munkáját. Úgy vélem, az FBI-nak az a feladata, hogy kiderítse a törvénysértéseket, és kétlem, hogy erre a bíróságnak kellene megtanítani őket.

– Akkor se, ha bebizonyítjuk nekik, hogy olyan módon jártak el, ami sérti az Egyesült Államok alkotmányát? – kérdeztem.

– Még nem bírálom el az indítványt – jelentette ki Byers bíró. – Csak annyit jegyzek meg, hogy szélsőséges viselkedésre akarja rávenni a bíróságot.

A meghallgatás mindenben igazolta Abel történetét a letartóztatásról: hogyan kutatták át a lakását, hogyan vitték el Texasba, ahol öt napig tartották teljes tájékoztatlanságban, aztán pedig három héten át hallgatták ki. Lényeg, hogy az ezredest és ingóságait egyszerűen eltüntették, miközben az FBI-ügynökök kémelhárító módon hajtották végre a tervüket.

Természetesen az volt a nagy problémánk, hogy az esetnek nem egy átlagpolgár volt a főszereplője, akit az otthonában tartóztattak le, hanem Rudolf Ivanovics Abel, a szovjet hírszerzés ezredese. Ám a törvény ettől még törvény marad: rá nem kevésbé voltak érvényesek az alkotmányos jogok, mint rám.

A meghallgatás második napjának a végén Byers bíró azt mondta: –

Uraim, holnap el akarom intézni ezt az indítványt. Ha van még valami, amiről azt akarják, hogy lássam, azt holnap délelőtt tizenegykor kell bemutatniuk az irodámban. A határozatot elhalasztom!

Október 10., csütörtök

Ezen a napon a vádhatóság tájékoztatott bennünket arról, amit megtudtak: egy FBI-ügynök is tartozik Mrs. McTague, az ötös számú esküdt baráti köréhez. Az információ birtokában írtam Byers bírónak, hogy az asszonyt mentsék fel. Hogyha az esküdtjelöltek kikérdezésekor tudtunk volna erről a tényről, bizonyosan tiltakozunk.

Benyújtottuk utolsó indítványunkat a Latham Szállóban szerzett bizonyíték elutasításáról. Ez a *Herald Tribune* cikkén alapult, amely előbb jelent meg, semhogy kirendeltek volna az ügyben, de csak most hívták fel rá a figyelmünket. A cikk mindenben alátámasztotta azt, amit mondtunk Abel letartóztatásáról és Joseph M. Swing alezredest és bevándorlási biztost idézte: „Tisztában voltunk vele, miket csinál [Abel], amikor behoztuk. Akkoriban az volt az elképzelésünk, hogy olyan sokáig tartjuk bent, ameddig lehet... és persze azért is bent tartottuk, mert azt reméltük, elegendő bizonyíték gyűlik össze a vádemeléshez.”

A cikkíró kifejtette, miszerint a biztos „célzott rá, hogy Abelt nem tartóztatták volna le, ha „kémelhárításunk nem kérelmezi; végül azért gyűjtötték be, mert „több kormányhivatal” is szorgalmazta a letartóztatását.

„A Bevándorlási Hivatal tisztjeit elképzelhetően eszköznek használták Abel letartóztatásához a minél hatékonyabb titoktartás érdekében – folytatja a cikk. – Az ügynökségek [véltetőleg az FBI és a CIA] egy éve követték Abelt, és kétségtelenül tudták, mikor akar elpályázni az országból. Talán úgy akarták átkutatni a holmiját, hogy nekik ne kelljen felfedni a kártyáikat.”

Október 11., péntek

Byers bíró elutasította házkutatási és lefoglalási indítványunkat. Tizenkét oldalas határozatában kifejtette, hogy nem érti, miért ne működhetne együtt a bűnüldözés két ágazata egy ilyen esetben.

„A bíróság nem lát semmi kifogásolnivalót ebben az eljárásban – írta. – Az Igazságügyi Minisztérium elsősorban az Egyesült Államoknak tartozik felelősséggel. Nem látjuk, hogy egy határsértő, aki törvényellenesen

tartózkodott az ország területén, bármilyen szempontból is jogsérelmeket szenvedett volna.”

A bíró azt mondta, hogy a lefoglalt ingóságok – a hamisított születési bizonyítványok, takarékkönyvek, más papírok – „eszközök” voltak, amelyeket Abel arra használt, hogy meghosszabbítsa illegális tartózkodását az Egyesült Államokban.

A határozat legalább egyszerű és érthető volt. Mi tévesnek tartottuk a fennálló törvények szempontjából, de már az előző héten arra a következtetésre jutottam, és erről tájékoztattam Abelt is, hogy a mi reményünk a sikerre a fellebbviteli bíróságokon van, nem az elsőfokú bíróság szintjén.

Október 12., szombat

Engedtem családom egyre csökönyösebb követelőzésének, és ezen a napon kirándulni mentünk, mert ahogy nyolcéves Mary Ellen lányom, a család bölcselője mondta: „Bőven ideje volt! Ne feledd, senki sem pótolhatatlan!” Átmentünk komppal Staten Islandre, és az egész napot kint töltöttük Ed Grossnál és családjánál új, fehér házukban az Emerson Hillen, amely a szorosra és a New York-i kikötőre néz. Marhahúst sütöttünk szabad tűzön, és pólóban lustálkodtunk.

– Mivel nyakunkon a per – mondtam Ednek –, úgy stílusos, hogy nálad töltsük ezt a napot. Végül is, a te telefonhívásod nemcsak a Lake Placid-i vakációnkat zavarta meg, de az hajtott bele ebbe a munkába is.

Négy óra körül felhívtam Abelt a börtönben, és tájékoztattam a fejleményekről. Beszéltem neki a nyilatkozatról, hivatkoztam Swing szavaira, amelyeket Byers bíró lesöpört az asztalról, beszéltem az ülnökről, akinek a felmentéséért folyamodtunk.

Tájékoztattuk Rudolfot minden lehetséges lépésünkről, amit méltányolt. Magától értetődően nagyon érdekelte minden fejlemény. Amikor megkérdeztem, nincs-e szüksége valamire, azt felelte, beletörődött a helyzetébe, de időnként nem bána „egy jó sztéket. Emlékeztettem a szír közmondásra: „Nem volt cipőm, és szomorú voltam, de találkoztam egy emberrel, akinek nem volt lába. – Ez most nem a közmondások ideje – felelte kurtán.

Sort kerítettem a jó hírre, hogy Tom Debevoise-t sikeres vizsga után felvették a vermonti ügyvédi kamarába. Ennek őszintén örülni látszott, és arra kért, gratuláljak Tomnak a nevében.

Otthon este levél várt Sir Edwin Herberttől, egy nagyon tekintélyes londoni ügyvédtől. Bizalmasan írtam Sir Edwinnek kirendelésemről Abel védőjéül, és megérdeklődtem, hogyan ítélné meg egy ilyen kémkedést az angol jogrendszer, amelyből a mi amerikai polgári jogrendszerünk is ered.

Sir Edwin azt felelte, hogy Angliában békeidőben nincs halálbüntetés a külföldi hírszerzőknek. Nagy-Britanniában 1868-ig még csak nem is számított bűncselekménynek a kémkedés. Arról is tájékoztattott, hogy a brit bíróságok általában kevésbé szigorúan bánnak egy idegen hírszerzővel, aki a saját hazájának kémkedik, mint egy brit alattvalóval, aki elárulja a Koronát.

Október 13., vasárnap

A nap rosszul indult. Délelőtt telefonált egy arrogáns ügyfél, illetve akkor már inkább volt ügyfél, és epétől csorgó szellemességgel kívánt „sok-sok balszerencsét” a másnapi tárgyaláshoz. Arra kellett következtetnem, hogy egész reggel citromos whiskyvel turbózta magát.

Legnagyobb ügyfeleink túlnyomó többsége egyértelműen közölte, hogy kirendelésemben jogásztársaim tiszteletének jelét látják. Lord Middleton, az angliai Yorkshire Insurance Group elnöke udvarias levélben gratulált, amiért „megbízta Abel védelmével. A talpig úr Lord Middletonnak a képviselői hagyománya a polgári jogrendszerben azt jelentette, hogy nagy tisztesség a „megbízta” egy fontos, ám népszerűtlen ügyben.

Más brit barátokkal folytatott levelezésemből láthattam, hogy szigeteiken kevésbé kockáztatja a közutálatot az a jogász, aki önként vagy kirendelésre vállal egy népszerűtlen ügyet. Ez valószínűleg nagyrészt annak köszönhető, hogy megkülönböztetik egymástól a bírósági képviselőre szakosodott peres ügyvédeket és a jogtanácsosokat. A brit szokás azt is megengedi, hogy a peres ügyvéd akár egyszer se találkozzon az ügyfelével a tárgyalás előtt, a közvélemény tehát nem azonosíthatja az ügyvédet a védelem nézeteivel. Okos rendszer.

Október 14., hétfő

Túl hamar virradt, és nagyon felkészületlennek éreztem magamat,

amikor felébredtem. Olyan kevés időm volt.

Nehéz próbát csak akkor állhatunk ki, ha felkészülünk rá, legyen az tárgyalás, versenyfutás, ökölvívómeccs, fellépés a Broadwayn vagy a halál. Megjátszhatjuk a felkészültséget, meríthetünk a tapasztalatainkból, hősködhetünk. De ha nem szakadtunk meg a munkában egy főszerep előtt, akkor belülről tudni fogjuk, hogy nem vagyunk készen.

Egyesült Államok Járásbírósága
New York Keleti Kerület

AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK

vs.

RUDOLF IVANOVICS ABEL

más néven „Mark”, más néven

Martin Collins, Emil R. Goldfus stb.

} 45094. sz.
büntetőeljárás

TÁRGYALÁS

EGYESÜLT ÁLLAMOK BÍRÓSÁGA

New York Keleti Kerület

Brooklyn, New York

1957. október 14, hétfő

TÁRGYALÁSVEZETŐ BÍRÓ: Mortimer W. Byers, szövetségi bíró

Képviselők

A KORMÁNY NEVÉBEN: William F. Tompkins, *főügyész helyettes,*
Washington DC; (ifj. Cornelius W.
Wickersham, *államügyész, NY KK;*
Kevin T. Maroney, Anthony R.
Palermo, James T. Featherstone,
az Igazságügyi Minisztérium ügyészei,
Washington DC)

A VÁDLOTT NEVÉBEN: James B. Donovan, *Brooklyn, NY;*
(védőügyvédek: Arnold G. Fraiman,
New York; Thomas M. Debevoise II,
Woodstock, Vt.)

Az Igazságügyi Minisztérium négy hónapon át készült a bűnvádi eljárásra. Ez a legfontosabb bűnesetük. Az összes lehetséges tanút végeérhetetlen kihallgatásoknak, keresztkérdéseknek és újabb kihallgatásoknak vetették alá a vizsgálók, keresve az erősségeket és a

gyengeségeket a vallomásokban. Minden dokumentumot szakértők elemeztek. Mérlegelték a tárgyalási taktikákat; terveket készítettek, majd elvetették őket külön tervek kedvéért. Vázlatokat írtak a bizonyításról és az eljárásról.

Ugyanazt a tényállást fogjuk használni, amit a vád, miután nem lehet szó védelemről. Abel nem tanúskodhat, nem vállalhatja a keresztkérdéseket. A vádak természete lehetetlenné teszi, hogy tanúkkal vagy dokumentumokkal segítsük a védelmet. Ráadásul Byers bíró vagy visszadobta, vagy a minimumra csökkentette nyomozati kereseteinket. Önálló nyomozásunk szükségszerűen felszínes maradt, és nem volt időnk azoknak a jogi okadatolásoknak a felkutatására, amelyeket minden jó cég vagy jogász elvár.

Azon a reggelen segített a második csésze kávé. Elvégre egy tárgyaláson minden megtörténhet. Häyhänen talán megtagadja a tanúskodást; Rhodes talán arra hivatkozik, hogy nem köteles maga ellen vallani; eljárási hiba miatt semmissé is nyilváníthatják az eljárást. Ugyanakkor nekünk még mindig ott van a házkutatás és a lefoglalás ügye, amelyben fellebbezhetünk. Ez nem holmi ványadt alakisági probléma, ez olyan kérdés, ami az alkotmányjog bármelyik tudósát zavarba hozná.

Annyi a dolgunk, hogy megtegyük, ami tőlünk telik. Ráadásul kinéz egy jó kis brusztolás, és az mindig felpozsztíti az embert.

Vénasszonyok nyara volt, a levegő bágyadtan borult a Keleti Kerület 1889-ben épült, öreg bíróságára. A gótikus tornyok épp a Fulton Street 252-es házra néztek, ahol Abel legjobb önarcképét alkotta, mint szerény megtakarításaiból élő, szerény művész.

Óriási tömeg fogadott a második emeleten, Byers bíró tárgyalóterme előtt. A Clarence Darrow-hoz hasonló, nagy bírósági orátorok idejében hetekig is ment, mindig telt ház előtt, egy-egy népszerű tárgyalás. De mostanában legfeljebb maroknyi néző lézengett a New York-i bíróságokon, kivéve a szokatlan gyilkosságokat vagy a főgengszterek tárgyalásait.

Hazánkban a büntetőügyek védőügyvédeknek már nincs rajongótáboruk. New York egyes bíróságainak szabályos törzsvendégeik vannak, visszavonult köztisztviselők, nyugdíjasok, akik az átlagosnál jobban értik a jogot. Csupa olyan férfi, aki nem tudja, mihez kezdjen az idejével. Női megfelelőik heti öt délelőtt ülnek tévéshow-k stúdióközönségében.

A polgári peres ügyvédek többségéhez hasonlóan ahhoz szoktam, hogy maroknyi kolléga előtt beszéljek, de nem lepett meg, hogy a tárgyalóterem zsúfolásig van ezen a délelőttön. Abel letartóztatását Tokiótól Johannesburgig megírták a napilapok, és világszerte figyelemmel kísérték az amerikai pert. Csupán a szovjet sajtó döntött úgy, hogy nem vesz tudomást az ezredesről és nehéz helyzetéről. „Nekünk nincsenek kémeink – mondta Hruscsov. – Bizony isten!”

Örök álltak az ajtó előtt, és az ajtón belül is, ahonnan szemmel tarthatták a közönséget. Zakójuk hajtókáján fémkitűző mutatta, hogy hivatalos rendfenntartók, és fegyver van náluk. Valahol a tömegben ott ült az FBI küldöttsége.

A teremben tapintani lehetett a feszültséget. Minden tárgyalás feszültséggel jár. Az ügyvéd megtanul együtt élni vele, megtanulja kordában tartani és a javára fordítani. De nincs két egyforma feszültség, sem emberben, sem tapasztalatban. Van feszültség a háborúban, a birkózómeccs menetei között, egy teremben, ahol igazgatók ülnek az asztalnál, és vállalati stratégiát dolgoznak ki a konkurencia megfojtására. Azonnal tudtam, hogy az Abel-pernek is meglesz a maga feszültsége.

Bevezették a bankáröltönyét viselő, frissen borotvált Abelt, aki elfoglalta mögöttünk a helyét a védelem asztalánál. Következőnek jöttek az esküdtek, végül, amikor be volt díszletezve a színpad, fellépett Byers bíró, a fehér hajú, vén csataló. Mindenki felállt a törvényszéki jegyző harsány kiáltására. A bíró zajtalanul helyet foglalt magas támlájú, bőrrel kárpitozott trónusán. Huszonnyolc éve Hoover elnök nevezte ki szövetségi bírónak Mortimer Byerst, aki azóta ennek szentelte az életét.

A bíró kilesett a szemüvege fölött. – A felek felkészültek?

– A vád kész – felelte Tompkins főügyész helyettes.

– A védelem kész, bíró úr.

Csendesen elkezdődött a dráma.

– Van egy kis részlet, amit véleményem szerint el kell intézni, mielőtt meghallgatjuk a tanúkat, és átadjuk a szót a védelemnek – mondta a bíró, és elmagyarázta az esküdteknek, hogy a vád tudomást szerzett róla, miszerint az ötös számú esküdt lánya jó barátságban van egy FBI-ügynökkel.

– Kérem, értse meg – mondta az esküdtnak –, nem a minősítésével van baj. Ennélfogva felmentem, és átveszi helyét az egyes számú helyettes esküdt.

– Nagyon köszönöm – felelte az ötös számú esküdt.

Utána felállt Tompkins, hogy megtartsa nyitóbeszédét. Vékony, sötét hajú ember volt, alig negyvennégy éves, de máris fényes pályát futott be a közszolgálatban. Háborús bűnöket kivizsgáló katonai ügyész volt a második világháború végén Szingapúrban, utána egy évet szolgált államügyészként New Jerseyben, abban az államban, ahol született. Irányítása alatt az Igazságügyi Minisztérium belbiztonsági főosztályának száznál több esetben sikerült vádat emelnie.

– Tisztelt bíróság, tisztelt esküdt hölgyek és urak... mai feladatunk bemutatni az állami nyomozó testületek által összegyűjtött bizonyítékokat, és bizonyítani a vádesküdtszék által megfogalmazott vádak igazságát...

Kollégáim és én tisztában vagyunk vele, hogy kötelességünk az Egyesült Államok kormányát és az Egyesült Államok népét képviselni, mint ahogy tisztában vagyunk vele, hogy kötelességünk az egyéni vádlott jogait és ugyanakkor minden amerikai állampolgár jogait is védeni, eljárva azok ellen, akik megszegték törvényeinket, és akik talán országunk elpusztítását tervezték.

Tisztázni akarok valamit. A kormánynak nem az az érdeke, hogy győzzünk egy ügyben, hanem az, hogy igazságot tegyünk. Más szavakkal: az ártatlan ne szenvedjen, a bűnös ne menekülhessen. Ennek értelmében kollégáim és a magam nevében megfogadom önök előtt, hogy úgy viselkedünk ebben a perben, ami biztosítja a vádlottnak a tisztességes tárgyalást.

A bírótól jobbra ívelt támlájú, karos forgószékekben ültek az esküdtek és a helyettes esküdtek. Magasan a fejük felett egy óra mérte halkán a múltó időt, és emlékeztette a bírót, hogy mikor kell berekeszteni a tárgyalást.

A bírótól balra, pontosan szemben az esküdtekkel és az ablaknak háttal úgy ült a sajtó, mint egy sokkal problémásabb esküdtszék. New York-i újságoktól, rádióktól, tévéállomásoktól jöttek, legalább féltucatnyian külföldi újságok képviseletében. Volt ott egy francia újságíró, egy német képeslap

tudósítója, egy londoni újság törvényszéki specialistája, sőt még egy ügyvéd is Anglia híres bíróságáról, az Old Bailey-től.

Mindenki ugyanarra gondolt: „Kaphat-e Abel tisztességes tárgyalást?”

McCarthy szenátor kora a végéhez közeledett. Szovjet-Oroszország fegyvereket szállított az araboknak Izrael ellen. Mindössze tíz napja a szovjeteknek sikerült fellőniük az első mesterséges holdat, a Szputnyik–1-et. Ez a döbbenetes teljesítmény letaglózta az amerikai közvéleményt, még inkább emlékeztette a hidegháborúra, és a vele járó fegyverkezési versenyre, amelyben az Egyesült Államok a második helyre szorult. Amikor a tárgyalásunk elkezdődött, a Szputnyik–1 92 kilogrammos gömbje másfél óránként megkerülte a földet.

– A vád természete szokatlanul komoly – folytatta Tompkins –, és még komolyabb lesz, ha arra gondolunk, hogy történelmünk kritikus éveiben került rá sor. Ám a komolyság nem teszi nehezzé. A vádesküdtszék ítélete olyan egyszerű, hogy erről csak néhány percig akarok beszélni önöknek. Először is azt mondom: a vád csak vád, de nem bizonyíték.

Az egyes pontban kémkedés céljából elkövetett összeesküvést és... nemzetvédelmünkkel kapcsolatos adatok továbbítására szőtt összeesküvést rónak a vádlott terhére...

Ezek után az ügyész összefoglalta a vádiratot, mindig csak „vádlotként” említve Abelt. Egyszer sem ejtette ki a nevét. Összefoglalásába belevette a kémkedés teljes kelléktárát, ami persze mély hatást tett az esküdtekre – a rövidhullámú rádiót, az üreges tárgyakat, a „tárgyi postaládákat a városi parkokban, a sok pénzt, a születési bizonyítványokat és az útleveleket.

Majd azt mondta: – Továbbá azzal is megvádolták, hogy ha háború tört volna ki az Egyesült Államok és Oroszország között, az összeesküvők titkos rádióadókat szereltek volna fel, hogy továbbra is elláthassák adatokkal Oroszországot.

A vádirat alátámasztását szolgáló, megkezdett bűncselekményekről Tompkins azt mondta: – Ezekről csak nagy vonalakban fogok beszélni, mert úgy érzem, sokkal jobb, ha önök nem jogászok, hanem a tanúk szájából hallják.

Mint tudják, egyedül önök a bírái az igazságnak és a tényeknek, és a

bíróság az egyetlen bírása a törvénynek...

A bizonyítékot és a megerősítést különböző tanúktól fogják hallani. Lesz közvetlen bizonyíték. A kormány közvetett bizonyítékokat mutat be, és az egyik tanú a tagja lesz ennek az összeesküvésnek, bűnrészes lesz, akit a többi összeesküvő választott ki erre a szerepre.

A tapasztalat, ezt akár ki is jelenthetem, arra tanít, hogy az ilyen tanút a védelem mindig megtámadja. Ám úgy vélem, nem szabad elfelejteniük, hogy ez a bűntárs mostanra kivált az összeesküvésből. Nem átkodik meg régi bűneiben, és az igazat mondja. Vallomását megerősítik, és ezen a megerősítésen igazolást értek: igazolni fogják más tanúk vallomásai, dokumentumok és a vádlott vallomásai. Olyan bizonyíték ez, amely a vád szerint nem vitatható, mert ez a bizonyíték igaz, és kétségen kívül igazolja a vádlott bűnösségét.

Be fogjuk bizonyítani, hogy a vádlott, a szovjet állambiztonsági hivatal ezredese más magas rangú orosz tisztviselőkkel együtt, szövevényes szovjet hírszerző és kémhálózatot hozott létre legfontosabb titkaink megszerzésére, olyan titkokéra, amelyek egyformán fontosak hazánknak és a szabad világnak.

Az ügyész elmondta, hogy Abel 1948 óta tartózkodott az Egyesült Államokban („tudatosan álcázva jelenlétét”), és később csatlakozott hozzá egy segítő. – Titkos és illegális tevékenységük, amelyet orosz diplomaták és ENSZ-tisztviselők segítettek, a legfontosabb titkaink megszerzésére irányultak.

Ám 1957 májusában az összeesküvés megbukott, magyarázta Tompkins. – Az egyik bűntárs átállt, és külföldön beszámolt tevékenységéről amerikai hivatalos személyeknek. Az FBI szokott éber és hatékony stílusában lefolytatott egy nyomozást, egy nagyon alapos nyomozást, amely megsemmisítő erővel mutatott rá a vádlott bűnösségére...

Befejezésül ennyit mondok önöknek: a vád úgy érzi, hogy a bizonyíték, amelyet önök elé tárunk, nemhogy minden észszerű kétséget, de minden kétséget kizárva tanúsítja a vádlott bűnösségét. Más szavakkal a bizonyíték az egyetlen lehetséges ítélet felé mutat, mégpedig arrafelé, hogy a vádlott olyan bűnös, mint amilyennek a vádesküdtszék találta.

Nyitóbeszédem kilencszáz-egynéhány szóból állt, és húsz percre volt tervezve. Az ügyész nyitóbeszéde kétszer annyi időbe telt. Rövid beszédemen összesen tíz órát dolgoztam.

– Tisztelt bíróság, tisztelt esküdt hölgyek és urak!

Ez egy olyan eset, amelyben önöknek, esküdteknek, miután meghallgatták a bizonyítékokat, a bíró utasítására azt kell eldönteniük, minden észszerű kétséget kizáróan elmarasztalható-e a vádlott egy olyan bűnben, amelyért halálra ítéelhető.

Az ügyész felvázolta önöknek a vádak természetét, és leírta a bizonyítékot, amellyel igazolni akarja ezeket a vádakát. Tisztelettel emlékeztetem önöket, hogy a vádirat három pontja közül a vádlott csak az elsőért, az adatok Oroszországba történő továbbítására szótt összeesküvésért ítéelhető halálra.

Én a vádlott ügyvédje vagyok, a bíróság rendelt ki erre a feladatra, és amerikai jogrendszerünk értelmében az a kötelességem, hogy a per végéig minden szempontból képviseljem a vádlott érdekeit. Ezt pedig törvényeink azért írják elő, hogy önök megismerhessék az igazságot, és igazságos ítéletet hozzanak.

Ez az eset nemcsak rendhagyó, de egyedülálló is. Az amerikai történelem során először fenyeget halál egy embert, akit azzal vádolnak, hogy kémkedett egy idegen hatalom javára, amellyel hivatalosan békében élünk.

A vádlott egy ember, akit Abelnek hívnak. Nagyon fontos, hogy erről a tényről egy pillanatra se feledkezzenek meg a következő napokban. Itt nem a kommunizmust pereljük. Nem Szovjet-Oroszországot pereljük. Sérelmeinknek Oroszországgal szemben hangot adtunk és hangot adunk naponta az Egyesült Nemzetek Szervezetében és sok más fórumon. Ám ebben az ügyben, amelyben önöknek kell ítéletet mondaniuk, az az egyetlen kérdés, hogy minden észszerű kétséget kizáróan elmarasztalható-e ez az Abel nevű ember azokban a bűnökben, amelyekkel vádolják.

Az ügyész most mondta el önöknek, hogy a legfontosabb terhelő tanúk között lesz egy ember, akit Häyhänennek hívnak, aki azt állítja, hogy ő segített kémkedni a vádlottnak az Egyesült Államokban.

Ez azt jelenti, hogy ez az ember nagyon rövid időn belül ideáll önök elé

tanúskodni. Alaposan figyeljék meg a viselkedését. Tartsák emlékezetben, hogy ha igaz, amit az ügyész mondott, ez az ember évek óta élt és kémkedett közöttünk Szovjet-Oroszország javára. Ez pedig azt jelenti, hogy mint azt a vádindítvány is felrója, hamis papírokkal lépett be az Egyesült Államokba, hamisan esküdött, hogy megszerezhesse ezeket a papírokat, és úgy élt nálunk, hogy nap mint nap hazudott a személyazonosságáról, a háttéréről, mindennapos életének összes részletében. Továbbá ha igaz, amit az ügyész mond, ezt az embert Szovjet-Oroszország fizette meg azért, hogy ezt tegye; ha feltételezhetjük, hogy Oroszország megfelelően felkészíti a kémeit, akkor ennek az embernek is betanították külföldön az úgynevezett „legendáját”, vagyis kiképezték a csalás művészetére. Arra képezték ki, hogy hazudjon. Röviden, ha feltételezzük, hogy igaz, amit az ügyész mond, akkor ez az ember a szó szoros értelmében hivatásos hazudozó.

Ezt tartsák emlékezetben, miközben hallgatják a tanúvallomását. Azt is tartsák emlékezetben, hogy ha igaz, amit az ügyész mondott önöknek, akkor ez az ember sokszor megsértette törvényeinket, elkövette többek között azt a főbenjáró bűnt, hogy összeesküvést szőtt adatok Oroszországba történő továbbítására. Még egyetlen bűnért sem emeltek vádat ellene, önök pedig tartsák emlékezetben, hogy ennek az embernek az egyetlen reménye a kegyelemre vélhetőleg nemcsak az, hogy minél többeket keverjen bele a saját bűneibe, hanem az is, hogy minél fontosabbnak tüntesse fel az információt, amit állítása szerint közölnie kell kormányunkkal.

Ezeket tartsák emlékezetben, amikor fontolóra veszik, miféle indoka lehet a tanúnak arra, hogy az igazat mondja, és miféle igazolásra vagy indokolásra lenne szüksége, hogy ismét azt tegye, amit éveken át tett, vagyis hogy hazudjon. Alaposan figyeljék meg ezeknek a tanúknak a viselkedését.

Egy pillanatra se feledjék, hogy az egyetlen bizonyítéknak ebben az esetben, az egyetlen bizonyítéknak, amelyet önök figyelembe vehetnek, a tanúk padjából kell származnia. A vádirat nem bizonyíték; amit a vád képviselője mondhat, vagy nem mondhat, az sem bizonyíték.

Néztem az esküdteket, és láttam Brooklyn keresztmetszetét. Volt egy tisztviselő, egy könyvelő, két biztosítótársasági igazgató, egy benzinkút-tulajdonos, két háziasszony, a városháza szociális osztályának női nyomozója, a haditengerészet polgári alkalmazottja, egy postai főellenőr, egy

közművállalattól egy személyzeti asszisztens, és a Köztisztasági Vállalat egy mérnöke, az előjárójuk. Voltak kisebb vállalkozók, nagyobb vállalkozók, egyesek közalkalmazottak, mások a maguk urai.

Értelmes, őszinte embereknek néztem őket, akik olyan komolyan vették a feladatukat, mintha először lennének esküdtek. Közelebb mentem széksoraikhoz.

– Egy pillanatra se feledkezzenek meg róla, hogy egy ember élete múlhat azon, mennyire lelkiismeretesen teljesítik a kötelességüket – mondtam.

– A per folyamán majd hallani fogják, hogy a bíró, és mi, jogászok, úgy nevezzük a vádhatóságot: „kormány”. Ez pontosan így is van. De ne feledjék, hogy szélesebb értelemben a bíró úr, a jogászok, főleg pedig *önök* jelképezik az Egyesült Államok kormányát. Mindnyájunknak ugyanaz a célja: egy igazságos, törvényes ítélet.

Tudom, hogy ez az esküdtszék lelkiismeretesen teljesíti a kötelességét, és igazságos ítéletet hoz, híven a tisztességes tárgyalás amerikai hagyományához.

Csend volt a tárgyalóteremben, amikor visszaültem a helyemre. Csak kintről, a lenti utcáról hallatszott be a zaj. A tárgyalóterem jobb oldalán nyitva álltak az ablakok. Régimódi, kilinccsel nyíló, táblákra osztott ablakok. A megfakult sárgásbarna rolettákat félig leengedték. Alattunk a párhuzamos Washington és Fulton Streeten a Közlekedési Vállalat nagy buszai berregtek és hörögtek. A bíróságot körülvevő parkban volt a végállomásuk.

– A kormány – mondta emelt hangon Tompkins – szólítja Reino Häyhänt, bíró úr.

A terem hátuljában beengedték a testes tanút, aki hosszú hajtókéjű, világos öltönyében gyors léptekkel indult előre. A tárgyalóterem körülbelül tizennyolc méter hosszú, és ezen a távon a vádlott kivételével az összes szempár Häyhänt követte. Miután megeskették, Häyhänen felhágott a két lépcsőfokon a tanúk szőnyeges emelvényére, és odaállt az amerikai zászló elé, amely az egyetlen színfolt volt a kopár, célirányos szobában.

Debevoise-nak és nekem úgy tűnt, mintha az ezredes izmai megfeszülnének ebben a pillanatban. A teremben tartózkodók többségéhez

haszonlóan ő sem sejtette, mit fog mondani Häyhänen, vagy hogy milyen messzire megy el. Abel azzal foglalta le magát, hogy jegyzeteket írt egy 24x17 centiméteres, sárga, vonalazott jegyzettömbbe.

Tompkins azonnal elkezdte a kérdéseket. – Legyen szíves hangosan beszélni, hogy az esküdtek hallják, jó?

Kérdés: Mi volt az utolsó állandó lakcíme az Egyesült Államokban?

Felelet: Peekskill. New York állam.

Kérdés: Ön orosz állampolgár, így van?

Felelet: Igen, az vagyok.

Kérdés: És nagyjából 1939-től 1957-ig a Szovjetunió alkalmazásában állt?

Fraiman azonnal felugrott, és tiltakozott. Ebből rögtön baj lett. – Tiltakozom, bíró úr! – mondta Fraiman. – Mr. Tompkins sugalmazó kérdést tett föl a tanúnak!

Byers bíró: Kérem, ki irányítja a tárgyaláson a védelmet?

Tompkins: Igen, ezt én is szeretném tudni.

Byers bíró: Tudomásom szerint Mr. Donovan a vezető védőügyvéd.

Fraiman: Igen.

Byers bíró: Maga irányítja a védelmet, Mr. Donovan?

Donovan: Szándékomban áll, másrészt Mr. Fraimant ugyancsak kirendelték...

Byers bíró: Maga mondja el a kifogásokat. Mi a kifogás?

Fraiman: Az a kifogás...

Byers bíró: Kérem, megengedné Mr. Donovannak, hogy ő beszéljen?

Donovan: Azt hiszem, bíró úr, Mr. Fraimannak az volt a kifogása, hogy Mr. Tompkins irányítani akarja a tanút.

Byers bíró: És mi a maga kifogása?

Donovan: Nekem ugyanez a kifogásom.

Byers bíró: Nem gondolom, hogy a közvádoló eddigi kérdései kifogásra

adnának okot. Elutasítva.

Gondosan kitervelt tárgyalási stratégiánk, amelyben Fraiman és Debevoise tiltakoztak volna rutinszerűen, ezzel füstbe ment. Tompkins megismételte Häyhänennek föltett kérdését, majd azzal folytatta:

Kérdés: Milyen kormányügynökség alkalmazta önt a Szovjetunióban?

Felelet: Utoljára a KGB alkalmazottja voltam. Ez kémkedést jelent. Az az államvédelmi hivatal.

Kérdés: Mr. Häyhänen, mikor lépett be először az Egyesült Államokba?

Felelet: 1952 októberében.

Kérdés: Volt útlevele?

Felelet: Igen, volt.

Kérdés: Mi volt a név az útlevélben?

Felelet: Eugene Nicoli Maki.

A vád bemutatta az útlevelet, Häyhänen azonosította. Utána az útlevelet felajánlották 1-es számú bűnjelnek. – Ez az első útlevelem, amit Finnországban kaptam – mondta Häyhänen. – Ezt használtam, hogy bejőjjek ebbe az országba.

Kérdés: Belépése 1952-ben az Egyesült Államokba kapcsolatban volt azzal, hogy önt a szovjet kormány alkalmazta?

Felelet: Így van. Az volt.

Kérdés: Milyen feladatokat kellett elvégeznie ebben az országban az orosz kormány megbízásából?

Felelet: Azért küldtek ebbe az országba, hogy alrezidens legyek kémkedési munkában.

Érett az összecsapás. Az egész tárgyalóterem érezte. A sajtó soraiban csoszogtak és helyezkedtek. Abel ezt írta a jegyzetömbjébe: „1-es bűnjel – útlevél, amit Helsinkiben (Finnország) szerzett; ezt használta, hogy belépjen az USA-ba.”

Häyhänen nem említette Helsinkit, ő csak Finnországot mondott. Abel láthatólag alaposan ismerte a meséjét.

Kérdés: Ismeri a rezidens tiszt nevét?

Felelet: Én csak úgy ismerem, hogy Mark.

Kérdés: Ismeri más néven?

Felelet: Nem, nem ismerem. Nem ismertem semmi más néven. Biztonsági okokból csak a fedőnevén ismerem.

Häyhänen úgy ült a tanúk székében, mint aki nyársat nyelt. Mereven tartotta tésztás testét, és mereven bámulta sötét keretes szemüvege mögül az ügyészt. Vastag bajusza fel-alá mozgott beszéd közben.

Kérdés: Látja most itt a teremben?

Felelet: Igen, látom.

Kérdés: Lenne szíves megmutatni?

Felelet: Igen. Ott ül, annak az asztalnak a végén.

Kérdés: Az asztal végén?

Felelet: Úgy van.

Hat méter választotta el őket, ennél közelebb sose kerültek egymáshoz. Häyhänen meglepően magabiztosnak látszott. Persze lehetséges, hogy nyugtatókkal tartották össze.

Tompkins: Megkérhetem a vádlottat, hogy álljon fel?

Kérdés: Ez az az úriember? (Tompkins Abelre mutatott.)

Felelet: Igen.

Feltűnő volt a két ember különbsége, akik most ott álltak a színpad közepén: Abel véznán, már-már vérszegényen professzoros öltönyében, Häyhänen elhízottan, vérbörzsönyösen. Zakója feszült vastag derekán. Felcserélődtek a korábbi szerepek: Häyhänen harciasan dirigálhatott a hallgatag, félszeg Abelnek.

Abel csak ennyit jegyzett le erről a drámai jelenetről: „Helyettesnek küldték a MARK nevű rezidenshez. Csak ezen a néven ismert.”

Tompkins folytatta: – Tudja-e, hogy mi a foglalkozása?

Felelet: Nekem azt mondta, hogy fényképész, hogy van valahol egy műterme.

Kérdés: Tudja-e, hogy az orosz kormány alkalmazottja volt?

Felelet: Igen, az – vagy az volt mostanáig.

Kérdés: Azt tudja-e, hogy milyen kormányügynökségnél volt alkalmazásban?

Felelet: Igen. A KGB alkalmazta.

Kérdés: Volt valamilyen rangja?

Felelet: Igen, ezredesi rangja volt.

Kérdés: Mikor találkozott először Markkal?

Felelet: 1954-ben találkoztam vele először.

Kérdés: És találkozott vele a továbbiakban? Később is találkozott vele?

Felelet: Igen, leginkább egyszer vagy kétszer találkoztam vele egy héten.

Kérdés: A mai napot megelőzően mikor látta utoljára?

Felelet: Amikor utoljára láttam ebben az évben, az február volt. Február közepe.

Kérdés: Mr. Häyhänen, most azt szeretném, ha részletesebben válaszolna néhány konkrét kérdésre.

Az ügyész elmondatta a tanúval az életrajzát. Átlagos kémkarrier volt. Häyhänen 1920. május 14-én született Kaskisarri faluban, körülbelül 40 kilométerre Leningrádtól. Elvégezte az elemi és a középiskolát, tizenkilenc évesen megszerezte a tanítói oklevelet. Három hónap tanítóskodás után besorozták az NKVD-hez.

Kérdés: Abban az időben az NKVD a hadsereghez tartozott?

Felelet: Nem, olyan volt, mint a titkosrendőrség...

Kérdés: Miután besorozták 1939 novemberében, az NKVD melyik részlegéhez osztották be?

Felelet: Tolmácsnak osztottak be műveleti csoportokhoz finn területeken, amiket az orosz csapatok elfoglaltak a finn–orosz háború után...

Kérdés: Maga beszél finnül?

Felelet: Igen.

Häyhänen elmagyarázta, hogy behívása után elvégzett egy tíznapos tanfolyamot. A tanfolyam kizárólag előadásokból állt, és arról szólt, hogyan kell kihallgatni a hadifoglyokat, és „hogyan kell felkutatni a szovjetellenes egyéneket vagy más országokból való kémeket orosz területen”.

Amint a háború véget ért (az orosz–finn békeszerződést 1940. március 12-én írták alá Moszkvában), Karéliába küldték, ahol ismét tolmácsként szolgált, és „dolgoztam úgy is, mint NKVD-s tisztviselő”. 1943 májusában, egy év próbaidő után felvették a kommunista pártba, és öt évvel később Moszkvába rendelték, hogy más beosztásba helyezték. Ez alatt az idő alatt az NKVD-t is átszervezték, így Häyhänenből most már KGB-ügynök lett, hadnagyi rangban.

– Moszkvában a főnökeim megmagyarázták – mondta –, hogy most arra van szükségük, hogy kémelhárítás helyett kémkedjek.

Tanúvallomásaiban mindvégig ragaszkodott a „főnökeim szóhoz. Olyan volt, mintha az 1930-as évek moszkvai pereinek paródiáját hallanám. Amikor később elolvastam a jegyzőkönyvet, szemet szúrt ez a suta kifejezés. Láttam magam előtt a KGB-tiszteket, ahogy a Kremlben bólogatnak, miközben olvassák Häyhänen tanúvallomását. Ha most Moszkvában lennénk Brooklyn helyett, egyes tanúk nyilván a „washingtoni főnökeikre hivatkoznának.

Häyhänen elmondta, hogy 1948-ban két és fél napot töltött Moszkvában, találkozott bizonyos szovjet hírszerzési illetékesekkel (a „főnökeivel”), és megtudta, hogy Észtországba helyezik át. Egy észtországi év után, amely idő alatt kiképezték a kémkedésre, beleértve a fényképezést, az angol nyelvleckéket, az autóvezetést és -javítást, előléptették őrnaggyá, és közölték vele, hogy az Egyesült Államok lesz a következő szolgálati helye.

Hogy felkészítsék a költözésre, megint visszahívták Moszkvába, ahol megkapta az Eugene Nicoli Maki fedőnevet. Häyhänen szerint Maki idahói születésű amerikai állampolgár volt, aki 1927-ben utazott el a szüleivel Finnországba. Ennél többet nem tudtunk meg a balsorsú Maki családról, sem a tárgyalás alatt, sem utána. „Nem tudjuk, mi lett a Maki családdal”, jelentette ki az FBI.

„Főnökei ezek után arra utasították Häyhänent, hogy menjen

Finnországba, és építse ki „a legendáját, az új személyazonosságát. Azt vallotta, hogy elutazott a finn–orosz határra, amelyen egy autó csomagtartójában csempészték át Finnországba akkreditált szovjet tisztviselők. Egyikük hírszerző tiszt volt, aki a TASZSZ-nál, a szovjet távirati irodánál dolgozott.

Häyhänennek azt kellett elintéznie, hogy Eugene Makit 1943-ig visszamenőleg regisztrálják finnországi lakosnak. Ez pénzbe került. Lappföldön, ahol három hónapig lakott és dolgozott egy kovácsnál („egy kis ideig, csak hogy legyen bizonyítékom, hogy tényleg Lappföldön dolgoztam”), talált két hamis tanút. Az egyiknek tizenötezer finn márkát fizetett, a másiknak húszezret.

Tompkins megkérdezte: – Ez a saját pénze volt?

Felelet: Nem.

Kérdés: Kié volt?

Felelet: Azt a pénzt Moszkvából kaptam...

Häyhänen leköltözött Finnország déli részébe, és a következő két és fél évben Eugene Maki néven élt Tampere és Turku városokban. Dolgozott egy tamperei üzemben, ahol páncélszekrényeket gyártottak, autót javított. 1951. július 3-án amerikai születésű állampolgárként útlevélért folyamodott az Egyesült Államok helsinki nagykövetségénél.

Azt mondta az amerikai hatóságoknak, hogy 1919. május 30-án született az idahói Enaville-ben, és bemutatott egy születési bizonyítványt. Kérvényére azt írta, hogy az anyja, Lilian Luoma Maki, Amerikában született, apja, August, egy honosított amerikai, a finnországi Ouluban született. „A hosszú ideig tartó külföldi tartózkodások indoklásához” szükséges esküpótló nyilatkozatban azt írta, hogy amikor nyolcéves volt, ő és a fivére, Allen August, az anyjukkal együtt a dél-észtfországi Valgába utaztak, és ott laktak anyjuk 1941-ben bekövetkezett haláláig. Az apjuk, mint mondta, 1933 márciusában halt meg.

Hogy tovább csiszolja legendáját, Häyhänen, mint Eugene Maki, ugyanazon év novemberében feleségül vett egy huszonhét éves finn lányt Siilinjärviből. Ő volt Hannah, a gyönyörű szőke nő. 1952-ben, amint megkapta az amerikai útlevelét, visszatért Moszkvába, ismét egy

csomagtartóban kelve át a határon. Három hétig lakott egy moszkvai magánháznál. („Valamilyen privát cím volt, de nem tudom, milyen cím”.) További kiképzést kapott rejtjelezésből, titkos üzenetek kódolásából és feltöréséből, és a magasabb szintű fotótechnikából, amit egy kémnek ismernie kell, mint amilyen a szöveg zsugorítása gombostűfejnyi méretűre, és a film puhítása, hogy összezsavarva beleférjen az üreges pénzdarabokba vagy ceruzákba.

Kérdés: A KGB parancsolta, hogy menjen Észtországba?

Felelet: Igen, Moszkvából.

Donovan: Bíró úr, még mindig nem értünk el arra a pontra, ahol jogosultak vagyunk azt kérni, hogy az ügyész ne tegyen föl sugalmazó kérdéseket a tanúnak?

Byers bíró: Továbbra sem gondolom, hogy a kérdések kifogásolhatók lennének. Időt takarítunk meg velük.

Tompkins: Ez csak háttérinformáció!

Eredeti tiltakozásunkat a sugalmazás ellen azzal utasították el, hogy „a kérdések nem kifogásolhatók. Most azt közölték velünk, hogy csak időt takarítanak meg nekünk, és mindössze háttérinformációkról van szó. Tompkins bizonykodása ellenére a vád máris megtette az első lépést a Kremlig visszavezethető összeesküvés felrajzolásához. Ez egyáltalán nem „háttérinformáció” volt, hanem szerves része a tényállásuknak. A „sugalmazás” azt jelenti, hogy a kihallgató a tanú szájába rágja a vallomását.

– Mielőtt átvezényelték Észtországba, találkozott Korotkov ezredessel?
– kérdezte Tompkins.

Felelet: Igen, találkoztam.

Kérdés: Ismertetné a körülményeket...?

Felelet: Korotkov a PGU helyettes főnöke volt.

A PGU, magyarázta Häyhänen, az Állambiztonsági Minisztérium Első Hírszerzési Főosztálya. A per során egyetlenegyszer, ebben az odavetett megjegyzésben merült föl Alekszandr Mihajlovics Korotkovnak, a négy megvádolt összeesküvőtárs egyikének a neve; ezt is számító és körültekintő munkával szedték ki egy nem túl fényes eszű tanúból.

Az ügyész áttért a többiekre, Vitalij Pavlovra és Mihail Szvirinre, aki 1952 augusztusától 1954 áprilisáig a Szovjetunió ENSZ-delegációjának első titkára volt New Yorkban. A tanú elmondta, hogy kapott egy új fedőnevet, Vic lett belőle. „Találkoztam a főnökeimmel, és kaptam új utasításokat, írott utasításokat, hogy mit kell csinálnom az Egyesült Államokban.”

Kérdés: Ezen a moszkvai látogatáson találkozott Pavlovval?

Felelet: Igen, találkoztam.

Kérdés: Beszéljen erről nekünk.

Felelet: Pavlov...

Kérdés: Először is bocsánat. Elnézést. Először is elmondaná, hogy kicsoda Pavlov?

Felelet: Pavlov 1952-ben a helyettes főnök volt a kémkedés amerikai ügyosztályában...

Kérdés: Találkozott azon a moszkvai látogatáson Mihail Szvirinnel?

Felelet: Igen, találkoztam.

Kérdés: Beszéljen róla. Őt bízták meg...

Felelet: Nekem elmagyarázták, hogy Szvirin vakációra jött Moszkvába, és meg van bízva hivatalos szovjet munkával az Egyesült Államokban, és találkoznom kell vele és kapcsolatba kell lépnem vele, ha majd eljövök New Yorkba.

Tiltakoztam, hogy ez csak másodkézből való értesülés. A bíróság helyt adott a ténynek, hogy Häyhänent utasították a találkozásra Szvirinnel; a válasz további részét törölték.

A tanú tovább magyarázta az utasításait. Azt mondta, tájékoztatták, hogy ő lesz az alrezidens New Yorkban, és elvárják tőle, hogy illegális ügynököket toborozzon. „És ilyen kémkedési információt is kellett kapnom ezektől az ügynököktől.”

Kérdés: Meghatározták ezek az utasítások, hogy honnan szerezze ezeket az illegális ügynököket?

Felelet: Igen, ezek az utasítások azt mondták, hogy ezeket az illegális ügynököket a hivatalos szovjet személyiségektől fogom kapni.

Kérdés: Mit ért hivatalos szovjet személyiségek alatt?

Felelet: Szovjet hivatalos személyiségeket értek, akik jönnek az Egyesült Államokba vagy valamilyen másik helyre szovjet útlevéllel.

Tompkins következőnek azt kérdezte meg, hogy Häyhänen mekkora fizetést kapott a kémkedésért.

Kérdés: Utasításai tartalmaztak bármiféle utalást a pénzre?

Felelet: Tessék?

Kérdés: Pénzre.

Felelet: Igen. Ugyanezekben az utasításokban az volt, hogy kapok ötezer dollár pénzt csak arra, hogy fedésben dolgozok, és még kapok négyszáz bért havonta, plusz százat útiköltségre. Ez lesz az a fizetés, amit az Egyesült Államokban kapok, és aztán egy másik bért is kaptam orosz valutában, és az más volt, de azt otthagytam a rokonaimnak.

Kérdés: Tartalmaztak az utasításai bármit is, aminek köze volt az összeköttetéshez vagy a kódokhoz?

Ezt nyilvánvalóan sugalmazó kérdésnek találtam, és felálltam tiltakozni, tekintettel a bíróság korábbi utasítására az időtakarékosságról.

Donovan: Bíró úr, mikor tiltakozhatok hathatósan az ön korábbi utasítását betartva az ellen, hogy a tanúnak sugalmazó kérdést tesznek föl?

Byers bíró: Ha azért tiltakozik, mert ez egy sugalmazó kérdés, akkor egyetértek.

Donovan: Köszönöm.

Az ügyész átfogalmazta a kérdést úgy, hogy van-e még valami, amit a tanú nem mondott el az írott utasításairól.

Häyhänen: Lássam csak, írott utasítások, ezt mondták nekem. Ennyit az írott utasításokról.

Kérdés: Ennyire emlékszik az írott utasításokból?

Felelet: Igen.

Tiltakozásom és a félbeszakítás mintha kizökkentette volna Häyhänent. Egyszerűen kiment a fejéből, amit mondani akart az összeköttetésről és a

kódokról. Tompkins ezután a szóbeli utasításokról kérdezte.

Häyhänen: Pavlov elmagyarázta, hogy a kémkedési munkánál folyton háborúban vagyunk, de ha igazi háború lesz... hogy nem kell lépnem... még akkor sem, ha nincs velem semmiféle kapcsolatuk, nekem továbbra is csinálnom kell a kémkedést az országban, ahova kiküldtek. És elmagyarázta, hogy a háború után a mi hazánk vagy a mi hivatalos személyiségeink megkérdeznék mindenkit, hogy mit csinált, hogy megnyerjük ezt a háborút.

Egy tárgyalás kezdete olyan, mint egy színdarabé. Felmegy a függöny, és ideális esetben egy olyan történet bontakozik ki, amelyet a bíró és az esküdtek először hallanak. A történetet elmesélik egyszer, elmesélik másodszor; alátámasztják, megerősítik és tagadják. Kövenként épül fel a mese; előbb az egyik oldal építi, azután a másik. Minden tanú új szereplő, amikor színre lép.

Häyhänen több mint egy órája ült a tanúk emelvényén. 212 kérdést tettek föl neki, amelyekre válaszolt. Az esküdtszék, amely vigyázott, hogy egykedvűnek mutakozzon, látszólag elviselte Häyhänen balti kiejtésének és döcögős beszédének megpróbáltatásait. A nehézkesség talán még színezte is a külföldi hírszerző képét. Könnyebb lett volna hinni neki, ha folyékonyan és szabatosan beszél angolul? Kétséges. Ettől függetlenül még a közvádló, sőt időnként a bíró se látszott győzni türelemmel ezt a tanút.

Kérdés: E közben a beszélgetés közben, vagy amikor megkapta ezeket a szóbeli utasításokat Pavlovtól, adott ő valamilyen útmutatást az információk jellegéről?

Felelet: Igen, adott. Azt mondta, attól függ, miféle illegális ügynökeim lesznek, tehát attól függ, miféle információt adhatnak, hol dolgoznak, vagy ki van barátjuk és így tovább. Pavlov azt mondta, hogy figyelembe kell venni a segítségükkel minden különböző alkalmat vagy minden különböző ügynöknél.

Tompkins nem bírta tovább.

Kérdés: Akkor hadd kérdezzem meg közvetlenül magától: milyen típusú információkat akart szerezni?

Felelet: Kémkedési információt.

Kérdés: Körülírná, hogy mit ért kémkedési információ alatt?

Felelet: Kémkedési információ alatt azt értem, hogy minden információt, amit ki lehet nézni újságból vagy hivatalos úton, amit, gondolom, lehet kérdezni törvényesen valamelyik hivataltól, és úgy értem, hogy a kémkedési információ az a fajta információ, amit illegálisan kell megszerezni, vagyis titkos információ a...

A bíró mondat közben szakította félbe Häyhänt.

Byers bíró: Miről? Miféle információt?

Häyhänen: Nemzetbiztonsági információt.

Byers bíró (türelmetlenül): Mit ért ez alatt?

A tanú (hebeg): Ebben az esetben az Amerikai Egyesült Államokat.

Byers bíró (rezignáltan): Mit ért nemzetbiztonság alatt?

Häyhänen: Azt értem, hogy valamilyen katonai információ vagy atomtitok.

Ez a válasz gyakorlatilag egyenlő a kémkedés mint főbenjáró bűn törvényes meghatározásával. A bíró, aki elégedett volt, hogy ez a következtetés jegyzőkönyvbe került, visszaadta a tanút a közvádlónak, de Häyhänen azt mondta, ennél többre nem emlékszik a szóbeli utasításokból. Tompkins gyorsan színteret változtatott, és megpróbálta áttérni a tanút New Yorkba.

Kérdés: Érkezésekor vagy az érkezését követő időben kapott-e valamilyen utasítást arról, hogyan vegye fel a kapcsolatot az emberekkel az Egyesült Államokban?

Donovan: Tiltakozom! Ez sugalmazó kérdés!

Byers bíró: Valóban sugalmazó, Mr. Tompkins. Kérdezze meg tőle, felvetődött-e a téma, és mit mondott.

Tompkins: Engedje közölnöm, bíró úr, hogy kizárólag egy okból használom ezt a kérdéstípust. Csak témát javaslok, bizonyosan nem az irányt mutatom. Tanúnk nem beszéli olyan folyékonyan az angol nyelvet, mint mi.

A kérdést ennek ellenére visszavonták, és a tanútól megkérdezték, mire számított, mit kell majd csinálnia, ha megérkezett az Egyesült Államokba?

Azt felelte, arra utasították, hogy először is keressen magának lakást, és miután megbizonyosodott róla, hogy nem követték, jelentkezzen munkára.

Häyhänen: Amikor észrevettem, hogy senki sem követ, elmentem a Central Parkba a Tavern-on-the-Green közelében, ahol van az a lovaglőösvény, és besúrtam egy fehér rajzszöget abba a jelbe, ami figyelmeztet, hogy „vigyázat, lovaglás”, vagy ilyesmi. Ez azt jelenti, hogy senki se követ, veszély számomra nincs.

A nap hátralevő részében Häyhänen akadozó, ugyanakkor lenyűgöző előadást tartott egy szovjet kém bonyolult életéről New Yorkban. A bizarrt az elképesztővel és olykor a nevetségessel keverve számolt be tárgyi postaládákról, jelmezőkről, vizuális találkozókról, puhafilmekről, mágneses tartókról és titkos üzenetekről üreges zseblámpaelemekben.

(Az újságírók lecsaptak ezekre a részletekre, hogy beleszójék őket a sztorikba. Az egyik bulvárlap címlapján ez a szalagcím ordított: A VÖRÖS KÉM ÉLETE LELEPLEZŐDÖTT AZ ABEL-PERBEN! Egy másikon, még nagyobb és még feketébb betűkkel: ABEL, A SZOVJET KÉM!

Häyhänen tanúságának egyik festői átírata így kezdődött: „Krétajelek a Central Parkban, lyukas aprópénzbe rejtett üzenetek, 3000 eldugott dollár egy lámpaoszlopban, ácsorgások a földalatti állomásán vörös csíkos nyakkendővel, pipázva – egy orosz kém amerikai életéről mesélt a Brooklyn-i Szövetségi Bíróságon egy ember, aki ugyancsak kém volt. A sztori, amely felvonultatja egy hollywoodi kosztümös film kelléktárát...”)

Häyhänen azt vallotta, hogy moszkvai főnökei három tárgyi postaládát jelöltek ki számára, ahol üzeneteket kellett hagynia, és a neki szóló utasításokat kellett keresnie („Tárgyi postaláda alatt egy titkos helyet értek, amit csak te vagy csak valahány ember ismer, ahol el lehet dugni valamilyen tartót... és egy másik személy elhozza azt a tartót...”)

Az egyik a Central Parkban volt, a másik egy lámpaoszlop aljában a Fort Tryon Parkban, a Manhattan-sziget csúcsának a közelében, a harmadik egy lyuk volt a járda és a fal között a bronxi Jerome Avenue-en a 165th és a 167th Street között.

Ezenfelül elmondta, hogy jelmezőket is kapott: egy utcai lámpát Brooklynban, egy területet egy newarki vasútállomáson. Ezeken a helyeken krétával írott jeleket kellett hagynia. Egy vízszintes vonal azt jelentette, hogy üzenete van az egyik felettesének; egy függőleges vonal megerősítette, hogy

üzenetet kapott az egyik postaládájában.

A tanúvallomással, amelyet túlnyomórészt a szakmai rutin krónikája töltött ki, a vád nemcsak feltárt egy kémhálózatot az ország szívében, de azt is sejtette, hogyha Häyhänen ezeket a pontokat járta be, mennyivel inkább veszélyeztethette országunk biztonságát a mesterkém Abel jövés-menése!

Vallomásában a tanú egyetlenegyszer írta le Abelt („Markot”) úgy, mint aki munkatársa volt egy ilyen cselekménynél. Mesélt egy alkalomról, amikor egy mágneses tartót hagyott egy postaládában (egy lámpaoszlopban egy buszmegálló mellett, a 7th Avenue végénél, a Macombs Dam Bridge közelében), mialatt Abel őrködött.

Häyhänen: Betettem azt a mágneses tartót abba a postaládába, és Mark közel volt ahhoz a postaládához, és persze nézegetett, hogy senki se vehessen észre minket.

Kérdés: Mark alatt a vádlottat érti?

Felelet: A vádlottat értem, igen.

Egyetlen védekezésünk ez ellen a tanúvallomás ellen az volt, hogy rászálltunk Häyhänenre, és ha csak lehetett, rákényszerítettük az egyértelmű fogalmazásra, hogy magyarázatai alkalmasak legyenek a keresztkérdésekre.

Kijelentéseinek többsége szétfolyó volt, és nem támasztották alá kemény tények: dátumok, időpontok, konkrét helyek és személyazonosságok.

Például azt vallotta, hogy röviddel érkezése után jelentette, hogy készen áll „fedésben dolgozni, és pénzt kért. Erre azt felelték, hogy korai még „ilyen témákról beszélni. (Később kapott 3000 dollárt a Fort Tryon Park tárgyi postaládájába.)

Donovan: Bíró úr, nem mondhatna a tanú valamit arról, hogy mikor kapta ezt a választ, hogyan kapta és így tovább? Vagy ez ebben a formában kerül be a jegyzőkönyvbe?

Byers bíró: Nem gondolja, hogy egy kicsit türelmesebbnek kellene lennünk, Mr. Tompkinsra bízva, hogy kikérdezze a tanút? Tudom, hogy ő türelmes lesz, amikor majd maga teszi fel a keresztkérdéseket.

Donovan: Bíró úr, nagyon türelmes próbálok lenni.

Tompkins: Nem emlékszik egy pontos dátumra, hogy mikor küldte el ezt

az üzenetet?

Felelet: Elküldtem azt az üzenetet november végén, vagy december első részében, 1952-ben.

Kérdés: A Fort Tryon postaládájában küldte, vagy a Jerome Avenue-n?

Felelet: Legjobb emlékeztésem szerint a Fort Tryon Parkban.

Tompkins: Én úgy emlékszem, hogy Jerome-ot mondott – hármasszámú tárgyi postaláda a Jerome Avenue-n. A hármasszámú tárgyi postaláda igazából a Fort Tryon Parkban van, nem?

Häyhänen: Igen, hármasszámú tárgyi postaláda, az Fort Tryon Park, nem Jerome Avenue.

Tompkins: A Jerome Avenue, az az egyes számú postaláda volt?

Byers bíró (közbevág): Melyik tárgyi postaládát használta ahhoz az első üzenethez? Azt hiszem, már tanúskodott a kérdéssel.

Häyhänen: Hadd gondolkozzak, bíró úr.

Donovan: Már kétféleképpen tanúskodott, bíró úr...

Häyhänen: Tudok...

Tompkins: Egy pillanat!

Byers bíró: Egyszerre csak két emberre tudok odahallgatni!

Häyhänen: Végül is öt év telt el és – majdnem öt év telt el, és nem emlékszem pontosan, melyik tárgyi postaládába tettem bizonyos adott üzenetet. Lehet az egyes számú postaláda, Jerome Avenue, vagy hármasszámú, Fort Tryon Park. Nem vagyok olyan biztos, melyik tárgyi postaládában küldtem el azt az üzenetet, de a lényeg, hogy tárgyi postaládán át küldtem el.

Donovan: Bíró úr, tiltakozom az üzenet tárgyáról szóló tanúság vagy bármilyen tanúság ellen, ha csak a tanú nem képes azonosítani a postaládát, amelyben hagyta!

Abban a pillanatban egy közlekedési vállalati busz mennydörgött el a brooklyni bíróság mellett, közvetlenül a nyitott ablakok alatt.

Byers bíró: Tudja, Mr. Donovan, az a busz egy kicsit hangosabb

magánál. Nem hallottam.

Donovan: Azt mondtam, bíró úr, hogy tiltakozást jelentek be a tanú által említett bármiféle üzenet tartalma ellen, amíg a tanú nem képes azonosítani a helyet, ahol ilyen üzenetet hagyott.

Byers bíró: Azt mondta, hogy vagy az egyikben volt, vagy a másikban. Az esküdtszék tudni fogja, hogy kezelje a tanúvallomást. A tiltakozást elutasítom.

Häyhänen többször is kijelentette, hogy találkozott „hivatalos szovjet személyiségekkel, kapcsolatban állt ezekkel a „hivatalos szovjet személyiségekkel, és amikor a régi tárgyi postaládák már nem voltak megfelelők, újakat kapott a „hivatalos szovjet személyiségektől. Amikor panaszkodtam, hogy jogunk van tudni, kik voltak ezek az emberek, a bíró ismét azt javasolta, legyek türelemmel, a közvádló „rá fog térni ezekre a tényekre.

Byers bíró: Ne avatkozzunk bele Mr. Tompkins dolgába. Felteheti azt a kérdést. Én csak annyit mondok, hogy ha ad Mr. Tompkinsnak egy esélyt, lehet, hogy ő élni fog a lehetőséggel.

Az ügyész értette a célzást.

Kérdés: Mr. Häyhänen, leírná, kik ezek a szovjet hivatalos személyek, akikre tanúvallomásában hivatkozott?

Felelet: Én csak egy hivatalos szovjet személyiségről tudok, aki kapcsolatban volt, aki beszélgetett, többször beszélgetett velem, és beszélni akart ezekről a kémkedési munkáról.

A bíró: Ki az, akit ismer? Mi a neve?

Häyhänen: Szvirin.

Az ügyész nem örült, mert így az volt a látszat, hogy a tanú csak egy hivatalos személyt ismer, ezért rárontott Häyhänenre.

Kérdés: Amikor arról beszél, hogy kapcsolatban állt szovjet hivatalos személyekkel, közleményeket kapott és továbbított a tárgyi postaládákban, akkor kikre céloz? Szovjet hivatalos személyeknek nevezte őket.

Felelet: Igen.

Kérdés: Mit ért ez alatt?

Felelet: Azt értem, amit már elmagyaráztam, azt értem, hogy olyan emberek, akik szovjet útlevéllal jöttek ebbe az országba, szovjet állampolgárok.

Donovan: Bíró úr, tisztelettel tiltakozom, hogy a tanúnak csak arra kelljen válaszolnia, mit ért egy bizonyos kifejezés alatt. Mondja el, hogy konkrétan kik ezek a szovjet hivatalos személyek.

Byers bíró: Megmondta, hogy csak egyet ismer.

Donovan: De bíró úr, ha jól értettem, a tanú szovjet hivatalos személyekkel tárgyalt, mégsem képes pontosítani a vallomását...

Tompkins: Bíró úr, Moszkvában utasították, hogy kivel tárgyaljon.

Byers bíró: Nézzék, ezek az érvek szórakoztatók, de zavarják is a tárgyalást. Ha van kifogása, Mr. Donovan, ha elmondaná a kifogását, megpróbálnék döntení róla.

Donovan: Bíró úr, tiltakozom az utolsó kérdés ellen, és kérem, hogy a választ töröljék a jegyzőkönyvből.

A bíró felkérte a jegyzőkönyvvezetőt, hogy olvassa vissza a kérdést, azután utasította a közvádlót, hogy inkább azt kérdezze a tanútól, egyáltalán találkozott-e valakivel is azok közül, akikről beszélt?

Tompkins: Hálás lennék, ha ezt átfogalmazhatnám.

Byers bíró: Jól van, csinálja a saját stílusában.

Kérdés: Ha jól értem a tanúvallomását, Moszkvában kapott utasításai három tárgyi postaládát jelöltek meg?

Felelet: Úgy van.

Kérdés: Ezeknek a postaládáknak a helyét azért közölték önnek, hogy képes legyen kapcsolatba lépni szovjet hivatalos személyekkel, jól mondom?

Felelet: Úgy van.

Kérdés: Találkozott valamelyik szovjet hivatalos személlyel?

Felelet: Csak Szvirinnel találkoztam, mint már említettem előzőleg, és hivatalos szovjet személyekkel, mármint szovjet emberekkel, ahogy

mondtam...

Donovan: Bíró úr, szabadjon megjegyezni, hogy ez az egész tanúvallomás mélységesen elfogult és kifogásolható.

Byers bíró: Nem gondolom, hogy elfogult; egyetértek azzal, hogy határozatlan és bizonytalan, de nem látom, hogy elfogult lenne. Azt mondta, hogy adatokat helyezett el a tárgyi postaládákban bizonyos személyek számára, akikkel sose találkozott, jól értettem?

Häyhänen: Úgy van.

Tompkins: Követve a Moszkvában kapott utasításokat.

Byers bíró: Igen. Gondolom, ennyit tanúsíthat azon kívül, hogy tárgyalta ezzel a Szvirin nevű emberrel.

Häyhänen a továbbiakban elmondta, hogy minden hónap huszonegyedikén megállt a brooklyni földalatti vasút Prospect Park állomásának a Lincoln Roadra vezető kijáratánál egy úgynevezett vizuális találkozó céljából. Hogy felismerjék, pipáznia kellett, és színes nyakkendőt kellett kötnie. Tanúvallomása erről a témáról némi derűt lopott a tárgyalásba.

Kérdés: Emlékszik, hogy mit viselt ezeken a találkozókön?

Felelet: Kék nyakkendőt kellett viselnem vörös csíkokkal, és pipáznom kellett.

Byers bíró: Kék nyakkendőt micsodával?

Häyhänen: Csíkokkal vagy csikókkal vagy nem tudom.

Tompkins: Csíkokkal.

Byers bíró: Csíkokkal?

Häyhänen: Igen, vörös csíkokkal.

Byers bíró: Azt mondja, hogy pipázott is?

Häyhänen: Igen, de én nem dohányzom, de akkor dohányoznom kellett.

Häyhänen és Szvirin egy ilyen légyotthon találkoztak. A szovjet ENSZ-küldött átadott a titkos ügynöknek egy köteg fénymásolt levelet az Oroszországban maradt családtagoktól, és egy üzenetet, amely, mint Häyhänen elmagyarázta, május elsejei képeslap volt, amelyre azt írták, hogy

a családja jól van és „sok sikert kíván”. Két ilyen találkozóra került sor.

Häyhänen: Legalább kétszer láttam, ha jól emlékszek. Ősz volt, mert esett, és azt hiszem, ősz volt. Esett azon az éjszakán, és azt hiszem ősz volt, 1953. Vagy talán – lehetett tavasz is, 1954, mert tavasszal is esik az eső. De egy dologról emlékszem abból az éjszakából, arra, hogy esett.

Kérdés: Meg tudja határozni közelebbről a dátumot? Hány hónappal az első találkozás után? Azt mondja, hogy az első találkozás 1953 tavaszán volt. Nagyjából hány hónappal ez után az első találkozás után találkozott másodszor Szvirinnel?

Felelet: Legjobb emlékezésem szerint nem emlékszem.

Az ügyész ekkor áttért Szvirinről egy (Asko fedőnevű) finn matrózra, aki futár volt New York és Moszkva között. Häyhänennek és a tengerésznek voltak tárgyi postaládáik és jelmezőik. Az egyik postaláda egy manhattani bár telefonfülkéjében volt. Ezen a ponton a bíró fészkelődni kezdett, és intett Tompkinsnak:

– Szünet, Mr. Tompkins, holnap délelőtt fél tizenegyig!

Október 15., kedd

A díszlet és a szereplők lehetnek ugyanazok, egyébként minden más. Mindenki ugyanott van a színpadon: a bíró a háromfős szövetségi bíróságnak tervezett, hosszú, mellmagasságú pulpitus mögött; a komoly esküdszék a szokott helyén; a jogászok a papírjaikkal és a jegyzettömbjeikkel a hosszú asztaluknál, és mindjárt fellép a tanúk padjába a már ismerős alak.

– Egyesült Államok kontra Abel! – kiáltotta a törvényszéki jegyző.

Tompkins: Hozzák be a tanút!

Reino Häyhänen végigsietett a poros, kopott kőpadlón, hogy megkezdje második teljes munkanapját a tanúk padjában.

A bíróságon kívül Häyhänen sötét keretű napszemüveget viselt, ami a kefebajusszal és talán a túlsúllyal együtt hozzátartozott az álcázásához. Hamarosan elkezdheti új életét az Egyesült Államokban, amihez máris megpróbált új arcot teremteni – legalábbis így látszott.

A közvádoló először is összefoglalta az előző nap utolsó perceit.

Tompkins: Nos tehát, Mr. Häyhänen, a tegnapi nap végén elkezdtem kérdéseket feltenni önnek Askóról, akiről azt mondta, hogy ismerte. Azt is vallotta, hogy voltak közös postaládáik Askóval...

Häyhänen mesélni kezdett a közös tárgyi postaládákról, amelyet ő és Asko használtak („a Riverside Parkban az 80th Street körül, és a 8113. számú utcai lámpa alatt”), majd egy sajátos fordulattal rátért arra, hogy Mark utasítására ellenőriznie kellett Asko megbízhatóságát.

Még öt perc sem telt el, de semmiképpen sem óhajtottam hagyni, hogy folytatódjék a tegnapi gyakorlat, vagyis hogy a vád sugalmazó kérdésekkel irányítsa a tanút. Lassan felálltam.

Donovan: Bíró úr, kérem, hogy a választ töröljék, ha csak nem határozzák meg pontosan, hogy ez a beszélgetés hol és mikor történt.

Tompkins: (láthatólag bosszankodva): Bíró úr, ha folytathatnám a tanú kikérdezését, arra is rátérnék. Azt hiszem, jogom van saját belátásom szerint felépíteni a kérdéseket, és nem úgy, ahogy Mr. Donovan akarja.

Donovan: Bíró úr, én nagyon türelmes voltam, úgy, ahogy tegnap kérte, de a vádló nemcsak kihallgatja a tanút, hanem önmagának tanúskodik...

Tompkins (élesen): Ez nevetséges!

Donovan: Nem a kérdések felépítését kifogásoltam, nagyon vigyáztam, hogy csak azokat kifogásoljam, amelyek sugalmazók; viszont nem tudhatjuk, egyáltalán sor került erre a beszélgetésre, amíg nem adják meg a pontos helyét és idejét. Csak annyit akarok, hogy ez kerüljön be a jegyzőkönyvbe.

Byers bíró: Tiltakozása bekerül a jegyzőkönyvbe. Úgy gondolom, a beszélgetés, amelyet a tanú Markkal folytatott, elfogadható bizonyítéknak.

A tárgyalás második napjának visszatérő motívuma volt a védelem ismételt tiltakozása. Természetesen azt kockáztattuk, hogy ezzel kivívjuk az esküdtszék ellenszenvét, de most már meg voltunk győződve róla, hogy vállalnunk kell a kockázatot, különben a jegyzőkönyvet megtömték volna jelentéktelen, bizonyítatlan és elfogult tanúvallomásokkal.

Abel, akinek természetesen beleszólása volt a védelembe, teljes mellszélességgel kiállt taktikánk mellett. Előző este, miután a tárgyalást másnapra halasztották, és megkérdeztem a véleményét, eszembe jutott, mit

mondott augusztusban Abruzzo bírónak, amikor először kérte, hogy rendeljenek ki neki védőt. Azt mondta, olyan jogászt akar, aki harcol érte, de nem csinál a tárgyalásból vásári komédiát. Az ezredes meglepően járatos volt a közelmúlt amerikai pereiben, különösen azokban, ahol amerikai kommunisták voltak a vádlottak. Némelyiket „cirkusznak” minősítette, és bírálta a védőket.

Ahányszor felálltam, hogy tiltakozzak Abel nevében, mindannyiszor éreztem a teremben a szinte általános ellenségeskedést. Én itt meg akarom akadályozni, hogy „a kormány” kiderítse az igazat erről az orosz kémről. A neheztelés olyan volt, akár a láncreakció, amelyet a legapróbb mozdulatom is beindított. Ha mozdulatlanul ültem, béke volt. Ha felemelkedtem a székből, robbant a bomba.

(Rég lezárult a per, amikor egy csendesen elszopogatott pohár ital mellett hosszas beszélgetést folytattam egy FBI-ügynökkel, aki dolgozott az eseten, és végigülte a tárgyalást megfigyelőként.

– Mi ott ültünk hátul – mondta –, és maga volt az ellenség. Kezdünk megutálni, találgattuk, milyen lenne kint állni a tanúk emelvényén magával szemben. Ám egy idő után egyszerűen megtetszett az, ahogy harcol az emberéért. Páran közülünk még meg is kedvelték egy kicsit.)

Tompkins megint azzal kezdte, hogy kérdéseket tett föl Häyhänennek az első találkozásáról Abellel. A tanú elmondta, hogy a flushingi mozi dohányzójában találkoztak.

Kérdés: Ezen az első találkozáson Mark elmondta magának, hogy hol lakik?

Felelet: Nem.

Kérdés: Mondta, hogy hol... hogy dolgozik, vagy sem?

Felelet: Az első találkozáson nem. Aztán később, a későbbi találkozásokon elmondta, hogy van valami kis boltja valahol Brooklynban.

Donovan: Tiltakozom!

Byers bíró: Mondta, hogy milyen boltja?

Häyhänen: Azt mondta, hogy kis bolt, de nem magyarázta el gondosabban vagy részletesebben. Aztán később azt mondta, hogy van

raktárja Brooklynban, raktár, amiben tárolja a felszerelését, meg amije van, és mások.

Donovan: Ha jól értem a tanúvallomást, mindez elhangzott ezen a találkozón? Az első találkozón?

Byers bíró: Nem. Azt mondta, hogy az egy későbbi találkozón volt, Mr. Donovan.

Donovan: Sohasem azonosította azoknak a találkozásoknak a helyét és az idejét.

Byers bíró: Ugye, tudja, mi az a keresztkérdés? Maga tapasztalt jogász.

Donovan: Bíró úr, azt is tudom, mikor kell tiltakozni az inkompetens tanúzás ellen.

Byers bíró: Rendben van. Tiltakozását jegyzőkönyvezték, és elutasítom.

Kezdett kirajzolódni a második vezérmotívum. Míg az előző napon a vád beérte annak bizonyításával, hogy Häyhänen szovjet ügynök volt, és beszéltette egy kicsit a szakmai rutinról, most ki akarták dolgozni a kapcsolatot Häyhänen és Abel között. Ki akarták domborítani, hogy Abel volt a főnök ezzel a tanúval szemben.

1955 májusában történt, mondta Häyhänen, Mark raktárában a Fulton Streeten.

Kérdés: Járt valaha a raktárban?

Felelet: Igen, egyszer jártam... egy este Mark azt mondta, hogy van némi fotós felszerelése, amit oda akar adni nekem, és menjünk és vigyük el a raktárból. Úgyhogy elmentünk a Fulton Street 252.-be, a negyedik vagy ötödik emeleten, abban a raktárban volt... de Mark már lehozott némi fotós felszerelést, és én elvittem Newarkba, New Jersey.

Az esküdtbíróság talán még nem fogta fel, hogy most hallották, amint nagy robajjal összeomlik Abel élete. Ha Abel nem követte volna el azt a hírszerzőknél elképzelhetetlen hibát, hogy elárulta Häyhänennek, az alrezidensének, hol található a műterme, talán másképp alakulnak a dolgok. Ez a tévedés vezetett Abel letartóztatásához, és a tárgyaláshoz, amelyen az életéről döntenek.

(Bár Häyhänen azt vallotta, hogy pontosan emlékszik a raktár címére a

Fulton Streeten, az FBI ettől valamennyire eltérő változatot közölt három év múlva „Az arctalan kém esete című cikkben, amely egy napilap vasárnapi mellékletében jelent meg, 1960. október 23-án. „Abel mindössze egyetlen alkalommal tette ki magát óvatlanul a leleplezésnek – írta J. Edgar Hoover, az FBI igazgatója. – Häyhänen kifogyott a fényképezési alapanyagokból, és Abel elvitte egy brooklyni raktárba, ahol a készleteit tartotta. Häyhänen nem emlékezett a címre, de a szoba a negyedik vagy az ötödik emeleten volt, és azt tudta, hogy az épület valahol a Fulton és a Clark Street közelében található. Az ügynökök elárasztották a környéket... megszervezték a figyelést...)

Tompkins folytatta: – A fényképezési alapanyagokon kívül, amelyeket, mint mondta, magához vett, elhozott még valami mást Marktól a Fulton Street 252. szám alatt?

Felelet: Igen, elhoztam rádiót.

Kérdés: Miféle rádiót?

Felelet: Egy rövidhullámú rádiót.

Ő és Abel, folytatta Häyhänen, kimentek autóval Westchester megyébe, és kipróbálták a rádiót a Croton Víztorozó közelében. Abel elmagyarázta, hogy olyan helyre van szüksége, ahol biztonságos a rádióforgalmazás. De a rádió nem működött („talán kiégett a biztosíték, vagy valami történt”), így Abel odaadta Häyhänennek, mondván, hogy neki van egy másik Brooklynban.

Amikor meg kellett határozni ennek az eseménynek az időpontját, Häyhänen azt mondta, 1955. május végén vagy június elején történt, „mielőtt Mark elment Moszkvába”. Egész nap ahhoz képest datált beszélgetéseket, találkozókat, üzeneteket, hogy Mark moszkvai útja előtt vagy után történtek. Én ugyanilyen gyakran tiltakoztam, mert semmi sem bizonyította, hogy Abel valaha is járt volna Moszkvában.

Tompkins: Mr. Häyhänen, amikor egy dátumot próbált meghatározni, tanúvallomásaiban kétszer is használta azt a kifejezést, hogy „mielőtt Mark elment Moszkvába”. Biztosan tudja, hogy Mark elment Moszkvába? Beszélgettek róla valaha, hogy úgy mondjam?

Felelet: Igen. Többször beszélgettünk az utazásáról Moszkvába, és

elment Moszkvába, legjobb emlékezésem szerint 1955. június tizedikén.

Kérdés: Tudja-e, hogyan utazott Moszkvába? Hajóval, vagy vonattal, vagy milyen közlekedési eszközzel?

Donovan: Tiltakozom!

Byers bíró: Ha a tanú elbúcsúztatta Markot, akkor mondhatja, hogy látta, amint egy meghatározott közlekedési eszközzel távozik. Nem tudom, hogy fogja-e mondani.

Donovan: Ha csak nem kísérte ki Markot egy közvetlen moszkvai repülőjáráshoz, nem tudom, miként tanúsíthatná, hogy Mark elment Moszkvába.

Tompkins: Visszavonom a kérdést.

Kérdés: Mondta magának Mark, hogy elmegy Moszkvába?

Felelet: Igen, mondta. Azt mondta, hogy Ausztrián át fog menni, és aztán amikor visszajött Moszkvából és találkoztunk, elmagyarázta, hogy először Párizsba ment repülőgéppel; Párizsból vonattal ment Ausztriába, és Ausztriából – innen már nem emlékszem, hogy pontosan hogy ment tovább Ausztriába.

Ám ezzel nem lett vége a bizonytalan kérdéseknek és válaszoknak. Újra és újra előkerültek.

Donovan: Bocsásson meg, bíró úr, de nem hivatkozhatnánk a normális naptár éveire és hónapjaira, ahelyett, hogy ismételten egy bizonyítatlan moszkvai utazást jelölünk ki az időszámítás alapjának?

Byers bíró: Számít az magának, ha 1955 júniusára vagy a moszkvai utazásra hivatkozunk? Mekkora különbség ez?

Tompkins: Én nem látok nagy különbséget.

Donovan: Nekem nagy különbség.

Tompkins: Ha Mr. Donovan megmondja, hogy neki miért különbség a kettő, én szívesen különbséget teszek.

Byers bíró: Én inkább nem tenném. Attól félek, beszédet tartana.

Tompkins: Rendben.

Kifogásaimnak egyre ritkábban adtak helyt. Ezúttal nem leültem, hanem leültettek.

Az ügyész visszatért Abel és Häyhänen korai találkozásaihoz. Tompkins megkérdezte, tudja-e, hol voltak Abel tárgyi postaládái, Häyhänen azt felelte, hogy tudja azonosítani a kettest, a négyest, a hatost és a hetest. A Symphony mozit a Broadway 2537. szám alatt úgy írta le, hogy egyszerre volt találkozóhely és a kettes postaláda az erkélyen, a szőnyeg alatt.

– Azt tudom, hogy a hatos a Riverside Drive-on volt a 104th Street közelében, azt hiszem... ott rajzszögek voltak a padban. Azok nyilvános padok, és a középső pánt [léc] alatt, az alá Mark tett rajzszöget... Egyszer üzenetet tett alá, és megmutatta, hogy használja.

Abel számára különösen megalázó lehetett ez a tanúvallomás. Pellengérre állította, megfosztotta szakmai tekintélyétől ez a kontár, akit azért küldtek hozzá, hogy ő pártfogolja, és akiben meg kellett bíznia valamennyire. Szánalmas volt ez a jelenet: ül az öreg mesterkém egy parkban, és a pad alá nyúlkal, hogy elhelyezzen egy üzenetet, miközben a fiatal valamivel távolabbról figyel. És most a tehetségtelen tanítvány a büszke idős mester ellen fordult.

Tegnap még találkozott a tekintetük, ma már egyszer sem. Häyhänen, akit második napja állítottak közszemlére a tárgyalóterem előtt a tanúk padjában, egyszer se tekintett le Abelre. Az ezredes viszont ritkán nézett föl a jegyzetelésből. Tisztában volt vele, hogy ő a főszereplője a drámának, amely lejátszódik a magas tárgyalóteremben.

Az újságírók és mások, akik nap mint nap beültek a tárgyalásra, és figyelték, ahogy Abel jegyzetel, firkál és fesztelenül társalog a védőivel, jéghidegnek, egykedvűnek, számítónak vélték, akit nem érdekel a per kimenetele. Mekkora tévedtek. A vaskemény önfegyelem tette lehetővé, hogy nyugodtan, csendesen üljön, nem mutatva, mekkora testi-lelki megpróbáltatás ez neki. Senki sem tudta róla, hogy nem egészséges. Komoly gyomorbántalmak voltak, de sose panaszkodott miattuk, mint ahogy más miatt sem. Később tudtam meg egy kormánytisztviselőtől, mennyire féltette Abel felesége az ezredes egészségét. Egyszer ezt írta a férjének az atlantai börtönbe:

Tudom és hinni akarom, hogy mindenféle körülményhez képes vagy

alkalmazkodni, de akkor is sokat aggódok az egészségedért. Olvastam valahol az egyik újságban, hogy azért fáj mindig a gyomrod, mert túlságosan egyszerű élethez szoktál. Miféle fájdalom az, drágám? Az újult ki, ami akkor gyötört, amikor még együtt voltunk? Emlékszel rá? Hogy szenvedtél tőle! Még folyékonyt se bírtál enni. Milyen szomorú, ha így van! Tudom, sose árulnád el, hogy baj van az egészségeddel, csak amikor már nem lehet letagadni, de szépen kérlek, mondd el nekem az igazságot!

Abel tárgyi postaládáiról és jelmezőiről Tompkins rátért Häyhänen megbízatásaira – azokra a megbízásokra, amelyeket Abeltől kapott.

Häyhänen, miután kellően megszorongatták, öt ilyen vállalkozásról számolt be, amelyek egyformán érdektelenek és lényegében sikertelenek voltak. Egyszer, mint mondta, elutazott a massachusettsi Quincybe (nem emlékezett a kisvárosra, csak arra, hogy Boston közelében van), hogy megkeressen egy Olaf Carlson nevű svéd hajógépészt. Úgy hitte, sikerült megtalálnia, de ebben nem lehetett biztos, mert csak arra utasították, hogy keresse meg, arra nem, hogy beszéljen is vele.

Häyhänen elmondta, hogy ő és Abel ugyancsak jártak New Yorkban, New Jerseyben és Pennsylvaniában („csak odamentünk, és csináltunk pár fotót”), utána leírt két utazást, amikor elhagyták a várost, hogy megfelelő helyet keressenek a rádióforgalmazáshoz. Az egyik út New York államban Hopewell Junctionba vezetett, a másik New Jerseyben, a 17-es út közelébe. A jerseyi ingatlant Abel elvetette, mert 15 000 dollárba került volna. Azt mondta, az túl sok pénz. Hopewell Junction sem kellett neki, bár hogy miért, azt sose magyarázta el Häyhänennek.

Tompkins megkérdezte a tanút, hogy Abel megbeszélte-e vele a két útnak az okát.

Häyhänen: Igen, megmagyarázta, hogy ez az illegális rádióállomás ahhoz kell, hogy üzeneteket küldjünk Moszkvába hivatalos személyiségeknek.

Kérdés: Mondta valaha is magának Mark, hogy üzeneteket szokott küldeni?

Felelet: Csak annyit mondott, hogy üzeneteket küld postaládákban, de nem rádióadással; de azt mondta, hogy kap rádióüzeneteket.

Kérdés: Elmondta-e magának, hogyan kapja ezeket az üzeneteket? Milyen módszerrel?

Felelet: Igen, elmondta... Azt mondta, magnetofonnal felveszi azokat a rádióüzeneteket, azután magnetofonfelvételekről átteszi papírra, és megfejti.

Kérdés: Tud róla, hogy volt-e a vádlottnak felszerelése a továbbításhoz?

Felelet: Kétszer említett kulcsot, morzekódkulcsot.

A vád szempontjából az volt a legfontosabb megbízás, amikor Häyhänennek meg kellett keresnie Roy Rhodest, fedőnevén „Quebec”-et. Moszkva azt parancsolta, hogy el kell menni Red Bankbe New Jersey államban, ahol az ügynök családja állítólag három garázst tartott fent. De mielőtt Häyhänen fejest ugorhatott volna a történetbe, mi belegabalyodtunk egy olyan pengeváltásba, amely annyira jellemző volt ennek a tárgyalásnak szinte minden percére. Én kezdtem, merőben ártatlanul.

Donovan: Megtudhatnánk, bíró úr, hogy a tanú mikor kapta ezeket az utasításokat?

Byers bíró: Úgy érti, hogy most kell megtudnunk, vagy akkor is megtudhatjuk, amikor maga felteszi neki a keresztkérdéseket?

Donovan: Úgy gondolom, bíró úr, most kell megtudnunk, hogy képesek legyünk...

Tompkins: Bíró úr, én azt kérdeztem a tanútól, kapott-e megbízatást, vagy sem, ő pedig beszélni kezdett egy megbízásról, mire azonnal kapok egy tiltakozást egy dátum miatt.

Byers bíró: Igen, Mr. Tompkins. Tudom én, milyenek az ügyvédek.

Donovan: Bíró úr, tegnap a tanú azt vallotta, hogy az eső miatt tudta, hogy tavasz van, utána meg azt mondta, hogy őszi is lehetett, mert ősszel is esik az eső.

Tompkins: Mr. Donovan összefoglal?

Byers bíró: Nem, ez csak egy futó gondolat.

Roy Rhodes természetesen az amerikai katona volt, akit Abel elmondása szerint azért zsarolhattak az oroszok, mert moszkvai követségünkön állomásozva kompromittálta magát. Häyhänen elmagyarázta, hogy Red

Bankben nem találták se Rhodest, se a családját, ezért Mark utasítására további adatokat kért Moszkvától. Moszkva visszaüzent, hogy „Quebec”-nek vannak rokonai Coloradóban. Ezúttal Häyhänen egyedül utazott; a coloradói Salidából telefonon felhívta Rhodes családját a közeli Howardban, és egy lánytestvértől megtudta, hogy a katona most az arizonai Tucsonban állomásozik.

Kérdés: Ha jól értettem, visszatérése után jelentette Marknak, hogy megtalálta Rhodest az arizonai Tucsonban?

Felelet: Úgy van.

Kérdés: Többet is beszéltek Quebecről?

Felelet: Igen. Azt beszéltük meg, hogy végül is az túl messze van, hogy találkozzunk vele, és ha ott kell találni egy találkozóhelyet, akkor az sokáig tart. És Mark azt mondta, hogy mivel vannak más ügynökei, és nem mehet el egy olyan hosszú útra, nekem kell lokalizálnom Quebecet. [A per során ez volt az egyetlen hivatkozás „más ügynökökre”, akiket sohasem azonosítottak.]

Kérdés: Mark említette valaha, hogy miért fontos megtalálni Quebecet?

Felelet: Igen. Aztán mielőtt elmentem volna erre a coloradói utazásra, adott nekem egy üzenetet filmen, amin több információ volt erről a Quebecről. Ott volt a fedőneve, az igazi neve, aztán hogy mikor született, és hol dolgozott, és kik a szülei és a rokonai.

Kérdés: Milyen filmet?

Felelet: Közösleges harmincöt milliméteres film volt, de később puhafilmet csináltam belőle.

Kérdés: Mit mondott Mark, miért fontos megkeresni Rhodest – már ha megbeszélte magával egyáltalán?

Felelet: Azt mondta, hogy Quebecből jó ügynök lehet, mert ő – mert néhány rokona és ő is katonai terepen dolgozik. Úgy értette, hogy Quebec bátyja, aki dolgozik valahol, már nem emlékszem pontosan, de valami atomeróműben.

Ezután Häyhänen azonosította egy film fénymásolatát, amelyet peekskilli lakásában tartott egy üreges csapszegben. A vád nem ajánlotta fel

bizonyítéknak a fénymásolatot; vélhetőleg egy kellően drámai pillanatra tartogatták.

A tanú azzal az információval zárta Rhodesről szóló vallomását, hogy Abel később azt mondta neki, ne izguljon Quebec miatt, mert útban Moszkvába ő maga veszi fel vele a kapcsolatot. Moszkva láthatólag meggondolta magát, mert amikor Abel visszatért, azt mondta Häyhänennek, nem látta Rhodest, és nem is beszélt vele. Ezzel lezárult a kérdés.

Most egy új fejezet kezdődött, mert Tompkins kérdezgetni kezdte Häyhänent azokról az utazásairól, amelyeket a városon kívül tett Abellel.

Kérdés: Az egyik ilyen utazáson volt módjuk eljutni a Bear Mountain Parkba?

Felelet: Igen, volt.

Kérdés: Mi volt a célja az utazásuknak a Bear Mountain Parkba?

Donovan: Tiltakozom!

Byers bíró: Megbeszélték Markkal, mi a célja ennek az utazásnak a Bear Mountain Parkba?

Felelet: Igen.

Byers bíró: Mit mondott?

Felelet: Azt mondta, hogy találni kell helyet, hogy eldugjunk pénzt.

Tompkins: Mennyi pénzt?

Felelet: Ötezer dollárt.

Kérdés: Elmondja nekünk, mi mást mondott még Mark?

Felelet: És azt mondta, hogy ötezer dollárt oda kell adni Stone ügynök feleségének.

Kérdés: Stone ügynök feleségének?

Felelet: Igen.

Kérdés: A Stone, az fedőnév volt?

Felelet: Igen, fedőnév.

Kérdés: Legyen szíves megmondani, hogy hívták Stone feleségét.

Felelet: A felesége Helen Sobell.

Tompkins (lassan betűzi): S-O-B-E-L-L?

Felelet: Úgy van.

Úgy jött, mint derült égből a villámcsapás, és rögtön be is került a jegyzőkönyvbe. Abel tehát kapcsolatban állt Rosenbergékkel, mert Morton Sobellt elítélték a házaspár perében. Julius és Ethel Rosenberget azzal vádolták, hogy a második világháború idején létfontosságú adatokkal látták el az oroszokat az Egyesült Államok atomfegyvereiről. 1953-ban kivégezték őket.

Kérdés: Mit kellett csinálniuk a pénzzel a Bear Mountain Parkban?

Felelet: Mark azt mondta, hogy meg kell keresni Stone feleségét, és meg kell kérni, hogy jöjjön el a Bear Mountain Parkba, ahol beszélhetünk vele, és odaadhatjuk neki azt a pénzt.

Kérdés: Valóban elásták a pénzt a Bear Mountain Parkban?

Felelet: Igen, elástuk.

Kérdés: Rendben van. Az ezt követő időben elhozták valamikor Helen Sobellt a Bear Mountain Parkba?

Felelet: Nem, nem hoztuk.

Kérdés: Miután elásták a pénzt, mit csináltak? Eljöttek a Bear Mountain Parkból?

Felelet: Igen, el... Mark azt mondta, hogy utasításokat kaptam, hogy adjam oda ezt a pénzt Helen Sobellnek.

Kérdés: Mondta-e, hogy kitől kapta az utasításokat?

Felelet: Moszkvából.

Häyhänen azt mondta, hogy ez 1955 júniusában történt, és mivel Abelt lefoglalta a készülődés a moszkvai útra, Häyhänenre hárult a feladat, hogy átadja a pénzt Mrs. Sobellnek. Abel azt mondta neki, hogy többször próbált közeledni az asszonyhoz, de Mrs. Sobell manhattani lakásának közelében „szinte mindig rendőr állt a sarkon. Häyhänen elmagyarázta, hogy azzal a levéllel kellett volna igazolnia magát, amelyet az az ember küldött Abelnek, aki beszervezte ügynöknek „Stone-t.

Kérdés: Hogyan ásták el a pénzt? Egyben, vagy hogy?

Felelet: Nem, két különböző helyen: háromezer és kétezer dollárt.

Byers bíró: Miért csigázza a kíváncsiságunkat? Valamilyen tokban voltak a bankjegyek? Becsomagolták őket valamibe?

Häyhänen: Igen, be voltak csomagolva celofánzacskóba és papírba.

Byers bíró: Ki csinálta a csomagolást?

Häyhänen: Mark csinálta.

Byers bíró: Maga látta, ahogy csinálja?

Häyhänen: Nem, nem láttam, ahogy csinálja, de láttam azt a két csomagot.

Byers bíró: A kezében?

Häyhänen: Igen, azután együtt elástuk a Bear Mountain Parkban.

Tompkins: Követte Mark utasításait, és átadta Mrs. Sobellnek az ötezer dollárt?

Häyhänen: Nem, nem adtam.

Kérdés: Jelentette, hogy mit csinált Mrs. Sobell-lel kapcsolatban?

Felelet: Igen, jelentettem.

Kérdés: És hogyan jelentette azt, amit csinált?

Felelet: Azt jelentettem, hogy megtaláltam Helen Sobellt, és adtam pénzt, és mondtam neki, hogy óvatosan költse el.

A védelem asztalánál Abel azt írta a jegyzetömbjébe: „H. azt jelentette, hogy megtalálta Sobellt, átadta neki a pénzt, és figyelmeztette, hogy óvatosan költse el.” Utána aláhúzta a mondatot. Ez volt az egyetlen alkalom, amikor így hívta fel a figyelmet bármelyik tanú vallomásának bármelyik részletére, de közben is egykedvű maradt az arca.

Häyhänen azt mondta, hogy tárgyi postaládán keresztül üzent Moszkvának. A válaszban felszólították, hogy menjen vissza Mrs. Sobellhez, beszéljen vele és mérje fel, hogy használható-e ügynöknek. Tompkins ügyész megkérdezte a tanútól, tudja-e, hogy Mrs. Sobell korábban szovjet ügynök volt?

Häyhänen: Amikor Mark elmagyarázta, hogy pénzt kell adni Stone feleségének, elmagyarázta, hogy a szovjet kémkedési gyakorlatban általában együtt szervezik be ügynököknek férj és feleséget.

Kérdés: Tehát Marktól tudta, hogy a férj és a feleség a Szovjetunió ügynökei voltak?

Felelet: Igen.

Ebben a mellékcselekményben akkor következett be a legközelebbi fejlemény, mondta Häyhänen, miután Abel visszatért Moszkvából. Abel beszámolt róla, hogy Moszkva utasítása szerint újabb 5000 dollárt kell fizetni Mrs. Sobellnek, és utasította Häyhänent, hogy szervezzen meg egy találkozót az asszonnyal.

Kérdés: Találkozott Helen Sobell-lel?

Felelet: Nem.

Kérdés: Felvette vele bármilyen módon a kapcsolatot?

Felelet: Nem, de Mark elmagyarázta, hogy azt az ötezer dollárt a bankba tette.

Kérdés: De ez nem azonos azzal az ötezer dollárral, amit elástak?

Felelet: Nem.

Kérdés: Ezt követően folytatott bármilyen beszélgetést a vádlott Markkal Helen Sobellről?

Felelet: Nem.

Az ügyész most a newarki életéről kezdte kérdezgetni a tanút, de pár perccel később abbahagyta, és a bíróhoz fordult: – Bíró úr, kérhetek szünetet? A tanú megszakítás nélkül beszélt. Nem tudom, hogy az ő hangja, vagy az én lábam mondja-e fel hamarabb a szolgálatot.

Byers bíró minden megjegyzés nélkül ebédszünetet hirdetett délután két óráig.

Sok kisvárosból szövődött össze nagyvárossá Brooklyn, ám délben a központ, ahol a bíróságok összpontosulnak, nagyon emlékeztet egy megyeszékhelyre. A Court Streeten a jogászok kihozzák az aktuális ügyeiket a járdára, és ebben az órában „mindenki ismer mindenkit”. Ezen a napon

kijöttünk a bíróságról, és átmentünk a téren Joe vendéglőjébe a Fulton Streeten. A tárgyalás közben sose merült fel a kérdés, hogy hol fogunk ebédelni. Helyi szokás volt, hogy az ember a központ legnépszerűbb vendéglőjében, a régi Brooklynból maradt kövületben eszik. A Joe nagy volt, zsúfolt, zajos, a padlót fűrészporral hintették fel, a kiszolgálásban és a kosztban, főleg a bablevesben, mindig lehetett bízni.

Amikor letelt az óra, visszamentünk a bíróságra, csak annyi időre állva meg, hogy megnézzük a főcímet az újságosnál. A per még mindig a címlapon volt, és a legújabb szalagcím azt kiáltotta: ABEL KAPCSOLATA ROSENBERGÉKKEL! Manhattanben Mrs. Sobell tagadta, hogy ő vagy a férje bármikor is kémkedtek volna. „Häyhänen kizárólag azért tette ezt az értelmetlen vallomást, hogy besározzon...” Ő csak annyit szeretne, ha engednék meglátogatni a férjét, gyermeknemzés céljából.

A tanúk padjába visszatért Häyhänen úgy festett, mint egy bánatos bohóc a cirkuszban. Saját előadása szerint olyan mafla és ügyetlen volt, hogy egyre nehezebben lehetett meglátni benne a kormányunkra veszélyes, idegen ügynököt. A folyosón a tárgyalóterem előtt egy FBI-ügynök azt nyilatkozta egy riporternek: – Ez a pasit a Marx testvérek se alkalmaznák kémnek!

Az ügyész tudni akarta, hogy Häyhänen mikor találkozott Abellel az ezredes visszatérése után. A két ügynök 1955 júniusától egészen a következő év júliusáig nem látta egymást. Hol volt ez a találkozó?

Häyhänen: Valami félreértés történt. Amikor megkaptam az üzenetet, csak annyi volt benne, hogy szeretnék találkozni magával ugyanazon a helyen, mint az előbb.

Abel és Häyhänen utoljára a Broadwayn, a Symphony moziban találkozott. Abel, aki az üzenetet küldte, azt akarta, hogy Häyhänen a flushingi moziba, az első találkozó színhelyére menjen.

Häyhänen: Emlékszem, hogy utoljára egy moziban találkoztam Markkal, Symphony moziban, úgyhogy odamentem, és nekem úgy látszik, hogy Mark a Keith moziban várt. Szóval aztán küldtem egy üzenetet, hogy megyek és ugyanazon a helyen várok, ahol először találkoztam Markkal.

Amikor végre sikerült összehozni a találkozót, Abel azt mondta Häyhänennek, hogy a munkája nem kielégítő, és haza kellene térnie, hogy

meglátogassa a családját.

Kérdés: Mármost Mark... azért volt elégedetlen, mert maga nem nyitotta meg a fényképész műtermet Newarkban?

Felelet: Úgy van.

Kérdés: És azt javasolta, hogy haza kellene mennie, meglátogatni a családját, így van?

Felelet: Úgy van... Mark elmagyarázta, hogy küldte az üzenetet Moszkvába, ami azt mondta, hogy mivel nem nyitottam meg a műtermet, akár el is mehetek – vagy hogy ideje elmennem vakációra.

Kérdés: Kapott valamilyen értesítést, hogy távozhat?

Felelet: Igen. Kaptam egy üzenetet Moszkvából, ahol azt mondták, hogy a vakációt engedélyezik, és minél hamarabb kérnem kell egy USA-útlevelet, és el kell mennem Európába, mint turista. [Ugyanez az üzenet előléptette Häyhänt alezredessé.]

1957. április 24-én Häyhänen elindult Le Havre-ba a francia *Liberté* hajón. Párizsban, Abel utasításait követve felhívta a különleges számot (KLE-3341), és megkérdezte: „Átküldhetek az irodájába két csomagot a Szovjetunióba a Mori Company nélkül?”

Tompkins: És kapott választ erre a kérdésre?

Häyhänen: Igen, kaptam a választ.

Kérdés: Mit csinált, miután megkapta a választ?

Felelet: Aztán elmentem találkozóhelyre, és találkoztam egy hivatalos orosz személyiséggel. Ugyanazt a kék nyakkendőt viseltem, és pipáztam... Több sarkot mentünk, aztán bementünk egy bárba, ahol konyakot ittunk, és egy csésze kávékat ittunk.

Kérdés: Utána mi történt?

Felelet: Utána adott nekem egy kis pénzt francia frankban és amerikai dollárban, kétszáz dollárt.

A következő este Häyhänen és a szovjet hivatalos személy vizuális találkozót tartottak. Egyikük sem beszélt. Az előzetes megbeszélés szerint Häyhänen nem tett föl kalapot, és újság volt nála. Ez azt jelentette, hogy

másnap indul Nyugat-Berlinbe, és onnan Moszkvába.

Kérdés: A következő napon hova ment?

Felelet: A következő napon elmentem az amerikai legációba Párizsban.

Kérdés: Mit csinált, miután elment a követségre?

Felelet: Elmagyaráztam, hogy én vagyok orosz kém tiszt alezredesi rangban, és van információm, amit szeretnék megadni hivatalos amerikai személyiségeknek, hogy segítsék.

Häyhänen erről a kérdésről sose mondott többet. Nem indokolta meg az átállását, egyáltalán sose használta ezt a szót. Állítólag azt mondta az FBI-nak, hogy „torkig van az egész mindenséggel, és kiábrándult, miután nem kapott „biztonságos állást egy követségben, a „legális” hírszerzés világában.

Kérdés: Amikor elment az amerikai nagykövetségre, és tárgyalt ezekkel a tisztviselőkkel, adott nekik valamit?

Felelet: Igen, adtam bizonyítéknak finn ötmárkás aprópénzt, amit megmagyaráztam, hogy tartó, és két pénzből van csinálva.

Ezután az ügyész bemutatta bizonyíték gyanánt az aprópénzt, amelyről Häyhänen azt mondta, hogy azzal igazolta magát Párizsban. Elmagyarázta, hogy az ötmárkás egy parányi lyukról ismerhető fel, „és ha itt megszűrsz tűvel, ki lehet nyitni”. Be is mutatta az esküdteknek.

Tiltakoztam a bemutatás ellen azon az alapon, hogy Häyhänen abban a percben, amikor belépett a követségre, kiszállt az összeesküvésből („már ha egyáltalán benne volt egyben is”), ennél fogva a továbbiakról nem tanúskodhat a vádlott Abelt terhelő módon. Más okból is tiltakoztam az aprópénz ellen.

Donovan: Bíró úr, kijelenti-e a vád, hogy hasonló tárgyak szabadon kaphatók bűvészboltokban és sok más hasonló üzletben?

Tompkins: Bíró úr, én még soha életemben nem láttam ilyet!

Donovan: Nem ezt kérdeztem, bíró úr.

Tompkins: Komolyan nem – komolyan nem hiszem, hogy bárhol is kapható lenne.

Byers bíró: Nem gondolom, hogy Mr. Donovan kérésének köze lenne a

tárgyalás jelenlegi állásához. Arra kérte a tanút, mutassa be, hogyan működik ez a bűnjel... és ő bemutatta. Most azt javasolom, szerelje össze, és adja oda az esküdtszéknek, hátha kísérletezni szeretnének vele. Közben tudakolja meg, hogy helytállóak-e Mr. Donovan értesülései a beszerzési forrásokról. Részemről nem gondolom, hogy ez fontos.

Még tíz perc maradt négyig. Fojtó meleg volt a tárgyalóteremben. Az ügyész újabb bizonyítékot mutatott be – valamilyen feljegyzéseket, amelyeket Abel adott Häyhänennek –, és egy darabig alkudoztunk valami jelentéktelen ponton. Kellően képesített-e Häyhänen, hogy azonosítsa Abel kézírását?

A bíró az esküdtekre nézett, akik kézről kézre adták az aprópénzt.

Byers bíró: Három percen belül zárunk, Mr. Tompkins. Akarja arra használni a három percet, hogy szétszavargassa és összezsavargassa azt?

Tompkins: Nem. Úgy gondolom, uram, ha ilyen kevés időnk maradt, akkor épp csak elkezdzünk egy új témát, amellyel a végére is értünk a kérdéseknek.

A bíró a szokott egyhangúan ismerős figyelmeztetéssel („Tisztelt esküdtszék, ismételnem kell, nem egyéni elfogultságból teszem, önök...”) arra intette az esküdteket, hogy senkivel se vitassák meg az esetet, ne is beszéljenek róla, majd elbocsátotta őket. Kiballagtunk a tárgyalóteremből. Häyhänennel hamarosan végeznek, és akkor eljön a keresztkérdések ideje.

Október 16., szerda

„A kormány hosszú pert akar – háromhetest, sőt akár egy hónapost. Egyszer s mindenkorra meg akarja mutatni a szabad világnak, hogyan kémkednek az oroszok!”

Ez volt a pletyka. Hallottam már a tárgyalás előtt, olvastam az egyik újságban, még most is itt keringett a bíróság folyosóin. Az ügyész megnyugtató bennünket, hogy ez csak szóbeszéd. Reméltem is.

Amikor elkezdődött a tárgyalás harmadik napja, úgy rémlett, egyvégtében napok óta hallgatom ebben a teremben Häyhänent. De mintha a többiek is itt lettek volna megszakítás nélkül, és sem hétfőn, sem kedden nem lett volna éjszaka. Olyan egyforma volt minden, olyan áporodott volt a terem, a szereposztás, főleg pedig a tohonya tanú.

Häyhänen nyolc és fél órát trónolt már kint a pódiumon. Közben esténként áttanulmányoztuk az összes adatmorzsát, amit megtudtunk róla és fantasztikus karrierjéről; előző este bejártuk Manhattant, lyukas aprópénzek után kutatva, és két taxi között olvastuk a vallomások gépelt jegyzőkönyvét.

Ebben a légkörben örömmel fogadott változatosságot jelentett a pénzháború. Noha a bíró azt mondta, hogy nem tartja fontosnak, mi úgy vetettük rá magunkat erre a mellékes problémára, mintha ezen az egyetlen finn ötmárkásos mólón a tárgyalás eredménye.

A pénz üres volt, a mi vitánk is az volt, de pillanatnyilag ezt egyik fél sem akarta elismerni.

Tompkins: Engedelmeivel, bíró úr, tegnap, amikor berekesztette az ülészakot, vagy az előtt nagyon kevéssel ön mintha arra kérte volna Mr. Donovan és engem, nézzünk utána, kaphatók-e a pénzhez hasonló tárgyak a kereskedelmi forgalomban. Egyetlen hasonló aprópénzről adhatok számot a bíróságnak, amely ugyanúgy készült – jelen esetben egy ötcentesről van szó. Nyomozást végeztünk, és amikor megmutattuk az érmét egy játékbolt tulajdonosának, ő azt mondta, hogy huszonnyolc éve árul tréfás játékszereket, kívülről-belülről ismeri az összes trükkös aprópénzt, de miután megvizsgálta ezt az ötmárkást, azt mondta, nem hiszi el, hogy játékos célra készült.

Más szavakkal az ügyész azt mondta, hogy a pénz egyedi darab, és a rajta levő lyuk olyan különlegesség, amit még sose látott.

Donovan: Bíró úr, egyik ilyen kijelentést sem támasztja alá szakértői vélemény. Helytelen bizonyíték gyanánt bemutatni őket.

Tompkins: Mindössze az támasztja alá, uram, hogy Mr. Donovan szerint ezek a tárgyak mindenütt kaphatók.

Byers bíró: Nem olyat állít, amit bizonyítéknak hisz?

Tompkins: Nem, uram, ez nem bizonyíték.

Byers bíró: Maga Mr. Donovan egyik megjegyzésére válaszol azzal kapcsolatban, hogy ezek a tárgyak megvásárolhatóak azoknál, akik olyan eszközöket árusítanak, amelyeket zsonglőrök...

Tompkins: Bűvészek.

Byers bíró: ...mutatványosok és más bűvészek használnak, és maga

most csak arra a megjegyzésre válaszol.

Tompkins: Így van.

Byers bíró: És amit Mr. Donovan mondott, az nem bizonyíték, és amit maga mond, nem bizonyíték.

Tompkins: Pontosan, uram.

Donovan: Bíró úr, minden tiszteletem a játékbolt tulajdonosáé, de tegnap este több üreges amerikai pennyvel is találkoztam. Kész vagyok bemutatni üreges külföldi aprópénzeket is, amelyeket le fognak szállítani nekem, sőt arra is készen állok a tegnap este szerzett csekély tapasztalat birtokában, hogy a megfelelő időben bűvészmutatványokat adjak elő, amelyek mind a lyukas pénz elvén alapulnak, sőt akár most is bemutathatom őket. Javasolom, hogy amíg megkapom a kívájt...

Byers bíró: Mit akar ezzel bizonyítani?

Donovan: Megmutathatom, bíró úr, hogy az üreges pénzdarabok nemcsak régóta ismertek, de ma is kapósak bűvész körökben. Tegnap este láttam egyet.

Byers bíró: A védelem bejelentését jegyzőkönyveztük, és ismétlem, ez nem számít bizonyítéknak az esküdtek előtt.

Tompkins: Bíró úr, feltehetek Mr. Donovannek egy kérdést? Van ezeken az üreges pénzeken egy olyan lyuk, amelybe bele lehet szúrni egy tűt?

Donovan: Nekem van egy lyukas pénzdarabom, amelybe belefér egy tű. Itt is van nálam.

A vita itt abbamaradt, nekem pedig sose lett alkalmam bemutatni a lyukas pénzeimet az esküdteknek. Odaadtam őket a gyerekeimnek.

Tompkins nekikezdett eltakarítani a tegnapról maradt eseléket. A napirend legfontosabb pontja a Bear Mountain Parkban elásott 5000 dollár volt. Némelyek, köztük egy újság, amely arról számolt be, hogy a vádhatóság megtalálta a pénzt, nem tudták biztosan, hogy mihez kezdett Häyhänen az 5000 dollárral.

Kérdés: Mr. Häyhänen, tegnap azt vallotta, hogy maga és a vádlott elástak ötezer dollárt a Bear Mountain Parkban, és ezt a pénzt valamivel később át kellett volna adni Mrs. Sobellnek, jól mondom?

Felelet: Úgy van.

Kérdés: És azt is vallotta, hogy nem adta át azt a pénzt, igaz?

Felelet: Igaz.

Kérdés: Elmondaná, hogy mihez kezdett vele?

Felelet: Megtartottam.

Kérdés: Miután pedig a vádlott visszatért Moszkvából...

A bíró elégedetlenül közbevágott:

Kérdés: Egy pillanat. Nem azt vallotta, hogy elásta?

Tompkins: Együtt ásták el, bíró úr.

Byers bíró: Igen. Hogy tudta egyszerre megtartani és elásni?

Tompkins: Ha jól emlékszem, a vádlott, mielőtt elhagyta volna Amerikát, arra utasította a tanút, hogy adja át a pénzt Mrs. Sobellnek.

Byers bíró: Igen.

Tompkins: És a tanú azt mondja, hogy nem ezt tette.

Kérdés: Kiásta maga azt a pénzt?

Felelet: Igen, kiástam, és megtartottam magamnak.

A tizenötödik században épült moszkvai Kreml sötétvörös falai hétezer-háromszázhatvan kilométerre voltak a brooklyni bíróságtól. Ez felbátorította Häyhänent. Nyugodtan és magabiztosan tanúsította – másodszor is –, hogyan csapta be a KGB-t és lopta el az 5000 dollárt. Ugyanilyen flegmán fejtegette, hogyan hazudott Abelnek, amikor előadott egy mesét három emberről, akik követték. Ezzel az ürüggyel maradt az Egyesült Államokban, holott Abel arra utasította, hogy utazzon haza.

Kérdés: Akkor ez most igaz volt, vagy nem? Követték?

Felelet: Nem, nem volt.

Következőnek Tompkins a mikropont alakjában továbbított üzenetekről akart hallani. Häyhänen előadta, hogy 1954 novemberében vagy decemberében Abel írásos használati utasítást adott neki a mikropontok készítéséről, és azt mondta, hogy gyakoroljon.

Kérdés: Maga továbbított mikropontokat?

Felelet: Én azt az utasítást kaptam Marktól, hogy gyakoroljam ezeknek a mikropontoknak a csinálását úgy, ahogy ő mutatta, és gyakoroltam 1954–55 telén.

Kérdés: Megmutatta neki valaha a gyakorlása eredményét?

Felelet: Igen, meg... elmagyarázta, hogy nincsenek elég jó eredményeim, hogy ő jobb és kontrasztosabb mikropontokat csinál, úgyhogy többet gyakoroltam később.

Kérdés: Tud róla, hogy a vádlott továbbított mikropontokat?

Felelet: Igen, továbbított.

Kérdés: Tudja-e, hogy postán továbbította az ilyen mikropontokat?

Felelet: Igen, a saját szavaiból tudom.

Kérdés: Mit mondott magának?

Felelet: Azt mondta, hogy postával küld mikropontokat Párizsba, Franciaországba.

Kérdés: Levélben küldte őket?

Felelet: Nem, magazinok belsejében küldte őket.

Kérdés: El tudná magyarázni, mit mondott magának a mikropontok küldéséről?

Felelet: Magazin nélkül nehéz nekem elmagyarázni. De beletette ezeket a mikropontokat, beleragasztotta őket oda, ahol a magazin össze van – hogy is mondják?

Kérdés: Fűzve?

Felelet: Igen, fűzve, csak oda írt, ahol a fűzés volt... aztán visszafűzte, és senki sem ismerhette fel, mert senki se néz be a fűzőkapocs alá.

Kérdés: Tudja-e, milyen típusú magazinokat használt?

Felelet: *Otthonunk és kertünk* és az *Amerikai otthon*. Ezt a két típust említette nekem.

A leleményes módszer dacára és bár Häyhänen szerint senki sem néz be a fűzőkapocs alá, a szolid középosztálybeli képes magazinok és rejtett

üzeneteik nem érkeztek meg a címzetthez. Végül „Moszkva” utasította Abelt, hogy ne küldjön több magazint. Az nem derült ki, hogy mi történt ezekkel a képeslapokkal.

Ezután Tompkins leült, és Kevin Maroney ügyészhelyettes kezdte kérdezgetni Häyhänent az üzenetekről, amelyeket kapott, és a kódról, amelyben az üzeneteket írták. A tanú azt mondta, hogy körülbelül huszonöt üzenetet küldött el és harmincat kapott abban a négy és fél évben, amikor ő volt az alrezidens. Az összes üzenetet az ő személyi kódja szerint rejtjelezték.

Kérdés: Vagyis egyetlen másik ügynök sem ismerte ezt a kódot, így van?

Felelet: Nem. Úgy van.

A vád bemutatott egy úgynevezett hipotetikus üzenetet, amelyet oroszul és Häyhänen személyes kódjával írtak. A tanú részletesen magyarázni kezdte a kódot, és megfejtette a vádhatóság egyik üzenetét.

Tiltakoztam, hogy ez az üzenet Häyhänen magyarázatában észszerűtlen, bűnjelnek alkalmatlan, ennélfogva lényegtelen.

Byers bíró nem adott helyt a tiltakozásnak. – Az esküdtszék talán megérti, ami magának és nekem nem világos – jegyezte meg epésen.

Häyhänen hosszas magyarázata közben, amelyet máig érthetetlennek tartok, egyesek kimentek cigarettázni, és az egyik esküdt az órájára nézett. Más esküdtek maguk elé révedtek, vagy kibámultak az ablakon. Tizenkét ablak volt, hármasával csoportosítva. Hétfő délelőtt fél tizenegy óta ezerszer megszámláltam.

Amikor a tanú végzett, Maroney megkérdezte tőle, hogy Abelnek volt-e hasonló kódja.

Häyhänen: Mark azt mondta, hogy neki van kódja, de másképp használja – másképp kódol, és másképp fejt meg; hogy különleges kis kulcsokat használ számokkal, amikkel könnyebb kódolni, mint ezzel a módszerrel.

Két és fél nap után – időnként két és fél fényévnek rémlett – a vádhatóság végzett a kérdéseivel. Még mintha a bíró sem hitte volna el.

Byers bíró: Csak nem azt jelenti, hogy befejezték?

Maroney: De igen, uram.

Azonnal benyújtottunk egy indítványt, hogy a vád adja át nekünk Häyhänen összes vallomását az FBI előtt, beleértve az ügynökök „lényegében betű szerinti jegyzeteivel a kihallgatások közben. A szövetségi perrendtartás egyik új szabálya – a Legfelsőbb Bíróság híres Jenck-döntésének folyamánya – szerint a védelemnek joga volt beletekinteni a terhelő tanúk bizonyos vallomásaiba „a keresztkérdésekhez, amelyekkel a tanú szavahihetőségét ellenőrzik a tárgyalás során.

Makacskodásunkra és meglehetősen huzakodás után Byers bíró beleegyezett, hogy ellenőrzi Abel FBI-aktáját, és eldönti, milyen „jegyzetekre” és anyagokra vagyunk jogosultak. Senki sem vitatta, hogy meg kell kapnunk Häyhänen összes aláírt vallomását; ezek közül hármát, és egy sematikus ábrát, amelyet ugyancsak Häyhänen rajzolt, a vád rögtön át is adott. A bíró azt mondta, hogy délután kettőkor kezdi el az áttekintést, majd áttért az én keresztkérdéseimre.

Byers bíró: Nem kezdhethné el máris a keresztkérdéseket? Fogná a jelentéseket, áttanulmányozná őket, és utána folytatná a keresztkérdezést?

Donovan: Nem, bíró úr. Ez az ember két és fél napon át tanúskodott. Olvastam a jegyzőkönyvet, és ki merem jelenteni, néha azt hiszem, 1951-et írunk, és Moszkvában vagyok. Ilyenkor meglep, hogy a tanút itt találom Brooklynban, a New Utrecht Avenue és az 56th Street alatt.

Ez időbe kerül. Tegnap este megpróbáltuk, de mivel a bíró úr maga mondta a tárgyalás kezdetén, hogy elegendő felkészülési időt ad a keresztkérdezésre, tisztelettel kérem, adjon időt holnap reggelig, hogy áttanulmányozhassam, miről tanúskodott ez az ember két és fél napig.

Tompkins azt mondta, nincs kifogása a halasztás ellen: kijelentette, hogy nem akarja „megkötni Mr. Donovan”. A bíró az esküdtekre nézett. – Tisztelt esküdtszék, kénytelenek vagyunk felfüggeszteni az ülést holnap reggelig, mondjuk, délelőtt tíz óra negyven percreig...

Miközben a jelenlevők szétszéledtek, mi már javában terveztünk. Häyhänen tanúvallomása 325 oldal; a délelőtti jegyzőkönyvért később kell visszajönnünk; és ott vannak még az FBI-jegyzetek, amelyekbe Byers bíró bepillantást enged. Abellel is beszélnünk kellett. Debevoise felajánlotta, hogy

máris meglátogatja a bíróság fogdájában.

Tom később beszámolt róla, hogy Abel láthatólag megkönnyebbült, miután túlesett a tárgyalásnak ezen a részén. Bár valami furcsát is mondott. Mosolyogva megjegyezte, hogy Häyhänen kifelejtette a vallomásából azt az esetet, amikor autóval mentek át a George Washington hídon, és ő odavetette, hogy a hidat valószínűleg el lehetne intézni egy bombával.

– Nevetett, és úgy adta elő, mint egy viccet – tette hozzá Tom. – Legalábbis remélem, hogy vicc volt.

Október 17., csütörtök

Ezen a napon a védelem először veheti át az irányítást. Most a mi mutatóvanyunk következik. Megint olyan volt, mint az első nap: zsúfolt tárgyalóterem, izgalom, feszültség, vitatkozó emberek az előtérben, a liftekben, a folyosókon.

Nagyon erősen éreztem, hogy nem szabad „túllihegnünk”. Büntetőeljárásoknál minden védőügyvéd a bíró és az esküdszék ellenszenvét kockáztatja, amikor átmegy támadásba. Ha vakon, oktalanul támad, nekikeseredett bolondnak fog látszani. Egy fiatal peres ügyvédnek mindig számolni kell ezzel a veszéllyel.

Häyhänen gépiesen fölment az emelvényre. A bíró, aki szeretett volna minél előbb túlesni a munkán, csak annyit mondott: – A tanú a védelemé.

Donovan: Mr. Häyhänen, tudomása szerint nyújtottak-e be ön ellen vádindítványt az Egyesült Államokban?

Felelet: Nem értem a kérdését.

Tompkins (azonnal tiltakozik): Bíró úr, ha a védelem be tud mutatni bármilyen ítéletet, nem tiltakozom, de a vádindítvány...

Byers bíró: Nem értem, mi köze ennek a vádindítványhoz. Tudja, hogy mindenkit megillet az ártatlanság vélelme.

Donovan: Bíró úr, a tanút hivatalos vádiratban nevezték összeesküvőtársnak. Három napon át tanúskodott arról, hogy a bűncselekmények egész garmadáját követte el az Egyesült Államok ellen.

Tompkins: Engedelmeivel, bíró úr, ez rendkívül elfogult kijelentés.

Donovan: Továbbá megvan az az előnye, bíró úr, hogy igaz.

Tompkins: Abban igen, hogy összeesküvőtársnak nevezték.

Byers bíró: Nem szeretem a közbeszólásokat. Kérem, hagyja Mr. Donovant, hogy befejezze.

Donovan: Bíró úr, fenntartom, hogy nagyon is releváns és kompetens dolog arról kérdezni a tanút, nyújtottak-e be ellene mostanáig vádindítványt mindezekben a pontokban, vagy hogy megvádolta-e valamilyen szövetségi alkalmazott ezeknek a bűnöknek az elkövetésével.

Byers bíró: Én nem így értettem a maga kérdését.

Donovan: Bíró úr, ezt az egyetlen kérdést tettem föl.

Byers bíró: Ha a kérdése így hangzik: nyújtottak-e be vádindítványt maga ellen bármilyen pontban, amelyekről ezen a tárgyaláson tanúskodott, akkor helyt adok a kérdésnek.

Donovan (szembefordul a tanúval): Mr. Häyhänen, ezekben a pontokban, amelyekről ezen a tárgyaláson tanúskodott, tudomása szerint nyújtottak-e be hivatalos vádindítványt ön ellen az Egyesült Államokban?

Felelet: Nem értem a „vádindítvány” szót.

Kérdés: Megvádolták-e hivatalosan bármilyen bűncselekménnyel azokban a pontokban, amelyekről tanúvallomást tett?

Felelet: Legjobb tudomásom szerint nem.

Kérdés: 1957. május 6-a előtt folytatott-e bármilyen beszélgetést amerikai hivatalos személyekkel, rendőrökkel vagy másokkal az ön tevékenységéről az Egyesült Államokban vagy Oroszországban?

Felelet: Nem.

Ezután bemutattam azonosításra az A-bűnjelet, egy 37 oldalas vallomást Häyhänen kézírásával, amelyet májusban és júniusban készített az FBI-nak, és amelyet az éjszaka olvastunk először. Oroszul volt, mellékeltek hozzá az angol fordítást, ez lett a B-bűnjel. A tanú így magyarázta a dokumentumot: – Az FBI-ügynökök kértek, hogy írjak az életemről, úgyhogy írtam. A szállodai szobámban írtam. Nem ugyanazon a napon írtam, mert az FBI-ügynökök kérdezgettek, és amikor volt időm, akkor írtam ezt a levelet.

Először a bíró, majd pedig Tompkins követelte, hogy nevezzem meg Häyhänen orosz nyelvű vallomásának fordítóját, amihez nagyon nem volt kedvem, mert a fordító természetesen a vádlott Abel volt, akit tegnap késő este munkára fogtunk.

Tompkins: Elnézést kérek, de közli a védelem a tanúval? Semmilyen körülmény nem zárja ki, hogy megmondja a tanúnak, ki fordította le ezt a dokumentumot.

Donovan: Bíró úr, azt hiszem, a tanú kész válaszolni a kérdésekre [„Pontos-e a fordítás?”].

Byers bíró: Törődjünk bele, hogy Mr. Donovan nem akarja.

Donovan: Biztosíthatom önöket, hogy nem én fordítottam.

Utána bemutatam két járulékos bűnjelet, amelyeket Eugene Nicoli Maki néven írtak alá. Az egyik az útlevélkérelme volt Helsinkiből, a másik a bérleti szerződés az üzletre a newarki Bergen Street 806. szám alatt. Häyhänen elismerte, hogy ez az ő aláírása.

Kérdés: Mr. Häyhänen, ön azt mondta, hogy a felesége 1953-ban csatlakozott önhöz az Egyesült Államokban, így van?

Felelet: Így van.

Kérdés: És azt is mondta, hogy 1951-ben kötöttek házasságot? [Benne volt az útlevélkérelemben.]

Felelet: Úgy van.

Kérdés: Megfelel-e a tényeknek, Mr. Häyhänen, hogy 1951-ben, amikor tanúvallomása szerint megnősült, önnek már volt felesége és gyereke?

Felelet: Meg.

Kérdés: Tehát igaz?

Felelet: Igen.

Donovan: A következőket olvastam 37 oldalas vallomásában, amelyet ön tett az FBI-nak:

„1948 nyarán Moszkvába hívtak... személyes elbeszélgetésre bizonyos munkatársakkal és felettesekkel a hírszerzésnél. Több napot voltam Moszkvában... A műveleti osztály egyik volt vezetője, aki rangja szerint

őrnagy, és a hírszerzés vezetője [Häyhänen Barisnyikovnak nevezte az illetőt], kikérdezett... Utána hivatalosan vállaltam, hogy hírszerző munkát végzek azzal a feltétellel, ha magammal vihetem a feleségemet és a fiamat.”

Kérdés: Ez pontos?

Felelet: Igen, az, és pontos fordítás is.

Kérdés: Tehát, ha jól értem a tanúvallomását, ön azt vallja, hogy bigámiát követett el?

Tompkins (felugrik): De kérem, bíró úr! Úgy gondolom, a tanúvallomás magáért beszél!

Byers bíró (higgadtan): Nem gondolom, hogy szükség lenne a tanúvallomás jogi következményeinek minősítésére.

Tompkins: Mr. Donovan egy 1948-ban kelt okmányból idéz?

Byers bíró: Igen.

Häyhänen: Én 1951-ben kötöttem házasságot.

Donovan: Már tanúsította, hogy 1951-ben...

Byers bíró: Helyt adtam a tiltakozásnak, Mr. Donovan.

Hátraléptem, szünetet tartottam, azután más szögből közelítettem Häyhänenhez.

Kérdés: Oroszországban törvényes egyszerre két feleség?

Tompkinsnak, alighogy leült, máris fel kellett ugrania: – Tiltakozom!

Donovan: Azt hiszem, tudja, bíró úr.

Byers bíró: Talán tudja, de talán az esküdszéket nem érdekli. A tiltakozásnak helyt adok.

Az esküdtekre néztem – Dublynnra, Burke-re, Farace-re, Ellmanra, Kerwinre, Marshallra, Claire, Smithre, McGrathra, Werbellre és Scheininre.

Donovan: Úgy gondolom, az esküdszéket nagyon érdekelné.

Tompkins: De kérem...

Egyetlen ügyész sem engedheti meg magának, hogy közömbösnek vagy elnézőnek mutakozzon a poligámia iránt. Különösen Brooklynban, a

Templomok Kerületében.

Byers bíró: Talán félreértelmeztem a viselkedésüket. Tévedhettem.

Donovan: Ami pedig a C-bűnjelet, vagyis az útlevéllel kapcsolatos okmányok hitelesített másolatait illeti, Mr. Häyhänen, megfelel-e a tényeknek, hogy ebben az ön által aláírt kérvényben, amelynek alapján 1956. december 4-én kiállították az útlevelét, ön „Hannah Maki”-nak nevezi törvényes feleségét, és 1951. november 25-ét adja meg házasságkötésük időpontjának?

Felelet: Így van.

Kérdés: És mégis beismeri, hogy 1951. november 25-én már volt egy felesége és egy fia Oroszországban, így van?

Häyhänen (most már szenved): Az a „legendám” része volt, mert – azért írtam – azért válaszoltam így a kérdésekre.

Kérdés: Egyszerű kérdést tettem fel önnek. Megfelel-e a tényeknek, hogy 1951. november 25-én felesége és fia volt Oroszországban?

Felelet: Meg.

Kérdés: Legjobb tudomása szerint még mindig van Oroszországban egy felesége és egy fia?

Felelet: Nem tudom.

Kérdés: Viszont a tanúvallomásában azt mondta, hogy 1953-ban csatlakozott itt magához egy nő. Akkor ki az a nő, aki csatlakozott magához itt?

Az ügyész ismét tiltakozott. A bíró utasított, hogy csak annyit kérdezzen: „Ki csatlakozott magához 1953-ban az Egyesült Államokban?”

Häyhänen: Az egyházilag feleségem.

Kérdés: Mi a neve?

Felelet: Hannah Maki.

Kérdés: Ő az a Mrs. Maki, aki aláírta önnel együtt a bérleti szerződést a Bergen Streeti ingatlanra?

Felelet: Igen, ő az.

Kérdés: Ha jól értettem a tanúvallomását, Mr. Häyhänen, azért bérelte ki az ingatlant a Bergen Streeten, hogy álcázásnak használja a kémtevékenységéhez. Jól mondom?

Felelet: Igen... Azt terveztem, hogy nyitok egy műtermet, és ugyanakkor... ugyanakkor eladok fotós felszereléseket, mint filmet, fotópapírt és fényképezőgépeket.

Kérdés: Ez lett volna az álcázás?

Felelet: Úgy van.

Kérdés: Megnyitott egy ilyen boltot...

Felelet: Nem.

Kérdés: Megfelel-e a tényeknek, hogy bedeszkázta a homlokzati ablakokat, kizárva minden fényt?

Felelet: Nem deszkáztam.

Kérdés: Mit csinált a homlokzati ablakokkal?

Felelet: Fóliát tettem homlokzati ablakokra, mert piszkosak voltak, és fent hagytam azt a fóliát az ablakokon, amíg megnyitom azt az üzletet. És mert nem nyitottam, nem mostam le – nem húztam le azt a fóliát.

Kérdés: Meddig tartózkodott ott?

Felelet: Körülbelül egy évig.

Kérdés: Ez alatt az idő alatt, amikor ezt az álcázást használta a kémkedéshez, volt egy fotószaküzlete, amely sose nyitott meg, és lefóliázta a homlokzati ablakokat, így van?

Felelet: Így van.

Kérdés: Szeretném, ha most erősen gondolkozna, Mr. Häyhänen. Mialatt ezen a címen lakott a kettes számú feleségével...

Az ügyész (türelmetlenül): De kérem, bíró úr! Szerintem ez nem tisztességes, így minősíteni.

Byers bíró (közömbösen): Úgy gondolom, számszerűen igaza van.

Semmi válasz. A tiltakozást csendesen elutasították. Az ügyész visszaül a helyére.

Kérdés: Szeretném, ha most nagyon erősen gondolkozna... ha megpróbálna emlékezni. Amíg ott laktak, hívtak-e ki magához valaha is mentőt?

Felelet: Igen.

Kérdés: A rendőrség hívta ki a mentőt?

Felelet: Nem.

Kérdés: Lenne szíves elmagyarázni, hogyan hívták ki a mentőt?

Előző nap késő este a magánnyomozónk telefonált Newarkból. Végre megtalálta és kikérdezte a Bergen Streeti ház tulajdonosát, aki azt mondta, „nem akar belefolygni”, mert rokonai vannak Oroszországban, és kérte, hogy

ne kelljen tanúskodnia, de megerősített mindent, amit már kiderítettünk Häyhänenről. A háztulajdonos azt mondta, kiment Makiék lakására, hogy beszédje az elmaradt lakbért, és mentőt hívott, amikor látta, hogy Häyhänen olyan súlyosan megsebesült, hogy a szobákat is összevázta.

Kérdés: A háziúr kijött hozzánk, és mentőt hívott.

Felelet: Tudja, hogy miért?

Tompkins: Kérem, bíró úr, egy pillanat! Szeretném tudni, miért lényeges ez a kérdezgetés.

Donovan: Bíró úr, azért lényeges, mert ha szükség van...

Byers bíró: Nem kell beszédet tartania minden alkalommal, ha Mr. Tompkins azt mondja, hogy tudni szeretne valamit. Mindnyájan tudni szeretnénk. Akkor haladunk, ha folytatja a kérdéseit.

Kérdés: Tudja, hogy miért jött ki a mentő?

Felelet: Igen, tudom.

Kérdés: Akkor mondja el nekünk.

Felelet: Csomagoltunk mindent, amink volt, hogy kiköltözzünk abból a raktárból, és amikor elvágtam az egyik csomagon a zsineget a késsel, megcsúszott a kezem, és megvágtam a lábamat.

Kérdés: Mennyire volt súlyos ez a seb?

Felelet: Talán négy centi volt.

Kérdés (most már gyorsabban és emelt hangon): Megfelel a tényeknek, hogy a háztulajdonos azért hívta ki a mentőt, mert a lakásban vér volt mindenfelé?

Häyhänen (meghökkenve): Igen. Nem mindenfelé, de két szobában.

Donovan: Igen (hangsúllyal az „igen”-en). És megfelel-e a tényeknek, hogy a kettes számú felesége megszúrta magát egy részeg verekezésben? Igaz ez?

Felelet: Nem, nem igaz. Többet válaszolhatok, ha szeretne tudni az egész helyzetről.

Kérdés: Ha tagadja, hogy a felesége megszúrta, akkor ezúttal nem

tehetek ennél többet.

Felelet: Nem szúrta. Nem szúrta.

Kérdés: Nem igaz, hogy különböző alkalmakkor járt maguknál a rendőrség?

Felelet: Különböző alkalmakkor nem.

Kérdés: Többször?

Felelet: Csak egyszer.

Kérdés: Megmagyarázná a körülményeket?

Felelet: Mint már megmagyaráztam, hogy amikor kihívtak egy mentőt, mentővel jött egy rendőrség.

Kérdés: Nem arról az esetről beszélek. Azt kérdezem, tudomása szerint kiszállt-e a newarki rendőrség a maguk bérleményébe bármikor, amíg ott éltek.

Felelet: Sose jártak a mi bérleményünkben, amíg ott éltünk!

Kérdés: Nem próbáltak bejutni magukhoz egy este?

Felelet: Nem tudom, de – azt hiszem, senki se próbált, különben kinyitottam volna az ajtót, és megkérdeztem volna, ki van ott, ha bent lettem volna.

Olyan volt, mint tükröt tartani Häyhänen elé, és arra kérni, csak azt mondja el, amit lát. A tükör természetesen a mi magánnyomozónk jelentése volt. Häyhänen nyilvánvalóan nem tudhatta, mennyit derítettünk ki róla, így a válaszhhoz bőkezűen adagolta a hazugságot és a mellébeszélést, és a lassú balti agya ezt a zagyvalékot darálta át gyatra angollá.

Kérdés: Igaz-e, hogy minden ilyen alkalommal megverte a feleségét?

Felelet: Nem, nem igaz.

Byers bíró: Egy pillanat. Át kell fogalmaznia a kérdését. Nem tudom, mit ért az alatt, hogy „minden ilyen alkalommal”. A tanú azt mondta magának, hogy tudomása szerint a rendőr egyszer járt náluk. Szóval legyen szíves megváltoztatni a kérdés formáját. Egynél többször szállt ki a rendőrség?

Häyhänen: Nem, csak egyetlenegyszer azzal a mentővel, mint elmagyaráztam.

Ismét hátraléptem, szünetet tartottam, hogy az esküdtek elgondolkoz hassanak az utolsó kérdésen, majd ismét egy másik irányból közelítettem, egy pillanatra sem tévesztve szem elől a célokat.

Kérdés: Emlékszik a pékségre a Bergen Street 806. szomszédságában?

Felelet: Igen, emlékszek.

Kérdés: Igaz-e, hogy egy napon maga bement a boltba a feleségével, vásárolt egy vekni kenyeret, földhöz vágta, és megparancsolta az asszonynak, hogy szedje fel? Igaz vagy nem?

Egyszerű, egyszavas választ akartam, ehelyett kaptam egy tiltakozást.

Tompkins: Nem értem, miért lényeges...

Häyhänen (közbevág): Mikor?

Tompkins (folytatja): ...egy földhöz csapott vekni kenyér egy kémkedési ügyben.

Donovan: Bíró úgy, úgy gondolom, a tanú válaszolt.

Häyhänen: Nem. Én egy kérdést kérdeztem magától, mikor volt? Nem emlékszek arra a dologra éppen most.

Három nap a tanúk padján még egy olyan lomha embert is megtanít a védekezésre, mint Häyhänen. Felszedett néhány kifejezést a bírósági zsargonból, és átferdítette őket magának „legjobb emlékezése szerint”.

Donovan (hitetlenkedve): Azt akarja mondani, hogy ez egy megszokott incidens volt, csak nem emlékszik rá?

Häyhänen: Nem, nem megszokott, mert olyan megszokatlan ezen a módon, hogy nem hiszem, hogy megtörtént. Talán emlékeztethet engem, hogy mikor történt.

Kérdés: Tagadja, hogy egyáltalán megtörtént?

Felelet: Én csak kérdeztem, hogy kérem, elmondja nekem, mikor történt?

Kérdés: Ha még csak nem is emlékezik erre az incidensre...

Felelet: Nem. Talán vissza fogok emlékezni, hogy abban az időben más városban voltam. Ezért szeretném tudni.

Háromszor nekimentünk a témának, és Häyhänen nem tagadta, hogy az eset megtörtént. Legalább ennyit elértem.

Ideje volt meghúzni a satut.

Kérdés: Abban az időben, amikor a Bergen Streeten élt, maga ivott?

Felelet (határozottan): Igen, ittam.

Kérdés: Mennyit?

Felelet (mellébeszél): Más módokon, más hét, más mód.

Kérdés: Amikor ezen a címen lakott, mi volt a legnagyobb mennyiség, amit megivott egy este?

Felelet: Körülbelül fél liter.

Kérdés: Fél liter?

Felelet: Igen.

Byers bíró (érdeklődve): Miből?

Häyhänen: Fél liter vodka.

Kérdés: Megfelel-e a tényeknek, hogy amikor a Bergen Streeten lakott, nagy mennyiségben dobta a szemétkébe az italosüvegeket? Igaz ez?

Tompkins: Mit – szeretném tudni, hogy Mr. Donovan mit nevez nagy mennyiségű italosüvegnek.

Felelet: Fél liter vodka nekem elég lenne, de én csak kérdezek, bíró úr.

Tompkins: Mi a nagy mennyiség Mr. Donovannek? Fél liter?

Byers bíró: Úgy gondolom, a tanúnak joga van pontosabb meghatározásra. Nagy mennyiségű palack hosszú időszakra elosztva, az egy dolog; nagy mennyiségű palack egy vagy két nap alatt, az más. A tanúnak joga van tudni, hogy pontosan miről kérdezi.

Kérdés: Nem dobott hetente legalább egyszer négy-öt whiskys-vagy más égetettszeszes-palackot a szemétkébe?

Felelet: Néha kivettem heti egyet. Néha kivettem három hétben egyet.

Mert négy szoba van és nagy raktár, elég rejtekhely van, ahova eltehettem azokat az üres üvegeket.

Ez a válasz, a megrögzött iszákos klasszikus vallomása, felidézte egy négyszobás lakás képét, ahol az embernek bőven van helye dugdosni a vodkás-és whiskyspalackjait. „Mert négy szoba van és nagy raktár, elég rejtekhely van, ahova eltehettem azokat az üres üvegeket.”

Kérdés: Ha jól értjük a vallomását, egész idő alatt, amíg ott lakott az elsötétített ablakok mögött és dobálta ki ezeket az italospalackokat és...

Byers bíró (élesen): A tanúvallomásban nincsen szó elsötétített ablakokról és kidobálásról. Ha idézi, kérem, tegye pontosan. Azt mondta, hogy az ablakokat lefóliázta. Ez egy. Nem tanúskodott arról, hogy nagy számban dobált volna ki tömény szeszes üvegeket. Ez kettő. Most pedig kérem, kezdje előlről, és legyen szabatos.

Häyhänen lefóliázta az ablakát, és azt vallotta, hogy hetente egyszer vagy háromhetente egyszer kidobta az eldugott üres üvegeit. Úgy éreztem, a bírónak nincsen igaza, de én a tanúval vitatkoztam. Nem volt jó helyzetben, és én nem akartam kiengedni a kutyaszorítóból.

Kérdés (nem törődik a bíróval): Miközben rendőri kísérettel érkezik magáért a mentőautó, mert elvágta a lábát, azt akarja elhitetni velünk, hogy maga a szovjet hírszerzés alezredese, és azért lakott ott, mert ez volt a legendája egy szigorúan titkos akcióhoz?

Tompkins: Egy pillanat! Van rá valamilyen bizonyíték, hogy a mentőautót egy *rendőr* kísérte?

Donovan: Igen, a tanú így mondta.

Byers bíró: Azt hiszem, nem azt mondja, hogy a mentőautót rendőr kísérte. Azt hiszem, azt mondta, hogy rendőrt küldtek oda a mentőautóval.

Donovan: Nem, bíró úr. A háztulajdonos hívta ki a mentőt, és a sérülés természete miatt egy rendőr is jelen volt.

Kérdés (Häyhänenhez): Igaz ez?

Tompkins: Egy pillanat, egy pillanat. Másodszor gondolom úgy, hogy a kérdés provokatív.

Byers bíró: Kétségtelen provokatív és retorikus. Ha a tanú egy olyan

egyszerű kérdésre válaszolt volna: „Mi volt a maga rangja az 1953-as évben?” – időt és fáradságot takaríthattunk volna meg. Óhajtja így?

Donovan: Nem, bíró úr.

Donovan (új frontot nyit): Hogy visszatérjünk az ivás kérdéséhez, Mr. Häyhänen, maga még mindig iszik?

Felelet: Igen.

Kérdés: Mennyit ivott tegnap?

Felelet: Egész nap?

Nagy szerencsénkre Häyhänen most is úgy gondolkodik, mint egy alkoholista. Azonnal kész a kimagyarázásra. El tudom képzelni, amint ül az Anonim Alkoholistáknál, és mondja a Nagy Testvérnek: „Tíz-tizenkét pohárral ittam, de az egész napra elosztva. Kicsit korán kezdtük...”

Kérdés: Egész nap és este.

Felelet: Körülbelül négy akkorát, amiket a bárokban adnak.

Kérdés: Ma reggel ivott valamit?

Felelet (angyali ártatlansággal): Ma reggel iszom kávét és megettem a reggelimet.

Kérdés (itt nem volt mit vesztenem): Semmi szesz ma reggel?

Felelet: Nem.

Tompkins: Bíró úr, még mindig nem látom, mi köze ennek a kémkedés céljából szőtt összeesküvéshez!

Byers bíró: A tanú szavahihetőségéhez lehet köze.

Ezzel vége lett.

Lezártam a keresztkérdezést. Felvettem Häyhänen 37 oldalas, írott vallomását, amelyet az FBI-nak tett, felajánlottam bizonyítéknak, majd lassan felolvastam belőle egy részt az esküdteknek, emlékeztetve a tanút, hogy ezt a tulajdon kezével írta:

„1949 júliusától 1952 októberéig Finnországban laktam és dolgoztam. Itt megkaptam az amerikai útleveletemet, és 1952 októberében érkeztem New Yorkba. Külföldi tartózkodásom alatt nem vettem részt kémtevékenységben és

nem kaptam semmiféle kémkedésre vonatkozó vagy titkos információt senkitől, sem Finnországból, sem az Amerikai Egyesült Államokban.”

Donovan: Bíró úr, nincs több kérdésem.

Tompkins sose magyarázta vagy támadta meg Häyhänennek ezt a különös és ellentmondásos vallomását. Csak egy gyors kérdéssel válaszolt:

Kérdés: Mr. Häyhänen, miért küldték az Egyesült Államokba?

Felelet: Azért küldték az Egyesült Államokba, hogy Mark asszisztense legyen kémkedés munkában.

Häyhänen távozott a tanúk padjából. Még négy éve van, mielőtt meghal egy rejtélyes karambolban a pennsylvaniai sztrádán.

Az ügy, akár az inga, visszalendült a vádhoz. A délelőtti hátralevő részében és délután a vád tovább erősítette bizonyítékainak láncát, részletekkel és háttér-információkkal egészítette ki azt, ami bekerült a jegyzőkönyvbe. Öt, kisebb jelentőségű tanú váltotta egymást az emelvényen: négy FBI-ügynök és Mrs. Arlene Brown a coloradói Radiumból, Roy Rhodes őrmester testvére. Mrs. Brown elmondta, hogy 1955 tavaszán felhívta egy férfi – „Nagyon erős akcentussal beszélt” –, aki a fivére, Roy után érdeklődött.

Később, épp, mielőtt a bíró másnapra halasztotta volna a tárgyalást, újabb tanúvallomás hangzott el Rhodesról, erről a talányos alakról. Drámai, „meglepő” tanúskodás volt, amely közelebb hozta az amerikai katonát a teremhez, és beparittyázta a nevét a szalagcímekbe, mert hamarosan ő fogja uralni a tárgyalást.

Két nappal előbb Häyhänen leírta, hogyan kutatott Rhodes után. Elmagyarázta, hogy kapott Moszkvából egy üzenetet mikrofilmen, és mellé egy aktát a katonáról. FBI-ügynökök váltották egymást a tanúk emelvényén, és előadták színtelen, precíz nyelvükön, hogy a filmet megtalálták a Dugan Brothers kenyereszacskójába csomagolt csapszegben, Häyhänen peekskilli lakásán. Frederick E. Webb ügynök, a kézzel és géppel írott minták összehasonlításának szakértője az Iroda washingtoni laboratóriumából jött fel, hogy bemutassa az esküdteknek a csapszeg felnagyított fényképeit, és felolvassa az üzenetet Rhodesról, amelyet állítólag Abel kapott és továbbított Häyhänennek:

Quebec, Roy A. Rhodes, született 1917-ben az oklahomai Oiltonban, USA, a hadügyminisztérium törzsőrmestere, országunkban az amerikai nagykövetségen a katonai attasé beosztottja, a követség garázsmestere.

1952 januárjában szerveztük be szolgálatunkhoz hazánkban, amelyet 1953 júniusában hagyott el. Kompromittáló anyagok segítségével szerveztük be, nyugtákkal és információkkal tartjuk kézben, amelyeket ő maga írt.

A hadügyminisztérium kiképezte a kódolásra, mielőtt munkába állt a követségen, ahol nem használták kódolónak.

Miután távozott hazánkából, a kaliforniai San Luisba, a katonai elhárítás kommunikációs iskolájába küldték, hogy megtanulja a jelkulcsátíró gépek szerelését. Feltétel nélkül vállalta, hogy továbbra is együttműködik velünk az Államokban vagy bármely más országban. Úgy egyeztünk meg, hogy különleges leveleket fog írni amerikai nagykövetségünknek, de a legutolsó évben egy ilyet sem kaptunk.

Nemrég megtudtuk, hogy Quebec New Jersey állam Red Bank városában él, ahol három garázsa van. A munkát a felesége végzi. Jelenlegi foglalkozása nem ismert. Apja, Mr. W. A. Rhodes az Egyesült Államokban él. Testvére ugyancsak az Államokban él, és egy georgiai katonai atomerőműben szerelő, a sógorával és az apjával együtt.

A bíró közölte Tompkinsszal és velem, hogy egy korábbi kötelezettsége miatt másnap délelőtt távol marad a bíróságról, és a tárgyalást hétfő reggelig elhalasztja, amit közölt is a bírósággal.

Pluszokkal és mínuszokkal hagytuk el a bíróságot. Byers bíró reggel azzal nyitotta meg az ülészakot, hogy megtagadta tőlünk a betekintést az FBI feljegyzéseibe (mint mondta, négy ügynök hat dossziéját nézte át, valahol 75 és 100 interjú között). Mi azonban bizakodtunk, hogy a védelemnek sikerült diszkreditálnia Häyhänt, mint szavahihető tanút.

Az egyik riportban azt írták: „Mr. Donovan keresztkérdései megmutatták, hogy bármilyen okból lépte is át 1952-ben [Häyhänen] illegálisan az országhatárt, soha semmiféle hasznát sem vette a szovjet kormány.”

Most fel kellett készülnünk Roy Rhodesnak, az amerikai hadsereg őrmesterének a tanúskodására. A bíróság előtt a közvádló bejelentette, hogy

„a következő hét elején” az őrmester tanúvallomást tesz. És mintha Rhodes nem lett volna már így is rejtélyes ember, a sajtó még fel is röppentette, hogy tulajdonképpen amerikai elhárító.

„Noha eddig semmi sem igazolja – írta az egyik újság –, a megfigyelők szerint a tárgyaláson derül majd ki, hogy Rhodes őrmester elhárító volt, aki szándékosan vezette az orruknál fogva az oroszokat.”

Október 21., hétfő

Ötödik nap, második hét.

Az első héten a hájas Reino Häyhänen árnyéka hullott a tárgyalásra és a zsúfolt teremre. Vajon gyorsabban haladunk most, hogy túlestünk Häyhänen vallomásán? A vádhatóság azt mondta, hogy ötvennél több tanújuk van.

A perrendtartás nincs tekintettel a drámai egységre, a csiszolt átmenetekre vagy a következetességre. A tanúskodások gyakran áthúzódnak az egyik estéről a másik délelőttre; fontos tanúkat a szünet vagy a halasztás előtti utolsó percig várakoztatnak a kulisszák mögött; miután négy napon át hallgattuk ugyanazt a tanút, váratlanul tizennégy tanút zsúfolnak bele egy napba, akik összesen 158 oldalt töltenek meg a jegyzőkönyvben.

Azon a hétfőn az első tanú a brooklyni Burton Silverman festő volt, aki jó barátságban állt „Emil Goldfusszal. Ahányszor Abel, Goldfusként vagy Martin Collinsként bejelentkezett egy szállodába, mindannyiszor Silverman nevét írta a „sürgős esetben értesítendő rubrikába.

Silverman volt az első, akinek Abel a letartóztatása és bebörtönzése után írt. A fiatal művész nekem címezte szívszorító válaszát: „Hosszas és fájó töprengés után arra a következtetésre jutottam, hogy a levelezés... nem lehetséges. Bízom benne, hogy megérti indokaimat, és azt, hogy ez a döntés ellentmond a részvétemnek Abel ezredes elszigeteltsége és magánya iránt.”

Most Maroney ügyészhelyettes volt a közvádló.

Kérdés: Ismer egy bizonyos Emil R. Goldfust?

Felelet: Igen.

Kérdés: Látja itt a teremben?

Felelet: Igen.

Kérdés: Megmutatná, hogy hol látja?

A tanú Abelre mutatott, akire így most már végleg rákerült a bélyeg. Ám a vád nem azért szólította Silvermant, hogy mutassa meg Goldfus–Abelt, a soknevű embert, hanem hogy azonosítsa az írógépet, amelyet az FBI a Fulton utcai műteremben talált.

– Ez az a gép, amelyet Mr. Goldfustól kölcsönöztem. Azt hiszem, április végén történt, vagy akkortájt.

Maroney felajánlotta bizonyítéknak az írógépet (Remington táska, sorozatszám 1128064), azután átadta a tanút a védelemnek. Tartottunk egy gyors keresztkérdezést.

Kérdés: Ismeretségük során többször meglátogatta a vádlottat?

Felelet: Igen.

Kérdés: Gyakran beszélgetett vele?

Felelet: Igen.

Kérdés: Barátja volt a vádlottnak? Ön és a felesége egész idő alatt baráti kapcsolatban volt a vádlottal, ugye?

Felelet: Igen.

Kérdés: A tágabb lakóközösség mennyire tartotta becsületesnek és őszintének a vádlottat?

A vád tiltakozott, a bíró közbelépett.

Byers bíró: Azt hiszem, helyt adok. Beszélgettek valaha is a vádlott jelleméről? Másokkal?

Silverman: Igen. Hogyne.

Byers bíró: Hogy mennyire egyenes ember?

Silverman: Igen. Feddhetetlen volt.

Kérdés: Feddhetetlen?

Felelet: Igen.

Kérdés: Hallott-e valaha valami rosszat a vádlottról?

Felelet: Nem.

Byers bíró: És ezek a beszélgetések egy Goldfus nevű emberről szóltak?

Silverman: Igen.

Aztán jött Harry McMullen, tizenkét éve a Fulton Street 252. alatti Ovington Studios gondnoka. Átballagott az utcán a bírósághoz, és fellépett a tanúk emelvényére. Rámutatott Abelre, hogy ő volt az 505-ös szám bérlője, és az 509-es tárolót is kibérelte a folyosón.

Kérdés: Tudta, hogy mivel foglalkozott?

Felelet: Nem tudom, sose láttam ott senkit.

Kérdés: Sosem látott ott senkit. Mit ért ez alatt?

Felelet: Csak festett.

McMullennek, mint a kormány tanújának el kellett mondania az esküdteknek, hogy 1955 közepén Abel elutazott szabadságra, és öt-hat hónapig nem is jött vissza. Aztán 1957 áprilisában készpénzben kifizette a májusi és a júniusi bért, azt mondta, arcüreggyulladás van, és elutazik a városból vakációzni.

– Nem is láttam többé – mondta a gondnok, akihez a vádnak nem volt több kérdése.

Mi jöttünk:

Kérdés: Volt-e alkalma megbeszélni a vádlott jellemét más bérlőkkel?

Felelet: Úgy érti, mostanában?

[Miután Abel ellen vádat emeltek, és visszahozták Texasból a tárgyalásra, az egyik hetilap meginterjúvolta és *lefényképezte* az ezredes szomszédjait. McMullen, aki az épület előtt állt kigombolt nyakú, rövid ujjú sportingben, azt mondta, hogy Abel időben fizette a bért, és egyszer segített megjavítani neki a liftet.]

Felelet: Bármikor.

Kérdés: Nem, tudomásom szerint nem. Ő csak bérlő volt, jó bérlő.

Felelet: Jó bérlő volt?

Kérdés: Igen.

Gyors egymásutánban követte egymást négy tanú, mindegyik ismertette

saját szerepét a titokzatos ötcentes megtalálásában és azonosításában négy évvel ezelőtt, amikor az ötcentes felpattant, és volt benne egy kódolt szovjet üzenet.

James Bozart kezdte, mert ő találta meg az ötcentes 1953 nyarán, amikor tizenhárom éves újságkihordó volt, és az újságpénzt szedte be.

– És az apró kicsúszott a kezemből, és a lépcsőre esett, és mikor felszedtem, az egyik ötcentes kettényílt. Az egyiken – az ötcentes egyik felén volt egy darab mikrofilm.

Az aprópénz és a film a helyi rendőrsre került, ahol egy nyomozó felhívta az FBI-t. A New York-i iroda átküldte a tárgyakat a washingtoni laboratóriumba, ahol a mikrofilmes üzenet feltöretlenül várakozott négy évig, amíg Häyhänen át nem nyújtotta hozzá a személyes kódját. Csupán ekkor fejtették meg és fordították le a tartalmát, amelyet most felolvastak a bíróság előtt:

Gratulálunk sikeres érkezéséhez. Igazoljuk levele érkezését „V, ismételjük, „V címre, és az 1-es számú levél elolvasását.

A fedés megszervezéséhez utasítást adtunk, hogy továbbítsanak magának háromezret helyi [devizában].

Előzetesen beszélje meg velünk, mielőtt befektetné valamilyen vállalkozásba, hogy tanácsot adjunk a vállalkozás jellegéhez.

Kérésére külön-külön továbbítjuk a lágyfilm készítésének képletét, a híreket, és az anyja levelét.

Még korai, hogy elküldjük a Gammákat...

[Az FBI nem tudta, hogy ez az utolsó szó mit jelent. A fordító azt írta a margóra: „Itteni jelentése ismeretlen, szó szerinti orosz jelentése skálagyakorlatok”.]

Rövid leveleket rejtjelezzon, a hosszabbakat készítse beszúrásokkal. Személyi adatai, munkahely, lakcím stb. nem kerülhetnek bele azonos kódolt üzenetbe. A beszúrásokat külön továbbítsa.

A csomagokat személyesen adták át a feleségének. A családdal minden rendben. Sok sikert kívánunk. Az elvtársak üdvözlük. 1. sz., december 3.

Nyilvánvalóan ez az „1. sz.” volt a Häyhänennek küldött első üzenet. A

gyakran részeg és figyelmetlen ügynök valószínűleg elejtette vagy elköltötte az ötcentest.

A rossz helyre került aprópénzhez hasonlóan elképesztő újabb történet bontakozott ki a vád előadásában. Ez is Häyhänen átállásával kezdődött. Bevallotta az FBI-nak, hogy tárgyi postaládáját a Prospect Parkban, egy részt egy betonlépcsőn eltüntették habarccsal. Vélhetőleg a közparkokat fenntartó hivatal valamelyik lelkiismeretes karbantartó brigádja volt a tettes.

Az FBI feltörte a lépcsőt, talált benne egy üreges csavart, és a csavarban egy üzenetet. A tanú, Webb FBI-ügynök, akit visszahívtak az emelvényre, felolvasta az üzenetet:

Senki se jött el a találkozóra se 8-án, se 9-én a 203-ba. 2030, ahogy javasoltam. Miért? Bent legyen vagy kint? Rossz az idő? Hely jónak tűnik. Ellenőrizze.

Webb elmondta, hogy az üzenet Abel írógépén készült, amelyet a Fulton Streeti műteremben találtak. A levél megegyezett az ugyanazon gépen készült írásokkal. Szemléltetés gyanánt Webb bemutatta Emil Goldfus egyik levelét a háztulajdonoshoz, és néhány füzetet, amelyeket Abel adott Häyhänennek („Vákuum használata a matricakészítésben, „Színes fotózás, negatívok szeparálása).

Ebédszünetet tartottunk, kettőkor visszatértünk a tárgyalóterembe, ahol folytatódtak a tanúvallomások az írógépről – „az itt látható írógépről, az 52-es bűnjelről. A szakértői tanúskodások többségéhez hasonlóan ez is végtelen volt, unalmas és helyenként fölösleges. „A kis m betűnél, amely a következő a felső sorban, a jobb betűtalp – a betűtalp külső része töredékes, amint az ugyancsak látható... Az S betű erősebben üt jobbra... A P betű felső része jobbra dől. Erre a jellegzetességre korábban is felhívtuk a figyelmet.

Utána a közvádlo egy orvost szólított. Mögöttünk nyüzsgés támadt, néhány hátsó sor kiürült. Az emberek kiosontak cigarettázni, vagy friss levegőt szívni a hosszú, széles, magas folyosókon. Az újságírók a sajtóirodába igyekeztek, hogy telefonáljanak a szerkesztőségükbe.

– Bíró úr engedelmével szólítjuk dr. Groopmant – szólott Tompkins. – Nem ő következne a sorban, de foglalkozása miatt így kívánatos. Nem tart sokáig, bíró úr.

Dr. Samuel F. Groopman elmondta, hogy a Latham Szállóban van a rendelője. 1957. május 21-én a vádlott (aki Martin Collinsnak nevezte magát) bejött, hogy beoltassa magát.

Kérdés: Beoltotta, dr. Groopman?

Felelet: Igen, be.

Kérdés: Folytatott ekkor beszélgetést a vádlottal külföldi utazásokról?

Felelet: Igen, uram, folytattam. Megkérdeztem, hova utazik.

Kérdés: És mit mondott?

Felelet: Azt, hogy az északi államokba megy festeni.

Az orvost két kisebb jelentőségű tanú követte. Egy FBI-ügynök elmondta, hogy elment a Brand's bárba a brooklyni 58th Street és a 4th Avenue sarkán, és talált egy rajzszöveget, amit Asko, az állítólagos futár hagyott ott Häyhänennek. A két ügynöknek a férfivécé volt a jelmezője. Utána a külügyminisztériumi nyilvántartás egyik vezetője tanúsította, hogy Abel sose jelentkezett be, mint idegen hatalom ügynöke, ami technikailag kötelező volt, de jelen körülmények között már-már groteszk. A külügyminisztériumi alkalmazott volt a vád tizenharmadik tanúja.

Utána Tompkins drámai mozdulattal fölemelkedett, hogy bejelentést tegyen. – Bíró úr, a vád szólítja Roy A. Rhodest! Rhodes őrmester!

Bejött Rhodes őrmester, egy magas, sovány, nagy fülű alak. Gary Cooper-típus, de züllött változatban; vásári komédiában simán alakíthatta volna a seriffhelyettest. Civil ruhát viselt: nem rá szabott öltönyt, széles, színes nyakkendőt, fehér inget nagy, puha gallérral.

Mire fellépett az emelvényre és letette az esküt, ismét megtelt a tárgyalóterem. Tompkins, aki egész nap csak egy tanút kérdezett ki, az emelvény elé állt, és berúgta a motort.

Kérdés: Őrmester, a teljes neve Roy A. Rhodes?

Felelet: Igen, uram.

Kérdés: Az Egyesült Államok fegyveres erőinek a tagja?

Felelet: Igen, uram.

Kérdés: Melyik fegyvernem?

Felelet: Híradós, uram.

Kérdés: Mi a rendfokozata?

Felelet: Főtörzsőrmester, uram.

Kérdés: Mióta tagja a fegyveres erőknek?

Felelet: Kicsivel több mint tizenöt éve.

Ezután Tompkins kivásalt a tanúból egy sor választ, amelyek igazolták, hogy Rhodes azonos azzal az emberrel, akit Moszkva „Quebec”-nek nevezett. Róla szólt az Abelnek küldött mikrofilmes üzenet, amelyet múlt csütörtökön olvastak fel a bíróságon. Rhodes elmondta, hogy 1917. március 11-én született az oklahomai Royaltonban, apja neve W. A. Rhodes, és 1955-ben a coloradói Howardban lakott, Salida mellett. Hozzátette, hogy három nővére van, egyikük Mrs. Arlene Brown, jelenleg radiumi, előzőleg howardi (Colorado) lakos. Bátyja neve Franklin S. Rhodes.

Az őrmester tanúsította, hogy a New Jerseyi Fort Monmouth-ban szolgált (utolsó posta Eatontown, Red Bank szomszédságában), állandó állomáshelye az arizonai Fort Huachuca. Arizonai szolgálata idején Tucsonban lakott.

Kérdés: Őrmester, szolgálati ideje alatt kivezényelték a Szovjetunióba?

Felelet: Igen.

Kérdés: És mikor érkezett a Szovjetunióba?

Felelet: 1951. május 22-én.

Az ügyész ráérősen haladt, ontva a tényeket a jegyzőkönyvbe. Rhodes bemutatta, hogy egy hivatásos katona szinte sose felejt el, mikor változott meg a szolgálati helye, és szinte mindig azt mondja, hogy „uram”. 1953 júniusáig tartózkodott Moszkvában, és ebben a két évben ő volt az amerikai nagykövetség garázmestere. Neki kellett gondot viselnie a járművekre, amelyeket a követségtől két és fél kilométerre levő garázsban tartottak.

Elmondta, hogy nős, van egy nyolcéves lánya, és a családja az érkezése után tíz hónappal, 1952 februárjában csatlakozott hozzá Moszkvában. Arra is emlékezett, hogy 1951 decemberében hagyták jóvá a kérvényét, hogy Oroszországba hozathassa a feleségét és a lányát.

Kérdés: Most pedig, őrmester, nézzük meg közelebbről a karácsony előtti napot, amelyen értesítették, hogy a családjának engedélyezik az utazást Oroszországba – elmondaná röviden, mi is történt azon a napon? Hol érte a hír?

Felelet: A kérdéses napon, ha jól emlékszem, reggel a garázsban dolgoztam, délben lejöttem a követségre ebédelni, és ahogy megérkeztem a követségre, a Külügyminisztérium értesített, hogy az orosz külügyminisztérium megadta a vízumot a feleségemnek, aki hamarosan utánam jön.

Kérdés: Megebédelt?

Felelet: Megebédeltem.

Kérdés: És mit csinált az ebéd után?

Felelet: Hát, ebéd közben... ittam pár pohárral. Erre akar kilyukadni?

Hosszú, mély barázdák húzódtak Rhodes szájának két oldalán. Ha összeszorította keskeny ajkát, az arca kemény, hideg lett, és idősebbnek látszott negyvennél. Furcsa módon időnként mégis majdnem ütődött formán vigyorgott, mintha ez az egész nem lenne több egy kaszárniai viccnél.

Tompkins: És mi történt?

Byers: Gondolom, ezt a maga belátására bízza.

Rhodes: Igenis, uram.

Kérdés: Mi történt ebéd után?

Felelet: Hát, ebéd közben – lementem a tengerészgyalogosokhoz. Ott is ittunk pár pohárral, illetve több pohárral, mielőtt összeszedtem volna magam, hogy visszamenjek a garázsba. Ahogy visszaértem a garázsba, két orosz szerelő, akik ott dolgoztak a garázsban... [Vaszilijnak és Ivannak hívták őket, mondta Rhodes] forszírozták, hogy velük is igyak egy pohárral, na és az egyik pohárból jött a másik, és ez így ment egész délután. Fél négykor vagy délután négykor, gondolom, ilyen tájban, a legfiatalabb szerelő arra a napra odaadta a kocsiját a barátnőjének, és a lány odajött a garázshoz, hogy felszedje a fiúját, és még maradt egy kicsi a vodkából, amit iszogattunk egész délután, úgyhogy azt mondtam: „Hozd már be a csajodat is egy pohárára!” És amikor bejött, egy másik lány is volt vele, egy olyan lány, akit akkor

láttam először.

Úgyhogy ha jól emlékszem, megittunk még pár kört abból a vodkából, ami maradt, és már nem tudom, ki javasolta, hogy vacsorázzunk együtt aznap este, de valószínűleg én javasoltam. Csak arra nem emlékszem pontosan, hogy kezdődött, de ennek a szerelőnek a kocsijában jöttünk el a garázsból a két lánnyal, és azt tudom, hogy tettünk egy kitérőt a szerelő lakására. Még sose jártam ott. Nem is tudom, milyen volt belülről az a ház.

Mindenesetre oda volt tizenöt vagy húsz percig. Megmosakodott és átöltözött, és négyesben elmentünk az egyik moszkvai szállóba, és ott buliztunk egész éjszaka, és azt tudom, hogy együtt táncoltam, ittam és ettem ezekkel a népekkel, és nem emlékszem, hogy két lábon vagy négy lábon távoztam abból a szállóból, de nyilván kiűtöttem magamat, és nekik kellett kihozniuk.

Azt tudom, hogy másnap egy ágyban ébredtem ezzel a lánnyal. Gondolom, az ő szobájában lehetett.

Amikor Rhodes abbahagyta a történetet, felálltam.

Donovan: Bíró úr, a védelem tisztelettel kéri, hogy ezt az egész elbeszélést töröljék a jegyzőkönyvből, mert nincsen köze a vádlotthoz.

Byers bíró: Jelen pillanatban nincs. Nem tudom, hogy ebből mennyi a lényeges. Pillanatnyilag nem mondhatom meg.

Rhodes most azt mondta el, hogy „öt-hét héttel a buli után” felhívta az a lány, akivel az éjszakát töltötte.

Kérdés: Találkozott-e a telefonhívás eredményeként vagy a telefonhívás után a fiatal hölgygel?

Felelet: Találkoztam. Beleegyeztem, hogy találkozok vele, és találkoztam.

Kérdés: A hölgy egyedül volt, vagy volt vele valaki?

Felelet: Amikor találkoztunk, egyedül volt.

Kérdés: Rendben. Mit csinált?

Felelet: Elmentem a metróval a megbeszélthelyre. Hát, ahogy megyünk az utcán, mondja, hogy baj van...

Donovan: Tiltakozom!

Byers bíró: Ne mondja el, hogy mit mondott a hölgy.

Rhodes: Rendben. Ahogy megyünk az utcán, odajön hozzánk két ember, két orosz. Ottaniaknak néztem őket.

Kérdés: Beszélt valamelyik angolul?

Felelet: Az egyik beszélt angolul.

Kérdés: Ismeri valamelyiknek a nevét?

Felelet: Az egyiket úgy mutatták be, mint a lány bátyja. Fogalmam sincs, hogy hívták. A másikat úgy mutatták be – azt hiszem, a lány mutatta be, valamilyen orosz néven, és ő azt mondta: „Szólítson csak Bob Daynek”.

Kérdés: Bob Daynek?

Felelet: Bob Smithnek vagy Bob Daynek, nem vagyok biztos benne, hogy melyik nevet használta, de azt hiszem, Bob Day volt.

Kérdés: Rendben van. Mit csinált, miután találkozott ezzel a két férfival? Ne mondjon vissza semmiféle párbeszédet, csak annyit, hogy mit csinált?

Felelet: Visszamentünk egy szobába, ami szerintem ugyanaz volt, ahol felébredtem ez előtt a találkozás előtt, és az után a buli után.

Kérdés: Mind a hárman bementek a szobába?

Felelet: Igen, uram, a két férfi és én. A lány nem jött be.

Kérdés: Tudja, hogy mi történt a lánnyal?

Felelet: Miután felmentünk, elment a folyosón.

Kérdés: Találkozott még vele ezek után?

Felelet: Nem láttam többé.

Nem tudtam elhinni, hogy Rhodest, aki tizenöt évet húzott le a hadseregben, és a főtörzsőrmesterségig vitte, átverjék ezzel az elcsépett, átlátszó „zsarolással”. Még hihetlenebb, hogy ne figyelmeztették volna arra, hogy Moszkvában titkosrendőr minden orosz, aki a nagykövetségen – és a követség garázsában – dolgozik. Vaszilij és Ivan, akiket Rhodes saját közlése szerint „jól ismert, nyilván kiszimatolták az őrmester gyenge pontjait, és

tőrbe csalták.

Kérdés: Tehát ott volt a szobában Bob Smith, vagy az ember, akit maga Bob Smithnek gondol, egy másik férfi és maga. El tudja mondani, mi történt? Beszélgettek?

Felelet: Beszélgettünk.

Kérdés: Mennyi ideig tartott a beszélgetés?

Felelet: Megközelítőleg két óráig, ha jól számolom. Talán egy kicsivel tovább.

Kérdés: Utána eljött?

Felelet: Eljöttem.

Kérdés: És hova ment?

Felelet: Nem tudom, de úgy rémlik, visszagyalogoltam a követségre.

Nekünk a védelem asztalánál ordítóan nyilvánvalónak tűnt, hogy Mr. Ügyész és Mr. Tanú macska-egér játékot űznek. Biztosra vettem, hogy ami itt kimondatlanul marad, sokkal többet árthat Rhodesnak, mint amit elmondhatnak vele.

Kérdés: Találkozott ezzel a két személlyel később?

Felelet: Igen. Csak az egyikkel, azzal, akit Bob Daynek neveztem. Három nappal – körülbelül három nappal később találkoztunk.

Kérdés: Elmondaná, mi történt ezen a találkozón?

Felelet: Ezen a találkozón? Nem tudom. Ezen a találkozón ettem, ittam és berúgtam, és hogy tulajdonképpen mi történt, azt nem tudom tulajdonképpen.

Kérdés: Arra emlékszik, hogy hol történt?

Felelet: Ez egy szállóban volt. A nevét, azt nem tudom.

Kérdés: Legközelebb mikor látta Bob Smitht vagy Bob Dayt?

Felelet: Utána két vagy három hónappal lehetett.

Kérdés: És hol találkozott vele?

Felelet: Az egy lakásban volt.

Kérdés: És egyedül találkozott vele?

Felelet: Nem. Ezen a találkozón, úgy emlékszem, volt még öt orosz. Orosznak néztem őket. Ketten civilben voltak, hárman katonai egyenruhában.

Kérdés: Azt mondta, hogy katonai egyenruhában. Melyik ország katonai egyenruhájában?

Felelet: Oroszországéban.

Kérdés: Rendben van, akkor elmondja nekünk, hogy mi történt abban a szobában?

Felelet: Megbeszélést tartottunk. Nem emlékszem, úgy rémlik, ittam egy kicsit. Harapnivaló is volt annak, aki kért.

Kérdés: És meddig tartott az a megbeszélés?

Felelet: Körülbelül ugyanannyi ideig, valahol másfél óra és két óra között.

Rhodes azt mondta, hogy összesen tizenöt megbeszélésen vett részt, szinte mindegyiken Bob Dayjel; az egyenruhás oroszok csak két-három alkalommal voltak jelen. Majdnem minden hónapra jutott egy találkozó.

Kérdés: Ezeken a találkozókon adott-e át valamilyen információt?

Felelet: Igen, uram.

Kérdés: Kapott bármelyik alkalommal pénzt ezektől a személyektől?

Felelet: Igen, uram.

Kérdés: Elmondaná, hogy összesen mennyi pénzt kapott az alatt az alatt az idő alatt, amelyet Moszkvában töltött?

Felelet: Valahol kétezeröt száz és háromezer dollár között.

Kérdés: Arra emlékszik, hogy hány alkalommal adták át magának ezt a pénzt?

Felelet: Öt-hat alkalommal, úgy hiszem.

Kérdés: Örmester, emlékszik az első kifizetésre, vagy, bocsánat, az első összegre, amelyet kapott?

Felelet: Emlékszem. Az első pénzt, amit kaptam tőlük, a ruhámban találtam...

Egy nappal az után, hogy először találkozott Bob Dayjel, Rhodes elutazott Németországba a felesége és a lánya elé, akik őutána jöttek Moszkvába. Tizenkét-tizenöt napig volt oda, és visszatérve váratlanul talált kétezer rubelt, amiről nem tudott számot adni.

Kérdés: Mennyi kétezer rubel amerikai pénzben?

Felelet: Ötszáz dollár.

Kérdés: Tanúvallomásában azt mondta, hogy talán öt-hat másik alkalommal kapott pénzt az oroszoktól?

Felelet: Igen, uram.

Kérdés: Őrmester, adott nyugtákat ezekről az összegekről?

Felelet: Adtam.

Kérdés: Maga írta alá a nyugtákat?

Felelet: Én.

Kérdés: Nem emlékszik rá, őrmester, hogy adott ezeknek az embereknek írásos nyilatkozatokat?

Felelet: Hát azt nem tudom, uram.

Rhodes jogszerűen nem volt fogoly, de nem hagyhatta el az állomáshelyét, és utasították, hogy civil ruhát viseljen a bíróságon. A hadsereg várta, hogy rákerüljön a sor. Már csak idő kérdése volt a hadbíróság.

Tompkins: Most azt jelentette ki, hogy adott információt azoknak az embereknek?

Rhodes: Igen, uram.

Kérdés: Ezek az információk megfeleltek az igazságnak, vagy nem feleltek meg az igazságnak?

Felelet: Volt ilyen is meg olyan is.

Kérdés: Adott nekik olyan információkat, amelyek kapcsolatban álltak a követségi munkájával?

Felelet: Igen, uram.

Kérdés: Közölte velük, hogy kiképezték a kódolásra?

Felelet: Igen, uram.

Kérdés: Emlékezete szerint adott nekik információt a nagykövetségre beosztott katonai személyzet szokásairól?

Felelet: Igen, uram.

Kérdés: És a Külügyminisztérium alkalmazottainak szokásairól?

Felelet: Igen, uram.

Rhodes tanúsította, hogy szolgálati idejében állomásozott a marylandi Aberdeenben, a virginiai Fort Belvoirban, és a Pentagonban, ahol kiképezték kódolásra. A hivatásos katona elismerte, hogy tájékoztatta az oroszokat az egész feladatköréről és az összes szolgálati helyéről.

Kérdés: Őrmester, miután visszatért az Egyesült Államokba [San Luis Obispóba], volt kapcsolattartási módszere? Vagyis tartotta a kapcsolatot az Egyesült Államokban az orosz nagykövetséggel?

Felelet: Igen, uram, tartottam.

Három egymást követő héten át kellett kivágnia a *New York Times*-ből a cikkeket, amelyek bírálták a Szovjetuniót. A cikkekre rá kellett rajzolnia vörös ceruzával egy kérdőjelet. A negyedik héten, ugyanazon a napon, amelyeken az újságkivágásokat elküldte a washingtoni orosz nagykövetség címére, Rhodesnak ki kellett állnia Mexico Cityben egy mozi elé, ahol egy szovjet ügynökkel találkozott.

Kérdés: Valamilyen előírás szerint kellett öltöznie?

Felelet: Nem volt különleges ruha, csak használnom kellett vagy fogynom kellett a pipát, amit tőlük kaptam.

Kérdés: Miután visszatért az Egyesült Államokba, próbált-e kapcsolatot teremteni az orosz nagykövetséggel?

Felelet: Nem, uram.

A közzéadónak nem volt több kérdése Rhodeshoz.

Donovan: Kérem az egész tanúvallomás törlését a jegyzőkönyvből, és kérem az esküdszéket, ne vegyék figyelembe, mert érdektelen, immateriális, és semmi köze a vádlotthoz.

Mivel elmúlt négy óra, Byers bíró elbocsátotta az esküdteket. A védelem tovább érvelt, hogy miért tartjuk Rhodes tanúvallomását tisztességtelennek, amelynek nincsen helye a jegyzőkönyvben.

Donovan: Bíró úr, ez az ember ma délután egy olyan vallomást tett egy összeesküvésről – már ha létezett összeesküvés –, amelynek kilencvenkilenc százalékban nincsen köze a vádiratban felsorolt pontokhoz. Nincs tanúvallomás, bíró úr, ami alátámasztaná, hogy ez az ember egyáltalán ismerte a vádlottat, és nincs tanúvallomás arról, hogy ez az ember egyáltalán ismerte Häyhänt. Nincs tanúvallomás arról, hogy ismert bárkit is, akit összeesküvőtársnak nevez a vádirat.

Byers bíró: Gondolom, Mr. Donovan, nem éri meglepetésként, hogy az ilyesfajta összeesküvésben sok összeesküvő egyáltalán nem ismer sok más összeesküvőt. Ez nem egy kis tizenkettő egy tucat összeesküvés, mint amikor egy házat gyújtanak fel, hanem egy szövevényesen szerteágazó összeesküvés.

Donovan: Bíró úr, ebben az esetben az összeesküvést vélhetőleg a szovjet katonai hírszerzés tervelte ki. A másik összeesküvés, amiről ma délután hallottunk, arról szól, hogy valaki balszerencséjére berúgott Moszkvában, és különböző dolgokat csinált, de engedtessek megjegyezmem, hogy ennek a bizonyítéknak semmi köze a szóban forgó ügghöz.

Byers bíró: Én meg nem állok készen arra, hogy igent mondjak, és nem állok készen arra, hogy nemet mondjak. Szeretném elhalasztani a döntést az indítványáról.

Donovan: Köszönöm.

Október 22., kedd

Nehéz volt emlékezni, mikor csúszott át a hétfő a keddbe, és mivel teltek az órák. Nekünk egybefolyt az idő, miközben majdnem az egész hétfő éjszakát végigdolgoztuk, hogy felkészüljünk Roy Rhodesra. A vád teljesítette a kérésünket, és átadta Rhodes nyilatkozatait, amelyeket az őrmester a különböző nyomozó hatóságok előtt tett. Átolvastuk az összeset, és meghallgattuk a katonai elhárítók magnófelvételeit.

Ahogy vékonyodott az orsókon a szalag, megértettem, hogy Tompkins miért nem hatolt a felszínnél mélyebbre ebben a hazaárulási ügyben. Rhodes nemzetbiztonsági adatokat szolgáltatott ki az oroszoknak, a vád egyszerűen

nem kérhette, hogy ezeket a titkokat teregesse ki a bíróság előtt. Ha Rhodes „kitálalt” volna, vallomása megrengeti diplomáciai képviseletünket Moszkvában és más fővárosokban.

Mintha ez nem lett volna elég probléma, azt is megtudtuk a felvételekből, hogy Rhodes ellentmondásos vallomásokat tett: mást vallott az FBI-nak, és mást a katonaság nyomozóinak. Az esküdteknek joguk volt tudniuk Rhodes kétszínűségéről, de hogyan érvénytelenítsük a tanúvallomást anélkül, hogy nyilvánosságra hoznánk a titkos hírszerzési adatokat?

Majdnem három óra volt, mire ágyba kerültem. Kilenckor keltem, gyorsan megborotválkoztam, zuhanyoztam, és átolvastam a reggeli főcímekeket a feketekávéból, jeges vízből és egy cigarettából álló reggeli mellett: NŐ ÉS VODKA MIATT KÉMKEDETT A KATONA, PÉNZÉRT ADTA A KATONA AZ ADATOKAT AZ OROSZOKNAK, A KATONA BEVALLOTTA, HOGY MOSZKVÁBAN KÉMKEDETT AZ OROSZOKNAK. Az egyik újságban volt egy kép Roy Rhodesról, ahogy bazsalyogva elhagyja a bíróságot.

Byers bíró rövid bejelentéssel nyitotta meg a napot. Nem adott helyt az indítványunknak, hogy töröljék Rhodes tanúvallomását. Tompkins és én ekkor odamentünk a pulpitushoz, ahol az esküdtek nem hallhattak, és elmagyaráztuk Rhodes őrmester bíróságon kívül tett tanúvallomásainak ellentmondásait. A bíró egyetértett velem abban, hogy ezt a kérdést meg kell beszélnünk az irodájában, majd elbocsátotta az esküdteket: – Az ülést felfüggesztjük harminc percre. Úgy gondolom, jobb lenne, ha az esküdtszék szobájában várakoznának.

Megbeszélésünkön jelen volt a katonai főügyészség segédtsíjtje és a légierő egyik ezredese. Legelőször is azt mondtam meg Byers bírónak, hogy Rhodesnak az a vallomása, amelyet a katonai nyomozóknak tett, biztonsági okokból részben még mindig titkosított, és feltárásuk államérdeket sértene.

– A moszkvai tevékenységével kapcsolatosak – folytattam. – Rhodes az ottani hírszerző kísérleteinkről jelentett. Ennek a közzétételével nyilvánosságra hoznánk, hogy a saját követségi titkáraink is kémkedéssel foglalkoztak Moszkvában.

A vádhatóság döntött úgy, hogy felvonultatja Rhodest terhelő tanúnak, mondtam. Most nekem kell keresztkérdések alá vetnem. Az ügyész

borzasztóan nehéz helyzetbe hozott. Nekem, mint hivatalból kirendelt védőnek mindent meg kell tennem az ügyfelemért, ugyanakkor amerikai állampolgár vagyok, még mindig a haditengerészeti hírszerzés tisztje fregattkapitányi rangban, és a második világháború alatt három éven át dolgoztam az OSS-ben egy állandó központi hírszerző rendszer létrehozásán. Az utolsó, amit kívánok magamnak, hogy éppen miattam szenvedjen kárt a hírszerzésünk. Ugyanakkor, mint Abel védője, köteles vagyok a bíróság elé tární Rhodes ellentmondásos vallomásait. Ezért és az előző nap kifejtett más okokból kértem, hogy Rhodes egész vallomását töröljék a jegyzőkönyvből.

A bíró figyelmesen végighallgatott, majd azt felelte, hogy az esküdteknek, amikor eldöntik, hisznek-e egyetlen szót is abból, amit Rhodestól hallottak, tisztában kell lenniük azzal, hogy az őrmester többféleképpen mesélt moszkvai tevékenységéről.

– Engem az is zavar, hogy ez az ember, a vallomásaiból és a kihallgatási jegyzőkönyvekből ítélve botrányosan viselkedett Moszkvában – mondtam –, de meg vagyok győződve róla, hogy az esküdtek csak olyasvalakit látnak benne, aki beszívott a családja érkezésének az öröme, és ezért került pácba.

A jegyzőkönyvek felolvasásából kiderül, hogy Rhodes feketézett Moszkvában, és ez az egész elsősorban üzletet jelentett neki. Véleményem szerint képtelenség úgy beállítani az esküdteknek, mint szerető férjet és apát, aki véletlenül megbotlott. Úgy gondolom, jogom van lerombolni ezt a mesét, és rámutatni, hogy az őrmester információkkal kereskedett, amiért az oroszok jól megfizették.

– Szívesen ellátnám Mr. Donovan az összes munícióval, amire védőként jogosult, hogy diszkreditálhassa a tanút az esküdttbíróság előtt – mondta Byers bíró.

Megismételtem, hogy mivel a tanú vékony szállal kapcsolódik Abel esetéhez, az lenne a jó megoldás, ha Rhodes vallomását törölnék a jegyzőkönyvből.

A bíró nem adott helyt az indítványomnak. A legtöbb, amit elérhettem (tudomásom szerint először egy főbenjáró ügyben), hogy a bíró személyesen akart szólni az esküdtekhez a kérdésről.

Az esküdtek besorjázta, kissé zavartan a szünettől, amit arra

használtak, hogy kávéhozassanak. Miután mindenki leült, Byers bíró szembefordult velük, és olvasni kezdett a jegyzeteiből:

Byers bíró: Tisztelt esküdtszék, bizonyára megértették, hogy megbeszélés céljából tartottunk szünetet... A megbeszélésből kiderült, hogy Rhodes tanú bizonyos bejelentéseket tett a fegyveres erőknél és az FBI-nak 1957 júniusában, és azt hiszem, júliusában, meg valamivel később.

Ezekről a bejelentésekről tanácskoztunk. A kötetlen megbeszélés végén a kormány elismerte, hogy a tanú az említett bejelentések egyik pontjában ellentmondásosan fogalmazott.

A szóban forgó pont azért nem merült fel a kikérdezés során, mert ennek megvitatása a kormány véleménye szerint nem szolgálta volna a nemzetbiztonság érdekeit.

Az ellentmondásnak a tanú moszkvai tevékenységéhez, egy ott történt jelentős eseményhez volt köze.

A felek egyetértettek abban, hogy mivel az esküdteknek tudomásuk van erről a beismerésről – konkrétan annak beismeréséről, hogy a tanú egymásnak ellentmondó kijelentéseket tett – *a tanú ennek a mértékében hitelét veszítette*. Ez a célja a keresztkérdezésnek.

A vád és a védelem egyetértettek abban, hogy céltalan lenne folytatni a témát.

Roy A. Rhodes főtörzsőrmester ugyanazt az olcsó, kétgombos öltönyt, rikító nyakkendőt és puha gallérú inget viselte. Vibráló vigyora ma eltűnt, az arca kemény és elszánt volt.

Megközelítettem a tanúk emelvényét, futó pillantást vetettem Rhodesra, majd leírtam egy fél fordulatot.

Donovan: Engedélyezi a bíróság, hogy a vádlott felálljon? [Abel felállt.]

Kérdés: Rhodes őrmester, látta már ezt az embert?

Felelet: Nem, uram.

Kérdés: Felismer benne valakit, akit ismert valamilyen néven?

Felelet: Nem, uram.

Kérdés: Ismer egy Rudolf Abel nevű embert?

Felelet: Nem, uram.

Kérdés: Ismer egy Emil Goldfus nevű embert?

Felelet: Nem, uram.

Kérdés: Ismer egy Martin Collins nevű embert?

Felelet: Nem, uram.

Kérdés: Ismer egy Reino Häyhänen nevű embert, más néven Vicet?

Felelet: Nem, uram.

Kérdés: Ismer egy Eugene Maki nevű embert?

Felelet: Nem, uram.

Kérdés: Ismer egy Mihail Szvirin nevű embert?

Felelet: Nem, uram.

Kérdés: Ismer egy Vitalij Pavlov nevű embert?

Felelet: Nem hinném. Nem, uram.

Kérdés: Ismer egy Alekszandr Korotkov nevű embert?

Felelet: Nem, uram.

Kérdés: Beszült valaha személyesen Szovjet-Oroszország bármely képviselőjével itt az Egyesült Államokban?

Felelet: Tudomásom szerint nem, uram.

Kérdés: Továbbított-e az Egyesült Államokban adatokat bármilyen oroszról az Egyesült Államok honvédelméről?

Felelet: Nem, uram.

Kérdés: Kapott az Egyesült Államokban bármilyen oroszról ilyen információt valaha?

Felelet: Nem, uram.

Donovan: Bíró úr, tisztelettel megújítom indítványomat, hogy ennek az embernek az egész vallomását töröljék.

Byers bíró: A határozat változatlan.

Tizenhárom kérdés, de csak egyetlen várható válasz. A határozat

ellenére (ami előre eldöntött ügy volt) is megérttettük az esküdtekkel, hogy Rhodes vallomása nem tartozik a tárgyhoz, és ez bekerült a jegyzőkönyvbe, hogy a fellebbviteli bíróság felülvizsgálhassa.

Kérdés: Őrmester, tegnap azt vallotta, hogy amikor Moszkvában állomásozott, információkat adott át orosz hivatalos személyeknek. Így van?

Felelet: Igen, uram.

Kérdés: Ugyanakkor beszámolt feletteseinek ezekről az árulásnak minősülő tevékenységekről?

Felelet: Nem, uram.

Kérdés: Jelentette ezeket a tevékenységeket valamilyen amerikai hivatalos személynek?

Felelet: Nem, uram.

Kérdés: Mikor ismerte be először ezeket a tevékenységeket az Egyesült Államok valamelyik hivatalos személyének?

Felelet: Az FBI-nak júniusban. Az idén.

Amikor Rhodes neve először bukkant fel a sajtóban az elmúlt héten, a felesége tagadta, hogy a férjének köze lenne az oroszokhoz. A katonai nyomozók jegyzőkönyveiből kiderült, hogy Mrs. Rhodes pontosan tudta, mit művelt moszkvai szabad estéin a férje, de otthonában, a New Jerseyi Eatontownban azt mondta az újságíróknak: „Ez egy ordas hazugság, a legnagyobb csőbe húzás, amit láttam életemben! A szabványos választ adta a szabványos kérdésre: ő „kiáll az ártatlan férje mellett. A tárgyalóteremben nem láttam.

Kérdés: Őrmester, tegnap azt vallotta, hogy első találkozása azzal az orosz lánnyal azután történt, hogy megünnepelte felesége és lánya várható érkezését Oroszországba. Így van?

Felelet: Én is így emlékszem rá. Igen, uram.

Kérdés: Akkor nem igaz, hogy jóval családjának érkezése után maga egy partin vett részt egy moszkvai szállodában, ahol egyenruhás oroszok is jelen voltak?

Felelet: De igen, igaz, uram.

Kérdés: Akkor nem felel meg a tényeknek, uram, hogy a partit követően, ugyanazon az estén az ágyban találta magát egy lány mellett?

Rhodes (most már kertel): Igen, uram, kettesben találtam magamat vele, de arra nem emlékszem, hogy az ágyban lettünk volna, uram.

Donovan (papírral a kezében): Felfrissítené-e az emlékezetét, ha felolvasnék a saját aláírt vallomásából, amelyet 1957. július 2-án tett az FBI-nak? „Ezen a bulin a szállodai szobában ettünk és ittunk is, és elkezdtem lerészegedni. Arra emlékszem, hogy valaki a bulizók közül magával hozott egy lányt, és beszélgettem azzal a lánnyal. Ez itt nagyon ködös, hogy mi történt, de emlékszem, hogy volt egy olyan pont az estében, amikor nyilvánvalóan mindenki kiment, és ott találtam magamat az ágyban a lány mellett.”

Felelet: Azt hiszem, ez igaz.

Kérdés: És ez azok után volt, hogy a felesége...

Felelet: Úgy van.

Kérdés: ...és a lánya megérkeztek Moszkvába.

Felelet: Úgy van.

Byers bíró: Egy pillanat! Jól mondom, hogy Mr. Donovan egy olyan jelentésből olvas fel, amelyet az államügyész adott neki?

Tompkins: Igen, bíró úr. Ez egy jelentés, amelyet mi adtunk át Mr. Donovannak tegnap, az indítványa után.

Kérdés: Amikor maga Moszkvában dolgozott az amerikai követségen, szokása volt tömény italokat fogyasztani?

Felelet: Igen, szokásom, uram.

Kérdés: Milyen tömény italokat?

Felelet: Whiskyt, vodkát, amit akar.

Byers bíró: Úgy érti, hogy ami adta magát?

Rhodes: Igen, uram.

A tanúvallomás ismerősen csengett. Mintha csak Reino Häyhänent hallottuk volna. Még az is hasonlított, ahogy a bíró félbeszakította.

Kérdés: Milyen mértékben fogyasztotta ezeket az italokat?

Felelet (gorombán): Mértéktelenül.

Kérdés (szigorúan): Igaz-e, őrmester, hogy amikor Moszkvában, az amerikai nagykövetségen dolgozott...

Byers bíró: Egy pillanat. Ezt nem így értette.

Kérdés: Igaz-e, hogy moszkvai tartózkodása utolsó két hónapjában, amikor az amerikai nagykövetségen dolgozott, mindennap részeg volt?

Felelet (flegmán): Azt hiszem, igen, igaz, uram.

Kérdés: Őrmester, maga tegnap azt vallotta, hogy abban az időszakban, amikor információkat adott el az oroszoknak, kapott értékű kétezeröt száz-háromezer dollárt.

Felelet: Amennyire emlékszem, ennyire számoltam ki, uram.

Kérdés: Megfelel-e a tényeknek, hogy ugyanebben az időszakban tizenkilencezer dollárt fizetett be a személyes bankszámlájára?

Felelet: Nem, uram.

Kérdés: Emlékezete szerint mennyi pénzt fizetett be a bankszámlára?

Felelet: Azt... én... megmagyarázhatnám ezt?

Kérdés: Nem, azt akarom, hogy válaszoljon a kérdésre. Tudni akarom, mennyi pénzt fizetett be a bankba, amíg Moszkvában tartózkodott.

Felelet: Na jó...

Byers bíró: Most az egész időszakról beszél?

Donovan: Bíró úr, arról az időszakról beszéltem, amikor Mr. Rhodes saját állítása szerint csak kétezeröt száz-háromezer dollárt kapott az oroszoktól.

Rhodes: Így is van. De az egész zsoldom ment haza.

Kérdés: Ismétlem, nem igaz, hogy moszkvai tartózkodása utolsó másfél évében körülbelül tizenkilencezer dollárt fizetett be a bankszámlájára?

Felelet: Nem, uram. Két évet voltam Moszkvában, és az egész zsoldom ment haza, ami volt összesen vagy tizenötezer dollár, talán több is, nem tudom. Sose számoltam össze. A zsold és a kedvezmények kitehettek együtt

havi nyolcszáz-kilencszáz dollárt.

Kérdés: Tagadja eskü alatt, hogy ehhez hasonló összegeket fizetett be a bankszámlájára?

Felelet: Nem. Már mondtam, hogy ment.

Kérdés: Csak nem arra céloz, hogy egy őrmesternek ekkora a zsoldja?

Felelet: Így van.

Kérdés: Tagadja-e, hogy a katonai nyomozóknak tett kijelentéseiben nemcsak elismerte, hogy a tizenkilencezer dollár megközelítőleg pontos összeg, de megkísérelte meg is magyarázni azzal, hogy orosz rubellel üzletelt a feketepiacon?

Felelet: Nem.

Kérdés: Nem emlékszik, hogy ezt a vallomást tette?

Felelet: Bizonyosan ezt a vallomást tettem.

Kérdés: Például 1952 októberében nem állított-e ki egy csekket a saját számlájára ezeregyszáz dollárról egy bizonyos dr. Bacherhocknak?

Felelet: De igen.

Kérdés: Miért?

Felelet: Már... már nem emlékszem, mire volt.

Kérdés (türelmetlenül): Maga a hadsereg őrmestere. Olyan sok ezeregyszáz dolláros csekket állított már ki, hogy nem emlékszik arra, miért írt egyet egy orosz orvosnak?

Felelet: Fogalmam se volt, hogy orosz orvos. Ez a csekk még előbb volt.

Kérdés: Csak úgy állítgatott ki csekket mindenkinek?

Felelet: Ezt a csekket csak azzal magyarázhatom, mert nem emlékszem rá.

Rhodes őrmester kötelességtudó, akkurátus katonának láthatta magát. A gombjai kétségtelenül ragyogtak, a cipője tündökölt, az egyenruháját ropogósra vasalta. A bakáknak a második világháborúban volt egy cinikus mondásuk az ilyen Rhodes-félékre: „Apám, te aztán jól beköltöztél a seregbe!” Ám Roy Rhodes beszennyezte az egyenruhát, amelyet olyan féltő

gonddal ápolt, és kiárusította otthonát, a hadsereget.

Kérdés: Még mindig az Egyesült Államok hadseregének főtörzsőrmestere?

Felelet: Még mindig az Egyesült Államok hadseregének főtörzsőrmestere vagyok.

Kérdés: Még mindig rendszeres zsoldot húz?

Felelet: Még mindig rendszeres zsoldot húzok.

Kérdés: Mekkora az a zsold?

Felelet: Úgy számolom, hogy az alap és a kedvezmények kitesznek havonta kábé háromszázötvenet.

Kérdés: Ezt még mindig rendszeresen kapja?

Felelet: Úgy van, igen, uram.

Kérdés: Mármost ami ezt az árulást illeti, amit bevallott...

Byers bíró: Úgy gondolom, meg kellene változtatnia a kérdés fogalmazását „mármost ami ezeket a tevékenységeket illeti, amelyeket állítása szerint Moszkvában folytatott”-ra. Nem gondolom, hogy meg kellene bélyegeznie ezeket a tevékenységeket. Árulás csak háborús időkben lehetséges.

Donovan: Megfelelne a bíróságnak, ha átfogalmaznám a kérdést hazaárulásra?

A közvádló ekkor tiltakozott először.

Tompkins: Kérem, bíró úr, úgy gondolom, hagynunk kellene, hogy a tények beszéljenek magukért. Nem kell minősíteni őket.

Byers bíró: Szerintem, ha az átfogalmazott kérdésből egyértelműen kiderülne, hogy azokra a tevékenységekre céloz, amelyeket saját állítása szerint az őrmester Moszkvában folytatott, és amelyekért megfizették, azzal kifejezte a mondanivalóját, Mr. Donovan.

Kérdés: Ami moszkvai tevékenységeit illeti ezekkel az oroszokkal, és amelyekért az oroszok megfizették, állították valaha hadbíróság...

Felelet: Nem.

Kérdés: ...elé ezek miatt a tevékenységek miatt?

Felelet: Nem, uram.

Kérdés: Letartóztatták valaha?

Felelet: Nem, uram.

Kérdés: Emeltek vádat maga ellen valaha?

Felelet: Nem, uram.

Kérdés: Továbbra is fizetett állományban van?

Felelet: Tudomásom szerint igen, uram.

Roy A. Rhodes főtörzsőrmester mostanra eléggé leleplezte magát, hogy nehéz legyen titkolnom az utálkozásomat.

Kérdés: Őrmester, azt hiszem, azt mondta a tanúvallomásában, hogy tősgyökeres amerikai.

Felelet: Igen, uram.

Kérdés: Ebben az országban járt iskolába?

Felelet: Ebben.

Kérdés: Hallott valaha egy Benedict Arnold nevű emberről?

Felelet: Igen, uram.

Kérdés: Maga szerint milyen szereplője az amerikai történelemnek?

Felelet: Nem valami jó.

Kérdés: Nem hallottam a feleletét.

Felelet: Azt mondtam, nem valami jó.

Kérdés: Azt kérdeztem, mit gondol róla?

Felelet: Arra is feleltem. Azt mondtam, nem valami jó.

Kérdés: Miért?

Felelet: Mert én...

Kérdés: Nem azért, mert elárulta a hazáját?

Felelet: Hát, gondolom.

Kérdés: Mennyire járatos a történelemben? Tudja, hogy még Benedict Arnold sem pénzért csinálta?

Felelet: Tudom.

Donovan: Őrmester, Benedict Arnold lehetett az amerikai hadtörténet legnagyobb árulója, de csak máig.

Hátat fordítottam a tanúk emelvényének, visszamentem a védelem asztalához. Csend volt a tárgyalóteremben. Végül megszólalt a bíró:

Byers bíró: Ez egy kérdés?

Donovan: Ez egy kísérlet a ténymegállapításra.

Tompkins két kérdést tett föl.

Kérdés: Őrmester, maga laktanyafogságban van, ugye?

Felelet: Úgy van, uram, igen.

Kérdés: Még egy kérdés. Mit ért laktanyafogság alatt?

Felelet: Azt értem, hogy nem hagyhatom el a posztomat.

Ezután az ügyész azt javasolta, hogy töröljék a jegyzőkönyvből utolsó kijelentésemet a keresztkérdezésben: – Nem kérdés volt. Szerintem Mr. Donovan azt jelentette ki...

Donovan: Bíró úr, nem akartam, hogy bekerüljön a jegyzőkönyvbe. Csak ki akartam mondani.

Byers bíró: Megvolt az öröme, hogy kimondhatta. Most hozzájárul, hogy töröljék a jegyzőkönyvből?

Donovan: Nagyon szívesen.

Roy A. Rhodes főtörzsőrmester távozhatott. Az ezt követő megbeszélésben a pulpitusnál Byers bíró nem állhatta meg, hogy csípősen azt ne mondja Tompkinsnak és nekem: – Majd legyenek szívesek szólni, ha az őrmestert felterjesztik dicséretre.

A nap hátralevő részében Abel letartóztatásáról volt szó. Ezt már a büntetőper előtti meghallgatáson megbeszéltük, kivéve az FBI-nak azt a figyelését, ami elvezette őket a Latham Szállóhoz. Lebilincselő volt. Elsőnek Neil D. Heiner ügynök tanúskodott, aki 1957. május 23. éjszakáján távcsővel

figyelte Abel szobáját a Fulton Street 252.-es számú ház ötödik emeletén. – Tíz-ötvenessel. Ez tízszeres nagyítást jelent, az ötven pedig a lencsék átmérője milliméterben.

Kérdés: Mondja el a bíróságnak és az esküdteknek, hogy hol volt.

Felelet: Egy olyan pozícióban voltam, ahonnan megfigyelhettem az 505-ös számú műterem vagy lakosztály ablakait a Fulton Street 252.-es számú házban. A Touraine Szálló tizenkettedik emeletén tartózkodtam.

Kérdés: Elmondaná, mit látott, amennyiben látott valamit egyáltalán?

Felelet: Hát... körülbelül este tíz-negyvenötkor figyeltem a műtermet, és láttam, hogy felkapcsolják a lámpákat, illetve csak egyet. Láttam, ahogy egy férfi alakja mozog a szobában. Időnként a lámpa mögé került. Egy égő lógott a mennyezetről, burával.

Láttam, hogy ez az azonosítatlan ember középkorú és kopasz. Csak egy keskeny sávban maradt meg a szürke haja. Szemüveget viselt. És mint már mondtam, csak egy-egy pillanatra mutatkozott. Nem láttam be a szobát, így egyedül akkor láttam az embert, ha az ablaknál állt. A villany égve maradt, és körülbelül egy perccel éjfél előtt, láttam ezt az ember a lámpa mögött, ahogy feltesz egy sötétbarna vagy sötétszürke szalmakalapot, amelynek fehér szalagja volt. A szalag egészen kiugrott. Körülbelül egy perccel később kialudt a fény, lekapcsolták azt az egyetlen égőt.

Kérdés: Le tudná írni a ruházatát?

Felelet: Igen, láttam, hogy rövid ujjú ing volt rajta. Körülbelül egyhüvelyknyivel könyök felett végződött. Világoskéknek látszott. Nyakkendőt viselt, az sötétebb – szóval sötétebb volt. Nem láttam jól, milyen színű. És, mint már mondtam, szemüveget viselt. Nem láthattam az egész arcát, mert lehajtotta a fejét. Más szavakkal nem nézett az ablak felé úgy, hogy kivehessem az egész arcát.

Kérdés: Mit csinált, miután lekapcsolták a villanyt?

Felelet: Rádió-összeköttetésben álltam más ügynökök csoportjával, akik az utcán voltak a műterem térségében. Amikor a villany kialudt, riasztottam az ügynököket az utcán...

A többi ügynök a Fulton Street 252.-es számmal átellenben tartózkodott

a parkban: padokon ültek a fák alatt, vagy járkáltak a sűrű árnyékban. Mindenki várakozott. Nem látták a műterem ajtaját, de jó rálátásuk volt az ajtóra.

Joseph C. McDonald ügynök a várakozók között volt.

Kérdés: Onnan, ahol ült a parkban, látta a bejáratot?

Felelet: Igen, uram.

Kérdés: Elmondaná, mit látott, amennyiben látott valamit egyáltalán?

Felelet: Röviddel éjfél után, nulla óra két perckor egy ismeretlen ember, egy fehér férfi hagyta el a Fulton Street 252. szám alatti házat. Sötét, nyári kalapot viselt, körülbelül négy centiméter széles fehér szalaggal, feltűnően fehérrel, világosbarna zakó és sötét nadrág volt rajta, és kabátot vitt a karján.

Kérdés: Miután üzenetet kaptak a rádión, meghatározott célból figyelték ezt az ajtót?

Felelet: Igen, uram. Azért vártam, hogy követhessek bárkit, aki kijön azon az ajtón. Ő kijött az ajtón, és én követtem. Jobbra fordult, fölfelé ment a Fultonon a Clintonig, felsétált a Clinton Streeten a Montague-ig, befordult a Montague sarkán, és lement a földalattiba. A Borough Hall állomáson. [Ezen az állomáson lift viszi le az utasokat az utca szintjéről a peronra.] Az ember beszállt egy liftbe, és én beszálltam mellé.

Kérdés: A követés alatt eddig a pillanatig, amikor beszállt a liftbe ezzel az azonosítatlan személlyel, megnézhetette az arcát?

Felelet: A liftben igen, uram.

Kérdés: Felismerné azt a személyt?

Felelet: Igen, uram.

Kérdés: Jelen van itt a bíróságon?

Felelet: Igen, uram.

Kérdés: Lenne szíves megmutatni?

Felelet: Ott ül, ennek az asztalnak a végén.

Lehet, hogy Abel felismerte az FBI-ügynökben a „kullancsot”, lehet, hogy nem; mindenesetre együtt mentek le a lifttel a peronra, azután

mindketten elmentek a peron végéig, és körülbelül tízméternyire álltak egymástól.

– A peronnak azon a végén volt pár ember – mondta McDonald ügynök –, úgyhogy beálltam közéjük. Ő pedig megfordult, és eljött mellettem. Aztán befutott a vonat.

Abel az utolsó előtti kocsiba szállt, az ügynök az utolsóban foglalt helyet, de nem látta a gyanúsítottat, úgyhogy a következő állomáson máshova ült. Elmentek a manhattani City Hall állomásig, ahol Abel átszállt egy Broadway buszra. A busz olyan közel vitte a Latham Szállóhoz, ahonnan már gyalog is lesétálhatott.

Június 13-án Abel ismét megjelent a brooklyni műteremben, és az FBI-ügynökök ott voltak, hogy figyeljék, ezúttal a brooklyni főposta épületében. A főposta házában van a bíróság, ahol most a tárgyalást tartották. Ronald B. Carlson egyike volt az ügynököknek.

Kérdés: Ezúttal mit láttak éjfél körül vagy röviddel éjfél előtt?

Felelet: Láttam egy személyt, amint eljön a címről [a Fulton Street 252.-ből]. A kalapja volt a legjellegzetesebb. Sötétszürke kalapot viselt, fehér vagy világos színű szalaggal. Könnyű sportkabátot is viselt. Eljött arról a címről, és kelet felé indult a Fulton Streeten.

Minden ügynök megemlítette Abel jellegzetes kalapját. Nem gondoltam rá, hogy újat vegyek neki. Most is azt viselte, vagy valami nagyon hasonlót. A fehér szalagos sötét kalap tisztán látszott az ezredes összes sajtófotóján, amikor megérkezett a bíróságra, vagy távozott este az épületből.

A bíró itt közbeszólt, hogy beszélhessen az esküdtekhez: – Ettől esetleg jobban megértik a tanúvallomást. Ha ma berekesztjük a tárgyalást, kinézhetnek a magukkal átellenes ablakokon, és akkor látni fogják a Fulton Street 252.-t, és a Touraine Szállót.

Újabb ügynök lépett fel a tanúk emelvényére, és elmondta, hogyan követte Abelt („aki sötét kalapot viselt feltűnő fehér szalaggal”) ugyanarra a földalatti-állomásra. Abel ezúttal egészen a manhattani 28th Streetig ment, ahonnan gyalog indult nyugati irányba. – Láttam, ahogy belép a Latham Szállóba.

Egy héttel később kopogtattak a 839-es szoba ajtaján, és egy halk hang

beszölt: „Martin Collins?”

Október 23., szerda

Ezen a napon fontosabbak voltak a kimondatlan dolgok a kimondottaknál; a szenzációs hírek a bíróságon kívül születtek, a szalagcímek olyasmiről meséltek, ami nem történt meg. Délután a folyosón találkoztam a sajtóval, hogy nyilatkozatot tegyek:

„Áttekintettük Mr. Abellel a kormány bizonyítékait, felhívtuk a figyelmét, milyen előnyökkel és hátrányokkal járna a tanúskodás. Mr. Abel feltétel nélkül egyetért azzal, hogy az ügyet a kormány bizonyítékaival együtt továbbítsuk az esküdtszéknek. A tanúvallomások gondos áttekintése után saját akaratából úgy döntött, hogy nem lenne hasznára kiállnia a tanúk emelvényére. Tehát nem szólítjuk Mr. Abelt tanúskodni, és más tanúkat sem szándékozunk kihallgatni.”

Délelőtt a tárgyalás lassan örölte a nélkülözhetetlen, bár szürke részleteket. Egy FBI-ügynök elmondta, hogyan kutatta át Abel szobáit a letartóztatás után; Dave Levine azonosította Abel felszereléseit és eszközeit a közös tárolóból, és a keresztkérdésnél azt mondta: – A mi körünkben általában becsületes embernek tartották.

Webb, az FBI laboratóriumi szakértője harmadszor állt a tanúk emelvényére, hogy beszéljen az üreges ceruzáról, amelyet Abel szállodai szemétkosarában találtak. A ceruza hegyében mikrofilmek voltak, az egyik mikrofilm rádiós adásrendet és hívójeleket tartalmazott. Ezt az adásrendet és a felsorolt frekvenciákat használta a vádhatóság a július 15-én és augusztus 4-én végzett rádiófigyeléshez. Tompkins bemutatta bűnjel gyanánt a figyelés eredményét és „a vett adásokat ötjegyű számoszlopokba rendezve”.

Tiltakoztam ez ellen a bizonyíték ellen, mivel alkotmányellenes házkutatás és lefoglalás eredménye volt, továbbá nem volt kapcsolat a megfejtetlen üzenetek és a vádlott között. Például egy júliusi üzenetben a küldő olyan hívójelet használt, ami nem szerepelt az állítólagos adásrendben.

Donovan: Ez nem következetes. Ez kiáltóan következetlen. Ha egy John nevű embert keresünk, nem kiabálunk Thomas után. Itt pedig ez történt.

Byers bíró: Az attól függ, hogy ismerik-e Thomas néven is azt a Johnt. Akkor megtehetik.

Donovan: Ezeket nem fejtették meg. Lehetnek bolgár reklámok is.

Tompkins: Még sose láttam bolgár reklámot ötjegyű számokkal írva.

Ezután hosszú előadásba kezdett annak bizonyítására, hogy a lehallgatott kódolt üzenetek kapcsolatban álltak a mikrofilmen talált adásrenddel. Miközben ő beszélt, Abel leírta Tom Debevoise-nak, hogy milyen technikai hibákat követett el az ügyész.

Ahogy Tompkins befejezte, a bíró azt mondta, ez az egész olyasmiről szól, amihez ő nem ért, majd azt kérdezte: –

Magának az álláspontja, hogy ez a bűnjel bizonyít valamit?

Tompkins: Bíró úr, mindez alátámasztja a vádlottnál talált beosztást, és bizonyítja, hogy ennek a beosztásnak megfelelően küldtek üzeneteket.

Donovan: Bíró úr, ha ez bizonyít valamit, akkor azt, hogy az üzeneteket nem e szerint az adásrend szerint küldték. A tény, hogy ugyanazt a frekvenciát használták, semmit sem bizonyít. Egy rádióamatőr minden nap minden órájának minden percében vehet akárhány kódolt üzenetet...

Byers bíró: Az esküdteknek kell eldönteniük, hogy elfogadják-e bizonyítéknak.

A ceruzában elrejtett mikrofilmek között hat levél volt, amelyeket Abel kapott a feleségétől és a lányától. A közvádló úgy döntött, felolvass egy bekezdést az egyikből – azt akarta bizonyítani vele, hogy az ezredes járt otthon 1955 őszén –, és utána nem volt megállás, felolvastattuk mindahányat. A vád tiltakozott, hogy felolvassák őket az esküdtszéknek, mert „magánlevelek, semmi közük a vádindítvány pontjaihoz”, de Byers bíró nem adott helyt a tiltakozásnak.

A gyengéd levelekből sugárzott, milyen jó férj és apa a „Rudolf Abel” nevű ember. Mi ezt így sose tudtuk volna bebizonyítani. Tipikusan oroszok voltak érzelmességükben, darabosságukban. Csak Evelyn, a lány írt angolul. Abel felesége, Elja (vagy Hellen, ahogy később szignálta a leveleit) oroszul írt. Kérésünkre az FBI gondoskodott az angol fordításról.

A közvádló Evelyn itt következő levelének első bekezdését olvasta fel az esküdteknek:

Drága apa!

Majdnem három hónapja, hogy elmentél. Noha ez nem sok az örökkévalósághoz képest, mégis hosszú idő, annál inkább, mert nagyon sok újságot szeretnék elmondani Neked.

Először is férjhez megyek. Kérlek, ne döbbenj meg. Magam is nagyon meglepődtem, még szoknom kell a gondolatot.

Leendő férjem jó embernek látszik. Harmincnégy éves, rádiótechnikus. Anya nagyon szereti. A barátunk születésnapján találkoztunk, aki odakint lakik a nyaralónkban. Február 25-én tartjuk az esküvőnket. Remélem, te is megszereted, ha majd visszajössz. Azt hiszem, nagyon sok közös témátok lesz.

Kettes számú újság: kapunk egy új, kétszobás lakást. Nem az, amit kapnunk kellett volna, de akkor is saját lakás, és sokkal jobb a mostaninál.

Hármas számú újság: találtam állást, aviatikai technikusreferens vagyok, így most egy kicsit közelebb kerülök hozzád. Rendes állásnak látszik. Jó fizetést ígértek, a leendő főnököm művelt, udvarias ember. Végeztem már náluk alkalmi munkákat, és szép pénzt kaptam érte.

Leendő férjemet és engem roppantul érdekel a fényképezés, különösen a színes fotó. Olympia kocsija van, mindketten nagy örömmel barkácsolunk rajta.

Mindketten megkaptuk a leveleidet és a bőrönd kulcsát, de a bőrönd még mindig bolyong valahol.

Nagynénénk, az, akit hazahoztunk magunkkal, továbbra is itt lakik. Gyerekkori barátunk rendszeresen ír, és a családjával együtt minden jót kíván neked.

Valamennyi barátunk sok boldogságot és jó egészséget kíván. Szeretnék, ha minél előbb hazaérnél, épségben-egészségben.

Hát, most ennyit tudok mondani.

Csókol Evelyn

(1956. február 20.)

Felolvastuk az esküdteknek az összes többi levelet. Voltak, amiket kelteztek, másokat nem. Evelyn legrövidebb levele alig volt több egy odavetett megjegyzésnél.

Drága papa!

Nagyon magányos vagyok, és várom a leveledet. Férjhez mentem. A férjem távközlési technikus, ugyanúgy szeret matatni a rádióval, mint te. Szeret fényképezni.

Jelenleg készíteni akarunk egy elektronikai fénymérőt, amely automatikusan meghatározza az expozíciót nyomtatás közben. Írd meg, mi a véleményed erről.

Férjem szívből üdvözl, és a legjobbakat kívánja. Nagyon szeretne minél előbb megismerkedni veled. Én is úgy szeretném, ha hazajönnél. Várom a leveledet és az érkezésedet. A bejárónőnk is üdvözl.

Puszil Evelyn

Egyes újságírók szerint Abel elvörösödött a családi levelek felolvasása közben, amelyek olyan sokat jelenthettek neki, hogy nem bírta megsemmisíteni őket. Az egyik tudósító azt írta: „Miközben a jogászok fahangon ledarálták a leveleket, Abel önfegyelmének acélketrece majdnem összetört. Arca lángba borult, mélyen ülő, szúrós szeme könnybe lábadt.”

Mások viszont szentül hitték, hogy ezek csak kódolt üzenetek, és nem voltak hajlandók elfogadni őket valódiaknak. Évekkel később az FBI közölte, hogy kimerítő vizsgálatot végeztek, de semmiféle kódolt vagy titkos információt nem találtak a levelekben.

Abel lányának két utolsó levelét Debevoise olvasta fel, és mint utólag megjegyezte, úgy rémlett neki, hogy egy-két női esküdtnék könnyes a szeme. – Akárcsak az én hangom – tette hozzá szárazon.

Drága apa!

Nagyon örültem a levelednek; ebből tudom, hogy legalább megkaptad a mienket, még ha csak az elsőt is. Májusban megkaptuk a csomagunkat, amit nagyon köszönünk. Elültettük a jácintokat, amelyek túléltek, és három már ki is hajtott. Azt mondom, szeretnél többet tudni a férjemről.

Most igyekszem hívebb képet festeni róla. Alacsony, zöld szemű, sötét hajú és egész jóképű. Derűs és beszédes, ha autókról vagy labdarúgásról van szó. Jó szakembernek látszik (távközlési technikus), holott nincs felsőfokú végzettsége. Tehetséges, bár elég lusta. Első dolgom, hogy tanulásra fogjam.

Attól félek, nem lesz könnyű.

Azt is el kell mondanom, hogy kedves fiú, szeret engem és szereti anyát, bár a saját szüleihez elég hűvös. Opel Olympia autója van, szinte minden szabad idejében azt bütyköli.

Kérdezted, hogy boldog vagyok-e vele. Ahogy egyik legnagyobb költőnk írta, boldogság nincsen, csak békesség és szabad akarat. Ami szabadságomat és akaratomat illeti, nem szenvedtek csorbát. De ami a békességet illeti, hihetetlen képességem van arra, hogy ha nincsen zűrzavar, keressek vagy teremtsék magamnak.

Férjem hajlamos a legfantasztikusabb ötletekre, például téglafallal akarta kettéválasztani a tavacsát az erdőnkben. Hála az égnek, erről megfeledkezett. Nagyon örülök, hogy szereti anyát és családunk többi tagját. Csak az zavar, hogy időnként unalmasnak találom.

Ami a szüleit illeti: rémesek. Anyósom nagyon igyekszik meggyőzni, hogy szívből szeret, de valamiért nem hiszek neki. Apósom hajlamos pöffeszkedni és beleütni az orrát a mások dolgába. Volt vele egy-két szívélyes beszélgetésem.

Úgy szeretném, ha itt lennél velünk! Sokkal könnyebb lenne az életem. Nagyon hiányzol. Először arra gondoltam, hogy a férjem többé-kevésbé pótolni fog valamilyen értelemben, de már látom, hogy tévedtem.

Az egészségem kiváló. Időnként, ha nagyon kimerülök, fáj a fejem, de nem túl gyakran. Sokat és örömmel dolgozok. Minden barátunk üdvözlő. Férjem reméli, hogy megkedveled, ha majd hazajössz.

Szívem minden szeretetével:

Evelyn

Ui. Elkezdtem verseket írni ezen a nyelven. Legközelebb küldök neked mutatóba.

A lány utolsó levele egy születésnap üdvözlő volt az apjának, aki 1956. július 2-án töltötte be az ötvennégyet. A levélből az is kiderül, hogy most már komoly kételyei vannak a házasságával kapcsolatban, amely két év múlva fel is bomlik. 1958-ban Evelyn majd ezt írja: „Kirúgtam a férjemet, és egyelőre nincs kedvem egy újabb házassághoz.” Ám egyelőre még itt tart:

Drága apa!

Kívánom, hogy térj vissza minél előbb. Nagyon köszönöm a csomagot, és mindent, amit küldtél. Épp jókor jött. Apa, drága, annyira hiányzol! El nem tudod képzelni, mennyire szükségem van rád!

Négy hónapja mentem férjhez, de nekem egy örökkévalóságnak tűnik. Borzasztóan unalmas néha. Általában rendes ember, de nem te vagy, még csak nem is hasonlít hozzád. Már megszoktam, hogy valamiként minden ember rád emlékeztet, ám ebben az esetben nincsen így.

Van állásom, méghozzá nagyon érdekes. Aviatikai referens vagyok. A főnököm nagyon jó ember, és kedveljük egymást. Gyakran beszélgetünk mindenféléről. Kicsit olyan, mint te, bár nem olyan széles látókörű, és nem is olyan tudós, noha igen okos. Szervusz, és kérlek, bocsásd meg ezt a rémes levelet. Nagyon sietek, mert mennem kell dolgozni.

Szívem minden szeretetével:

Evelyn

Abel feleségének első levelén nincs keltezés, de nyilvánvalóan röviddel az után írták, hogy a házasoknak el kellett válniuk egymástól, és leginkább egy asszonyról szól, aki búsul a férje után.

Életem!

Látod, ismét elkezdődött a mi végtelen levelezésünk. Nem nagyon szeretem, sokkal jobb lenne leülni és beszélgetni. Ev leveléből tudod, milyen sorunk volt rövid távolléted alatt.

Miután elutaztál, komolyan beteg voltam. A szívem ütőerei keményedtek meg, vagy nagyon felszökött a vérnyomásom. Másfél hónapig nyomtam az ágyat. Most már mozgok egy kicsit, de az idegeim még mindig nem jöttek rendbe egészen. Rosszul alszom, és nem járok le az utcára. Az erkélyen szoktam sétálni.

Néha odamegyek a hangszeredhez [Abel klasszikus gitárjához], elnézem, szeretném ismét hallani, ahogyan játszol, és elszomorodom. [Amikor Abel az atlantai börtönben volt, a felesége megírta neki, hogy nézi a festményeit, és a múltra emlékezik. „Nézem ezeket a képeket, és csak várok, és várok, és bizakodok, hogy együtt leszünk megint, bízok benne, hogy soha

többé nem akarsz majd elhagyni minket.”]

A lánynak és nekem mindenünk megvan, kivéve téged. Még most is azt hajtogatja, hogy nincs még egy olyan ember, mint a papa. Nem nagyon szerelmes a férjébe. Te vagy a legjobb, ami nekünk jutott. Ne dohogj, mindenki ezt mondja, aki ismer téged.

A mi kislányunk dolgozik. Az unokahúga és a férje szerezte neki az állást. Nagyon szereti a munkáját, amit rendszeren megfizetnek, csak búsul, hogy nem vagy itt. Talán holnap kapok tőled levelet. Ha erre gondolok, meghal a szívem. Csókollak, és sok szerencsét kívánok. Próbáld úgy szervezni, hogy ne kelljen tovább halasztanod a találkozásunkat. Az idő senkire nem vár.

A te Eljád csókol téged. A fiú, a lány és minden barát sok szerencsét és a legjobbakat kívánja. Sok gonddal-bajjal jár ez a költözés az új lakásba. Háromszobásat igényeltem, de nem kaptam meg. Ezt meg kell majd beszélni veled. Hát ez az újság nálunk. Hogy vagy ott? Hogy van a gyomrod? Olyan sokat tépelődöm, hogy még Evunya [Evelyn] boldogságának sem tudok örülni. Vigyázz magadra. Bár örökké élhetnék veled. Csókollak, és kérek, vigyázz magadra.

Elja

Elja Abel levelei meghatározott mintát követtek. Háziasszony volt és anya, így a saját világáról írt: az egészségéről és a férje egészségéről, a nyaralójáról, a fákról és a virágokról, a lányáról, a barátokról és a rokonokról, a háziállatokról. Nem terhelte a gondjaival a férjét, de nem is hallgatott el semmit. Elja Abel számára nem léteztek túl apró vagy túl jelentéktelen részletek a család életében; gyöngéd levelei túláradtak a szeretettől. Ezt írja április 6-án:

Drágám!

Ez a második levél, amit írok. Mostanáig csak az utazásról hallottam tőled, pedig nagyon szeretném tudni, hogy vagy? Egészséges vagy?

Én kezdem összeszedni magamat. Képes vagyok ezt-azt elvégezni a ház körül, és már a nyaralón gondolkodom. Kimehetnék pihenni, de félek egyedül, így még nem döntöttem, noha már átestem a kivizsgáláson. De nagy szükségem lenne rád most! És milyen jó, hogy neked én nem hiányzok

annyira!

Nálunk semmi újság. A gyerekek jól kijönnek, és ha együtt vannak, egymás sarkában járnak. Evelynnek még nincs állandó munkája, de fordít itthon, és van egy tanítványa.

Az idén megint késni fog a tavasz. Mostanáig hideg, nyirkos idő volt, sokat havazott. A tél egyszerűen iszonyú volt, aggódok a virágaim miatt. Evunya azt mondja, hogy a szilvafák kifagytak, és a körtékhez nehéz hozzáférni.

Apósod rég megérkezett, jól berendezkedett, és most nagyon örülnek. Nagyon várja, hogy haza gyere. Tudom, hogy butaság, de számolom, hány nap van még hátra az ismert időből.

Ajándékok, a kutya, nagyon jól érzi magát, és mindenben alkalmazkodott hozzánk. Meglátogatott bennünket egy gyerekkori barát, aki hivatalos ügyben érkezett egy hétre, és minden szabad napján eljött hozzánk. Sokat beszélgettünk, emlékeztünk, főleg pedig álmodoztunk. Ne okozz csalódást nekünk.

A lakás még tisztázatlan. Várunk. Általában az egész életünk egy várakozás. Így van ez, életem. A bejárónőm kilép. Most keresek újat, és nem sajnálom túlságosan. Írjál, amilyen gyakran csak lehet. A gyerekek, akik már ketten vannak, üdvözlétüket küldik, és a legjobbakat kívánják. A „fiú” borzasztóan izgul, hogy milyen benyomást tesz majd rád, mert hátha nem találod azonnal rokonszenvesnek. Csókollak, sok szerencsét és jó egészséget kívánok. De mindenekelőtt gyere vissza minél hamarabb.

Elja

A család mindig megünnepelte Abel születésnapját, még akkor is, ha nem volt otthon. „Szokás szerint gyümölcslepény és tea volt a fák alatt a születésnapodon, írta Elja Abel az egyik évben. Viszont egy másik évben nem tett említést az ünnepről, és az ezredes rákérdezett, hogyan töltötte a családjával a július másodikát. „Azt szeretném tudni, hogy ünnepeltük a születésnapodat? – felelte az asszony. – Szedres gyümölcslepényt sütöttem tejszínnel, úgy, ahogy te szereted. Ligyija [Evelyn] hozott egy palack jó rizlinget: ittunk az egészségedre és a mielőbbi találkozásra. Csak rád gondoltam azon a napon.

A június 21-én kelt levélben Elja Abel felköszöntötte a férjét. Nem tudhatta, hogy levele a férje tárgyalásán bekerül a bírósági jegyzőkönyvbe, és amerikaiak ezrei olvashatják az újságokban:

Életem!

Végre megkaptuk kis csomagodat. Minden nagyon tetszett, mint rendesen. Te mindent olyan gondosan, jól és figyelmesen csinálsz.

Köszönöm neked, én jószágom. Annak is nagyon örültünk, hogy kaptunk tőled egy levelet, amiből megtudhattuk, hogy nálad minden rendben. Kár, hogy te olyan sokáig nem kaptál tőlünk levelet. Pedig többet is küldtem. [A levelek nyilvánvaló okokból lassabban érték el Abelt. Mikrofilmre kellett másolni őket, utána futártól futárig kerültek, míg el nem jutottak a Prospect Park tárgyi postaládájába, a beton egyik részébe, valahol Bronxban.]

Előre gratulálunk a születésnapodhoz. Ne feledd, ezen a napon iszunk az egészségedre és a mielőbbi visszatérésedre, úgy, ahogy megígérted.

Kint vagyunk a nyaralóban. A kert megszenvedte ezt a zord évet. A legjobb almafákon, amelyekről tavaly olyan gazdag termést szüreteltél, még csak most feslettek ki a rügyek. A szilvák, barackok is nehezen éledeznek. Az idén keveset dolgozok a kertben és a házban. Rosszul érzem magamat, nincs erőm. Milyen szomorú, hogy a jácinthagymáknak ilyen hosszú utat kellett megtenniük, és sok kiszáradt. De azért elültettem őket, és most várom, hogy melyik él és melyik halt meg.

Mindenki nagyon szeretne már látni, hogy összecsókolhassanak. German, Ev férje, mellettem ül, és felitatja a tintapacáimat. A televízió működik. A család körülüli és bámulja, de én ritkán nézem. Nagyon fáraszt, és megfájdul tőle a fejem.

Most nincs bejárónőm, mert elutazott szabadságra. Még mindig ugyanaz. Nem szeretem, mert nagyon goromba, de nincs más.

Carrie, a kutya, akit a nővérem férjétől kaptál, még mindig megvan. [Abelék szerették az állatokat. Abel börtönévei során a család leveleiben gyakran feltűntek kutyák és macskák. Egy alkalommal az asszony azt írta: „A házunk mindig tele van állatokkal. Kellemesebbé teszik az életet, és mellelleg folytatjuk a hagyományodat.] Csodálatos jószág, olyan okos szeme van. Nagyon jól viselkedik, és természetre a mi Foltosunkra hasonlít. Ő is

várja a gazdát, és én is várom. Jó az, ha van férfi a háznál. Most sokkal jobban fáj a távolléted, főleg azért, mert emlékszel, mit ígértél, mielőtt elutaztál? [Abel talán azt ígérte a feleségének, hogy kérni fogja az áthelyezését Oroszországba, vagy esetleg a „legális hírszerzésbe, egy követségre, ahova viheti a feleségét. Elja és Rudolf Abel életük delének nagyobb részét egymástól távol töltötték. „Ha elmondanám egy idegennek – írta egyszer az asszony –, hogy férj és feleség ilyen hosszú időre elszakadhat, de így is szeretik egymást és várják a viszontlátást, nem hinne nekünk. Ilyesmi csak a regényekben van.”]

Csókollak ezerszer. Barátaink és rokonaink ugyancsak csókjaikat küldik. Sok sikert és jó egészséget kívánok! Új szakácsunk csodálatos, figyelmes és tapintatos, úgyhogy nyugodt lehetsz. Csókollak.

Elja

Az ezredes felesége a televíziójáról, a modortalan bejárónőről, a vidéki nyaralóról és a kertjéről írt, amit az egyik bulvárlap felfűjt „fényűzéssé”, A KÉM FELESÉGE DŐZSÖL MOSZKVÁBAN! cím alatt.

Az utolsó levél augusztus 20-án kelt:

Életem!

Úgy örültem, amikor hallottam, hogy végre megkaptad egy leveletem. A gratulációt azért fogtam rövidre, mert így illő, és bizonyosan nem azért, mert nem akartam írni, ezt csak te találod ki.

Még egyszer köszönöm a csomagot. Kár, hogy a jácintoknak ilyen sokat kellett utazniuk, és kettő elpusztult közben. De a többit elültettem, és már gyökeret is eresztettek. A levelek párosával nőnek, ruganyosak; hozzájuk szoktam menni, hogy veled beszéljek. Tudod, hogy ez egy élő köszöntő tőled. Jövőre már ki is nyílnak...

Most érkeztem haza egy északi üdülőhelyről, ahol egyszer már jártam. A barátainkkal mentem. Evunya nem jöhetett a munkája miatt, és féltem egyedül nekivágni. Most már jól vagyok, úgyhogy ne aggódj miattam. Vigyázz magadra és gyere hamar. Számoljuk a hónapokat, ezt tartsd észben. Most vendégünk van abból a városból, ahonnan elutaztál. Mindenki emlékszik rád, főleg az unokahúgod és a sógornőd. Búsulnak, hogy nincsen senki, akivel játsszanak, és kirakják a pasziánszot.

Ezzel véget értek Abelék családi levelei. Csend volt a tárgyalóteremben, és egy pillanatig senki se mozdult, mintha egy színpadon eresztették volna le a nehéz függönyt. Azután Tompkins a pulpitus felé fordult. – Bíró úr, a vádnak nincs több mondanivalója.

Donovan (feláll): A bíróság engedelmével a védelemnek számos indítványa van, amelyeket ezúttal szeretne megtenni. Tisztelettel javasolom, hogy az esküdszék ne legyen jelen. Az indítványok után a védelemnek nem lesz több mondanivalója.

Miután az esküdtek kivonultak, indítványoztuk a felmentést. Ugyancsak indítványoztuk, hogy a vádiratból és a jegyzőkönyvből töröljenek részeket. Egyik indítványunknak sem adtak helyet. Abel egykedvűen ült, pillája sem rebbent a keret nélküli szemüveg mögött. Ahogy a vita lezárult, eléem tolt négy megvonalazott papírlapot, „R. I. Abel megjegyzései az esetről” címmel.

Häyhänen, írta, bigámista, tolvaj, hazug és részeges, méltó „lelki testvéréhez, Rhodes őrmesterhez. Bírálta a vádat, amiért összekapcsolták őt Rhodesszal, azt mondta, ez a „küllő-elmélet: ennek az alapján nyugodtan kapcsolatba lehetne hozni Rosenbergékkel, Alger Hisszel, vagy akárkivel, akiről azt hiszik, hogy egy moszkvai „tengely” mozgatja őket.

A bizonyíték szerint neki és Häyhänennek csak „meg kellett találnia” Rhodest. Abel fölvetette, hogy valaki mást vagy egy csoportot is megbízhatták azzal, hogy vegye föl a kapcsolatot az őrmesterrel.

„A kémkedés céljai kiterjedtek. Az egyik esetben kimondottan katonai információkra irányul; a másikban nukleáris kérdésekre; ismét másokban gazdasági és technológiai adatokra, vagy a propagandára különböző politikai helyzetekben. Logikus feltételezés, hogy különböző csoportokat állítanak rá a különböző területekre, mert mindegyikhez más képesítés szükséges.”

Gúnyolta Häyhänent, aki azt vallotta, hogy ő, Abel, jó ügynökjelöltnek nevezte Rhodest, csak azért, mert katona és rokonai vannak az atomkutatás periferiáján. Azt írta, hogy „ez a feltételezés érvényes úgyszólván mindenkire, például J. Edgar Hooverre vagy a hadügyminiszterre, sőt rájuk még inkább”.

Írott összefoglalójában Abel nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a tárgyalás során egyetlen olyan bizonyítékot sem nyújtottak be, amely

bármiféle védelmi adat megszerzését vagy továbbítását támasztotta volna alá. „Ez csak feltevésben létezik, amit semmi sem igazol, és ami nem *bizonyíték*“.

Bizonyosra vettem, hogy ezt útmutatásnak írta a védőbeszédemhez. „Egészében véve ajánlatosabb a »tárgyilagos, józan« hozzáállás, érzelmi húrok nélkül – írta. – H. és Rh. esetében (mindig „H.”-t írt, sose Häyhänent) helyénvaló némi indulat. H. önmagát leplezte le, mint tehetségtelen, részeges, hazudozó és tolvaj embert. Ráadásul cseppet sem törődik a családjával a Szovjetunióban. Dezertálása egy hitvány ember minden ideológiai alapot nélkülöző gyávasága. Se hazafiság, se jellem – csak gyávaság. Rhodes ugyanaz.

„A »józan« megközelítésnél üdvös lenne valamilyen módon megértetni az esküdtekkel, hogy számukra, miután jogilag képzetlenek, ez az egyetlen logikus viselkedés.”

Október 24., csütörtök

A tárgyalóterem zsúfolásig megtelt ezen a forró napon. Örültem, hogy ennél az ügynél a szabályok szerint én tarthatom meg elsőnek a védőbeszédet. Mivel ez kizárólag az esküdteknek szólt, közelebb léptem hozzájuk.

Donovan: Tisztelt esküdtszék, tisztelt hölgyeim és uraim!

Ez a per nagy tapasztalat volt, nekem mindenképpen, de biztosra veszem, hogy önöknek is, és minden tapasztalatnak akkor ismerjük fel a jelentőségét, ha visszatekinthetünk rá.

Emlékezhetnek, hogy a tárgyalás kezdetén röviden szóltam arról, mi a lelkiismeretes esküdtek kötelessége. Elmagyaráztam, hogy az önök feladata meghatározni a tényeket, és kideríteni, hogy igazolják-e ennek az Abel nevű embernek a bűnösségét az ellene felhozott vádakban a bizonyítékok, amelyeket bemutattak a bíróság előtt – önök előtt.

Elmagyaráztam önöknek, hogy itt nem a kommunizmus, és nem Szovjet-Oroszország ül a vádlottak padján. Abban kell dönteniük, amit az előbb mondtam.

Miután megértettük, hogy ez a helyzet, önök és én vártuk, hogy láthassuk, milyen terhelő bizonyítékokat mutatnak be ez ellen az ember ellen. Most már láttuk a bizonyítékokat, láttuk és hallottuk a tanúkat. Volt alkalmunk értékelni őket; láthattuk, hogy igazat mondanak-e; láthattuk, milyen indokaik voltak az igazmondásra, vagy milyen okból próbálták előadni azt a mesét, amelyet a legjobbnak véltek arra, hogy a bőrüket mentsék.

Ennél az ügynél nagyon fontos, hogy tisztán lássák az amerikai esküdszék funkcióját. Hisszük, hogy a mi esküdtbíróságunk a valaha volt legjobb rendszer az igazság feltárására.

Miért olyan fontos az önök funkciója?

Hiszen gondolhatnák azt is: „A bíró ismeri az összes érvényes törvényt; sok éven át tanulta a bizonyítékok elemzését. Nem lenne egyszerűbb, ha az ilyen eseteket rábíznánk a jogászokra és a bírákra?”

Erre az a válaszom, hogy a polgárok Arisztotelész óta, több ezer éve nem érik be azzal, hogy rábízzák az ilyen kérdéseket a szórszálhasogató és paragrafusrágó jogászokra.

A függetlenségi háború idejének Amerikájában az értelmiséget *A föderalista* gyűjtőnevű cikksorozat kövöcsolta össe, amelyet az ország legkülönb jogászai írtak. Ám a függetlenség ügyét nem *A föderalista* adta el a népnek, hanem egy Thomas Paine nevű ember röpirata, *A józan ész*.

Ez minden, amit én kérek ebben az esetben. Míg a bíró elmagyarázza önöknek a törvényt a jog útvesztőiben, én mindössze annyit kérek, hogy a józan eszüket használják, amikor mérlegelik ezt az esetet.

Joguk van és ebben a tárgyalóteremben egyedül önöknek van joguk kimondani minden egyes pontban, hogy a vádlott bűnös-e vagy nem bűnös. Ezt a jogot ugyanebben a városban, még 1735-ben vívták ki önöknek egy Peter Zenger nevű férfi perében. Abban a perben egy Andrew Hamilton nevű kiváló ügyvéd, Peter Zenger védője, kiharcolta önöknek a jogot, hogy a törvényt és a bizonyítékokat figyelembe véve megváltoztathassák a vádakat. Most tehát csak annyit kérek, hogy tekintsék át, amit az utóbbi két hétben hallottunk, és a józan eszükre támaszkodva hozzanak ítéletet.

Először is, mi volt a vád? Az első vádpont, az egyetlen, amely

halálbüntetéssel sújtható, az összeesküvés nemzetbiztonsági adatok és atomtitkok *továbbítására*.

Most pedig felteszem a kérdést, amit még többször fel fogok tenni, amíg végigveszem az esetet: miféle bizonyítékot mutattak be önöknek nemzetbiztonsági adatokról vagy atomtitkokról?

Amikor önök és én elkezdjük ezt a tárgyalást, arra vártunk bizonyítékokat, hogy ez az ember fontos katonai titkokat, atomtitkokat és hasonlókat lopott el. Kérem most önöktől, visszatekintve az elmúlt két hétre: miféle bizonyítékokat mutattak be erről önöknek?

Az egyetlen ok, amiért ez az összeesküvés halállal büntethető, amennyiben a bíróság úgy dönt, olyan katonai vagy egyéb adatok továbbítása, amelyek ártanak az ország védelmének. Ez a vád hangzott el itt. Én csak annyit kérek, gondolkozzanak el: láttak olyan bizonyítékot, amely ezt támasztotta alá?

Most, mielőtt körüljárom önökkel ezt a bizonyítékot, szeretnék egy józan kérést intézni önökhöz. Összehasonlítanák-e gondolatban azt, amit erről az Abel nevű emberről, ennek az embernek a jelleméről megtudtak, összehasonlítanák-e azzal, amit megtudtak a két fő vádlójáról, akiket hallottak tanúskodni a perben?

Először is feltételezzük egy pillanatra – csak feltételezzük –, hogy ez az ember az, aminek a kormány mondja. Feltételezzük. Ha ez így van, akkor ez az ember a hazáját szolgálta egy rendkívül veszélyes küldetésben. Ilyen küldetésekre a mi fegyveres erőinktől csak a legbátrabb és a legokosabb embereket küldik, akiket találnak. Minden amerikai, aki fellépett a tanúk emelvényére ezen a tárgyaláson, mindazok, akik ismerték ezt az ember abban az időszakban, amikor itt élt, dicsérték a vádlottat. Hallhatták őket, hogyan tanúskodtak egymás után.

Tegnap délután azt hallhatták, milyen leveleket kapott ez az ember a családjától. Ezekből a levelekből ítélnének: én nem zavarom önöket azzal, hogy elismételjem őket. Ezekből a levelekből egy jó férj és egy jó apa képe rajzolódik ki, egy igazi családszerető emberé, mint amilyenek nálunk élnek az Egyesült Államokban.

Tehát egyrészt, feltéve, hogy mindez igaz, van egy nagyon bátor,

hazaszerető ember, aki egy rendkívül kockázatos katonai küldetésben szolgálja az országát, és aki sok éven át békésen élt közöttünk. Másrészt van az a két ember, a fővádlók, akiknek a tanúskodását hallhatták.

Häyhänen, a született hitszegő. Eredetileg úgy emlegették, mint olyasvalakit, idézem, „aki Nyugatra menekült. Ennek alapján elképzelhetnénk egy fennkölt lelket, aki végül „a szabadságot választotta és így tovább. Önök látták, ki ez. Silány ember. Hitszegő. Hazug. Tolvaj.

És hogy ki az, aki követte? Az én tudomásom szerint az egyetlen katona az amerikai történelemben, aki be is vallotta, hogy pénzért árusította ki a hazáját.

Ez a két fő terhelő tanú a vádlott ellen.

Most vizsgáljuk meg alaposabban ezt az embert, aki azt mondta, hogy a neve Reino Häyhänen. Bizonyára emlékeznek, hogy nyitóbeszédemben arra kértem önöket, nézzék meg alaposan, jól figyeljék meg azt az embert. Felhívtam rá a figyelmüket, hogy ha igaz, amit a kormány mond, ezt az embert arra képezték ki, hogy hazugságban éljen, tehát szakképzett hazug, akit Oroszország megfizetett, hogy ezt az életet élje. Hivatásos hazug. Most pedig, mint önök tudják, amit el is mondott a tanúvallomásában, most a *mi* országunkkal fizettet magának.

Az ügyész el fogja mondani önöknek, hogy a vádlotthoz hasonló emberek elítéléséhez szükség van ilyen tanúkra. Ám én arra kérem önöket, hogy ha majd mérlegelik Häyhänen tanúvallomását, sose feledkezzenek meg erről a kérdésről: valóban az igazat mondja, vagy ha nem, akkor nem egyszerűen csak hazudik, de elég nagyokat is hazudik, hogy menthesse a bőrét?

Azt mondom, azt a következtetést kellene levonniuk az önök előtt fekvő bizonyítékokból, hogy Häyhänen hazug, tolvaj, bigámista, aki, miközben azt állította, hogy titkos hírszerző akcióban vett részt...

Byers bíró: Félbe kell szakítanom, Mr. Donovan, bár nem szívesen teszem. Hogy ez az ember, akiről beszél, bigámista-e vagy sem, az a házasság felbontására vonatkozó orosz törvényektől függ, és erre a tényre nincs bizonyíték.

Donovan: Bíró úr, én próbáltam kérdezni róla a tanút, de elutasították az

indítványomat.

Byers bíró: Kérem, nincs rá bizonyíték, hogy bigámista-e.

Donovan: Ez az ember feltételezhetőleg most is együtt él finn hölgyével, akit a kettes számú feleségnek neveztem, amire bíró úr azt mondta, hogy számszerűen pontos!

Mármost ami azt illeti, hogy mit csinált ez az ember Amerikában, keresztkérdésünk egyenlő volt azzal, amit az orvosok biopsziának neveznek, amikor eltávolítanak a testből egy kis darab szövetet, és megvizsgálják, mutatja-e olyan betegség jeleit, amely megfertőzné az összes szomszédos szövetet. Ehhez kiemeltünk egy darabkát Häyhänen életéből, amelyet közöttünk, Newarkban élt le, 1953 augusztusától 1954 decemberéig. Nyomoztam utána odaát New Jersey államban, majd pedig amikor a tanúk padjában állt, kikérdeztem róla.

Abban bizonyára egyetértünk a beszámoló alapján, amit végül sikerült kicsikarni ebből az emberből – abból önöknek is arra a következtetésre kellett jutniuk, hogyha ezt az embert kémkedni küldték hozzánk, akkor elkövette az összes hibát, amit ilyenkor lehet.

A kémkedés akkor sikeres, ha a kém arctalanul elvegyül a tömegben. Nem kelt feltűnést. Ez az ember mindent elkövetett, hogy odafigyeljenek rá.

Tanúsította, hogy azért bérelte ki azt az üzletet, mert fényképész műtermet akart nyitni. Egy évet élt ott, és nemhogy nem nyitott műtermet, de lefóliázta az ablakokat. Hallhatták, ő maga vallotta, hogy ott élt ezzel a finn hölgygel, itta literszám a vodkát, és legalább egyszer kihívták hozzájuk a mentőt és a rendőrséget, mert „csak két” szoba úszott a vérben.

Ami a finn hölgyet illeti, hallották, amikor megkérdeztem tőle, emlékszik-e az incidensre a szomszéd pékségben, amikor vásárolt egy vekni kenyeret, azután földhöz vágta, és megparancsolta a nőnek, hogy szedje fel. Hallották, mit válaszolt. Nem is emlékezett erre az esetre.

Külön rákérdeztem: „Tagadja, hogy megtörtént?”

Nem tagadta. Egyszer sem tagadta.

Én mondom önöknek, a keresztkérdésből arra kell következtetnünk, hogy az incidens megtörtént, de ez az ember vagy hazudott, és köntörfalazni

próbált önök előtt a tanúk padjában, vagy olyan részeg volt az esetről, hogy ma már nem is emlékszik, megtörtént-e egyáltalán. Mi más létezhet ezen a két következtetésen kívül?

És erről az emberről, aki ilyen életet él, erről kellene önöknek és nekem elhinnünk, hogy az orosz polgári hírszerzés alezredese.

Egyszer, amikor a finn hölgy került szóba, Häyhänen, noha bevallotta, hogy felesége és fia van otthon Oroszországban, olyasmit mondott, hogy a finn hölgy csak a „legendája” része volt. A tárgyalás kezdetén azt gondoltam, egyszerűen fél visszatérni Oroszországba. Mire végzett a tanúskodással, az volt a benyomásom, hogy jobban fél visszamenni a feleségéhez.

Ha vesszük ezt a szánalmas jellemet és ezt a silány életet, óhatatlanul felmerül a kérdés: igaz egyáltalán a mese, amelyet előadott?

Valamilyen okból jött ide. Ezt tudjuk. Továbbá különféle fantáziadús módszerekkel létesített kapcsolatot valaki mással. Azt mondta, időnként ezekben a tárgyi postaládákban, üreges csavarokkal és hasonlókkal üzent a vádlottnak. Egy perccel később azt vallotta, azt mondta önöknek, hogy hetente találkozott a vádlottal, és többórás autóutakra mentek. Ha minden héten találkoztak és együtt autóztak, mi szükség volt erre a színpadias, gyerekes összeköttetésre? Abellel fenntartott kapcsolatát nem számítva ez az összes szerkezet, amelyeket a tanúvallomásában említett, arra volt jó, hogy érintkezzen egy névtelen, arctalan csoporttal, amelyet csak úgy írt le, hogy „hivatalos szovjet személyiségek”. Sose azonosította őket se névvel, se rangfokozattal, egyáltalán semmivel.

Mint tudják, ezt az embert végigvezették, a szó szoros értelmében vezették a sok száz oldalra rúgó tanúvallomásokon, amelyek mind az ő tevékenységéről szóltak. Előadott egy történetet, amelyre, azt hiszem, joggal mondhatom, hogy jól betanították. Kétszer kérdezték meg tőle: „Miért jött Amerikába? „Azért jöttem Amerikába, hogy segítsek Marknak kémkedni. Egy másik helyen megkérdezik: „Miféle információt próbált megszerezni? Ő pedig azt válaszolja, de szó szerint úgy, mintha a törvénykönyvből olvasná ki a vonatkozó paragrafust: „Nemzetbiztonsági információt az Egyesült Államokról.

Ezt a két gyenge szálát a létező leggyatrább tanútól, akit oda lehetett állítani az emelvényre, ezt a két vékony szálát kivéve az ügyben nem merült

föl semmiféle bizonyíték, aminek köze lett volna a nemzetbiztonsághoz vagy az atomtitkokhoz. Ebben az ügyben nincs ilyen bizonyíték. Önöktől mégis azt kérik, hogy ennek a bizonyítéknak az alapján küldjenek egy embert a lehetséges halálba. A kutyát is egyedül akkor ölnék meg, ha bebizonyosodna, hogy veszett.

Hadd tekintsek át néhány dolgot, amelyeket állítása szerint ez a Häyhänen nevű ember tett ennek az összeesküvésnek az előmozdítására!

Elutazott Coloradóba, hogy megtaláljon valakit, akivel a mai napig nem is találkozott; lement Atlantic Citybe, hogy találkozzon egy másikkal, de nem is találkozott vele; fölment a massachusettsi Quincybe, hogy felkutasson egy újabb embert, és mind a mai napig nem biztos benne, hogy valóban azt találta meg, akit keresett; azt mondja, azt az utasítást kapta, hogy nyisson álcázásnak egy fotósboltot, de a mai napig nem nyitotta meg; utasították, hogy tanulja meg a morzeábécét, de a mai napig nem tanulta meg.

Mire végigmondta a történetét – azt sem hagyva ki, hogy pénzt adtak neki, amelyet továbbítania kellett volna egy Mrs. Sobell nevű asszonynak, ám ő sose találkozott vele, a pénzt pedig zsebre vágta – én csak arra a híres gyerekkönyvre tudtam gondolni, aminek az a címe: *Hol jártál? Kint. Mit csináltál? Semmit.*

Ha ez az ember kém volt, a történelem kétségtelenül úgy fogja számon tartani, mint a világ legügyetlenebb, legszerencsétlenebb, legtehetségtlenebb kémjét, akit egy ország valaha is megbízott egy küldetéssel. Egyszerűen hihetetlen ez a história, nekünk mégis el kell hinnünk, hogy ez itt az orosz katonai hírszerzés alezredese, akit azért küldtek ide, hogy megszerezze országunk védelmének legféltettebb titkait.

Ez a szerencsétlen az örvezetőségig nem jutna el az amerikai hadseregben.

Nem akarom erre a tanúvallomásra pazarolni az időt, amely, mint mondtam, abszolúte semmit sem bizonyított az egyes vádpontból, inkább azt szeretném az önök eszébe juttatni, hogy mi volt ennek az embernek a legnevezetesebb bizonyítéka. Ez az ember elmondta az igazat, méghozzá az elmúlt hat hónap során, az FBI-nak.

Emlékeznek, hogy utoljára azt kérdeztem tőle: tett-e vallomást 1957.

május végén és június elején az FBI-nak. Azt felelte, hogy igen, tett. Azt felelte, hogy egy szállodai szobában történt, itt, New Yorkban.

Engedjék meg, hogy még egyszer felolvassam, és jól jegyezzék meg, hogy ez a vádhatóság dokumentuma. Hadd olvassam fel önöknek, mit mondott az FBI-nak ez az ember:

„1949 júliusától 1952 októberéig Finnországban laktam és dolgoztam. Itt megkaptam az amerikai útleveletem, és 1952 októberében érkeztem New Yorkba. Külföldi tartózkodásom alatt nem vettem részt kémtevékenységben és nem kaptam semmiféle kémkedésre vonatkozó vagy titkos információt senkitől, sem Finnországban, sem az Amerikai Egyesült Államokban.”

Ezt mondta ez az ember az FBI-nak, és ennek a tanúvallomásnak az alapján kellene önöknek elmarasztalniuk a vádlottat egy főbenjáró bűnben.

Ez nevetséges. Észrevették, hogy a kormány sosem kérdezett rá erre az állításra? Ez az állítás a mai napig benne van Häyhänen tanúvallomásában. Hiszen ez minden alól felmenti a vádlottat, és ezt még csak el se magyarázták önöknek!

És mi van a bizonyíték többi részével?

Színre lép Rhodes őrmester. Láthatták, milyen típus: züllött, részeges, aki elárulja a hazáját. Alig van rá szó, hogy meddig süllyedt.

Jusson eszükbe, Rhodes azt mondta, hogy sose találkozott Häyhänennel, sose hallott róla. Sohasem találkozott ezzel az emberrel [a vádlottra mutat], sose hallott róla. Sose hallott egyetlen összeesküvőről sem, akiket a vádiratban megneveznek. Holott részletesen leírta moszkvai életét és azt, ahogyan elárult bennünket pénzért. Hogy mi köze ennek ehhez a vádlotthoz? Ezek az események Moszkvában történtek, két évvel azelőtt, hogy Abel elküldte Häyhänent egy Rhodes nevű ember felkutatására. Akkor hogyan kapcsolódnak ezek az események a vádlotthoz? A válasz: sehogyan.

Önöktől azt várják, hogy ilyen bizonyítékok alapján ítélik el ezt az embert. Ilyen bizonyítékok miatt küldenék talán a halálba.

Hol a bizonyíték az ország biztonságát fenyegető adatokra, az atomtitkokra? Ha van ilyen bizonyíték, azt nem mutatták be önöknek. Ha eljárást kezdeményeztek miatta, arról nem tájékoztatták önöket, így ennek az ügynek és az itt bemutatott bizonyítékoknak az alapján kell döntenüök.

Ilyen bizonyítékok alapján legfeljebb nem bűnrészesnek lehetne nyilvánítani a vádlottat, hiszen sosem találkozott egyik emberrel sem.

Nagyon fontos megérteniük, hogy nem szolgálják a hazájukat és nem harcolnak a kommunizmus ellen, ha elégtelen bizonyíték alapján ítélnék el egy embert. Egyedül akkor szolgálják a hazájukat és harcolnak a kommunizmus ellen, ha lelkiismeretes és igazságos ítéletet hoznak.

Annyit mondok önöknek, hogy ha egyszer lezárul ez az ügy, és továbbra is békében akarnak élni önmagukkal és a szomszédjaikkal, akkor hallgatniuk kell a lelkiismeretükre, hogy igazságosan ítéljenek.

Önök talán különösnek találják, hogy az Egyesült Államok védelmet biztosít egy ilyen embernek. Ennek az ügynek egy korábbi szakaszában azt nyilatkoztam a Latham Szállóban történt házkutatásról és lefoglalásról:

Abelt, aki törvényellenesen tartózkodik nálunk, azzal a főbenjáró bűnnel vádolják, hogy a Szovjetunió javára kémkedett. Fonák dolognak tűnhet, hogy alkotmányunk védelmet biztosít egy ilyen embernek. Azok, akik nem gondolkoznak, olyan nagylelkűségnek láthatják Amerika feltétlen ragaszkodását a szabad társadalom elveihez, aminek csak önpusztítás lehet a vége. Ám a mi elveinket az ország történelmébe és törvényébe vették. Ha a szabad világ nem marad hű a saját erkölcsi kódexéhez, nem lehet olyan társadalom, amilyenné mások vágynak lenni.

Kérem önöket, emlékezzenek erre, mialatt ítéletüket mérlegelik, és kérem, tanácskozzák meg a lelkiismeretükkel, hogy kimondható-e minden észszerű kétséget kizáróan ennek az embernek a bűnössége az ellene felhozott vádakban. Kérem önöket, hogy miközben hallgatják az ügyészt, miközben hallják a vádakot a bíró úrtól, és végül miközben megvitatják ezt a dolgot, tegyenek fel maguknak egy utolsó kérdést: hol van az az információ, ami ártott az Egyesült Államok biztonságának?

Hölgyeim és uraim, ha az a magasabb szempont vezeti önöket az ítélezésben, hogy tiszta lelkiismerettel hagyhassák el a bíróságot, akkor bizonyosan tudom, hogy az egyes és a kettes vádpontban az lesz az ítéletük: nem bűnös.

Köszönöm.

Mi a védelem asztalánál nem tudhattuk, amit egy író később fedezett föl,

hogy a tárgyalás során az egyik esküdt lelkiismeretesen berajzolt a jegyzetfüzetébe egy fekete pontot, valahányszor a közvádoló bevitt egy gólt, és egy pirosat, ha ésszerű kétség merült fel. Azt meg honnan tudhattuk volna, hogy néhány esküdtnak nem tetszett Abel firkálása? „Olyan volt, mintha ott se lenne, mintha elvonult volna a saját külön világába”, jegyezte meg az egyik.

Tompkins: Tisztelt bíróság, tisztelt esküdtszék! Mielőtt megtartom vádbeszédemet, szeretném megköszönni türelmüket és udvariasságukat, amelyet mindkét fél iránt tanúsítottak. Volt néhány erőt próbáló napunk, amit olyan béketűréssel viseltek, hogy azért nem lehetek elég hálás.

Nyitóbeszédemben tettem önöknek egy ünnepélyes ígéretet, miszerint a kormány elkövet mindent, hogy biztosítsa a vádlottnak a tisztességes tárgyalást, és azt hiszem, ennek megfelelően viselkedtünk; továbbá rámutattam, hogy a kormánynak nem egyszerűen a győzelem a célja, hanem egy ennél sokkal fontosabb dolog: az igazságtétel.

Beszédemben gyakran hallják majd a „vitathatatlan és a „cáfolhatatlan szavakat, mert azok között a fontos tények között, amelyeket a kormány önök elé tárt, egyről sem tudok, amelyet megcáfoltak volna, vagy meg akartak volna cáfolni.

Rövid időre már szóba került a büntetés, amelyről kikérték a véleményüket, mielőtt önöket feleskették volna. Mindegyikük azt mondta, hogy a bizonyíték alapján képes lesz dönteni az ügyről, tekintet nélkül a büntetésre. A büntetés nem a védő dolga, és nem a kormányé, egyedül és kizárólag a bíró úrra tartozik.

Csak nagyon röviden akarok szólni az összeesküvésről. Nyitóbeszédemben annyit mondtam, hogy az összeesküvés nem más, mint bűnszövetkezet, amelynek célja valamilyen bűncselekmény elkövetése, és nem számít, ha félresikerül vagy a leleplezés pillanatában még nem valósult meg a bűncselekmény.

Más szavakkal nem hagyhatjuk ölbe tett kézzel, hogy kikémleljék a titkainkat. Nem vagyunk tehetetlenek. Közbeavatkozhatunk. Megakadályozhatjuk a bűn végrehajtását.

Most röviden szólni akarok Reino Häyhänenről, akit korábban

szakképzett hazugnak neveztek. Nyitóbeszédemben megmondtam, hogy számíthatnak az ilyen támadásra, és meg is kapták. „Kitanult hazug, hivatásos hazug. Arra képezték ki, hogy hazudjon.” Ugyanazt a kiképzést kapta, mint a vádlott, csak nála rövidebb időt töltött az NKVD-nél.

Häyhänen a „képzett hazug”, míg a vádlott egy bátor hazafi, aki országát szolgálja egy kockázatos küldetésben. Higgyék el, meg is teszünk mindent, hogy ez a küldetés minél kockázatosabb legyen. Szerető családapa, szép életet él. Családjának, mint a feleség leveleiből hallhatták, valóban szép élete van Moszkvában, nyaralóval és személyzettel.

Reino Häyhänen megjelent, tanúskodott, átesett a keresztkérdéseken – négy nap kikérdezés és keresztkérdés! A védelem azt javasolta, hogy figyeljék meg a viselkedését, és nagyon remélem, hogy meg is figyelték. Nagyon remélem, hogy megfigyelték, milyen készségesen válaszolt a kérdésekre, akkor is, ha személyes természetűek voltak, amelyek rossz fényt vetettek rá, a szokásaira. Készségesen bevallotta, hogy ivott. Készségesen bevallotta, hogy elvette Mrs. Sobell ötezer dollárját, amit senki sem helyesel.

Ám nem emlékszem, hogy beismerte volna azt a nagyon fontos tényt, amely kétségtelenül befolyásolta volna a szavahihetőségét: azt, hogy földhöz vágott egy vekni kenyeret egy pékségben.

Häyhänen a vád kérésére bevallotta, hogy azért jött az Egyesült Államokba, mert katonai és atomtitkokat akart megszerezni. Mármost az előbb felolvastak egy vallomást, amelyben azt mondta – alá is írta, ő maga írta, kétség nem fér hozzá – hogy nem kémkedett sem Finnországban, sem az Egyesült Államokban, és ezt a kijelentést a továbbiakban senki sem vitatta.

Miután ezt a vallomást felolvasták, a tárgyalás jegyzőkönyvében ez olvasható:

„*Kérdés:* Mr. Häyhänen, miért küldték az Egyesült Államokba?”

Most némi heves tiltakozás következik, de végül megengedik a tanúnak, hogy válaszoljon:

„*Felelet:* Azért küldtek az Egyesült Államokba, hogy Mark asszisztense legyek kémkedés munkában.”

Häyhänen, aki 1952-ben érkezett ide, jól képzett, gyakorlott kém volt. Tizenhárom év tapasztalatot szerzett fegyverhasználatban, figyelésben,

mindenféle technikában, mikropontok készítésében, eszközhasználatban, tanult angolul, megtanulta, hogyan használja a rádiót, a tárgyi postaládákat, a hamis okmányokat.

Tanúsította, hogy 1954-ben találkozott a vádlottal, és azt követően különböző feladatokat hajtott végre a vádlott megbízásából. Beszért arról, hogy elsőnek egy Roy Rhodes nevű katonát kellett megtalálnia Red Bankben. Az előbb kijelentették, hogy Roy Rhodes hitelteleníti Häyhänt. Roy Rhodes nem tett semmi ilyet. Roy Rhodes tanúsította, hogy nem ismerte Häyhänt. Tanúsította, hogy nem ismerte Abelt. El is hiszem, hogy ez igaz. Csakhogy nézzük most a másik irányból. Abel ugyanúgy tudott Roy Rhodesról, mint Häyhänen.

A kormánynak kötelessége bizonyítani, hogy a vádesküdszék vádjai igazak. Nem vagyunk büszkék Roy Rhodesra. Senki sem lehet büszke rá.

Hallották a tanúvallomását. Nem tagadja, hogy kém. Mi egyszerűen azért vonultattuk fel Roy Rhodest, hogy hitelesítse a Quebec-üzenetet. Kijelenthetem, hogy tanúvallomása egybeesett a Quebec-üzenetben foglalt adatokkal, olyan adatokkal, amelyeket saját bevallása szerint Roy Rhodes adott át az orosz hivatalos személyeknek Moszkvában.

A vád a kikérdezés során megállapította, hogy moszkvai tartózkodása alatt Roy Rhodes adatokkal látta el az orosz kormányt. A vád megállapította, hogy Roy Rhodes fizetést kapott ezekért az adatokért, és azt hiszem, a keresztkérdezés csak arra szolgált, hogy ezt még jobban megerősítse.

Más szavakkal azt gondolom, hogy a védelem csak egy eleve hiteltelenné tett tanút hiteltelenített tovább, már amennyiben ez lehetséges volt Rhodes tanúskodása után. Lényeg, hogy egyszer sem cáfolták a tanúvallomásában elmondott tényeket az oroszoknak átadott információkról.

A vád azért vonultatta fel Roy Rhodest, hogy arcot adjon a Quebec-üzenetnek, megmutassa, hogy az üzenet tárgya él. Ne tévesszék szem elől ezt a tényt. Ha Rhodes nem lett volna jellemtelen, aki hajlandó elárulni a hazáját, akkor nem lett volna alkalmas rá, hogy a szovjet kormány felhasználja ebben az összeesküvésben, és az összeesküvők sem próbálták volna megkeresni. Abelnek nem tisztességes állampolgárok kellettek, hanem a Roy Rhodesok, ugyanis tisztességes állampolgárokat nem használhat egy szovjet összeesküvés, ám egy kompromittált őrmester, aki már máskor is ellátta

adatokkal a szovjeteket, nagyon nagy segítség lehet.

Ha figyelembe veszik, mit mondott senki által kétségbe nem vont vallomásaiban az adatokról, amelyeket továbbított a szovjeteknek a fegyveres erők tagjairól, a külügyminisztérium munkatársairól, akkor felmérhetik bűnének súlyát, ugyanakkor láthatják, milyen fontos lehetett a szovjeteknek itt az Egyesült Államokban.

Ha alkalmat kínálnak egy szovjet ügynöknek, hogy megismerhesse a fegyveres erők bármely tagjának – legyen az sorállományú vagy tábournok – a szokásait, a kiképzését, a hátterét és a meggyőződését, higgyék el nekem, hogy nagyon szép starttal ajándékozzák meg. Ha katonai adatokat akarok szerezni, ha nemzetvédelmünkéről akarok informálódni, nem képzelhetek el ígéretesebb indulást, mint beszervezni Quebecet, aki megtanult kódolni, és titkosított üzenetekben tájékoztatta az oroszokat. Azt se feledjék el, hogy mint arra a Quebec-üzenetben céloznak, az oroszok azt hitték, hogy Rhodes bátyja egy atomerőműben dolgozik.

Szeretnék beszélni egy kicsit a Prospect Parkban talált üreges csavarról, mert azt gondolom, hogy igazolja Reino Häyhänen vallomását. Emlékezzenek, az FBI kiszállt a Prospect Parkba, feltörte a postaládán a betonozást, és megtalálta a csavart. Hallották az FBI-ügynököt a washingtoni laboratóriumból: tanúvallomásaiban azt mondta, hogy amikor felnyitotta a csavart, egy üzenet volt benne, egy gépelt üzenet.

Ezzel elérkeztünk ennek az ügynök az egyik legfontosabb tárgyi bizonyítékához, ehhez az írógéphez. Ki mondta, hogy Abelé volt az írógép? Ki tanúsította? Nem hiszem, hogy a védelem most panasszal élhetne. Egy olyan tanú volt, aki elismeréssel nyilatkozott a vádlott jelleméről! Azt vallotta, hogy Abeltől kapta az írógépet – meg is mondta a sorozatszámát –, és továbbadta az FBI-nak.

Továbbá hallották Mr. Webbet, Webb ügynököt, aki tanúvallomásban ismertette az írógép jellegzetességeit.

És mit gondolnak, ki használta a Prospect Park „tárgyi postaládáját” az üzenetek továbbítására? A vádlott használta! Hallhatták Webb tanúskodását: az üzenetet, amelyet a Prospect Parkból előkerült csavarba rejtettek, a vádlott gépén írták!

Ugye, emlékeznek egy kis újságosra, egy tizenhét éves kis újságkihordóra, egy vörös hajú, szeplős kölyökre? Ő tanúsította, hogy kapott egy ötcentest, amit elejtett, és az kinyílt.

Ilyen trükkös ötcentesek mindenfelé kaphatók, csak az a különbség, hogy ezekben a mindenfelé kapható ötcentesekben nincsen mikrofilm. A fiú, miután az érme kettényílt, és ő meglátta, mi van benne, haladéktalanul és nagyon éberén átadta egy brooklyni rendőrnnyomozónak, aki viszont továbbította az FBI-nak. Ne feledjék, Jimmy 1953 júniusában találta ezt az aprópénzt. A decemberben kelt üzenet valakinek a szerencsés megérkezéséhez gratulált. Emlékezzenek, Häyhänen 1952 októberében érkezett ide. Ennek az ötcentesnek nem volt köze Häyhänenhez, sose volt önála, sőt épp hogy nagyon is igazolja az általa mondottak igazságát...

Miután Häyhänenből ekkora kázust csaptak, szeretnék beszélni arról a független igazolásról, amit megígértünk önöknek – Häyhänen tanúvallomásának független igazolásáról.

Tanúvallomásának lényegét nem cáfolták, nem vitatták, nem kifogásolták. A keresztkérdés a tanú magánéletére irányult. Nem kérdezték a postaládákról. Nem kérdezték, mikről beszélgetett a vádlottal. Nem kérdezték egyetlen feladatáról sem. Ami az én szememben nagyon fontos.

Mi van azokkal a tárgyakkal, amelyekről Häyhänen nem tudott semmit, amelyekhez semmi köze sem lehetett, amelyek vádolhatják a terheltet? Nézzék csak meg őket. Ezek a Fulton Street 252. szám alatti tárolóból származnak: egy csavar, egy mandzsettagomb, üreges mandzsettagomb, és Häyhänen még csak nem is látta, nem is tudta, hogy létezik. Ez is a vádlott kamrájában volt: nyakkendőcsíptető, üreges nyakkendőcsíptető. Még egy csavar, egy üreges elem, nem olyan, mint amilyet a cserkészek használnak. Kétlem, hogy kereskedelmi forgalomban kapható lenne. Azt hiszem, nyugodtan kijelenthetem, hogy nincs az esküdtbíróságban egy férfi sem, aki valaha is látott volna ilyen nyakkendőcsíptetőt. Biztos vagyok benne, hogy nincs asszony, aki valaha is ilyet vásárolt volna a férjének, nem azt a fajtát, ami nyitható. Ezeket a tárgyakat, akárcsak az aprópénzt, úgy emlegették, mint játékszereket. Játékszereket. Nem hiszem, hogy ezekkel a tárgyakkal bárki eljátszódozhatna szórakozásból. Ezek nem szórakozásra valók. Hölgyeim és uraim, ezek a rombolás eszközei, a mi hazánk lerombolásának eszközei, mert

az a célja ennek az összeesküvésnek. Még hogy játékszerek! A pusztítás eszközei, higgyék el nekem!

Beszéljünk most egy kicsit a vádlott viselkedéséről. Én nem ismerek senkit, aki Rudolf Abelnek ismerte volna. Ismerték Goldfusnak, ismerték Marknak, ismerték Martin Collinsnak. A bérlők közül, akik dicsérték a jó tulajdonságait, senki sem ismerte Rudolf Abelnek. Azt hiszem, viselkedése nagy jóakarattal titkolózónak írható le. Ennek a viselkedésnek a célja a félrevezetés, jellemző rá a szakmabeli, a magasan képzett hírszerző agyafúrtsága. Ez a mesterkém, a vérbeli profi viselkedése. Jól jegyezzék meg, ez az ember ezt választotta hivatásul, és ismeri ennek a játéknak a szabályait, mint ahogy ismeri őket a családja is, beleértve a felnőtt lányát. Nem tarthat igényt semmiféle együttérzésre.

Meleg napunk van, és én biztosra veszem, hogy az esküdtszék bölcs belátással és józan mérlegeléssel nagyon gyorsan eredményre juthat, így csak annyit mondok önöknek: pályám során még sose találkoztam olyan egyértelmű helyzettel és cáfolhatatlan bizonyossággal, mint ebben az ügyben.

Csak annyit mondok, hogy ez egy komoly ügy. Ez egy súlyos bűn. Ez a bűn a létezésünk, és a létezésünk által a szabad világ, sőt a civilizáció ellen irányul, főleg ha azt nézzük, milyen időket élünk. Ezt mondom, és nem hiszem, hogy valaha is mondtam volna valamit ennél őszintébben vagy komolyabban: meggyőződése, hogy a kormány bizonyította az álláspontját, nemcsak minden észszerű kétséget, de minden lehetséges kétséget kizáróan. Meg vagyok győződve róla, hogy önök bölcs józansággal képesek lesznek mérlegelni a kormány által felvonultatott tanúk szavainak igazát. Biztosra veszem, hogy önök képesek lesznek úgy elemezni ennek az ügynek a tényeit, mint az összeesküvés bűnének a következményét, és a bíró útmutatásával helyes eredményre jutnak. Nem hangsúlyozhatom elég gyakran és eléggé erélyesen: a bűn attól még bűn marad, ha nem sikerül végbeinni. Hiszem, hogy a társadalomnak és az államnak joga van védekezni, ha lelepleznek egy készülő törvénysértést. Nem vagyunk tehetetlenek. Nem kell kivárnunk a holttestet, hogy keresni kezdjük a bűnözőt. Léphetünk, amint igazolást nyert a törvénysértés, jelen esetben az összeesküvés, a bűnszervezet, a bűnszövetség, és megkísérelték elkövetni a bűncselekményt.

Befejezésül szeretném megismételni, mennyire hálásak vagyunk

önöknek az előzékenységükért és a figyelmükért, amelyet ennek a nagyon fontos ügynek szenteltek. Feltétlenül meg vagyok győződve róla, hogy miután megvitattak és fontolóra vettek mindent, bűnösnek fogják találni ezt a vádlottat, olyan bűnösnek, amilyennek a vádesküdtszék találta, bűnösnek fogják találni a bizonyítékok hatására, amelyeket a vádhatóság cáfolhatatlan igazolással támasztott alá.

Köszönöm.

A vádbeszéd ötvenegy percig tartott. Válaszul a washingtoni nyomásra Tompkins rengeteg erőt és időt fordított erre a legfontosabb ügyre. Megjegyzései kidolgozottak voltak, előadásmódja energikus.

Az ügy ettől kezdve a tárgyalásvezető bíró hatáskörébe tartozott.

Byers bíró: Tisztelt esküdtszék! Részben meg akarjuk kímélni önöket attól, hogy ma délután kelljen meghallgatniuk egy rekedt hangú eligazítást, részben a bíróság időt akar, hogy alaposabban áttanulmányozhassa a jegyzőkönyvet, ezért holnap délelőtt fél tizenegykor hirdetünk ítéletet. Jó éjszakát.

A brooklyni parkban a bíróság mellett még mindig meleg, derűs délután volt, sokan ültek a padokon. A Fulton Street 252. szám alatt Levine és Silverman neve eltűnt az előtér megviselt névjegyzékéről. A közérdeklődés elűzte az ártatlan művészeket. Abel visszakerült a rabszállító kocsiba, amely döcögve vitte a szövetségi börtön felé a West Streeten. Ott kell kibőjtölnie a tárgyalás tizenegyedik és egyben utolsó éjszakáját az ítélethirdetés előtt.

Eközben egy esküdt utazott a földalattin, és a széksorok közti folyosón átlesve beleolvasott ismeretlen szomszédja újságjának főcímeibe. – Úgy gondolom, mindkét jogász a legjobbat hozta ki abból, amiből dolgoznia kellett – mondja majd később egy riporternek. – De hát ez nem a Perry Mason-sorozat. Egy szóra se emlékszem abból, ami elhangzott, de hát ez így természetes, nem? A szó elszáll, csak a benyomás marad. Bűnös vagy ártatlan?

Október 25., péntek

AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK VS. RUDOLF IVANOVICS
ABEL ÉS MÁSOK

BYERS JÁRÁSBÍRÓ

BÜNTETŐÜGY

A kis fekete-fehér hirdetőtábla a tárgyalóterem ajtaján mindent elmondott. Büntetőügy volt, amelyben Byers bíró ítél. Egy pillanatig sem volt más, és a résztvevők egy pillanatra sem tévesztették szem elől ezt a tényt.

Sem az ügy kivételes volta, sem a vádlott szovjet kém nemzetközi jelentősége, sem a feszült nemzetközi helyzet, sem az amerikai szabadság túlbuzgó, önjelölt őreinek nyomása nem befolyásolta azt, ami a tárgyalóterem nehéz tölgyfa ajtaján belül történt.

„Az eset robbanékonyságához képest feltűnő nyugalom uralkodott a tárgyalóteremben, ahonnan hiányzott mindennemű indulatoskodás”, írta egy francia riporter, míg a *Christian Science Monitor* egyik külföldi tudósítója ezt mondta:

„Annak, akit nem a »tisztességes tárgyalás« angol-amerikai szellemében neveltek, a tárgyalás bebizonyította ennek a rendszernek az érettségét, és a képességét arra, hogy a saját feltételei szerint kezelje annak a rendszernek a képviselőit is, amely őt akarja elpusztítani.”

A szigorú, parancsoló Mortimer W. Byers tárgyalóterme az igazságszolgáltatás fóruma volt. A bíró szabta meg ennek a tárgyalásnak az ütemét. Minden tekintet őrajta függött, az esküdtek is felé fordultak, hogy felnézhessenek rá.

Byers bíró: Tisztelt esküdtszék, eljött az idő, hogy önök vegyék át ezt az ügyet. Kétségtelenül úgy érzik, hogy sokat tudnak róla, talán jobban is szeretnék, ha semmit sem kellene hallaniuk a bírótól. Nemcsak önöknek, de nekem is ez a véleményem, de nem tehetjük azt, amit szeretnénk. Nekem kötelességem az eligazítás, a maguk kötelessége az, hogy meghallgassák.

Tudniuk kell, hogy ebben az ügyben három törvényes rendelkezés van, amelyekről tájékoztatni kell önöket, mert a vádirat három különböző összeesküvést sorol fel.

A jegyzők mesélték, hogy Byers bíró innen négy és fél kilométerre lakik; minden reggel gyalog jár be a bíróságra, és este is gyalog megy haza. Nyolcvanéves volt, a legidősebb bírója a Keleti Kerületnek, mégis egyenesen tartotta magát, miközben megmagyarázta a vádat az esküdteknek. Ez egy mára csaknem teljesen letűnt hagyomány, amely a sok száz évvel korábbi

angol bíróságokra vezeti vissza eredetét. Ám Byers bírónak presztízskérdést jelentett, akárcsak a jegyzetei. Nem felolvasta az előre megírt szöveget, hanem előadta, úgy, hogy mindössze néhány odavetett jegyzet hevert előtte.

A bíró felolvasott az esküdteknek az Egyesült Államok törvénykönyvéből, részleteket olvasott fel a vádindítványból, majd értelmezni kezdte azt a felolvasottakat.

Byers bíró: Azt mondják, az összeesküvés azoknak az agyában születik meg, akik részt vesznek benne. Lényegében egyezés, de nem olyan hivatalos egyezés, mint amilyennel egy közönséges adásvételi szerződésben találkozunk.

Sose hallottam még olyan összeesküvésről, amelyet írásos megegyezés alapján szöttek volna. Az összeesküvés szükségszerűen titkos és illegális. Mivel ilyen természetű, csak azzal bizonyíthatjuk a létezését, ha megfigyeljük a vélelmezett összeesküvők viselkedését. Mint tudják, egyelőre még nem találtuk ki azt az eszközt, amellyel belenézhetünk az emberi agyba.

Egyetlen módon határozhatjuk meg, mi történik az agyban: ha megfigyeljük a vizsgálat alá vetett személy viselkedését, néha a szavait. Tehát ha meg akarunk bizonyosodni róla, hogy létezik-e az összeesküvés, mint egy közös cél vagy egyezés eredménye, megvizsgáljuk azoknak a viselkedését, akikről úgy gondoljuk, hogy együtt járnak el a közös megegyezés értelmében.

A pusztán egyezés azért nem jelent büntetőjogi felelősséget, mert az emberek összeesküvést szöhetnek arra, hogy megszegik a törvényt, de aztán elveszíthetik a bátorságukat. Meggondolhatják magukat, felhagyhatnak az eredeti tervvel. Tehát a törvénynek, hogy büntethesse az összeesküvést, bizonyítékra van szüksége, és nemcsak arról, hogy létezik az összeesküvés, de arról is, hogy egy vagy több összeesküvő egy vagy több lépést tett céljuk vagy tervük megvalósításáért.

Ezzel kapcsolatban elmondhatom, hogy a terv megvalósítására tett lépések egyik válfaját jelentik a megkezdett bűncselekmények. Nem minden megkezdett bűncselekményt kell bizonyítani; legalább egyet vagy kettőt igen, de a teljes terv, az összes kísérlet nem okvetlenül igényel bizonyítást.

Egy másik dolgot is el kell magyarázni ezzel a fajta bűncselekménnyel

kapcsolatban. A törvénysértés akkor valósul meg, ha az előírt módon bebizonyítható a résztvevők egyetértése és az, hogy egy vagy több lépést tettek egyezségük megvalósítására. Lehet, hogy az összeesküvés nem éri el a célját, ám a törvénysértés megvalósult, ha bizonyítást nyertek a fenti feltételek.

A bíró egyszerű példával szemléltette a mondanivalóját, figyelmeztetve, hogy ennek nincsen köze az esküdszék előtti ügghöz: három ember kiterveli, hogy felrobbantják a bíróságot. Az első dinamitot vásárol, a második kerít egy acélfúrót, a harmadik akkumulátort vásárol. De a dinamit elázik, az akkumulátor selejtes, és a harmadik tettestárs eltöri a lábát.

Byers bíró: Ám a terv kiderült, a három emberről bebizonyították, hogy mindnyájan tettek valamit a terv végrehajtásáért, és ezzel megvalósult a törvénysértés. Az, hogy nem sikerült, nem teszi kérdésessé a bűncselekményt.

A bűntett már akkor megvalósult, amikor egyezséget kötöttek, és egy vagy több lépést tettek a megvalósítására. Remélem, eléggé érthetően magyaráztam meg ebben a kérdésben a törvényt.

Most áttérünk a következő részre, az ártatlanság vélelmére, amely ugyanúgy megilleti ezt a vádlottat, mint minden más bűneset vádlottját. Kezdetől megilleti, egészen addig, amíg az esküdszék vissza nem tért az ítélettel. Az ártatlanság vélelmének megszüntetéséhez arra van szükség, hogy a kormány észszerű kétséget kizáróan bizonyítsa a bűnösséget a vádindítvány összes pontjában. Mit jelent az észszerű kétség?

Pontosan azt, amit a szavak mondanak. Olyan kétséget jelent, amely akkor alakul ki bennünk, amikor végiggondoljuk az ügyben elhangzott tanúvallomásokat. Itt a gondolkodáson van a hangsúly, ami szükségszerűen kizárja az indulatokat. Önök tudják, hogy két kedvenc indulatunk a részvét és az előítélet. Ha ezek közül valamelyik vagy bármilyen más indulat hat ránk, annak az eredménye nem lehet az észszerű kétség.

Az indulatok, mint tudják – és ez érvényes mindenkire – olykor szembeszállnak a gondolkodással, ezért kell óvnom önöket attól, hogy indulatból, előítéletből, részvétekből járjanak el. Tekintettel ennek az ügynek a természetére, meg kell kockáztatnom, hogy mondjak valamit, ami hitem és reményem szerint teljesen fölösleges.

Miközben áttekintik ennek az esetnek a bizonyítékait, egy pillanatra se engedjék meg maguknak azt a gondolatot, hogy mi történne fordított esetben; nevezetesen, ha egy a Szovjetunióban törvényellenesen tartózkodó amerikai állampolgárt vádolnák meg annak az országnak az egyik bíróságán ugyanazzal, amiért ennek az ügynek a vádlottját vonják felelősségre.

Először is nem tudják, mi történne, így ez az egész csak üres spekuláció. Másodszor, bármilyen következtetésre vezetné is önöket az a spekuláció, az semmiféle szerepet sem játszhat kötelességeik teljesítésében. Önöknek és a bíróságnak az a feladata, hogy megfeleljünk a saját törvényeink előírásainak, és nem érdekel bennünket, hogy a világ más részein mit írnak elő a törvények. Mi csak azért vagyunk felelősek, ahogyan teljesítjük az amerikai állampolgárookra háruló kötelességeket.

Megjegyzem, hogy miközben a vádlott láthatóan jelen van a tárgyalóteremben, ugyanakkor van egy láthatatlan résztvevője is a tárgyalásnak: a mi elkötelezettségünk a tisztességes eljárás iránt, a mi igazságszolgáltatásunk a saját elveink szerint, amelyeknek letéteményese a bíróság, az esküdtszék és a törvényszéki képviselő.

Hogy visszatérjünk a tanúvallomáshoz: önök fel vannak mentve a büntetőügyekben ítélező esküdtszékek mindennapos feladata alól, nem kell választaniuk egy adott esemény egymásnak ellentmondó változatai között. A tanúvallomásokban egyáltalán nem találkoznak ellentmondással.

Ez nem azt jelenti, hogy ne kellene a legnagyobb gonddal tanulmányozniuk a tanúvallomásokat. Ez épp az ellenkezőjét jelenti.

Ami magát az összeesküvést, vagyis annak résztvevőit, célját és rendeltetését illeti, rendelkezésükre áll Häyhänen tanúvallomása, az egyetlen vallomás erről a témáról. Természetesen, Häyhänen maga vallotta be, hogy bűnrészes, egyike az összeesküvőknek. A mi jogrendszerünkben teljesen elfogadható egy bűnrészes vallomása, de ennek a vallomásnak a mérlegeléséhez a legalaposabb és leglelkiismeretesebb vizsgálat szükséges. Át kell gondolniuk, miféle személyes cél vagy nyereség lebeghetett ennek az embernek a szeme előtt, amikor egyáltalán vállalkozott a tanúskodásra, és meg kell fontolniuk, mennyit hihetnek el egy bűnrészes vallomásából.

Ami a többi tanút illeti, akik önök előtt tettek vallomást, ha úgy találják,

hogy valamelyikük nem az igazat mondta az ügy valamelyik részletéről, jogukban áll mindenestül mellőzni a vallomását, csak azért, mert találtak benne egy hamis elemet. Ugyancsak joguk van elfogadni, amit hihetőnek találnak. Ebben a kérdésben egyedül és kizárólag az esküdtek döntenek.

Amikor megvizsgálják Häyhänen vallomását, és eldöntik, elfogadják-e teljes egészében vagy részeiben, magától értetődően összevetik majd az ügyben elhangzott többi tanúvallomással, hogy azok mennyiben igazolják, amit Häyhänen mondott a tanúk padjában.

A bíró közölte az esküdtekkel, hogy összesen huszonhét tanút hallgattak végig. Megnevezett minden egyes tanút, megjegyzéseket fűzött hozzájuk, némelyiket még valamilyen bizonyítékhoz is kapcsolta. A jegyzetei jók voltak, az emlékezete kitűnő.

Byers bíró: Kizárólag azért van megjegyzésem Rhodes tanúhoz, mert elhangzott az indítvány, hogy egész vallomását töröljék a jegyzőkönyvből, mivel sose találkozott se a vádlottal, se Häyhänennel. Az indítványt elutasították, mert Rhodes arról az időszakról vallott, amelyet Moszkvában töltött. Häyhänen viszont azt tanúsította, hogy megkísérelte felkutatni Rhodest, ezért elutazott Coloradóba – azt hiszem, azt vallotta, hogy a vádlott fizette az útiköltségét. Coloradóban telefonált egy címre, amit Rhodesék lakásának hitt. Azt hiszem, Mrs. Brown, Rhodes nővére tanúsította, hogy valamikor 1955 tavaszán telefonon érdeklődött nála egy ember, aki erősen idegenes kiejtéssel beszélt.

Ezt a tanúvallomást azért örökítették meg, mert önök így talán könnyebben levonhatják a következtetést, hogy mennyiben igazolja Häyhänenét, és talán azt is eldönthetik, olyasfajta embernek látják-e Rhodest, akit egy velünk barátságtalan hatalom felkutatna, hogy alkalmazza ügynöknek. Ez az oka, hogy a tanúvallomást elfogadták és megörökítették a jegyzőkönyvben, amit most is helyes döntésnek tartok.

Az indítvány elutasításával, a többi indítványról és kifogásról hozott döntésekkel a bíróság nem a véleményét akarta kifejezni a vádlott bűnösségéről vagy ártatlanságáról. Ezek a döntések jogi kérdésekre vonatkoztak, és ha az esküdtszék a bíróság véleményét látja bennük, nyomatékosan kérem önöket, felejtsék el ezt a gondolatot, mert itt az ítélet kizárólag önöktől függ.

Tudják, hogy vannak tárgyi bizonyítékok, azt hiszem, százat csatolt a kormány, és négyet-ötöt a vádlott. A vádlott által csatolt tárgyi bizonyítékok között vannak levelek, amelyeket egy családtag írt a vádlottnak. A két fél képviselői vitatkoztak ezekről a levelekről. Önökre talán hatást gyakorolt ez a vita. Nem mondom, hogy ennek így kell lennie, és nem mondom, hogy nem, csak felhívom a figyelmüket arra a tényre, hogy ebben a jegyzőkönyvben nem szerepel olyan bizonyíték, amelyből megtudhatnánk a levelek írójának vagy címzettjének személyazonosságát. Ezért úgy gondolom, hogy a vita nagyobb része puszta spekuláció volt.

Rég túlestünk a tárgyaláson, amely immár csak egy lap a bíróság történetében, amikor a tizenkét esküdt egyike azt nyilatkozta a sajtónak: „Talán azért hittem bennük, mert a vád nem firtatta őket. Másrészt olyan sok bizonyítékuk volt, hogy talán ezért nem érdekelték őket a levelek. Próbáltam beleképzelni magamat a vádlott helyzetébe. Mármint hogy apa és minden. Szerintem a levelek hatással voltak az esküdtekre, és ha nem voltak igaziak, akkor valaki jól megcsinálta őket.”

Byers bíró: Hozzanak egyhangú döntést: bűnös-e vagy nem bűnös az első vádpontban, bűnös-e vagy nem bűnös a második vádpontban, bűnös-e vagy nem bűnös a harmadik vádpontban. Úgy gondolom, a törvény előírásainak megfelelően ismertettem az egész kérdést.

A bíró köszönetet mondott a helyettes esküdteknek, és elbocsátotta őket. Bejelentette, hogy az esküdtszék megkezdte a tanácskozást. A jegyző elkiáltotta magát: – Mindenki a helyén marad, amíg az esküdtszék vissza nem vonul!

Déli tizenkét óra múltott tizenöt perccel.

Mihelyt az esküdtek távoztak, átadtuk a sajtónak Abel egyetlen nyilatkozatát a tárgyalásról. Ismételten megkérdezték tőlünk, mondta-e az ezredes, hogy „tisztességes eljárásban részesítették. Nem szívesen nyilatkoztam erről a témáról, attól féltem, ártanánk vele a lehetséges fellebbezésnek. A Rosenberg-perben a védő elkövette azt a hibát, hogy megköszönte a tárgyalásvezető bíró „korrektségét, amellyel vezette a tárgyalást, és ez megmérgezte a fellebbezés összes szakaszát.

Abel, amikor felkérték, hogy mondjon véleményt a védelemről, leírta a válaszát: „Szeretném felhasználni ezt az alkalmat, hogy kifejezzem

elismerésemet azért, ahogyan kirendelt ügyvédek ellátták a védelmemet. Szeretnék köszönetet mondani nekik a hatalmas munkáért és erőfeszítésekért, a tehetségükért és a szakértelmükért. R. I. Abel.” Megengedte a riportereknek, hogy lemásolják a szöveget a tárgyalóteremben.

Azután hátradőltünk, és vártunk az esküdtekre, akik átvették tőlünk a döntés felelősségét. Később megtudtuk, hogy az előjáró azonnal felszólította társait a szavazásra, amit titkossá tettek, hogy senki se érezze feszélyezve magát. Tizenegy cédulán szerepelt a „bűnös szó. Egy esküdt „nem bűnös-sel szavazott, így elkezdődött a vita. Eltelt egy óra, ideje volt ebédelni. A bírósági örök átkísérték az esküdteket a Fulton Streeten a Joe-féle vendéglőbe, ahol az emeleti különszobában találtak nekik meleg ételt.

Negyed kettőkor mentek át ebédelni: nekünk ez volt az első jelzés, hogy „nincs egyetértés”, legalábbis most még nincs, tehát nyugodtan ehetünk. Követtük őket a Fulton Streeten át ugyanabba az étterembe. A földszinten ettünk, és a tárgyalásról beszélgettünk, mialatt az emeleten az esküdtek görcsösen próbáltak nem gondolni a rájuk váró délutánra.

Közben a bírósági örök levitték Abelt ebédelni a fogdába. Mivel a keleti kerület bírósága nem rendezkedett be foglyok etetésére, az ezredes, amikor kiengedték a manhattani szövetségi börtön cellájából, minden reggel kapott egy zacskó szendvicset és desszertnek egy gyümölcsöt, amit délben megevett a bírósági fogdában.

Egy és egy negyed órával később, délután fél háromkor az esküdtek visszajöttek az ebédről, és folytatták a tanácskozást. Először akkor hallattak magukról, amikor kiküldtek egy feljegyzést a bírónak, és három tárgyi bizonyítékot kértek: Häyhänen vallomását az FBI-nak, amely szerint sohasem kémkedett, a „Quebec”-üzenetet és a lyukas ötcentesben talált, megfejtett üzenetet.

Ahogy ezt meghallottuk, tüstént beindult a spekuláció. Utána vártunk tovább. Odaült mellém Alan Robinson, a yorkshire-i biztosító elnöke, és megkérdezte, mi lesz, ha az esküdtek úgy döntenek, hogy a vádlott „nem bűnös”. Azt feleltem, hogy egyszerre csak egy problémával szabad foglalkoznunk.

Abel az egész tárgyalás alatt lefoglalta magát valamivel, a keze és az agya örökké járt. Ha nem jegyzetelt, akkor rajzolt. Lerajzolta Häyhänent, az

esküdteket, Byers bírót, a tárgyalótermi őrköt és a közvádlót. (Tomkinsnak írta, kihagyva a p betűt.) De most, amikor a teremben alig valaki maradt, és az akció az arénán kívül zajlott, láthatólag nyomasztotta az idő.

Életét megtöltötték a várakozások, és milyen értelmetlen volt némelyik. Várt, hogy létrejöjjön a titkos találkozás, várt, hogy elmehessen az üzenetért a tárgyi postaládához, várta a megfelelő percet, hogy becsavarhasson egy ügynököt, várta a leveleket a családjától, várta és rettegte a percet, amelyben lebukik. Időnként úgy érezte az utcán, hogy minden szembejövő őt nézi, és tudja róla, hogy kicsoda. Egyszer elmesélte, mennyire szórakoztatta a híres kasszafúró, Willie Sutton önéletrajza. Willie Sutton rossz álmok kínozták, amelyekben több százan mutogattak rá, és mindenki azt kiáltotta: „Te vagy Willie Sutton!”

Elmagyarázta, hogy minden mélyfedésben dolgozó ügynöknek állandóan küzdenie kell az ellen az érzés ellen, hogy a következő pillanatban a világ rájön a titkára. Az ezredes, aki sosem játszotta túl a szerepét, kilenc éve sikerrel uralkodott a főbiáján.

Eltelt egy óra. Aztán még egy. Valaki rendelt kávét, és meghozatta mellé a délutáni friss újságot. Odajött hozzám az egyik riporter, mögém állt, úgy tett, mintha beleolvasna a jegyzeteimbe, és odasúgta: – Jim, jobban teszi, ha felkészül a futásra. Lehet, hogy túl jó munkát végzett.

Az esküdtekre várni olyan, mint a halottvirrasztás, és ez volt életem legrosszabb virrasztása. Amikor az esküdtek üres székei fölött fél ötöt mutatott az óra, kezdtünk fészkelődni, ugyanakkor felcsillant annak a lehetősége, hogy az esküdtbíróság holtpontra jutott. A gondolat, hogy ezt az egészet ismét végig kell csinálni egy másik bírósággal, lehangoló volt. Mit szólnak majd a partnereim?

– Mi tartott ilyen sokáig? – kérdezi majd később az egyik riporter az esküdteket.

– Maga szerint sokáig tartott? Mert szerintem nem – mondta az esküdt. – Körültekintők akartunk lenni, rá akartuk szánni az időt, hogy jól meggondolhassuk. Nem akartuk, hogy utólag legyen reklamáció.

– Nem volt veszekedés. Senki se gyúrte fel az inge ujját, vagy ilyesmi. Egyes karambolokon több a vita, mint ezen az igazán nagy ügyön, tudja.

Bőven volt bizonyíték, és az FBI lenyűgöző munkát végzett. Ám azt hiszem, Häyhänen vallomása volt az igazi ász.

Valahol ajtó csapódott, aztán hallottam, hogy valaki elkiáltja magát: – Jönnék! – 16.50 volt, három és fél órája tanácskoztak, és akkor még nem számoltam a plusz egy óra ebédszünetet. A tárgyalóterem gyorsan megtelt. Most már elképesztő gyorsasággal történt minden, gépiesen, hivatalosan, és hatékonyan.

Felállt John Scott, a jegyző. Abban a pillanatban mindenki órá figyelt. – Az Egyesült Államok és Rudolf Abel perében hogyan ítélik meg a vádlottat? – kérdezte az esküdtektől. – Bűnös-e vagy nem bűnös az első vádpontban?

– Bűnös.

Háromszor tette föl a jegyző a kérdést, és Dublynn, az esküdtek elöljárója háromszor mondta ki, hogy Abel bűnös.

Kérésemre ezután név szerint szavaztatták az esküdteket, és a teremben tizenkétszer hangzott el ismét a „bűnös” szó. Mintha a visszhang ismételte volna: bűnös, bűnös, bűnös...

Abel úgy ült végig az ítélethirdetést, mint aki megkövült. Pillája sem rebtent, az arca mozdulatlan volt.

Indítványoztam, hogy semmisítsék meg az ítéletet, amelyet nem támaszt alá bizonyíték, de Byers bíró megtagadta. Elrendelte, hogy Abel vizsgálati fogságban maradjon, és november 15-én elő kell vezetni, hogy meghallgassa az ítélethirdetést. Majd utoljára fordult az esküdtszékhez:

– Köszönjük az esküdtek jó, figyelmes és lelkiismeretes munkáját; ezennel távoznak. Önöket talán nem érdekli, de akkor is szeretném elmondani, hogyha az esküdtszék tagja vagyok, ugyanezt az ítéletet hoztam volna. Jó éjszakát és sok szerencsét mindnyájuknak!

Kint a bíróság előtt Tompkins tudatta a sajtóval, hogy „a tárgyalás az amerikai igazságszolgáltatás legmagasztosabb hagyományainak szellemében zajlott le. Azt mondta, hogy az ítéletet a cáfolhatatlan bizonyítékok hitelesítik, és ezzel az üggyel az Egyesült Államok súlyos csapást mért „a hazánkban folytatott szovjet kémtevékenységre.

Ennek a napnak az utolsó bejelentése Washingtonból jött, ahol a

hadügyminisztérium közölte, hogy Roy Adair Rhodest átszállították a virginiai Fort Belvoir katonai börtönébe. Öt nappal később a hadbíróóság bűnösnek mondta ki „kémkedés és a szovjet kémekkel való korábbi összejátszás miatt”.

November 14., csütörtök

Az agyafúrt szovjetek az ítélethirdetést megelőző napot választották, hogy bírálatukkal megtörjék a csendet az Abel-ügyben. Persze tudták, hogy nyilatkozatukat felkapja az amerikai és a nemzetközi sajtó.

A sztorit a moszkvai *Lityerturnaja Gazeta*, a szovjet értelmiség lapja hozta le.

A cikk „otromba kémhistóriának nevezte az Abel-ügyet, amelyet „azért koholt J. Edgar Hoover és az FBI, hogy elfeledtessék az amerikai néppel piszkos mesterkedéseiket, majd elmesélte, hogyan tették meg „az amerikai detektívregény-írók egy természetesen moszkvai aranyból fenntartott kémhálózat agytrösztjévé az egyszerű fényképész Abelt”.

Miközben Moszkva művészei és irodalmárai a brooklyni eset helyi változatát olvasták, levelet fogalmaztam Byers bírónak, kifejtve, hogy szerintem miért kellene megkímélni Abel életét.

A három hónapban, amióta az esettel foglalkoztam, szigorú bírót, sziklaszilárd elvi alapokon álló embert (egyszer alkotmányellenesnek bélyegezte a fegyverembargót, amelyet Franklin D. Rooseveltnak rendelt el), és a saját mércéje szerint büszke hazafit ismertem meg Mortimer Byersben.

Például megtudtam róla, hogy a nagy gazdasági válság idején önként lemondott a fizetése 15 százalékaról, miután egy kormányrendelet 15 százalékkal csökkentette a közalkalmazottak fizetését, egyedül a bírákkal téve kivételt. Azt is tudtam, hogy a második világháborúban öt évre ítélt két fiatalembert, akik meglógtak a besorozás elől, majd a megfigyelők hüledezésére azt tanácsolta, hogy az elítéltek kényszermunkán húzzák le ezt az öt évet. Tőle hallottam azt a javaslatot, hogy ha az illegális határsértők nem hajlandók letenni az állampolgári esküt, billogot vagy megkülönböztető jelzést kellene viselniük a kezükön, hogy az állam könnyebben lenyomozhassa őket.

A Keleti Járásbíróságon hajlamosak voltak a híresen tántoríthatatlan és konok Byersre szignálni a nehéz vagy ellentmondásos ügyeket. Foglyok százait ítélte el a szövetségi bíróságon töltött huszonnyolc éve alatt. Már csak az volt a kérdés, hogy megkísérli-e a brooklyni kemény öreg bíró ráerőltetni vasakarát a Kremlre is azzal, hogy halálra ítéli Abelt?

Meggyőződésemm lett, hogy Abel halála nemhogy senkinek sem lenne jó, de épp ellenkező a hazám érdekeivel. Amint befejeztem a leveletem Abel ítéletéről, küldönccel vitettem Byers bíró irodájába. Azt akartam, hogy huszonnégy órával a hivatalos ítélethirdetés előtt kapja meg és tanulmányozza át. Csak ezután mondhattam el magamnak, hogy minden tőlem telhetőt elkövettem az ezredes életének megmentéséért.

November 15., péntek

Fél tizenegyre a tárgyalóterem megtelt, mindenki feszülten várta az ítélethirdetést. Már csak egy valaki hiányzott: a fogoly. Abel nem érkezett meg a manhattani börtönből. Az egyenruhás bírósági őrök aggodalmas képet vágtak. Halálos csendben vártunk a teremben tíz percet. Tizenötöt. Húszat. Végül, közvetlenül tizenegy óra előtt besietett Byers bíró, és a jegyző elkiáltotta magát, hogy kezdetét veszi az ülés.

A terem első részében egy másik ajtón bevezették Abelt. Amikor helyet foglalt mellettünk, restelkedő mosollyal odasúgta, hogy a rabszállító kocsi lerobbant, ezért késtek.

Azzal indítottam, hogy jegyzőkönyvezés céljára felolvastam Byers bíróhoz írt leveletem. Az esküdtszék ítéletét törvényesnek tekintve:

Az a nézetem, hogy az igazságszolgáltatás érdekét és az Egyesült Államok érdekét egyaránt a halálbüntetés mellőzése szolgálja, mert

1. A kormány egyetlen bizonyítékkal sem támasztotta alá, hogy a vádlott valóban szerzett vagy továbbított a nemzetvédelem szempontjából fontos adatokat;

2. A halálbüntetés szabványos igazolása a lehetséges elrettentő hatás. Abszurdum lenne azt hinni, hogy ennek az embernek a kivégzése elrettentené az orosz fegyveres erőket;

3. A kormánynak mérlegelnie kellene, tekintettel külföldön tartózkodó honfitársaink tevékenységére, milyen következményekkel járna, ha

békeidőben, kémkedés céljából szőtt összeesküvésért halálra ítélnék egy idegen állam polgárát;

4. A kormány mind a mai napig nem tapasztalt semmit a vádlott részéről, ami „együttműködésnek” lenne tekinthető, ám ez nem változtat azon a lehetőségen, hogy a jövőben ez megváltozhat, különböző, előre nem látott események miatt, ezért országunk érdekét az szolgálná, ha ez az ember észszerű ideig őrizetben maradna;

5. Lehetséges, hogy a belátható jövőben egy azonos rangú amerikai kerül fogságba Szovjet-Oroszországban, vagy egy vele szövetséges államban, akkor pedig a diplomáciai úton lebonyolított fogolycsere szolgálhatja a legjobban az Egyesült Államok érdekeit.

[Az újságok többsége említette az utolsó pontot, de voltak olyanok, amelyek figyelmen kívül hagyták. Kétségtelenül úgy érezték, hogy ilyesmi nem történhet meg, itt csak arról van szó, hogy a védőügyvéd minden eshetőségre gondol.]

Ami a szabadságvesztés megfelelő idejét illeti, és tekintettel arra, hogy ez a probléma merőben új az amerikai jogtudományban, beterjesztem a következő tényeket:

1. Az 1920-as években, amikor Franciaország volt Európa legerősebb állama, ennél fogva a szovjet kémkedés első számú célpontja, három év szabadságvesztés volt az átlagos büntetés, amelyet a francia bíróságok kiszabtak a szovjet ügynökökre, akikre valóban rábizonyították a nemzetvédelmi adatok megszerzését. (Dallin: *Szovjet kémkedés*, Yale University Press)

2. A békeidőben elkövetett kémkedésben elmarasztalt, az országban illegálisan tartózkodó külföldi állampolgárokra érvényes egyetlen angol statútum az 1889-ben elfogadott Hivatali Titoktartási Törvény, amely életfogytiglani szabadságvesztésben határozza meg a kiszabható maximális büntetést. A törvényt 1911-ben visszavonták, majd újra becikkelyezték, hét évre csökkentve a kiszabható maximális büntetést, amit 1920-ban tizennégy évre emeltek.

Mielőtt megírtam ezt a levelet, Washingtonban több érdekelt minisztériummal és hivatallal, köztük az Igazságügyi Minisztériummal is

megbeszéltem a kérdést. Ez nem azt jelenti, hogy bármelyik fél szükségszerűen egyetért velem.

A befejezést a pillanat heve ihlette:

– Abel, a vádlott, ötvenöt éves. Hűségesen szolgálta hazáját. Akár tetszik, akár nem, neki az a hazája. Kérem a bíróságot, vegye figyelembe, hogy hivatalosan békében vagyunk azzal az országgal. Kérem, hogy az ítélet a logikán alapuljon, és az irgalom mérsékelje az igazságszolgáltatást.

Byers bíró: A vádlott kíván szólni?

Abel: Nem, nincs mit mondanom, bíró úr.

Byers bíró: Mr. Tompkins, a kormány kíván szólni?

Tompkins: Engedelmével, az ítélet meghozatalában egyedül a bíró úr az illetékes, de talán a kormány is segíthet néhány észrevétellel és megjegyzéssel.

Először hadd mondjunk pár szót a vádlottról. Nem újonc a kémkedésben, amelyre kiképezték, és amelyet több mint harminc éve űz.

Tudjuk róla, hogy amióta az Egyesült Államokban tartózkodik, közvetlenül és közvetetten tartotta a kapcsolatot Moszkvával, ahonnan utasításokat kapott ügynökök aktiválására és egy kémhálózat kiépítésére.

A tárgyaláson bemutatott bizonyítékokból a bíróság jól ismeri Abel tevékenységének kiterjedését.

Természetesen az ítélet több szempontból megközelíthető. Elrettentés legyen? Rehabilitáció vagy megtorlás? A rehabilitáció vagy megtorlás fogalma kevésbé illik erre az esetre, azt pedig bizonyosan naivság lenne feltételezni, hogy egy szigorú ítélettől a szovjetek nem kémkednének többé hazánkban és a szabad világban. Viszont egy szigorú ítélet kétségtelenül figyelmeztetné azokat, akik a Kremlben parancsolnak, és azokat, akik végrehajtják megbízásaikat, hogy az Egyesült Államokban kémkedni kockázatos vállalkozás.

Ezután az ügyész elmondta, hogy már nem releváns, amit a húszas évek Franciaországának és az 1911–1920 közötti Angliának a törvénykezéséről mondtam, mert napjainkban a kémkedés sokkal súlyosabb bűn, mint akkor volt.

Tompkins: Úgy gondolom, hogy 1957-ben egészen más a kémkedés. Ez a bűntett elválaszthatatlanul összefonódott az Egyesült Államok és az egész szabad világ ellen irányuló fenyegetéssel. Más szavakkal, ez nemcsak néhány ember, de az egész amerikai nép elleni támadás, így a büntetésnek arányban kell lennie a bűncselekménnyel.

Ugyancsak figyelembe kell vennünk, milyen veszélyt jelent hazánkra az olyan ország, amelynek vezetői nyíltan hangoztatják, hogy ők fognak eltemetni minket. Mint arra Mr. Donovan rámutatott, valóban nem lövünk egymásra a szovjetekkel, de hidegháborúban állunk, és ennek a kimenetele dönti el, ki lesz a győztes, ha majd löni fogunk. Ilyen körülmények között drasztikusan kell bánni azokkal az idegen ügynökökkel, akik csalással lépik át határainkat, hogy megkaparintsanak életfontosságú államtitkokat.

Mindezeket a tényeket és szempontokat figyelembe véve a vád bizonyosan nem habozik, amikor azt javasolja – sőt úgy gondolom, kötelessége, hogy kérje a rendkívül szigorú és példás büntetés kiszabását.

Byers bíró: Ebben az esetben az ítéletnek nincs különösebb köze a vádlotthoz, mint egyénhez. A bíróság úgyszólván semmit sem tud a magánéletéről, vagy az igazi jelleméről, sem pedig az indokokról, amelyek miatt 1948-ban illegálisan lépett be ebbe az országba, ahol azóta is úgy viselkedik, mint a Szovjetunió titkos ügynöke annak a célnak az érdekében, amelyet helyettese és bűntársa ismertetett a vallomásaiban.

Miután nem láthatunk bele ebbe az Abelként ismert személybe, a bizonyíték azt írja elő, hogy úgy bánjunk vele, mint olyasvalakivel, aki a pályaválasztásnál tisztában volt hivatása kockázataival, és tudta, milyen árat kell fizetnie abban az esetben, ha felfedezik és megbüntetik az Egyesült Államok törvényeinek megsértéséért, amelyeket a Kongresszus hozott az amerikai nép védelmében.

Így jelenleg az az egyetlen kérdés, hogyan bánjunk a vádlottal úgy, hogy az a legjobban szolgálja az Egyesült Államok jelenlegi és majdani érdekeit, amennyire ezek a majdani érdekek észszerűen kivetíthetők.

Sok szempontot vettünk figyelembe ennél a vizsgálatnál, oktalanság lenne mindet felsorolni ebben a jegyzőkönyvben. Legyen elég annyi, hogy az esküdtszék döntése alapján, amely mindhárom pontban bűnösnek találta a vádlottat, a bíróság az alábbi megfontolt ítéletet hozza:

Megfelelően az esküdtszék döntésének, amely az első vádpontban kimondta a bűnösséget, átadja a vádlottat az Egyesült Államok igazságügyi miniszterének az általa kiválasztott büntetőintézetben letöltendő, harminc évig tartó szabadságvesztésre.

Megfelelően az ezzel azonos döntésnek a második vádpontban, a vádlottat...

A bíró végigmondta a törvény liturgiáját, harminc, tíz és öt évig tartó szabadságvesztésre, 2000 és 1000 dollár pénzbüntetésre ítélve Abelt. A börtönbüntetések egyidejűek voltak, a pénzbüntetések összeadódtak, vagyis összesen 3000 dollárt kellett fizetnie, és harminc évet börtönben töltenie, aminek egy részét jó magaviseletért elengedhetik.

Az ítélethirdetés csupán tizenhat percig tartott, és amint befejezték, Abelt kivezették a teremből. Néztem, ahogy távozik, és arra gondoltam, hogy sikerült megmentenünk az életét, ám egy ötvenöt éves ember számára a harmincéves szabadságvesztés egyenlő az életfogytiglani börtönnel.

Váratlanul borzasztóan elfáradtam, mire leértem az alagsori fogdába, ahol Abel már várt. Hanyagul elterült egy nagy deszkaszékben, keresztbe vetette a lábát, és cigarettázott. Öltönye elvesztette ropogós frissességét, erősen ráfért a vasalás, de Abelen látszott, hogy kisebb gondja is nagyobb a ruhájánál.

– Hát ez nem volt rossz! – állapította meg. – Egész jól csinálta, amit odafent mondott, úgyhogy csak egy kérdésem van. Ha sikerül a fellebbezése, és ejtik a vádakát, mi történik velem aztán?

Az ingem vizesen tapadt rám az izzadságtól. Ki voltam facsarva, és akkor még van képe azt mondani: „Nem volt rossz!” Abban a percben túl sok volt nekem ez a flegma, profi önfegyelem.

– Rudolf – mondtam, és mélyen belenéztem a szemébe –, ha mindenütt sikerrel járok, akkor esetleg nekem kell agyonlőnöm magát. Ne feledje, még mindig a tengerészeti hírszerzés tisztje vagyok.

Belélegezte a füstöt, kifújta, aztán csak annyit felelt halkán: – El is hiszem, hogy képes rá.

A feszültség megtört. Megkínált cigarettával, és áttértünk a munkára.

Elmondtam, hogy tíz napunk van annak eldöntésére, megfellebbezzük-e az ítéletet. Úgy egyeztünk meg, hogy két nap múlva visszajövök, és akkor döntünk.

A kezét nyújtotta, elfogadtam. Aztán elbúcsúztunk. Olyan emberhez képest, aki nemsokára megkezdí harmincéves büntetését egy idegen börtönben, Abel ezredes kísértetiesen nyugodt volt.

Dublynn, az esküdtszék elöljárója aznap hazafelé menet vásárolt egy újságot, hogy lássa, mit írnak Byers bíró ítéletéről. „Arra gondoltam – mondja majd később egy újságírónak –, hogy példát statuálnak az esetből, és megölik azt az Abelt. Aztán odaértem ahhoz a részhez, ahol az ügyvédje azt mondta, hogy fel lehetne használni fogolycserére, és akkor már átláttam, hogy nem lenne értelme megölni.

Szolgál egy testvérem a légierőnél, így megértem, hogy egyszer még kellhet a csere. Mert mi van akkor, ha esetleg lelövik valamelyik pilótánkat?”

November 18., hétfő

Három nappal az ítélethirdetés után meglátogattam az ezredest, akit fényes jókedvében találtam, hóna alatt a West Street-i szövetségi börtön komplett alaprajzával.

– Maga meg mit tervez? – kérdeztem. – Tömeges szökést éjféltkor?

Rudolf elnevette magát. – Semmi ilyen drámait. Van néhány elképzelésem róla, hogy az állam miként használhatná ki jobban az alapterületet. Az igazgatónak tetszenek az ötleteim, úgyhogy ideadta ezeket az alaprajzokat, amelyeket áttervezek, ő pedig továbbítja őket a Büntetés-végrehajtási Szövetségi Főigazgatósághoz, Washingtonba.

– Én aggódnék Krimszky helyében – mondtam. – Egy holdtalan éjszakán, amikor az örök kelet felé néznek, még leszánkázik az egyik új mosodai csúszdán, és irány nyugat. Tudja az igazgató, hogy maga olvasta Willie Suttont?

– Igen, de azt is tudja, hogy addig nem szököm meg, amíg maga sikerre nem vitte a fellebbezésemet – mosolygott Abel.

Mert persze a fellebbezés miatt jöttem. Ha fellebbezni akarunk a járásbíróság ítélete ellen, csak tíz napunk van, hogy bejelentsük a

szándékunkat, utána pedig negyven napunk, hogy benyújtsuk a kérelmet a Fellebbviteli Bíróságnak.

Számomra egy pillanatig sem volt kétséges, hogy a Fellebbviteli Bíróságokhoz kell fordulnunk az Abel lakásán történt házkutatás és lefoglalás alkotmányosságának kérdésével. Csakhogy volt némi kockázat. Ha helyt adnak a fellebbezésünknek, és perújrafelvétel lesz, Abelt másodszor is bűnösnek találhatja és újra elítélheti egy másik bíró – talán halálra.

– Vállalom a kockázatot – mondta Abel.

Egyébként az ezredes visszatért szokott tevékenységeihez. Karikatúrákat rajzolt a hetenként megjelenő, stencilezett börtönújságba, és munkára fogta analitikus elméjét, hogy miként lehetne megoldani a helykihasználást a túlszűfolt épületben, amely komoran magasodik a Hudson folyó partján, a West 12th Street végében, a West Side felüljáró árnyékában.

Abel készített egy sorozat úgynevezett „praktikus rajzot, megmutatva, hogyan lehetne áthelyezni a börtönmosodát és több tárolót kialakítani. Az igazgató azt mondta, hogy a tervek „nagyon jók, és ezt a véleményt a Büntetés-végrehajtási Szövetségi Főigazgatóság is megerősítette. Ám akkoriban nem volt pénz az ilyen átalakításokra, és a szovjet ezredes terveit elfektették.

Ami Rudolf kísérleteit illeti a szövetségi börtön minőségének javítására a West Streeten, egyszer azt írta nekem a Büntetés-végrehajtási Főigazgatóság egyik vezető tisztviselője: „Őszintén érdekelte a tervezet, úgy fogadta, mint egy kihívást... Minden kötelességhez lelkesen közeledik, és el van szánva rá, hogy jól csinál mindent, amibe belefog.” Mindig ez volt Abel erőssége.

1958

A lyukas ötcentes, az ügy névadója, amelyben Abel ezredes üzeneteket továbbított (a Dereu & Sons Mfg. Co. szívésségéből)

1958. január 16., csütörtök

Most, hogy mögöttünk volt a tárgyalás feszültsége és idegeskedése, mindketten fellelegeztünk. Az újév heteiben gyakoribbak lettek kellemes hangulatú találkozásaink, és kedvünkre beszélgethettünk azokról a témákról, amelyek mindkettőnket érdekeltek: a művészetről, a hírszerzésről, a kémkedésről, a könyvekről és az emberekről. Noha sokszor szóba került az ügy, Abel egyre kevésbé tűnt ügyfélnek vagy elítélt vádlottnak.

Magányos volt, mohón vágyott a szellemi társra és a beszélgetésre. Lenyűgözött és felpezsdített a társasága, főleg az intellektuális őszinteség, amellyel megközelített minden témát. Azonkívül sose tévesztettem szem elől a tényt, hogy bármivel végződjék is ez az ügy, Abel ezredes mindig magával viszi az emléket, hogyan védelmezte amerikai ügyvédje.

– Az amerikai közvélemény nagyon elégedett a tárgyalás eredményével – mondtam. – Örülnek, amiért tisztességes eljárásban volt része, ugyanakkor megkönnyebbültek a szigorú ítélettől.

– Repes a szívem, hogy ilyen elégedettségre adtam okot az amerikai

népnek – felelte csípősen.

Ebben az időszakban sok találkozásra szombaton és vasárnap került sor. Az ilyen napokon az igazgató átengedte nekünk az irodáját, ahol senki sem zavart. Két-három órák teltek el azzal, hogy csak tereferéltünk. Gyakran magammal vittem tizenhárom éves John fiamat, akivel az ezredes nagyon kedvesen és türelmesen bánt.

Rudolf említette, hogy családos ember, de ritkán beszélt huszonhét éves lányáról. Ettől függetlenül érezni lehetett, milyen szorosan kötődnek egymáshoz. A feleségéről egyetlen szót sem szólt. Evelynről, a lányról azokból a levelekből tudhattam meg a legtöbbet, amelyeket az ezredesnek küldött. Például ezt írta:

Még nem szoktam le a dohányzásról, de anya körülbelül egy éve abbahagyta. Ami a magánéletemet illeti, nincsen semmi újság. Élvezem a szabadságot. Továbbra sem adtam fel a reményt, hogy lesz még saját otthonom...

Jelenleg Mickey Spillane regényeit „tanulmányozom”. Már hármát olvastam (*Én, a bíró, Halálos hajsza, A hosszú várakozás*). Véletlenül nem olvastad valamelyiket? Bevallom, nem nagyon tornáztatják meg az ember agyát, noha izgalmasak és pergő ritmusúak. Argóban vannak írva, és a cselekmény elég primitív. A legkevésbé az tetszik benne, hogy a szerzőnek annyira nincs humorérzéke. Véleményem szerint sokat számít a jó humorérzék.

Ugyanígy bőbeszédűen írt a művészetről:

Persze most rengeteget beszélnek a modernizmusról, de részemről jobban szeretem a képeket a kirakósoknál... Ragaszkodom a realizmushoz, noha fenntartom, hogy minden jó festőnek tanulnia kell (legalább egy kicsit) az impresszionistáktól. Amit azok tudnak a tűnékeny fényhatásokról, ahogy te fogalmaztál, az csak gazdagabbá tesz minden jó festményt. Szeretem Claude Manet-t, Cézanne-t és Degas-t, de nem szeretem Picassót.

Evelyn imádta és utánozta az apját, akivel sokat és hosszan vitatkoztam a művészetről. Rudolf rengeteget tudott és kiforrott nézeteket vallott a témáról. Briliáns és maró érvekkel ostromozta a modernizmust. Tudta, hogy kurátora vagyok a Brooklyni Múzeumnak és tagja vagyok a New York-i

Szépészeti Bizottmánynak, ennek az önkéntes civil szerveződésnek, amely azért felelős, hogy az állami iskolákig bezárólag külsőleg-belsőleg igényes legyen minden középület.

Elmagyaráztam Abelnek, hogy az 1898 óta a Városházán ülésező bizottmánynak kell jóváhagynia az összes tervezett épületet, köztéri szobrot, falfestményt stb., amennyiben a kivitelezéshez közpénzt kell igénybe venni. Azt is elmeséltem, hogy időnként heves vitákat folytatunk arról, kell-e közpénzt fordítani szélsőségesen absztrakt művekre, igazi művészete a pályamű, vagy csak a tehetséget és a fegyelmezett tanulást pótolja vele az úgynevezett művész? Költsünk-e közpénzt a szubjektív művészetre, ami talán önkifejezést jelenthetett az alkotónak, de általában nem szolgál a közönség épülésére? És ami nem is művészet, csak tetszetős dekoráció?

Abel azt mondta egy napon, hogy meg tudja érteni ilyesfajta problémáimat, és szeretne gondolkozni rajtuk egy kicsit. Röviddel utána átnyújtotta „Mai művészet” címet viselő, kézzel írott értekezését a témáról, amiben többek között ez volt olvasható:

A „modern művészet” irányvonalai úgyszólván évente változnak. A kedvencek egy-két év alatt elveszítik a vonzerejüket, és a művészeknek új trükköket kell megtanulniuk, hogy megfeleljenek a mérvadó értelmiség igényeinek.

Kivitelezésben és tartalomban a modern művészet elért arra a pontra, ahol két állatkerti bentlakó (az egyik az Egyesült Államokban, a másik Angliában) sikerrel versenybe szállhat az emberekkel a kifinomult műértők pénzéért.

Úgy tűnik, hogy ha kellő számban lennének betanított csimpánzok, amelyek szívesen mázolnak, felválthatnák a művésztanárokat, akik jelenleg professzori állásokat töltenek be az egyetemeken. A majmok legalább nem terhelnék a növendékeket metafizikával és pszichoanalízissel.

A modern művészet sznob foglalkozás. Az embereket, akik nem értik, az elmaradtak közé fokozzák le, akiknek „tanulniuk kell, hogy megértsék ezt a művészetet, amely „fölöttük áll.

A modern művészt csak az érdekli, hogy találjon egy szellemi társat (akinek van pénze az ő képeire), és minél szűkebb a vevőköre, annál

magasabb lesz alkotásainak látszólagos értéke.

A tanulást, az oktatást, a szakmai tudást Abel szigorúan „európai szemmel nézte. Talán ezért volt jó véleménye a németekről, mert ők aztán kétségtelenül nem ismernek tréfát a fegyelmezésben, és az ezredes filozófiájának a fegyelem volt az egyik pillére. Olyannyira, hogy egyszer azt mondta az egyik börtöntisztviselőnek, oktalanság felzárkóztató képzésre fordítani a szűkös kereteket. Miért nem költik az okosabb, rugalmasabb rabokra a pénz nagyobb részét, miért a butákra, akiken úgyis kevésbé fog a tanítás? „Ilyen volt a világnézete – mondta nekem később ez a tisztviselő. – Mindig is közönyösen és enyhe megvetéssel tekintett azokra, akik nem önállók, akiknek szükségük van az állandó ellenőrzésre és útmutatásra.

Abel ezt írta a készségről, a szakértelemről és a tanulásról a művészetben:

...A „modern művészet kora előtt egy festőnek évekig kellett tanulnia, amíg elsajátította mestersége alapjait. Erre a célra alakultak a festőiskolák és akadémiák, amelyeknek tanterve a művész igényeihez igazodott, és a festés, a metszés stb. konkrét technikáinak tulajdonították a legnagyobb jelentőséget. Mivel a modern művészetet nem érdekli a forma, kevésbé fontos lett elsajátítani a mesterség alapjait. Az új egyetemi oktatásban a tanár egyfajta pszichológus, aki az „önkifejezésre próbálja oktatni a diákot. A technikai képzés kevésbé lényeges, mint a művészet lélektani megközelítése.

A modern művészet, mint a képzelt és valódi neurózisok gyógyszere, nagy hasznot húz a pszichoanalízis népszerűségéből. Annak, akinek bőven van ráérő ideje és pszichózisa, azt tanácsolják, tanuljon festeni, mert ez az önkifejezés és az érzelmi megtisztulás egyik módja. A technika és a szakértelem leminősítése művésszé léptet elő olyan embereket, akiket a hagyományos képzési módszerek mellett kirostálnának. Minden idegbeteg képes festéket kinyomni a tubusból, amit gyakran paletta és ecset nélkül ken föl egy vászonra vagy bármire, ami éppen megtetszik neki...

Hogy a „modern művészetnek lesz-e bármilyen értéke az elkövetkező nemzedékek számára, az már fogós kérdés. Kétségtelenül lesznek műtárgyak, amelyeket érdemes megőrizni, ha másért nem, hát azért, mert tükrözik korunk lelki zűrzavarát. Valószínűleg még ennél is nehezebb lesz megkülönböztetni a „jót a „rossztól”.

Mondtam az ezredesnek, hogy tanulmányát bemutatom a Szépészeti Bizottmánynak a városházán – ha másért nem, az újabb vita kedvéért.

Február 12., szerda

Az utóbbi néhány találkozáson az ezredes említette, hogy most, miután elítélték, nagyon szeretne levelezni a családjával. Csakhogy eltiltották a külföldi levelezéstől, amit ő „barbárságnak” bélyegzett. Úgy vélte, talán az lenne a legjobb, ha az itteni szovjet nagykövetségen keresztül próbálnék kapcsolatba lépni a családtagjaival.

Úgy döntöttem, hogy ezek a problémák, meg még mások, amelyekre előbb-utóbb számítottam, kínos, sőt kimondottan kellemetlen helyzetbe hozhatnának, ennélfogva célszerű lesz a megfelelő kormányhivataloknál előhozakodnom gyakorlati javaslataimmal. Ha a szovjetekkel leszek kénytelen tárgyalni, pontosan tisztázni akartam, milyen lépéseket tehetek Abel ezredes nevében. Mondtam neki, hogy kellő időben Washingtonba utazok, és megbeszélem dilemmámat a CIA-nál barátaimmal és tanácsadóimmal, Allan Dulles igazgatóval és jogtanácsosával, Larry Houstonnal.

– Szeretném, ha átadná szívélyes üdvözetemet az igazgatónak – mondta őszintén az ezredes. – Csodálom a tehetségét.

Arra is megkért, hogy hozzam szóba az igazgatónak a lehetséges fogolycserét. Úgy gondolta, India vagy valamelyik semleges ország kész lenne a nemzetközi feszültség enyhítése érdekében közvetíteni, hogy őt kicseréljék a Vörös Kínában fogva tartott amerikaiakra.

– Tudja-e, mennyire stílszerű, hogy épp ma beszélünk a kiszabadításáról? – kérdeztem. – Lincoln születésnapja van, ami itt munkaszünet, a Nagy Felszabadító tiszteletére.

– Ha Lincoln a maguk Nagy Felszabadítója, hogyhogy nem ünneplik meg a születésnapját Délen? – érdeklődött Abel.

– Emberi intézmény nem lehet tökéletes – mondtam –, de legalább ez az ország olyan nyitott, hogy még a tökéletlenségeinket is láthatja a világ. Miért zavarta a Szovjetunió mindennap az *Amerika hangja* közvetítését a maga tárgyalásáról? És miért van az, hogy mi nyilvánosságra hozzuk a drogfüggés méreteit az Egyesült Államokban, viszont a Szovjetunió titkolni igyekszik

ezeket a statisztikákat, mintha önmagával akarná elhitetni, hogy a probléma nem létezhet egy úgynevezett „szocialista mintaállamban”?

Abel azt felelte, hogy bár vannak világméretű társadalmi problémák, köztük a drogfüggés, az ilyen problémák nyilvánosságra hozása nem mindig szolgálja a közérdeket. – A kormánynak kell eldöntenie, mi a legjobb a népnek – mondta, mire azzal vágtam vissza, hogy nem értem, miként változhat az igazság az olyan politikai változásokkal együtt, mint amilyen például Sztálin halála.

Így ment ez minden egyes találkozásunkon óráról órára.

Február 15., szombat

Ezen a napon adtuk be a fellebbezésünket a második kerületi fellebbviteli bíróságon. A tények nagy részét már ismertettem a tárgyalás előtti peres eljárásnál, de úgy éreztem, ez erőteljesebb, világosabb beterjesztés. Fellebbezésünket négy vitás pontra alapoztuk, elsősorban a házkutatásra és a lefoglalásokra. A többi pont a tárgyalás levezetésével foglalkozott, például hogy a közvédlő folyamatosan sugalmazott a tanúinak, a bíró szinte egyetlen kifogásomnak sem adott helyt stb.

Mindazonáltal őszintén megmondtam Abelnek, hogy szerintem az ítélet alkotmányossági alapon történő megváltoztatására az lenne a legjobb esélyünk, ha sikerülne kieszközölnünk a Legfelsőbb Bíróságnál a felülbírálatot.

Február 21., péntek

A mai napon a virginiai Fort Meyersben a tíz tisztből álló hadbíróóság elítélte Roy Adair Rhodes őrmestert kémkedésért. Kidobták a hadseregből, és öt év kényszermunkára ítélték. Rhodes volt az első amerikai katona, aki valaha is hadbíróóság elé került kémkedésért, amiért akár életfogytiglani börtönt is kaphatott volna. Az újságok szerint az egyenruhás vádlott vigyázállásban hallgatta végig az ítélethirdetést. Felesége, aki végignézte a tárgyalást, sírt, amikor meghallotta az ítéletet.

A vád koronatanúja Reino Häyhänen volt.

Abel túl enyhének találta az ítéletet. Az ezredes úgy vélte, hogy ha öt harminc évre ítélte egy polgári bíróság, akkor egy amerikai hadbíróóság hasonló keménységgel bánjon egy olyan emberrel, aki elárulta a hazáját és

beszennyezte az egyenruháját. Nagyon keveset szólt – csak a fejét ingatta, amit én az utálkozás jelének vettem –, de valószínűleg mindketten ugyanazt gondoltuk, más-más okból: „Bezzeg a Szovjetunióban...!”

Február 22., szombat

Megint munkaszüneti nap volt. A manhattani szövetségi börtön igazgatói irodájában a szovjet ezredes és amerikai ügyvédje George Washington tábornok és elnök születésnapját ülték meg kávéval, cigarettával és egy maratoni háromórás vitával változatos témákról. (Később lejegyeztem a címszavakat az asztali naptáramba.)

Kezdetnek áttekintettük fellebbezésem vázlatát, amely nemcsak Rudolf, de börtönügyvéd barátai, legszigorúbb kritikusaim tetszését is elnyerte. Abel szerint valamennyien biztosra vették, hogy győzni fogunk.

Panaszkodott, hogy kezd lazulni a protézise; attól félt, hogy valamelyik vacsoránál még benne marad egy különösen zamatos börtönbélszínben. Azt mondta, hogy a benti tréfacsinálók ki nem hagynának egy ilyen alkalmat, ő pedig inkább kerülné ezt a fajta hírnevet.

Noha azt javasoltam, szállíttassa át magát valamelyik börtönbe, ahol elkezdheti letölteni az idejét (és ami beleszámítana a büntetésébe), ő azt mondta, úgy döntött, hogy New Yorkban marad, mint „bentlakó”, mert itt könnyen találkozhatunk, és zavartalanul beszélgethetünk. Elmagyarázta, hogy szívesebben lenne a közelben addig, amíg a következő hetekben nem beszélek Washingtonban Allen Dullesszal az ő levelezéséről a családjával és a lehetséges cseréről.

Ismét emlékeztettem, hogy naplót vezetek az ügyről, amelynek gyanúm szerint koránt sincs még vége. Kifejtettem azt az elképzelésem, hogy az amerikai igazságszolgáltatás érdekében egyszer még könyvet írhatok az ügyről és róla. – Miért is ne? – felelte Abel. – Valaki biztosan megírja, és akkor már inkább maga tegye. – Csak annyit kért, hogy méltányosan és pontosan írjak róla, mindig észben tartva, hogy ő végül is „csak egy katona” volt.

Ez átvezetett a stratégiai hírszerzés és kémkedés témaköréhez. Felpanaszolta, hogy az írók eltúlozzák és eltorzítják a huszadik századi kém igazi szerepét, holott az a legtöbbször nem több adatgyűjtőnél.

- Sajnálatos, hogy az írók ilyen általános benyomást keltenek – mondta.
- Az emberek mindig csalódnak, ha nincs egy kis Mata Hari, amikor kémekről beszélnek vagy írnak.

Ha akartam, emlékeztethettem volna, hogy Roy Rhodes és szíve hölgye történetében igenis volt egy kis moszkvai Mata Hari a KGB-től, de elvben egyetértettem vele. Mindig lesznek kémek, akik időnként káprázatos egyéni sikereket érnek el, de a hírszerzési alapanyag oroszán részét továbbra is a könnyen hozzáférhető adatok fárasztóan aprólékos kutatása és elemzése adja. A közfelfogással ellentétben a legfontosabb adatokat nem titkos kémkedéssel, hanem törvényes módszerekkel gyűjtik. Ezért olyan sebezhető bármely idegen hatalom számára a demokrácia, ahol sajtó-és szólásszabadság van.

Abel helyeselt, és megerősítette, hogy Oroszországban gondosan begyűjtik, közvetlenül vagy közvetítőkön keresztül a hadügyminisztérium összes kongresszusi jelentését a haderőről, az Egyesült Államokban megjelent összes tudományos-műszaki publikációt, legjobb napilapjaink valamennyi számát, és eljuttatják a megfelelő szovjet hivatalokba.

- Tehát egyetért velem abban – mondtam –, hogy bár nem tagadom egyes szovjet tudósok egyéni kiválóságát, elsősorban a törvényesen hozzáférhető adatok segítették elő, hogy a Szovjetunió fellőhesse a Szputnyikot?

Pillanatnyi hallgatás után válaszolt: – Nem vitatom, de rámutatnék, hogy a múltban az orosz tudósok sokszor tettek felfedezéseket, folytattak kutatásokat vagy írtak tanulmányokat, amelyekben megelőzték az Egyesült Államokat, de itt nem vettek tudomást róluk, mert az Egyesült Államok egyszerűen nem figyelt oda. Egyetlen országnak sincsen monopóliuma a tudásra és a tehetségre, és az érdektelenség a külföldi tudományos tevékenység iránt nem jogosít fel az olyan kijelentésekre, mint amelyet most maga tett.

- Ezt nem vitatom – mondtam. – Koránt sincs elég emberünk, aki folyékonyan beszélne oroszul vagy kínaiul, és bizonyosan nincsen monopóliumunk a tudásra, amit nem is állítunk. Másrészt nem engedek abból, hogy a Szovjetunió, amely sok éven át gátlástalanul kihasználta az Egyesült Államok és Európa tudományos vívmányait – hiszen az ilyeneket nem lehet sokáig titokban tartani –, meg nem érdemelt reklámra és

nemzetközi tekintélyre tett szert. Klasszikus példa rá a Szputnyik–1. Mi akaratlan tanárok voltunk, maguk viszont szorgalmas diákok.

Elmeséltem Abelnek, hogy az OSS-nél szerzett tapasztalataim és a háború utáni állandó hírszerző rendszer kiépítésében végzett munkám alapján írtam egy rövid elemzést a témáról. Gyakran használtam is az évek során, amikor civil csoportok előtt kellett beszélnem nemzeti érdekeinkről, alátámasztva érvelésemet azzal, amit bölcs mentoromtól, a néhai William J. „Vad Bill” Donovan vezérezredestől, az OSS igazgatójától tanultam.

Abel azt mondta, nagyon érdekelné az előadásom szövege, így vittem neki egy másolatot. A rá jellemző módon egy hét múlva nyújtotta át az írott elemzést, benne az itt következő, lényegre törő megjegyzésekkel:

Úgy gondolom, a terjedelmi korlátokhoz képest jó munkát végzett. Szórszálhasogatásból rámutathatnék, hogy a kelleténél nagyobb hangsúlyt helyezett bizonyos aspektusokra (pl. a szovjet előny a rakétakutatásban a szabadon hozzáférhető adatoknak köszönhető...).

Az aspektus, amelyet a legkevésbé bontott ki a többiekhez képest, az értékelés.

Jogászként tudnia kell, milyen nehéz az igazságnak megfelelő képet alkotni a szemtanúk beszámolóí alapján. Hát még mennyivel nehezebb értékelni a politikai helyzetet, ahol az adatforrások emberi lények, akiknél a saját háttér és a politikai meggyőződés öntudatlanul átszínezi a konkrét beszámolót!

Az információértékelés egyik veszélye a lehetőség, hogy maguk az emberek torzítják el véleményeik és előítéleteik szerint. Éppen ezért a legfontosabb követelmény az értékelésben a tárgyilagosság, vagyis az értékelés megtartása a ténybeli pontosság keretei között.

A politika meghatározása nem a hírszerzés feladata, noha egyesek – különösen a németek az első és a második világháború alatt – adataik elferdítésével megkísérelhetik befolyásolni a politikacsinálást. Ez az egyik legsúlyosabb hiba, amit egy hírszerzés elkövethet.

Február 28., péntek

Engem, mint hivatalból kirendelt védőt, bőségesen kárpótolt a hosszú munkaórákért az úgy hallatlan érdekessége, amit a feladat kihívása, de

elsősorban maga Abel, az ember jelentett.

Amikor ezen a délutánon beléptem a West Streetre, Krimsky igazgató gyászos arccal fogadott. Azt mondta, hivatalosan panaszt tett nála az egyik fogoly ügyvédje. Krimsky ezt a foglyot a maximális biztonságú cellák hiánya miatt kénytelen volt betenni Abelhez. „Kegyetlen, szokatlan és egyáltalán nem amerikai büntetés – mondta az ügyvéd – arra kényszeríteni az ügyfelemet, hogy közös cellában legyen egy elítélt orosz kémme! Az emberek ezek után azt mondhatják róla, hogy az ügyfelem komcsi!”

– Ki az a fogoly? – kérdeztem. – Vincent J. Squillante – felelte komoran Krimsky. Erre már kitört belőlem a nevetés, amihez némi idő után az igazgató is csatlakozott.

Vincent J. „Jimmy” Squillantét a több millió dolláros szemétszállítási panamák zsarolókirályának tartották New Yorkban. Squillante az újságírók szerint azért követelt magának tiszteletet más gengszterektől, mert a keresztfia volt a hírhedt Albert Anastasiának, a Murder Inc. néhai főhóhéjának. Amikor Anastasiát 1957 októberében agyonlőtték a borbélynál, Jimmy Squillante dolgai kezdtek egyre rosszabbul menni. Jelenleg azért zárták be a West Streetbe, mert megszegte a feltételes szabadlábra helyezés előírásait.

Meggyőztem Krimskyt, hogy engedje el a füle mellett a panaszt. A következő percben bevezették Abelt.

– Hallom, cellatársat kapott – kezdtem a beszélgetést.

– Igen – mondta Abel. – Egy nyomorult gengsztert.

– Hogy jönnek ki egymással?

– Egész jól – mondta az ezredes, és cigarettára gyújtott. – Franciára tanítom. Nézze, ez a Squillante nagyon el van keseredve, amiért visszahozták a börtönbe. Az első napokban úgy viselkedett, mint egy ketrecbe zárt vadállat. Nem figyeltem az őrzöngésére, de egy idő után kezdett zavarni azoknak a matematikai problémáknak a megoldásában, amelyekkel eltöltöm az időt. Úgyhogy kitaláltam valamit.

Megfigyeltem, mind nála, mind más izomagyú típusoknál, hogy a fizikai munka segít csillapítani az indulataikat, ám ezt nehéz volt kiviteleznem egy maximális biztonságú, szűk cellában. Megjegyzéseket tettem, hogy milyen

piszkosak a falak, a mennyezet és a padló, és megkérdeztem, nem akarná-e formában tartani magát azzal, hogy lesúrolja őket. Azt mondtam neki, hogy egy barátságos fegyőr segítségével hozathatok kefét és súrolóport.

Végül azt mondta, hogy nem bánná. Azóta több órát sikál minden nap, és makulátlanul tisztán tartja a cellát. Gondolkoztam rajta, hogy mivel viszonzhatnám. Felajánlottam neki, hogy franciául tanítom, aminek roppantul megörült. Némi türelmet igényel, mert nincs tankönyvünk, de szépen haladunk.

– Rudolf, az ég szerelmére – hüledeztem. – Minek egy ilyen Squillante-féle gorillának a franciatudás?

Az ezredes megigazította keret nélküli szemüvegét, majd lassan azt felelte: – Őszintén szólva nem tudom, Mr. Donovan, de mi mást kezdhettem volna a fickóval? Végül is mi közös témám van nekem egy szemetessel?

Valamivel később, amikor Squillantét átszállították a pennsylvaniai Lewisburg börtönbe, a *New York Times* szellemes cikket szentelt a bizarr kapcsolatnak, és azt is megírta, hogy a többi fogoly szerint Abelt bosszantotta az áthelyezés, mert még csak a cselekvő francia ígéket vehette át Squillantéval. (1963 szeptemberében Robert F. Kennedy igazságügyi miniszter bejelentette, hogy a szövetségi börtönből szabadult Squillantét rivális gengszterek megkínózták és meggyilkolták Connecticutban. Ezek szerint nem segített rajta a korlátozott franciatudás.)

Március 6., csütörtök

Ma elutaztam Washingtonba, ahol megbeszélésem volt Allan Dullesszal, a CIA igazgatójával. Előtte udvariassági látogatást tettem az Igazságügyi Minisztériumban, együtt ebédeltem Tompkins helyettes főügyésszel, és délután fél háromkor találkoztam a Központi Hírszerző Ügynökség székházában Allen Dullesszal, és a jogtanácsosával, Larry Houstonnal, akiket még az OSS-ből ismertem. Mindig csodáltam azt az óriási munkát, amelyet Dulles negyven éven át végzett az országért.

Magyarázni kezdtem, hogy pillanatnyilag vegyes érzelmekkel tekintek a kirendeléseimre: semmilyen körülmények között sem tennék olyat, ami ne szolgálná az ügyfelem érdekeit, viszont ugyanakkor amerikai ügyvéd is vagyok, a haditengerészeti hírszerzés tisztje.

– Csodálom Abelt, mint embert – mondtam –, de nem felejtettem el, hogy a KGB-től van. Rácsok és börtönök nem fognak változtatni a lojalitásán.

– Bár nekünk lenne most három-négy ilyen emberünk Moszkvában – jegyezte meg Dulles az örökös pipájából pöfékelve. – Hozzáteszem, hogy amikor magát kirendelték a védőjének, egy barátom az Igazságügyi Minisztériumból az iránt érdeklődött némileg aggodalmasan, hogy maga milyen ember. Azt feleltem, hogy jól bevásároltak, és örülhetnek, ha sikerül elítéltetniük Abelt.

Mondtam az igazgatónak, hogy a szovjet ezredes arra kért, tegyek meg bizonyos lépéseket, amelyek érzésem szerint igénylik az állami jóváhagyást, és Abel tudtával vagyok itt nála. Mondtam, hogy Abel nagyon szeretne levelezni a családjával, és a szovjet nagykövetségen át küldené a leveleket. Mondtam, hogy azt tervezem, írok a nevében a követségre, és arra gondoltam, hogy mellékelem hozzá a fellebbezésünk másolatát, a tárgyalási jegyzőkönyv teljes másolatával.

Az igazgató azt felelte, nem látja be, miért ne engedélyeznék Abelnek a családi levelezést, az pedig tetszett neki, hogy meg akarom küldeni az oroszoknak a fellebbezésünk szövegét és a jegyzőkönyvet. Ám amikor szóba hoztam a fogolycserét, rávágta, hogy tudomása szerint ilyesmiről nincsen szó Washingtonban, továbbá nem tud amerikaiakról az oroszoknál, akikért cserélhetnénk.

Ezután előadtam az ezredes javaslatát, hogy talán Kínában fogva tartott amerikaiakra cserélhetnénk, és egy semleges harmadik nemzet, például India lehetne a közvetítő. A semleges ország, mondtam, „politikai menedéket” ajánlhatna fel az összes fogolynak. A szovjeteknek így nem kellene bevallaniuk, hogy ismerik Abelt. Dulles érdekesnek találta a javaslatot, de egyeztetni akart a Külügyminisztériummal (akkor a fivére, a néhai John Foster Dulles volt a külügyminiszter).

Mielőtt távoztam, az igazgató tapintatosan figyelmeztetett, hogy óvatos legyek az orosz hivatalos személyekkel, és fölvetette, hogy ha „kivitelezhetőnek” gondolom, küldjem meg a levelezés másolatát az Igazságügyi Minisztériumnak és a CIA-nek Larry Houstonon keresztül. Azt feleltem, hogy éppen ez volt a szándékom.

Ugyanaznap az ebédnél Tompkins azt mondta, hogy osztja tiszteletemet Abel iránt, és szorgalmazná, hogy az ezredest minél előbb szállítsák át egy olyan börtönbe, ahol hasznát veheti a tehetségének. A jelenlegi szakaszban értelmetlen lenne azzal próbálni kifacsarni adatokat belőle, hogy megkeserítjük az életét. Tiszta szívből egyetértettem, úgy, mint Abel ügyvédje, és úgy is, mint amerikai. Ha Abel valaha is meggondolja magát, és beszél, azt nem ilyen eszközökkel fogjuk elérni.

Több héttel a Dulles-találkozó után tájékoztattak, hogy a külügyminiszter ellenez minden olyan cserét, amelynél az oroszoknak nem kellene elismerniük Abel létezését. Ha ezt akarják, csinálják a „hivatalos” úton, és forduljanak a Külügyminisztériumhoz.

Március 20., csütörtök

„Az Egyesült Államok vs. Abel ügy vádlottjának kérésére érdeklődöm – írtam Mihail Mensikov orosz nagykövetnek –, hogy lehetséges-e írásban tartania kapcsolatot közvetlen családtagjaival, akik a Szovjetunióban laknak. Ha a szovjet kormánynak nincsen ellenvetése, erre a büntetés-végrehajtási intézmények felettes hatóságaitól kell engedélyt kérni.”

Közöltem, hogy ügyfelem kívánságára – az ezredes a szignójával hitelesítette az aktáimat – továbbítom „érdeklődésre számot tartható” dokumentumként fellebbezésünk másolatát és a kapcsolódó eljárások teljes jegyzőkönyvét.

A következő három hónapban levelek jöttek-mentek a washingtoni szovjet nagykövetség és a William Street 161. szám alatti irodám között, miközben Amerika kormánya karba tett kézzel nézte, hogyan fogócskázunk Abel levelezési kedvezménye körül. Ha magánügy lett volna, percek alatt megoldjuk, de itt két világhatalom manőverezett, akik rendkívül fagyos viszonyban álltak. Ennek következtében Rudolf csak júliusban írhatott a feleségének, szeptember volt, mire a levelet „tisztázták”, és december, mire Elen Abel átvehette másfél éve letartóztatott férje első levelét.

Az oroszok egy héttel később válaszoltak első levelemre konzuli osztályuk kenetes hangú feljegyzésével, hogy „nyilvántartásuk szerint Abel nem szerepel a szovjet állampolgárok névjegyzékében, és mint „érdektelent, visszaküldték a fellebbezést és a tárgyalás jegyzőkönyvét. (Szántsándékkal makulátlan, ropogós, bekötött másolatokat küldtem nekik; mire

visszakerültek, annyira meglazultak a kötésben az összefogdosott oldalak, hogy nyilvánvalóan nemcsak áttanulmányozták, de le is másolták őket.)

Az Igazságügyi Minisztérium javaslatára tájékoztattam levelezőtársamat, Sz. Veszcsunovot, a Konzuli Osztály vezetőjét, hogy ha találkozni óhajt Abellel, vegye föl a „hivatalos kapcsolatot” a Külügyminisztériummal, továbbá elmagyaráztam, hogy amíg fennáll a lehetősége a találkozásnak egy szovjet konzulátusi tisztviselővel, Abel a West Streeten marad, ami nem számít bele a büntetésébe, és természetesen nem levelezhet a családjával.

Befejezésül ezt írtam: „Azért ismertetem ezeket a tényeket, hogy nyilvánvaló legyen a minél előbbi cselekvés ajánlatossága”.

Április 16., szerda

Dél előtt megindokoltam fellebbezésünket a második kerületi Fellebbviteli Bíróság előtt. Tom Debevoise volt velem; Fraimant a járásbírószágon megtartott tárgyalás végeztével felmentették a megbízása alól. A háromfős ítélőszék Charles E. Clark főbíróból, J. Edward Lumbard és Sterry R. Waterman bírákból állt. Keveset lehetett hozzáadni ahhoz, amit már közöltünk írásban, de a bíróság odafigyelt ránk, és sok kérdést tettek föl. Láthatólag mindenki tisztában volt vele, hogy ha idáig elmentünk, szükség esetén tovább visszük az esetet az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságáig.

Április 24., csütörtök

Sz. Veszcsunov félretette hivatalos címét és a kincstári cégjelzéses papírt a ma kapott levél erejéig, amiben világosan a *sub rosa* tárgyalásra buzdított.

A sima, fehér papírra írott levél hasonlóan sima borítékban érkezett, feladó és mindenféle megkülönböztető jelzés nélkül. Az előzőektől eltérően New York-i postabélyegzés volt rajta. Veszcsunov aláírta, ám ennél bővebben nem azonosította magát. A levél így szólt:

Ismételten szeretnénk felhívni a figyelmét a tényre... hogy nem állnak rendelkezésünkre adatok, amelyek igazolnák Abel szovjet állampolgárságát. Éppen ezért nincsen törvényes alapunk kérelmezni a Külügyminisztérium előtt egy találkozót az önök vádlottja és konzulátusunk tisztviselője között. Képviselőnk kész találkozni Abel vádlottal, ha ön, mint Abel védője, képes

megszervezni egy ilyen találkozást. Ebben az esetben hálásak lennénk, ha tájékoztatna a találkozó helyéről és idejéről...

Csak hápogtam. Ezek tényleg azt hiszik, hogy csak mert tisztességesen elláttam Abel védelmét, megpróbálom becsempészni az emberüket a West Streetre, mint a „gyakornokomat”? Vagy ez a szabvány eljárás, amivel megpróbálkoznak minden esetben, mert megéri a csekély kockázatot?

Haladéktalanul átküldtem a levelet az Igazságügyi Minisztériumnak. Telefonon utasítottak, hogy hagyjam „főni őket egy kicsit a saját levükben, azután ismételjem meg azt, amit az előző levelemben írtam, hogy vagy a Külügyminisztériummal tárgyalnak, vagy sehogy. Pontosan ezt is tettem, csak hozzáfűztem a saját figyelmeztetésemet, hogy „Abel állampolgárságától függetlenül fennáll a tény, hogy közvetlen családja a Szovjetunióban él, és ha hosszú börtönbüntetését megerősítik, akkor tartani szeretné majd velük a kapcsolatot. Ennek megfelelően kérem, hogy az állampolgárságtól teljesen függetlenül vegyék fontolóra ezt a kérdést.

Amikor beszámoltam Abelnek az incidensről, gunyorosan elmosolyodott, és azt kérdezte: – De csak nem hibáztatja őket azért, mert próbálkoztak?

Május 24., szombat

Egy időre ez lesz az utolsó találkozásunk. Az ezredes végre megüzente a Büntetés-végrehajtási Szövetségi Főigazgatóságnak, hogy meg akarja kezdeni a büntetését. Értesítették, hogy a jövő hét elején átszállítják az atlantai szövetségi börtönbe.

Szombat délelőtt volt, már órák óta beszélgettünk Atlantáról és a Délről, a művészetről – a kedvenc New York-i galériáiról, a Brooklyn Heights-i művészekről, akiket őszintén kedvelt – és hogy mivel tölti majd ki az Atlantában ásító, végeérhetetlen napokat. Szokott száraz modorában kijelentette, hogy egy életen át tartó szerelme és érzéke a magasabb matematika iránt segít majd megőrizni ép eszét. Felajánlottam, hogy beszerzem neki a szükséges könyveket, mivel egy szűkös börtönkönyvtár nem az ő szintje.

– Mivel mostantól nehéz lesz személyesen tárgyalnunk – mondta –, szövegezzon meg nekem egy egyszerű végrendeletet.

Utasításait követve megfogalmaztam a végakarátát, amelyben kikötötte, hogy ha a börtönben halna meg, hamvasszák el, és a hamvait összes ingóságával együtt küldjék el a családjának. Ott helyben le is gépeltem, aláíratam két barátságos börtönőrrel, mint tanúkkal, és átadtam Abelnek egy másolatot.

Azon tűnődtem, hogy az átlagember semmi különösebben vonzót nem talál egy kém életében. Ha nagyon sikeres, senki sem tud róla; ha lebukik, hírhedett lesz. Ha elfogják, akkor a levelezését cenzúrázzák, testamentumát egy idegen írja meg, és fel kell készülnie rá, hogy ellenséges földön fog meghalni.

Abelnek más igényei is voltak. Megkért, hogy ne hagyjam elaludni a levelezési kedvezmény ügyét, és, ha időm engedi, ugye, írok majd bármilyen témáról? Majd azt mondta, egy amerikai jogász számára talán nem „politikus” túlságosan elfogulatlanul levelezni egy bebörtönzött szovjet hírszerző tiszttel, és hozzátette: – Csak kulturális témákról írjon.

Június 5., csütörtök

„Már a georgiai Atlantában vagyok”, írta Rudolf.

Az ezredes megérkezett, a postacíme mostantól „PMB Atlanta 15, Ga. Hivatalos volt. Első levelében közölte, hogy „berendezkedett a börtönben, és mellékelte egy formanyomtatványt, amelyen jelentkezhettem az igazgatónál, mint az ezredes kirendelt védője, hogy „engedélyezett levelezőpartnerként” írhaszak neki.

„Jól érzem magamat, és egészen jó formában vagyok. Több alkalmam van testgyakorlásra, mint korábban – írta. – Nem hallottam, hogy milyen eredményre jutott a fellebbezésünkkel, de remélem, ez nem jelent semmi rosszat, csak halasztást. Jó egészséget kívánok...”

Az ezt követő ötvennyolc levélhez hasonlóan (nem számítva a négy karácsonyi képeslapot, amelyet személyesen nyomtatott) ezt is iskolásan megvonalmazott papírra írta, ceruzával vagy tollal, és úgy írta alá, amilyen hangulatban éppen volt: „Rudolf, „Rudolf I. Abel, vagy „R. I. Abel. Hangulattól függetlenül mindegyik aláírást a börtönben kapott „80016 szám követte. Pártfogója, W. E. Bush, vagy valamelyik másik cenzor elolvasott és lepecsételt minden levelet a jobb felső sarokban. Néhány levelet még

Washingtonban is elolvastak és felbélyegeztek. Ezeket vélhetőleg „engedélyezés” végett irányították át.

Átolvastam a formanyomtatványt, amelyet Rudolf küldött, és láthattam, hogy számtalan előírással szorítják meg a levelező őrizetést. Hetente hét „magánlevelet kaphatott, de ezek csak kétoldalasak lehettek: folyóírással és angolul kellett írni őket. (Később megtudtam, hogy a börtön a 2600 bentlakójával évente félmilliós postaforgalmat bonyolít le.) Engem arra intettek, hogy ne említsek „bűneseteket, bírósági ügyeket, letartóztatásokat vagy más hasonló témákat, amelyek káros hatással lehetnek az őrizetes közérzetére.

Abel nagyon szűkszavú volt, és egy szóval sem panaszkodott a leveleiben. Említette, hogy karanténba zárták, de ezt nem magyarázta meg bővebben. A börtön negyedévenként megjelenő, feltűnően jól szerkesztett folyóiratából később megtudtam, mi az a „karantén”:

Bevezetnek a börtön főbejáratán, végigkísérnek egy hosszú folyosón, kivisznek egy mellékajtón, majd onnan le egy átjárón a karantén pincéjébe. Itt megparancsolják, hogy vetközz le, megkérdezik, hova küldjék a személyes tárgyaidat, és ha meghalnál, kit értesítsenek. Lezuhanyozol, utána fölvezetnek a pincéből, és átadnak egy őrnek meg egy tisztviselőnek. Ők elmondják, mit *ne csinálj*, ha „ki akarod bírni” itt.

A karantén többi részével együtt naponta felvisznek enni az ebédlőbe, ahol szemek százai merednek rád. Harminc napon át kioktatnak, vizsgálnak az orvosok, tesztelnek újabb orvosok, kihallgatnak a pártfogók, megmondják, mikor fekjüdj le, mikor kelj fel, majd mikor fekjüdj le ismét.

Össze vagy zavarodva, de egy dolgot tudsz, azt, hogy fogoly vagy egy börtönben. Ha van eszed, nem szereted. Ha van egy kis józan eszed, akkor meglátod, hogy ezen a helyen a lehetőség és talán a szerencsétlenség között választhatsz. Könnyű „börtönbe” kerülni a börtönön belül, mert sok tehetetlen keserűség feszíti Atlanta falait.

Utána következett egy sztori a négyszáz-hatszáz emberről – az állomány kb. 20 százalékaról –, akiknél „alkalmazkodási problémák” léptek fel a karantén idején.

Éppen ezért örültem az ezredes második levelének, amelyből

megtudtam, hogy kiengedték a karanténból a börtön lakóközösségébe, és máris dolgozik:

Munkát kaptam a Kereskedelmi Kézműves Osztályon, aminek természetesen nagyon örülök. Szitáznom kell, és mivel még sose csináltam ilyet, itt pedig senki sincs, aki sokat tudna róla, igen érdekes kísérleteket van módomban végezni. Van pár könyvem a témáról, és hamarosan még többet kapok. Ez egy nagyon sokoldalú folyamat, bőségesen ellát munkával.

Novemberben sok dolgunk lesz, mert 6000 karácsonyi képeslapot kell előállítanunk a foglyok számára, és a képeslapok többsége szitázással készül. Több motívumon is gondolkozom. Majd küldök magának és Tomnak [Debevoise-nak] néhányat.

Abel levelei meghatározott mintát követtek. Kíváncsi volt minden újságcikkre az ügyéről, gyakran kérdezett szűkös anyagi helyzetéről, és folyamatosan faggatott az ingóságairól egészen addig, amíg végre sikerült elküldenünk őket a „feleségének” egy kelet-németországi címre. Keveset foglalkozott a börtönélettel – leginkább a művészi munkáiról írt –, viszont felháborodott részletességgel ecsetelte, hogy nem levelezhet a családjával. Ez a probléma a börtönévei nagyobb részében nem hagyott nyugodni bennünket. Ám Abel legnagyobb gondja az ügy és a fellebbezés volt: a témával kapcsolatos véleménye, reményei, gondolatai a levélnek legalább a felét kitöltötték.

Összes levele kulturált úriemberre vallott. Sose panaszkodott, sose bírálta a börtönőröket, sose felejtette el szívélyes üdvözetét küldeni a családomnak, a beosztottaimnak, akik gyakran eljártak a megbízásaiban (könyvet vásároltak, megújították az előfizetést a *New York Times*-ra vagy a *Scientific American*-re, elszállították az ingóságait, szereztek egy extra protézist stb.) és fiatal munkatársamnak, Tom Debevoise-nak. Megírtam neki, hogy Tom megpályázta a Republikánus Párt színeiben a kerületi ügyész hivatalát a vermonti Windsor megyében, amire Abel ezt válaszolta:

Adja át Tomnak üdvözetemet. Magam sem tudom, szerencsét kívánjak-e neki a választáshoz, vagy nem. Valószínűleg elfogult vagyok [az ügyészekkel szemben], és okosabb lesz hallgatnom...

Leveleiből arra következtettem, hogy az ezredes ugyanolyan jól beilleszkedett Atlantában, mint a West Streeten. A börtön személyzete

„rendkívül alkalmazkodó fogolyként” írta le, aki nem okoz problémát. A fogolyközösség elfogadta.

Az igazgatóság csak attól az egytől félt, hogy valami fiatal vagány, aki olcsó népszerűséget hajhász, megpróbálhatja meggyilkolni, mert azt hiszi, hogy „komcsiellenes” nemzeti hős lehet belőle.

Az ezredesnek nyolc cellatársa volt, akiknek egyike már lehúzott huszonhárom évet emberrablásért, és utálta az egész világot, főleg a kisebbségeket. Abel elmesélte, hogy figyelmeztették, lehetőleg kerülje ezt az embert.

Június 12., csütörtök

Ezen a napon Sz. Veszcsunov, a szovjet konzulátus vezetője letette a fegyvert. Harmadszor magyarázta el, hogy Abel nem szerepel a szovjet állampolgárok névjegyzékében, de tekintettel a tényre, hogy írni akar a családjának, „amely állítólag szovjet területen él vagy élt, kérjük, küldje át a védenca leveleit a nagykövetség konzuli osztályának, amely megpróbál intézkedéseket foganatosítani a család felkutatására a levelek továbbítása céljából”.

Azonnal megírtam Rudolfnak, hogy szerintem „ez hatalmas engedmény részükről, és nagy lépés kérésének teljesülése felé”.

Az Igazságügyi Minisztérium is engedélyezte. Tájékoztattak, hogy Abelnek a börtönben érvényes előírások szerint kell írnia a családjának (angolul), és át kell adnia a leveleket a börtönigazgatónak. Utána az Igazságügyi Minisztérium „megfelelően átvizsgálja”, elküldi nekem, én pedig továbbítom őket a szovjet konzulnak. Ami természetesen heteket vett igénybe.

Abel az első levelet „Ellen”-nek címezte, ami az Elja angolosított változata. Az asszony hol Hellen, hol Helen vagy Hellene néven írta alá a leveleit.

Drága Ellen!

Nagyon hosszú ideje ez az első alkalom, hogy írhatok neked és Lydia lányunknak. Őszintén bízom benne, hogy a levél elér hozzád, és tudsz majd válaszolni.

A személy, akitől megkapod a levelet, vélhetőleg beszámol jelenlegi életkörülményeiről, de nekem jobban esik, ha én magam mondom el: börtönben vagyok, harminc évre ítélték kémkedésért, jelenleg a szövetségi börtönben őriznek, a georgiai Atlantában.

Egészséges vagyok, időmet kitöltöm matematikával és művészettel. A zene most ki van zárva, de később talán újra elkezdhetem.

Kérlek, ne aggodalmaskodj túlságosan azon, ami történt; végül ez már csak eső után köpönyeg. Inkább vigyázzatok magatokra, és bízzatok a mielőbbi találkozásban.

Számomra nagyon fontos, hogy törődj az egészségeddel. Kérlek, írd meg, hogy te és Lydia hogy vagytok. Korábban (több mint három éve?) azt mondtad, nem vagy túl jó állapotban. Kérlek, próbálj meg mindent elkövetni, hogy jobban legyél. Tudom, hogy nem könnyű, de igyekezned kell.

Írd meg, hogy jön ki Lydia a férjével. Nem lettem még nagypapa?

Ha levelemet rövidnek és szófukarnak találod, az részben a körülményekből következik. De majd megpróbálok olyan gyakran írni, ahányszor lehet, és remélem, te is így teszel. Add át üdvözlétemet minden barátunknak, és kérlek, vigyázzatok magatokra. A nagyon szerető férj és apa, Rudolf

A bal alsó sarokban feltüntette a börtönszignóját: R. I. Abel, 80016. Azt is odakanyarította, hogy ui., de aztán meggondolta magát, és kihúzta.

Mrs. Abel december 18-án válaszolt, megmagyarázva, hogy csak most vette kézhez Rudolf levelét, amelyet a Vöröskereszt továbbított. „Megértem, hogy sokáig tartott megtalálniuk bennünket”, mondta.

Férje balsorsáról azt írta, hogy az újságok közölték a hírt, „de mi nem hittük el... Meg vagyunk győződve róla, hogy ami veled történt, az csak félreértés. Bizonyosan ártatlan vagy, és minden jóra fordul ebben a szomorú történetben.”

Július 11., péntek

A Fellebbviteli Bíróság egyhangúlag helybenhagyta Abel ítéletét, és a harminc év szabadságvesztést.

Kijelentették, hogy bár a járásbíró követett el apró hibákat, „az

állítólagos tévedések nem voltak olyan elfogultak, hogy perújrafelvételre lenne szükség, miközben a jegyzőkönyvből valósággal kiált a vádlott bűnössége.... Egy olyan tárgyalásnál, amely két hétig tart, „az lenne a csoda, ha nem csúsznának be kisebb hibák, de ezek a hibák, jelentette ki a bíróság, nem hozták hátrányos helyzetbe a vádlottat. A véleményt, amely harminchárom nyomtatott oldalt töltött meg, Sterry Waterman bíró írta, Clark főbíró és Lumbard bíró pedig megerősítette.

Ami a legfontosabb kérdést, a házkutatást és a lefoglalásokat illeti, a bírák kijelentették, hogy nincs alap megkülönböztetni a bűncselekmény miatti és a kiutasítás miatti letartóztatást. Ha a házkutatás törvényes volt az első esetben, amikor egybeesett a letartóztatással, akkor törvényesnek kell lennie a második esetben is.

(„Véleményem szerint – írta később Abel –, a Fellebbviteli Bíróság mégoly bőbeszédű döntése valójában nem foglalkozik a fellebbezésben foglalt pontokkal. Egyes érvek ellentmondanak egymásnak, míg más alkalommal egyszerűen kifordítják az általunk használt érveket. Továbbra is azt gondolom, hogy a lényeges pontokra nem annyira válaszoltak, mint inkább megkerülték őket.”)

Arra az érvünkre, hogy a vád nem bizonyította katonai titkok továbbítását, a Fellebbviteli Bíróság így válaszolt: „Azok a személyek, akik csak a nagyközönség számára hozzáférhető adatokat gyűjtenek és továbbítanak, általában nem tartják szükségesnek a titkos kódok, a rejtekhellyé átalakított pénzérmék, ceruzák és levélgyufák használatát.”

Befejezésül Waterman bíró udvariasan kijelentette, hogy a kirendelt védők „ritka tehetséggel és a legnemesebb szakmai hagyományok szellemében képviselték a fellebbezőt. Őszintén hálásak vagyunk szolgálataikért.”

Az ezredes haladéktalanul emlékeztetett ígéreteimre, hogy tovább viszem a fellebbezését az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságához. „Ami a Legfelsőbb Bírósághoz intézett fellebbezést illeti, feltételezem, hogy egyezségünk értelmében megteszi a szükséges lépéseket.”

Amiből azt a következtetést vontam le, hogy Rudolf tetszését elég nehéz lehetett elnyerni „a terepen”. A fénykorát élő Abel ezredes jobbkezésnek lenni önfegyelmet és minden részletet számon tartó, aprólékos figyelmet követelt.

Häyhänen sohasem ugrotta meg ezt a magasságot.

A célzatos emlékeztetőhöz még ennyit írt: „Nálam minden rendben. Nem történt semmi különös.”

Augusztus 5., kedd

Pár napja felhívott Frank Gibney, a *Life* egyik vezető szerkesztője, aki nagyobb cikket szentelt Abel tárgyalásának. Gibney azt mondta, közelről ismer egy Deroubian nevű, megbízható informátort, aki Bécsben a KGB elhárításának a vezetője volt, de átállása óta az Egyesült Államok hírszerzésének dolgozik. Gibney cikksorozatot és egy könyvet tervezett Deroubiannal közösen a szovjet hírszerzésről. Elmagyarázta, hogy az egykori szovjet tiszt nős ember, és pénzre van szüksége.

Deroubian azt állította Gibneynek, miszerint hitelt érdemlően be tudja bizonyítani a tárgyaláson felvonultatott családi levelekről, hogy azokat „aesopusi kódban” írták, és igazából Berijáról, az NKVD kivégzett főnökének politikai helyzetéről stb. adtak információkat. Gibney azt mondta, szeretnének velem ebédelni.

Ezen a délutánon Bender FBI-ügynök meghozta Abel legújabb levelét a feleségéhez, hogy továbbítsam a szovjet konzulátusra. Szóltam Bendernek Gibney hívásáról, és mondtam, hogy addig magamnál tartom a levelet, amíg nem beszéltem Deroubiannal, utána jelentek az FBI-nak, és megvárom a végső jóváhagyást.

Ezután megebédeltem Deroubiannal és Gibney-vel. A disszidens magyarázatát nem találtam hitelt érdemlőnek, mindezt jelentettem Bendernek, és a kormány jóváhagyásával folytattam Abel leveleinek továbbítását.

Augusztus 19., kedd

Ma egy éve kellett félbeszakítanom a vakációmat, hogy Abel ezredes kirendelt védője legyek. Most, ismét Lake Placidben, azért szakítottam félbe az idei vakációt, hogy a Legfelsőbb Bíróságon beterveztendő fellebbezésen dolgozzak. Tom Debevoise volt olyan szíves átjönni Vermontból, és közösen írtunk egy certiorari^[7] folyamodványt, kérve a Legfelsőbb Bíróságtól a meghallgatást és az alsóbíróság ítéletének felülbírálatát.

„Nincs feltétlen jogunk a meghallgatásra – magyaráztam a levélben,

amelyet Abelnek küldtem Lake Placidből –, csupán akkor hallgatnak meg, ha a kilenc bíró közül négyen erre szavaznak... Nagyon reménykedem, de hát a Fellebbviteli Bíróságnál is ugyanígy reménykedtem, ha nem is ilyen nagyon. Ha a Legfelsőbb Bíróság helyt adna a kérvényünknek, az nagyon bátorító lenne...

Kétségtelenül tudja, hogy esetünket (különösen a kifogásunkat a kémkedés bizonyítékának elbírálása ellen) mindenképpen befolyásolja a nemzetközi helyzet alakulása. Maga egyszerűen nem brazil vagy nem francia, és nem 1930-at írunk. Ettől függetlenül minden körülmények között megteszek minden tőlem telhetőt.”

Derűsebb témákra tereltem a szót, és arra kértem az ezredest, üres óráiban találjon ki nekem valamilyen matematikai képletet, hogy győzhessek a kopogós römiben, és legalább egy töredékét visszaszerezhessem a számtalan dollárnak, amit a feleségem nyert el tőlem alacsony tétekben játszott, barátságos mérkőzéseinken.

Nem állhattam meg szó nélkül a beosztását az atlantai börtön kereskedelmi-kézműves részlegébe: „Ebben azért van valami mulatságos, ugye, tudja? Érdekelne, hogy fogadná ezt a beosztást az amerikai közvélemény, amelynek egy csekély és nem gondolkodó hányada kétségtelenül azt hiszi, hogy sötétzárkában és a hüvelykujjánál fogva kellene fellógatni magát, abból kiindulva, hogy a mieinkkel hasonló körülmények között ezt csinálnák Oroszországban.”

Könnyed hangú levele egyik legkiválóbb példája volt fanyar humorának. Elsőnek a kártyaproblémáimmal foglalkozott.

„Azt hittem volna, hogy a kombinációk, összevonások stb. kiszámítása olyasvalakinek az asztala, aki életbiztosítási ügyeket visz. Olvastam valamikor recenziókat olyan könyvekről, amelyek a kopogós römivel foglalkoztak (ha jól emlékszem, bridzsszakértők írták): azok mintha arra mutattak volna, hogy lehet nyerni benne. Részemről én nem vagyok kártyás. Tudásom a pasziánsz néhány változatával kezdődik és végződik.”

(A magányos kém, ahogy ül olcsó szobájában a Latham Szállóban, és pasziánszozik... Most is egyedül van, noha 2600 ember veszi körül, és még mindig pasziánszozik.)

„Itt engedélyezik a kártyázást, nemrég bridzstorna volt. Már megígérték, hogy tanítani fognak; előbb-utóbb megértem ezt a játékot. Addig is az olasz »boccit« játszom, ami a tekézésre hasonlít, és gyepen játsszák. Valamivel kevésbé kifinomult, de azért kell hozzá némi ügyesség.”

Tudtam, hogy Abel rajong a sportért: a Dodgers szurkolója volt. („Remélem, jól érzi majd magát Los Angelesben – írta, amikor megtudta, hogy kamarai nagygyűlésre utazok a nyugati partra. – Elmegy a Bums valamelyik meccsére?”) De hogy lement a börtönudvarra *boccé*-t játszani, ez újabb bizonyítéka volt az ötvenhat éves tudós sokoldalúságának és alkalmazkodóképességének minden helyzethez.

„Velem itt nem történik semmi különös – folytatódik a levél. – Készítettem néhány rajzot és átszitáztam őket. Úgy vélem, egészen jól haladok. Remélem, nemsokára elkezdhetek kísérletezni a színekkel – eddig csak monokróm nyomatokat készítettem, olyasfélét, mint a fametszetek. A közeg nagyon sok lehetőséget kínál, de sok vele a probléma.”

Tom Debevoise hajszál híján maradt le róla, hogy ő legyen a republikánusok ügyészjelöltje vermonti szülőföldjén, amiről kötelességtudóan beszámoltam georgiai szurkolójának. Az ezredes filozofikusan fogadta az eredményt: „Bár habozok gratulálni vagy részvétemet kifejezni Tomnak, örömmel hallom, hogy népszerűségének köszönhetően csekély volt a lemaradása, ami kétségtelenül azt bizonyítja, hogy nevet szerzett magának Vermontban.”

Október 13., hétfő

A táviratot körültekintő tömörséggel fogalmazták. FELTERJESZTÉS ABEL VS. EGYESÜLT ÁLLAMOK CERTIORARI ÜGYBEN ELFOGADVA. LEVÉL MEGY.

A Legfelsőbb Bíróság hajlandó volt felülbírálni az ügyet, ám ezt az illegális házkutatás és lefoglalás alkotmányos tilalmával foglalkozó két kérdésre szűkítette.

„1. Megengedhető-e végzés nélkül a házkutatás a bevándorlási törvény által előírt, büntetőjoginak nem minősülő letartóztatásoknál? 2. Elfogadhatók-e bizonyítéknak a lefoglalt tárgyak, ha nincsenek kapcsolatban a Bevándorlási Hivatal letartóztatási parancsával?”

Ezek a kérdések összefoglalták ügyünk lényegét.

De Abel aggódott, mert a Legfelsőbb Bíróság úgy döntött, hogy csak a házkutatási és lefoglalási pontot veti alá felülvizsgálatnak. „Én úgy látom, hogy a többi pont is lényeges és fontos”, írta.

Azzal igyekeztem megnyugtatni, hogy ha fellebbezésünkben kevesebb kérdést érintünk, minden eddiginél jobban elmélyülhetünk a házkutatás és lefoglalás kérdésében, ami egyébként is az ügyünk alapját jelentette.

„Ami a fellebbezésünkben felsorolt többi pontot illeti, ne aggassa, hogy kimaradtak a vitából. Felolvasták őket a bíróságon, szerepelnek az ügyben, és noha nem említették őket, biztosra veszem, hogy megvolt a szerepük abban, amikor a bíróság a felülvizsgálat mellett döntött.”

Szinte semmi visszhangja nem volt annak, hogy helyt adtak a fellebbezésünknek. New Yorkban az egyetlen *Herald Tribune* kommentálta a vezércikkében, mondván, hogy Abel bűnösségéhez nem fér kétség, de megdicsérte a bíróságot, amely „ismét bebizonyította, hogy fontosnak tartja minden ember személyi szabadságjogainak védelmét”.

„A kérdések eljárásjogiak – folytatta a vezércikk –, de a törvény lényege a tisztességes eljárás. Bármilyen legyen is a vége (és itt nem bocsátkozunk jóslásokba Abel fellebbezésének kilátásairól), a felülbírálat emlékeztetni fog, hogy mindnyájunk szabadsága csupán akkor biztos, ha egymás szabadságát is védjük.”

November 21., péntek

Tom Debevoise lejött Vermontból, és több napon át, éjt nappallá téve írtuk a tényvázlat első változatát a Legfelsőbb Bíróságnak. Valószínűleg ennek az eredményeként döntött le a lábamról egy vírus. Tíz napot töltöttem otthon, ágyhoz kötve, bár ennek az időnek a nagyobb részében is a tényvázlatunkat dolgoztam át.

A mai napon leküldtem a tényvázlat egy példányát Atlantába, mellékelve hozzá egy feljegyzést, hogy mostanáig ez a leghatásosabb ismertetésünk. Elmagyaráztam, hogy a kormánynak harminc napja lesz a válaszra, nekünk pedig attól számítva húsz nap áll a rendelkezésünkre, hogy megfeleljünk nekik. Mondtam, hogy valamikor februárban kell majd Washingtonba mennünk a szóbeli vitára, és tavasszal várhatjuk a bíróság

döntését.

„Mellesleg maga az egyetlen haszonélvezője a betegségemnek – tréfálkoztam egy Atlantába írott levélben. – Legidősebb lányom, Jan a nagy vesztes. Ma este apa-lánya francia négyesben kellett volna fellépnem a Marymount középiskolában, ahol Jan végzős. Késő délutánonként kiszökdöstem az irodából, hogy táncórákat vegyek. Porig vagyok sújtva, amiért megfosztottak a lehetőségtől, hogy kipróbáljam új keletű ügyességemet a parketten!”

December 4., csütörtök

Amikor elvállaltam Rudolf ezredes védelmét, fogalmam sem volt róla, hogy még a Mikulást is el fogom játszani neki. Pedig azt tettem.

Ebben az évszakban az összes atlantai fogoly megkapta az „ajándék-úrlapot, amelyet reménykedve kitöltöttek és elküldtek családjuknak, vagy annak az akárkinek, akit „Mikulásnak választottak. Az ezredes számára én voltam az, mint jogi képviselője és egyetlen levelezőtársa az Egyesült Államokban. Az úrlap ma érkezett meg. Rudolf könyveket kért, *A művészet társadalomtörténete*-t, négy kötetben, és két kiló sima tejcsokoládét (amit szeretett, és mint magyarázta, csereeszköznek is jó volt a cellájában).

Azt is írta: „Nagyon szorgalmasan gyártom a karácsonyi képeslapokat a foglyoknak. Azt hiszem, mire végzek, meglesz vagy 2500. Higgyc el, boldog leszek, ha az utolsót is kiadom a kezemből! Mivel sok közte az öt színnyomású, ez azt jelenti, hogy minden mintát 500-2500 alkalommal néztem végig, ami épp elég, hogy szörnyűnek találjam!”

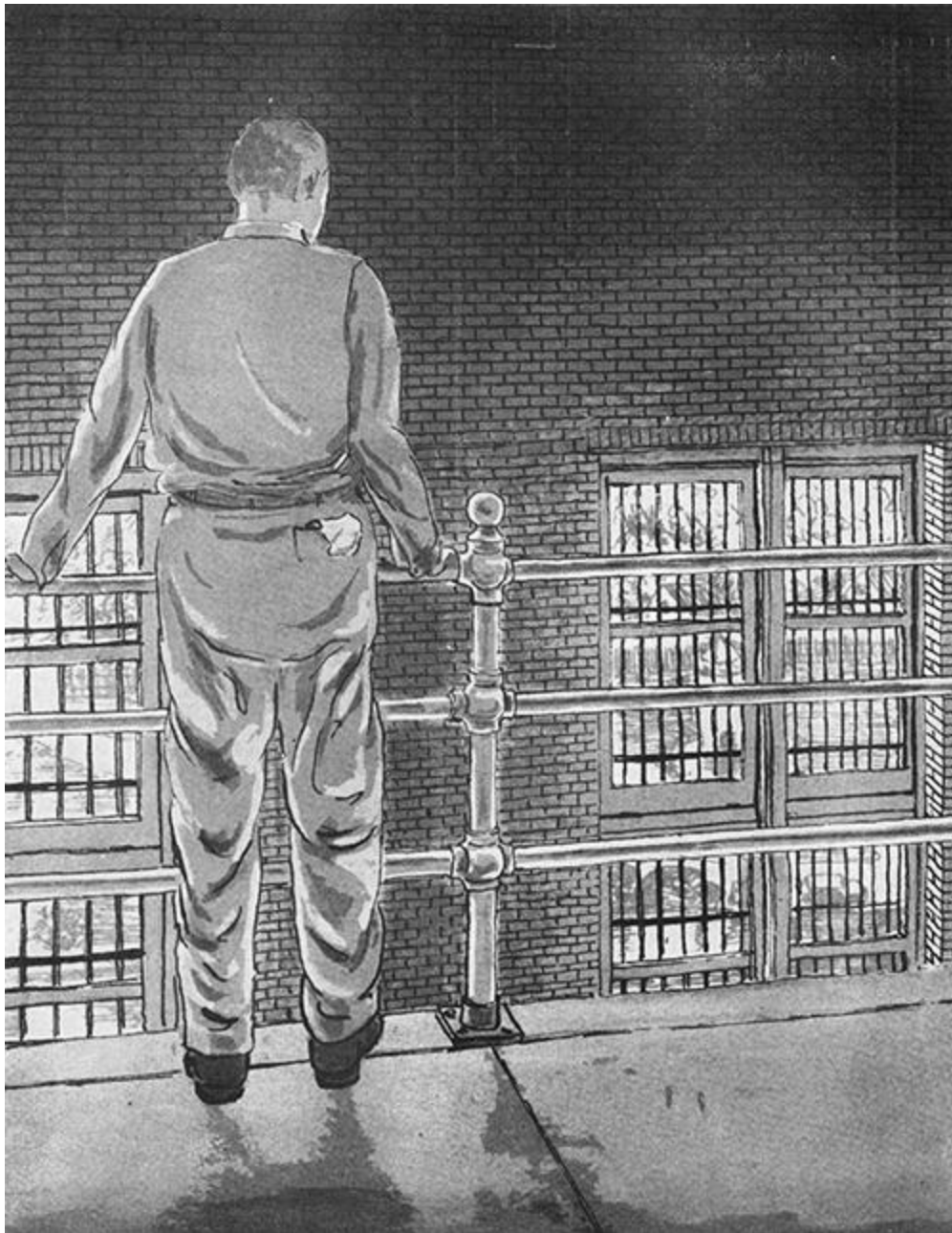
(Később megírta, hogy „a rabok láthatólag szívesen fogadták a képeslapokat, mert nagyon kevés maradt a szétosztás után. Legalább ennyi örömöm volt bennük.”)

Hétféle képeslapot készített, egyet spanyol és egyet héber nyelven. Sajnos a szabályzat miatt nekem csak egyet küldhetett. Téli tájat ábrázolt, fekete-fehérben, piros keretben. A táj lehetett Új-Angliában vagy Szibériában. Középen behavazott rönkház állt a sötét fenyőfák háttérén. Az előtérben nyírfacsoport fehérlett.

„Kellemes ünnepeket”, nyomtatták a kártya belsejébe. A papír alján alig észrevehetően húzódott meg a művész gravírozott monogramja, amelyet csak

tüzetes kereséssel lehetett megtalálni: RIA.

1959

Abel önarcképe, amelyet az atlantai börtönben készített, és James B. Donovannek ajándékozott (A szerző szívességéből)

Január 8., csütörtök

Az ezredes első levele az újévben tele volt reménységgel. Kapott híreket a feleségétől és a lányától, válaszul a nyáron írt levelére, amelyet végre

kézbesítettek, állítólag a Nemzetközi Vöröskereszten át.

„Szükségtelen mondanom, mennyire boldog vagyok most, hogy még további leveleket is várhatok”, írta nekem.

„Igyekszünk elkövetni minden tőlünk telhetőt, hogy kiszabadítsunk és visszakapjunk – írta Hellen Abel. – Ha elmesélem a történetedet ismerőseinknek és barátainkat, mindenki azt mondja, hogy ártatlan vagy; abban is hisznek, hogy visszajössz hozzánk.”

Lehet, hogy Mrs. Abel valóban ezt hitte, de hajlamos vagyok azt gondolni, hogy ezt inkább az állami cenzornak szánta. Sokatmondó, hogy még azt is megkérdezte: „Nincs szükséged pénzre? Ha igen, küldhetünk, csak kérdezz rá az ügyvédednél, hogyan kell.”

Abel megfogadta a felesége tanácsát, és kért tőlem egy kimutatást az anyagi helyzetéről, vagyis az eddigi kiadásairól, és egy becslést („nem véglegeset”, tette hozzá tréfálkozva) a lehetséges kiadásokról. Azt is megkérdezte, hogyan juttathatná el hozzá a felesége a pénzt: „Feltehetően a *szovjet* források átváltását szervezik meg külföldi devizára”. (*Kiemelés tőlem.*) Az ezredes sose titkolta, honnan való, hol lakik a családja, és kitől várja a költségei megtérítését. Ám a felesége levelét a kelet-németországi Lipcsében postázták.

Miután az ezredet letartóztatták, azt pletykálták róla, hogy mindenféle pénzeket ásva el New Yorkban. Az egyik ilyen mendemonda szerint egymillió dollárt rejtett el a Prospect Parkban. Amennyire az FBI megállapíthatta, 21 000 dollár volt az egész vagyona, és a mi kiadásaink, amelyeknek java részét a nyomtatás és a gyorsírással jegyzetek tették ki, már elérték a 13 227 dollár 20 centet. Abel beleegyezésével és a járásbíró jóváhagyásával cégemnek megtérítették az előleget. A 3000 dolláros pénzbüntetés kifizetése függőben maradt a fellebbezés miatt, én sem kaptam még meg a 10 000 dolláros honoráriumot, amelyben megegyeztünk.

A majdani kiadásokat nehéz volt felbecsülni. Ha bármilyen okból megsemmisítik az ítéletet, jelentős összeget kell befizetni Abel számlájára, míg a perújításnál az eredeti védelmi kiadások a duplájukra emelkednek.

Minderről beszámoltam Rudolfnak, és azzal fejeztem be a leveletem, hogy minden valószínűség szerint szükség lesz még pénzre, viszont

megközelítőleg sem tudom, hogy mennyire.

Még két anyagi jellegű kérés volt az ezredes levelében. Úgy látszik, elfelejtettem megújítani előfizetését a *New York Times*-ra, ezért öt napja kellett nélkülöznie a keresztretjvényt, a bridzsfeladványt és a nemzetközi híreket. Ezért komoly szemrehányást kaptam. „Még egy problémával szeretném terhelni – folytatta. – A »jószágaimról« van szó.” Azt kérte, hogy küldjem el a családjának az összes ingóságát, beleértve a festményeket, fényképezőgépeket, könyveket, kottákat, hangszereket, szerszámokat, szóval mindent, amit a kormány engedélyez.

Február 13., péntek

Egyszerű levél volt, amely így kezdődött: „Azért veszem a bátorságot önnek írni, mert megtudtam az újságokból, mennyire emberséges a férjemhez, Rudolf Abelhez.”

Önmagában a levél jelentéktelen volt. A jelentősége abban állt, hogy egyáltalán megírták. Ez volt az első szeme annak a kommunikációs láncnak, amely összekötötte az Egyesült Államok kormányát (mostanra tudniuk kellett, hogy be fogom mutatni a levelet Washingtonban) valakivel a Vasfüggöny mögött, akinek fontos volt Rudolf Ivanovics Abel KGB-ezredes jólléte.

A levelet géppel írták, vastag, fehér papírra, amelyen nem volt fejléc, csak egy jellegzetes német vízjel. „E. Abel névvel írták alá, és „c/o Frau E. Forester, Lipcse N 22, Eisenacherstr. 24. Németország cím alatti lakos („Jó barátnőm”) volt a feladója.

Mrs. Abel azt mondta, nagyon hálás, amiért megpróbálom enyhíteni drága férje sorsát. Azt mondta, négy hét óta nem hallott a férjéről, én vagyok az egyetlen, aki tájékoztathatom „Rudolf egészségéről, és hogy szüksége van-e segítségre, valamint megkapta-e a leveleinket”.

Nekem ez a „szüksége van-e segítségre” volt a végszavam: azonnal telefonáltam az Igazságügyi Minisztériumba, és közöltem, hogy jelentkezett nálam egy bizonyos Mrs. Abel Lipcséből. Korábban már megkérdeztem a minisztériumtól, van-e akadálya, hogy Abel pénzt kapjon, vagy hazaküldjük a holmiját a családjához. Eddig nem kaptam választ, de az új levél cselekvés és sürgős válasz után kiáltott.

Pár órával később visszahívott egy kormányhivatalnok, és közölte, hogy az ezredes kaphat pénzt, és nyugodtan hazaküldheti a holmiját a feleségének.

Ebben megnyugodva válaszoltam Frau Abelnek, hogy a férje jól van, a börtön kézműves műhelyében dolgozik, és „nagyon szép karácsonyi képeslapokat készített a rabtársainak”.

„A börtön nagyon emberséges elvek alapján működik – folytattam –, így nem szükséges aggódnia a férje egészségéért. Mi itt, ebben az országban el is várjuk, hogy a lehető leghumánusabb körülmények között tartsák a foglyokat.”

Elmondtam „Mrs. Abelnek (nem hittem, hogy tényleg a felesége lett volna), hogy jelenleg egyetlen dologgal kell fárasztania magát, és ez a férje ügyvédjének a honorárium. Félreértések elkerülése végett rögtön meg is magyaráztam: „Amikor a bíróság kirendelt védőnek, kijelentettem, hogy minden honoráriumot, amit kapok, felajánlok jótékony célra. Utána megegyeztem a férjével egy jelképes 10 000 dolláros honoráriumban minden fáradságomért egészen addig, hogy a Legfelsőbb Bíróság elé viszem az ügyet. Személyesen semmiféle ellenszolgáltatást nem kapok azért, mert a férjét képviselem.

(Tom Debevoise költségtérítésért dolgozott; Fraiman bérét a saját ügyvédi irodája fizette a per ideje alatt.)

Azért sűrgettem a 10 000 dollárt, mert úgy okoskodtam, hogyha Abel családja elküldi a pénzt, és én továbbadom egy jótékonyági szervezetnek, annak kedvező visszhangja lesz, és jó fényt vet az ügyvédi testületre. Ha a Legfelsőbb Bíróság megsemmisíti az ítéletet, a védelemre ráfér egy kis szigetelés a közfelháborodásban: „Ezek az ügyvédek! Mindig megtalálják a kiskapukat!” stb.

Mrs. Abel válaszleveléből nem sugárzott éppen az együttműködés szelleme. „Próbálom legjobb igyekezetem szerint törleszteni férjem adósságait – írta –, habár jelentős nehézségekre számítok.”

Ez a második levél ugyanolyan lapos volt, mint az előző, bár a stílus egyre érzelmesebb lett. „Nagy örömmel hallom, hogy Rudolf legalább egészséges, és szeretném remélni, hogy képes lesz hazajönni szeretteihez és családjához. Nekem nehéz megítélnem állítólagos bűnét, de Rudolf

feleségeként annyit mondhatok önnek, hogy ő becsületes és tiszta jellem, jószívű ember, aki nem érdemli, hogy megbüntessék. Tudja, hogy a hatvanas éveiben jár [valószínűleg ez volt az igazság; Abel lefaraghatott a korából néhány évet, amikor Emil Goldfus lett belőle]: neki békességre, nyugalomra, családi körre van szüksége.”

Miután az Abel-ügy lezárult, egy FBI-ügynökkel, aki látta az összes lipcsei levelet, és a korábbiakat is, amelyeket felolvastak a bíróságon, megbeszéltük a feltűnő nyelvi és stiláris különbséget azok között a levelek között, amelyeket én kaptam „Mrs. Abeltől”, és azok között, amelyeket Rudolfnak írogatott a felesége a letartóztatás előtt.

Úgy éreztem, hogy az a hivatalnok a moszkvai KGB-nél, aki ezt a sort írta: „Nekem nehéz megítélnem állítólagos bűnét, komolyan mellélőtt. Ez nem azonos azzal az Elja Abellel, aki ezt írta a férjének Atlantába: „Itt szép az idő. Gyönyörűen kivirágzottak az almafák. Már szirmot bontott az orgona meg a tulipán, és hamarosan kifeszlenek a rózsabimbók.

Február 25., szerda

– „A Legfelsőbb Bíróság ma egyik legnehezebb ügyét, Rudolf Ivanovics Abel szovjet kém ítéletét tárgyalja.”

Washingtonban voltunk, Tom Debevoise a reggeli újságból olvasott fel.
– „Noha az ügyre sötét árnyékot vet a kommunista kémkedés és összeesküvés, a bíróság nem ezt vizsgálja, hanem azt, hogy tisztességes volt-e a büntetőeljárás, aminek semmi köze a kommunizmushoz. A bizonyítékok megszerzésének módja...”

Előző este vonattal érkeztünk New Yorkból, és a Hay Adamsben grépfrút és kávé mellett felváltva olvastunk fel a New York-i és washingtoni újságokból, hogy elüssük az időt, és erősítsük az önbizalmunkat az indoklás előtt. Egy hónapon belül ez volt a második washingtoni látogatásunk. Január 22-én megérkeztünk a bíróságra, és már készültünk az indoklásra, amikor váratlanul elhalasztották az ügyet, ami nem nyugtatott meg. Az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága előtt érvelni vérpezsdítő élmény minden jogász számára. Az épület fenséges; a tárgyalóterem méltósága lenyűgöző; az agyafúrt bírák félelmetes kihívást jelentenek. Aki ez előtt a bíróság előtt érvel, egyszerre kilenc tapasztalt emberrel áll szemben, és természetesen magasabb a feszültség, mint a brooklyni járásbíróságon vagy a vermonti

Montpelierben.

Bent, a folyosókon, a falak mentén sorakozó emberek várták, hogy kinyissák az ajtókat a közönségnek. Bírósági előírás szerint mindenkinek foglalt helye volt. Washingtoni barátaim azt mondták, hogy az ügy meglehetősen izgalmat keltett követségi körben. Mrs. John Foster Dulles és a brit nagykövetség tagjai ugyancsak itt lesznek, amikor elkezdődik a vita.

Indoklásomat, amelyhez a hagyományos zsakettbe öltöztem, Warren főbíró, és Black, Frankfurter, Douglas, Clark, Harlan, Brennan, Whittaker, valamint a frissen kinevezett Stewart társbírák előtt adtam elő. A nagyon tehetséges J. Lee Rankin, az Egyesült Államok főügyésze volt az ellenfelem. Így hát elkezdtem:

Mivel a bíróság elé beterjesztett kérdéseket részletesen ismertették, azzal segíték a legtöbbet, ha indoklásom kezdetén röviden elmagyarázom, miről nincs szó az ügyben.

Először, a bíróság elé beterjesztett kérdések lényegtelené teszik, hogy Abel kérelmező szovjet kém-e vagy sem. Abban az időben, amikor Texasban azt hitte, hogy kiutasítják, kijelentette, hogy orosz állampolgár, és illegálisan tartózkodott az Egyesült Államokban kilenc éven át, különböző álnevek alatt. A házkutatások és lefoglalások feltártak rövidhullámú rádiókat, térképeket az Egyesült Államok védelmi objektumairól, üreges aprópénzeket és más tárolóeszközöket, bennük orosz nyelvű mikrofilmekkel. Segítséget kért a szovjet kormánytól, amely tagadta, hogy tudomása lenne a létezéséről. Ennek megfelelően nyugodtan kijelenthetjük, hogy egy értelmes emberekből álló esküdtszék megállapíthatja, hogy ez az ember orosz kém.

Ez itt egészen más kérdés, semmi köze ahhoz, hogy minden észszerű kétséget kizáróan bűnösnek nyilvánították és megfelelő bizonyíték alapján elmarasztalták a vádiratban felsorolt pontokban. Röviden, itt az a kérdés, hogy Abel kérelmező tisztességes eljárásban részesült-e.

A karácsonyi ünnepek alatt megírtam indoklásom piszkozatát. Többször átdolgoztam, egyszer-kétszer elmondtam részeit jogász barátaim előtt, azután félretettem. Most a tényvázlatunkat használtam az indokláshoz:

Másodszor, ez nem egy olyan eset, amelyben a kérelmező jogtanácsosai lényegesnek tartanak bizonyítani, hogy az FBI és testvérszervezete, a

Bevándorlási és Honosítási Hivatal égbekiáltó módon megsértették egy ember szabadságjogait. Igaz, hogy az Egyesült Államokban, sőt talán ebben a bíróságban is lennének, akiket felháborítanak ennek az ügynek a tényei, és *Az FBI-sztori* című könyv azon kijelentései, amelyekre tényvázlatomban hivatkoztam („Gyakran illegális módszerek szükségesek egyes törvényellenes műveletek leállításához, például, ha egy kém naplóját vagy titkos papírjait kell megszerezni. A napló nem elfogadható bizonyíték a szövetségi bíróságok előtt, de tartalmazhat adatokat...”), és amelyek azt látszanak állítani, hogy az FBI rendszeresen alkalmazza az illegális házkutatás és lefoglalás módszerét.

Én azonban azt kívánom tisztázni, hogy az ítélet megsemmisítését, amit kérek a bíróságtól, nem szükségszerűen alapozza meg az érv, hogy ennek az embernek a szabadságjogait megsértették. Más szavakkal, az érv, amelyet a bíróság elé tártam, akkor is érvényes lenne, ha elfogadnánk azt az alaptalan feltételezést, hogy az FBI törvényes házkutatásokat és lefoglalásokat hajt végre olyan módszerekkel, amelyek sértik a negyedik alkotmánymódosítást.

Ezután azt kezdtem el fejtegetni, hogy 1957 júniusában az Igazságügyi Minisztérium dilemma elé került: letartóztatja Abelt, és megvádolja kémkedéssel úgy, ahogyan azt a szövetségi törvények előírják; vagy titokban elfogja, és megkísérli átállítani:

Választani kellett és választottak. Éppen ezért határozottan állítom, hogy még ha az Igazságügyi Minisztérium rendelkezne is azzal a rendhagyó jogkörrel, hogy illegális házkutatásokat és lefoglalásokat hajtson végre, nem indulhat el holmi csillagkamarai^[8] titkos úton, hogy aztán amikor Abel nem hajlandó együttműködni, visszatérjen a normális igazságszolgáltatás útjára, és megpróbálkozzon a tisztességes eljárás paródiájával.

Továbbá nincs benne ebben az ügyben, hogy lefoglaltak néhány ingóságot, amelyeket bizonyítékként használtak egy bűnvádi ítélethez. Nem kerülhetjük meg az egyszerű tényt, hogy ezt az embert és az ingóságait több napra eltüntették az Egyesült Államokban.

A hivatalos házkutatási parancs nélkül végrehajtott, tehát illegális házkutatás és lefoglalás segítségével szerzett bizonyítékok alapján ezt az embert elmarasztalták egy főbenjáró bűnben. Büntetőeljárásokat kizárólag a náci Németországhoz és Szovjet-Oroszországhoz hasonló rendőrállamokban

folytatnak le ilyen alapokon.

Indoklásom és válaszom a vád érveire másfél óráig tartott. Beszédem befejező részét a sajtó jónak látta szóról szóra idézni:

Érvelésünk a negyedik alkotmánymódosítás egyszerű, tiszta szavain alapul, amelyeket az államok külön kérésére iktattak törvénybe annak megakadályozására, hogy túlságosan központosított kormány alakuljon ki. Az alkotmányt nem is ratifikálták addig, amíg bele nem foglalták a negyedik módosításhoz hasonló óvintézkedéseket.

Vessük csak össze ennek az embernek az elítélését egy főbenjáró bűnben, egy ilyen bizonyíték alapján a negyedik alkotmánymódosítás egyszerű, de megváltoztathatatlan parancsával: „A népnek a személy, lakóház, okmányok és a tulajdonban lévő tárgyak biztonságához való, megalapozatlan házkutatások és lefoglalások elleni jogát nem lehet megsérteni...”

A vád az első perctől ragaszkodott hozzá, hogy a június 21-e reggelén történt letartóztatás törvényes volt, ennélfogva a házkutatás is törvényes: „Nincs észszerű alap arra, hogy megkülönböztessék a kiutasítás miatt történt letartóztatásokat a bűncselekmény miatti letartóztatásoktól... a Bevándorlási Hivatal parancsára történt letartóztatás feltételezi a jogot a házkutatásra.”

Abelnek másolatokat küldtem a vád összes tényvázlatából. Mérsékelt kritikával illette őket, a Legfelsőbb Bíróság előtti indoklásra pedig ezt írta: „A vád előadásában ugyanaz a koncepció figyelhető meg, ami a korábbiakban – talán abból kiindulva, hogy ami egyszer sikeres volt, továbbra is sikeres marad.”

A főügyész, aki makacsul azt állította, hogy a házkutatás törvényes volt, most kijelentette: „Törvényes letartóztatásnál nem alkotmány sértő a letartóztatás mellett házkutatást is tartani, akár megfelelő parancs nélkül is, és lefoglalni olyan tárgyakat, amelyeket akkor foglaltak volna le, ha a házkutatás szabályszerű parancsra történik.”

Warren főbíró feltett egy kérdést a főügyésznek: hitte-e a vád a letartóztatás idején, hogy a házkutatással elegendő bizonyítékhoz jut a kémkedés vádjának alátámasztásához?

– Nagyon kevésbé tűnt valószínűnek, hogy ez megtörténhet egy Abelhez

haszonlóan gyakorlott ügynöknél – felelte Rankin főügyész. – Ilyen ügyes embertől nem várták el, hogy bizonyítékokat tart maga körül.

Azon tűnődtem, hogy csak nem Häyhänen irányította őket, mit hol keressenek? És nem elképzelhető-e, hogy amikor az ezredes átment a Brooklyn Heightsre, a Latham Szálló szomszéd szobájában tartózkodó ügynökök és a többiek, akik távcsővel figyelték Abel mozgását, besurrantak a 859-es szobába?

Indoklásomban elmondtam a bíróságnak, hogyan nyomult be az FBI a szobába, hogyan szólították „ezredesnek” és próbálták elnyerni az együttműködését. Kifejtettem, hogy amennyiben hajlandó lett volna „együttműködni”, nem került volna sor a letartóztatásra, és a Bevándorlási Hivatal még mindig kint várakozna a folyosón, miközben Abel vidáman dolgozik az Egyesült Államok kormányának.

Ezen a ponton Frankfurter bíró megkérdezte, nem gondolom-e, hogy minden állampolgárnak és Abelnek is kötelessége együttműködni az FBI-hoz hasonló jogérvényesítő szervezetek tisztjeivel?

– Ön mit tett volna? – kérdezte.

– Tisztelt bíró úr – mondtam –, ha valaki letartóztatási parancs nélkül reggel hétkor benyomul a házamba egy forró nyári reggelen, amikor ruhátlanul alszom a paplan tetején, nem tudom, mi történt volna, de hadd fogalmazzak így: a benyomulók megtudták volna, hol lakik az úristen.

– Ebben biztos vagyok – mondta fanyarul Frankfurter.

A pulpituson és a közönség soraiban nevettek.

Indoklásában a főügyész az ügy nemzetbiztonsági vetületeire helyezte a hangsúlyt. Ennek megfelelően válaszoltam:

Kérem a bíróságot, vegye fontolóra, mit jelent a nemzetvédelem az interkontinentális rakéták, a hidrogénbombák és az emberi gyártmányú műholdak korában?

Majd ha a mi nemzedékünk, szövetségeseink és talán maga Szovjet-Oroszország is a Vörös Kínával állnak szemben (amely addigra talán bekebelezte Indiát), visszanézve mit látunk majd a legerősebb fegyverünknek? Az atombombáinkat? A mérges gázokat vagy a

halálsugarakat? Vagy a csendes bátorságot, amellyel rendíthetetlenül hittünk a szabadság igazságában, és amely erre a földre hozta őseinket?

A vita lezárásakor a bíróság elfogadta megfontolásra a fellebbezést. Utána a főbíró köszönetet mondott a védelemnek az egész bíróság nevében:

Bírósági éveim alatt még senki sem vállalt ennyire fárasztó feladatot, amely ennyi önfeláldozást követelne. Úgy érezzük, adósai vagyunk önnek és munkatársának. Nagyon megnyugtató tudni, hogy az ügyvédi kamara tagjai hajlandók vállalni ezt a közszolgálatot az ilyen eseteknél, amely egyébként taszítaná őket.

Este hat órára már vissza is értem Brooklynba egy üzleti megbeszélésre, bankárok és jogászok társaságában.

Március 23., hétfő

Levelet írtam Abelnek:

A Legfelsőbb Bíróság mindig hétfőnként dönt.

Mostanában minden hétfőn a jogászklubban ebédelek a Broadway 115. szám alatt, ahova telexgép hozza be az *Associated Press* sajtóközleményeit. A pincért utasítottuk, hogy figyeljen a mi ügyünkre.

Azt hiszem, optimistán tekinthet a döntés elé. Bár, hogy a vádhatóság mit tesz, azt nem jósolhatom meg. Természetesen tudja, hogy lehetséges a perújítás...

Ma véget ért a várakozásom. A Legfelsőbb Bíróság úgy rendelkezett, mint ezt a jogászklub telexgépéből megtudhattam, hogy hét hónap múlva, október 12-én újra megtárgyalja az esetet. A főügyész és én már három órát vitatkoztunk a bíróság előtt; ehhez most hozzátesznek még két órát. Enyhén szólva roppant szokatlan.

A bíróság ismét elrendelte, hogy a Bevándorlási Hivatal parancsára történt letartóztatás alkotmányosságával kell foglalkoznunk, és azzal, hogy ez a parancs adott-e alapot Abel szobájának, poggyászának átkutatására és lefoglalására.

„Rendkívüli döntés – írtam Rudolfnak. – Nehezen elképzelhető, hogy a bíróság meg akarná erősíteni az ítéletet, viszont azt hiszem, hogy noha meg kívánják semmisíteni, most nem akarnak ilyen drasztikus lépést tenni. Mint

tudja, a Legfelsőbb Bíróságra a közvélemény erős nyomása nehezedett az utóbbi hónapokban. Ám úgy érzem, hogy az idő nekünk dolgozik, mert minden lépésünknek, amely enyhítené a nemzetközi feszültséget (például a tervezett nyári csúcstalálkozóknak), kedvező visszahatása lehet.

Addig nincs választásunk, mennünk kell tovább.”

Az egyik New York-i újság úgy kommentálta a Legfelsőbb Bíróság újraindoklási rendelkezését, hogy ezek szerint „a bírókat zavarba hozta az a jogi kérdés, amelynek újraindoklásában megegyeztek”.

Rudolf egy levélben foglalta össze és értelmezte a Legfelsőbb Bíróság talányos rendeletét: „Mint tudja, sose állítottam, hogy megértem a bírósági eljárás működését, de igyekszem olyan tárgyilagosan nézni, amennyire tehetem. Az újabb indoklás, amennyire látom, jót ígér. Mintha a bíróság azt üzenné a vádnak: Kaptok tőlünk még egy ütést.

Őszintén remélem, hogy a mi álláspontunk győzedelmeskedik.”

Március 30., hétfő

Abelnek kísérteties érzéke volt ahhoz, hogy alkalmazkodjon a helyzetekhez és az eseményekhez. Ugyancsak képes volt részletekre koncentrálni, még a börtönben is, ahol idegesnek, boldogtalannak, keserűnek kellett volna lennie.

Például még csak egy hét telt el a Legfelsőbb Bíróság döntése óta, ami azt jelentette, hogy börtönben kell lennie a következő hét hónapban az újraindoklásig, sőt még azon is túl, amíg meg nem születik a végső döntés. Neki mégis volt egy sokkal fontosabb problémája:

Ami a holmimat illeti, azt hiszem, össztömege nem lenne több 3,3 köbméternél, és a súlya alig érné el a 2,5 mázsát. Ruhákra, kamerákra, lencsékre, könyvekre, kottákra, festményekre gondolok. Szerettem volna megtartani a kisebb szerszámokat is, de, gondolom, lehetetlenség megkérni valakit, hogy menjen oda, és válogasson közülük, úgyhogy mind itt marad. Viszont van az a denzitométer meg néhány villamossági mérőeszköz...

Egy percre sem feledkezett meg róla, hogy a kormány engedélyezte ezeknek az ingóságoknak az elküldését a családjához, és már jött is a szelíd emlékeztető:

Minden más kisebb fotós felszerelés simán elérne a kamerák mellett... Silvermannél van a gitárom és két vetítő, amelyek közül az egyiket megtarthatja, viszont kérném a gitárt és az egyik vetítőt. Silverman egyik barátjánál van egy KineExakta 35 milliméteres kamera, amelyet ugyancsak kérnék vissza... Nem szükséges sürgősséggel küldeni őket családom lipcsei címére...

Tolakodás lenne, ha arra kérném, készítsen egy hozzávetőleges becslést, hogy mennyibe kerülne egy fuvarozó vállalatnál a csomagolás és a szállítás?

Véletlenül közé került a Latham Szállóban „kidobott” tárgyaknak néhány könyv... egy a matematikáról és talán egy a festészetről. Ezeket szeretném visszakapni a két kis rádióval együtt. A nagy, amelyet lefoglaltak a műtermemben, rossz állapotban van, és eladható...

Az ezredes vadászott az alkalmi vételekre, gyanítom, így jutott hozzá a legtöbb szerszámahoz és egyéb tárgyaihoz. Azt mondta, szerinte „egyszerűbb lesz eladni azt, amit nem szállítanak haza, de nyitott volt más javaslatokra is. Meglehetősen cselekvési szabadságot hagyott nekem: „Ha vannak más javaslatai, például, hogy odaajándékozzuk őket valamilyen intézménynek, azt hiszem, nem veszítenénk sokat.

Irgalmassága nem terjedt ki a vádhatóság tagjaira, akik arra kértek, szerezzek nekik néhány emléktárgyat az ügyről, lehetőleg az ezredes valamelyik rajzát vagy festményét. Rudolf ezt írta:

Ami a festményeimet illeti, amelyeket magának és Tomnak ígértem, nyugodtan válogassanak a holmimban, amit a Bevándorlási Hivatal visszatartott. Emlékezetem szerint van négy olajtanulmány és talán két-három vízfestmény. Ezek véleményem szerint nem jók, az olajképek különbek. Részemről megnyugszom a választásukban.

Viszont a vádhatóság ügyészei más kategóriát jelentenek. Nem látom be, milyen okból teljesíteném az óhajaikat, de ha nincs kifogása, úgy vélem, helyesebb lenne Atlantában készült szitanyomataimból ajándékoznom nekik, és nem a festményekből és rajzokból, amelyeket letartóztatásom előtt készítettem. Ha megfelelnek nekik ezek a nyomatok, engedélyt kell kérniük Mr. Fred T. Wilkinsontól, a börtönigazgatótól.

Kérdés lezárva.

Beszámoltam Abel ezredesnek arról, hogy az ügyvédi kamara tagjai egyhangúlag részleges győzelemnek tekintik a Legfelsőbb Bíróság rendeletét az újraindoklásra. Ám ezzel az örvendetes fejleménnyel együtt járt a fokozott nyomás, hogy az újraindoklás után sietve lépjek ki az ügyből, mielőtt belegabalyodnék a perújításba, és, ami nagyon valószínű, még mielőtt megismétlődne a fellebbezések sorozata. A nyomás, érthető módon, a családomtól és ügyvédi irodám hosszan tűrő tagjaitól származott.

Feleségem, Mary, azt mondta az egyik este: – A húsz év óta, amióta ismerlek, folyton csak ilyen ügyek követik egymást. Miért nem tudsz te végrendeleteket írni, társaságokat létrehozni és ingatlanokat átruházni, mint más jogászok?

Céloztam ilyesmire egy Abelnek írott levélben, de megnyugtattam, hogy „akár részt vehetek személyesen az ügyben, akár nem, mindig megteszek minden tőlem telhetőt, hogy rátermett védőügyvéd képviselje, és tisztességes eljárásban részesüljön. Ennyi erőfeszítés után nem akarom, hogy rossz kezekbe kerüljön az ügy, abban az esetben, ha lehetetlen lesz tovább vinnem.”

„Ami azt illeti, hogy az ítélet megsemmisítése és a perújítás esetén tudná-e tovább vinni az ügyet – válaszolta az ezredes –, nagyon örülnék, ha találna rá módot. Feltétlenül bízom becsületében és tehetségében, és nagyon hálás vagyok az erőfeszítése miatt.”

Természetesen nem szeretnék további kényelmetlenségeket okozni... Sajnos nem áll módomban ügyvédet fogadni, és ez nagy probléma.”

Május 15., péntek

Egyebek között tovább sürgettük Abel ingóságainak összegyűjtését és becsomagolását, hogy el lehessen szállítani őket Kelet-Németországba. Cseppet sem örültem megbízatásom eme részének, és közöltem Wickersham államügyésszel, hogy kizárólag akkor vagyok hajlandó rá, ha nyugodt lehetek, hogy munkámmal nem mozdítottam elő semmiféle kémkedést.

Az Igazságügyi Minisztériumnak írt levelemben rámutattam, hogy kirendelése nem kötelez fuvarozásra. Kész vagyok együttműködni ebben a kínos helyzetben is, de ragaszkodnom kell hozzá, hogy alaposan vizsgálják át Abel holmiját, mielőtt eltűnne a Vaszfüggöny mögött.

„Tudomásom szerint még nem került sor erre a vizsgálatra”, tettem hozzá.

A Bevándorlási Hivatal leszállította nekünk az ezredes holmiját, amelyet a házkutatás és a lefoglalás óta tárolt, mi pedig vártuk az FBI ellenőrzését. Amikor a láda megérkezett az irodámba, szigorú utasítást adtam, hogy senki se nyissa ki. Három félelmem volt: 1. Átsiklottak a kémkedés valamilyen fontos bizonyítéka felett; 2. a vád felfedez valamit, és Abelt vagy engem vádol azzal, hogy megpróbáltuk eltüntetni a lehetséges bizonyítékot; 3. ha lesz perújítás, a vád arra fog hivatkozni, hogy azt a bizonyítékot, amire szüksége van, elküldték Kelet-Németországba.

Délután négykor megérkezett két FBI-ügynök, és feltörték a ládán a pecséteket. Cégünkötől jelen volt megfigyelőként James Neylon. Az ügynökök elkezdtek a lehető legaprólékosabb vizsgálatot. Rendkívül ügyesen és látható élvezettel téptek, szaggattak, ráztak, rángattak és hasogattak. Nagyjából tíz perc múlva egyikük fölemelte Abel levéltárcáját. Egy parányi zseb a levéltárcán, amelyet valószínűleg leragasztottak, felhasadt, amikor az ügynök végighúzta rajta a körmét.

– Jaj, ne! – mondta.

Apró, fekete, hártavékony filmet húzott elő a zsebből, és felmutatta, hogy lássuk. Öt számsor volt rajta, mindegyik öt számjegyből álló csoportokból.

– Häyhänen kódjának kell lennie – mondta az első ügynök, aki az eset összes szakaszát ismerte. Alaposan megnéztem a filmet nagyítóval, és egyetértettem. Valóban az volt.

Abban a pillanatban két ideges FBI-ügynök és egy nagyon aggodalmas ügyvéd tartózkodott a szobában. Úgy döntöttünk, hogy telefonon jelentjük leletünket az FBI New York-i központjának. Közben feljegyzést írtam arról, ami történt. A feljegyzést mindenki ellátta a kézjeggyével, minekutána csatoltam az aktához.

Amikor az FBI-ügynökök végeztek a vizsgálattal, meglehetősen epés levelet írtam az Igazságügyi Minisztériumnak:

Tekintettel a körülményekre, sehova sem vagyok hajlandó elszállíttatni ezeket a tárgyakat, amíg a minisztérium alapos vizsgálat után ki nem jelenti,

hogy nincs kifogása Abel javaslata ellen. Ha a mától számított hatvan napon belül nem kapom meg a vonatkozó levelet, azt hiszem, védőként kötelességem lesz bíróság előtt kérelmezni a szállítási parancsot, olyan körülmények között, amelyeket a bíróság előírhat.

A válasz gyors és udvarias volt. A minisztérium szóvivője azt mondta, őszintén méltányolják érdeklődésemet a kérdés iránt, és bizonyosak benne, hogy kölcsönösen kielégítő megegyezésre juthatunk.

Ettől függetlenül még hét hónapnak kellett eltelnie, hogy Abel holmiját elküldjék Kelet-Németországba.

Sose kaptam kielégítő magyarázatot rá, hogyhogya nem fedezték fel a legsúlyosabban terhelő bizonyítékot Abel letartóztatása után, és miért nem mutatták be a tárgyaláson. Ha Abel egy olyan mikrofilmes üzenetet rejtegetett a levéltárcájában, amelyet Häyhänen kódjában írtak, ez meggyőzően alátámasztotta volna Häyhänen tanúvallomását a kapcsolatukról.

Május 18., hétfő

Megérkeztem Atlantába, kiszálltam a taxiból. Vastag kőfalakat láttam, tornyokat, a hatalmas főkapunál örök posztoltak. Ez volt az atlantai börtön, a sivár, zord sziklaerőd. Eszembe jutott egy leírás egy fogoly első benyomásáról valamelyik börtönmagazinban, amelyet Abel küldött: „Aki még sose járt börtönben, az már az épület alakjától is megrémül.”

Először Wilkinson börtönigazgatóval találkoztam, aki elmondta, hogy Abel egészséges és jól beilleszkedett. Mint már értesültem róla, Abel továbbra is jól kijött hét zárkatársával, köztük az elítélt emberrablóval. Ám az igazgató megismételte, hogy amíg Abel Atlantában van, neki állandóan számolnia kell a lehetőséggel, hogy valamelyik fiatal rab megpróbál végezni a szovjet ezredessel, mert azzal áztatja magát, hogy ettől nemzeti hős lesz.

Az igazgató megszervezte, hogy egy különszobában találkozhassunk. Azt mondta, addig beszélgetünk, ameddig akarunk.

A börtönélet megöregítette az ezredet. Annyira lefogyott, mintha a maradék hús is leolvadt volna vékony alakjáról. De azért egyenesen tartotta magát a kifakult szürke rabruhában. Amikor kezét ráztunk, a szokott őszinte mosolyával nézett rám. Jókedve volt, szerintem azért, mert láthatólag jól állt

az ügyünk a Legfelsőbb Bíróságon, és mert végre látogatót kapott.

Beszéltettem a munkájáról. Még mindig lelkesedett a szitanyomat-kísérletekért, és leplezetlen büszkeséggel mondta, hogy sok rajzot készít a börtönújságba.

Humorizálni próbáltam. – A mostani műterme kétségtelenül különb a Fulton Street-inél Brooklynban.

Az ezredes fölnevetett. – A megvilágítás sokkal jobb, és a bérleti díj is kedvezőbb.

Mikor megkérdeztem, vannak-e barátai a foglyok között, azt felelte, hogy eddig csak egy.

– Nagyon érdekes fickó – mondta. – Sok időt töltünk együtt.

Elmesélte, hogy ez az amerikai egy hajdani katonatiszt, aki az OSS-nél szolgált a második világháborúban. Azzal bízták meg, hogy egy csoport élén gyűjtsön bizonyítékokat a német megsemmisítő táborokban elkövetett rémtettekről. Mivel ezt az akciót én irányítottam a nürnbergi főperben Göring és bűntársai ellen, ismernem kellett volna Abel barátját, de nem emlékeztem rá. Az ezredes elébe vágott a következő kérdésemnek: a volt tisztet azért ítélték el, mert a háború után részt vett egy németországi szovjet kémhálózatban.

(Amikor visszatértem New Yorkba, ellenőriztem ennek az embernek a háttérét, és láttam, hogy mindenben igazat mondott Abelnek.)

Áttértünk az ügy megvitatására, és megdöbbenésemre Abel azt kérdezte: – Mit gondol, tanácsos lenne most már kérelmezni a szabadon bocsátásomat óvadék ellenében? Végül is a Legfelsőbb Bíróság magától elrendelte a kétórás újabb vitát. Ez arra mutat, hogy jelentős kételyek állnak fent minden észszerű kétséget kizáróan igazolt bűnösségem iránt. Rosszul értelmezném?

Meg voltam győződve róla, hogy az óvadék kérelmezése katasztrofális húzás lenne. Szenzációhajhászásnak néznék. – Nem hiszem, hogy egy ilyen főbenjáró esetben egy ilyen kérelemnek a legcsekélyebb esélye lenne a sikerre – mondtam. – Még hét hónap az új indoklásig a Legfelsőbb Bíróságon. Különben is, ki tenné le az óvadékot? – Az ezredes azt felelte, hogy kénytelen egyetérteni a logikámmal.

Ismét rákérdezett a holmijára, amit már vártam. Ez elvezetett a pénteki találkozáshoz az FBI-jal, és a levéltárcájához, amelyet először kutattak át és meg is találták benne a terhelő mikrofilmet. Elvörösödött, miközben beszéltem, és egy darabig hallgatott.

– Most sikerült megdöbbennie – törte meg a csendet, hogy aztán ismét elnémuljon. – Még csak nem is emlékszem, hogy ilyesmit hagytam volna abban a levéltárcában – folytatta, ezzel elárulva, hogy de mennyire emlékszik rá.

– Erősen gyanakszom – mondta. – Hogyhogy tizennyolc hónap után találják meg ezt ilyen váratlanul? Nem magamért aggódom, velem már semmit sem tehetnek. De mivel a maga irodájában találták meg, ez valamilyen kísérlet lehet, hogy bemocskolják, és ezzel ártsanak a védelmemnek, főleg ha a legújabb fejleményeket vesszük a Legfelsőbb Bíróságon.

Ezzel nem értettem egyet. A levéltárca a kormányhivatalok kezében volt Abel letartóztatása óta, és hogy ilyen későn fedezték fel, az csak nekik lehet kínos, nem nekem.

Az ezredes azt felelte, nem hiszi, hogy a mikrofilm bármit is jelentene a vádnak, mert a kód az övé, tehát kétli, hogy fel lehessen törni. Mondtam, hogy úgy tűnik, Häyhänen kódjában írták.

Kétség nem fért hozzá, hogy Abel valamilyen módon tájékoztatást kap „kívülről”. Amikor közöltem, hogy hazafelé menet meg akarok állni Washingtonban, azt mondta, hallotta, hogy új kiállítást rendeztek az ügyéből az FBI múzeumában, az Igazságügyi Minisztérium épületében. Javasolta, hogy vessek rá egy pillantást.

– Találhat valamit, amit felhasználhatunk az újabb indoklásban – mondta, majd hozzátette, hogy J. Edgar Hoover, az FBI igazgatója azt írta nemrég megjelent könyvében, *Az álnokság mesterei*-ben, hogy a Bevándorlási Hivatal tisztjei „az FBI kérésére” tartóztatták le Abel ezredet.

– Ez erősít bennünket a vitában, ugye? – kérdezte. – Talán a kiállításon is talál valamilyen hasonló kérkedést. Azt az embert a hiúsága fogja megbuktatni.

(Mr. Hoover leegyszerűsítő magyarázata Abel letartóztatásáról)

tulajdonképpen jól jött a második indoklásra készített tényvázlatunkhoz, de az FBI washingtoni kiállításán semmit sem láttam, amit egy észszerűen gondolkodó ember kifogásolhatott volna. A kiállításon volt egy szembeötlő felirat arról, hogy az ügyben fellebbezést nyújtottak be a Legfelsőbb Bírósághoz. Tucatnyi más nézővel együtt körbejártam a kiállítást, és anélkül hogy felismertek volna, végighallgattam Sullivan ügynök érdekes előadását az Abel-ügyről.)

Abel tántoríthatatlanul hitt fellebbezése eredményességében. Még sose láttam ennyire bizakodónak és nyílnak a bírósági csatában. Mikor cihelődni kezdtem, azt mondta: – Vízontlításra legközelebb a West Streeten, amikor megyek hazafelé.

Miközben kezet ráztunk, hozzátette: – Nagyon kellemes emléket hagy egy nagyon kellemes látogatásról.

Wilkinson igazgató adott mellém egy őrt, hogy tartson idegenvezetést a börtönben. Nagyon értékes, bár nyomasztó tapasztalat volt. Az atlantai börtön az amerikai hatékonyság emlékműve a büntetés-végrehajtás komor tudományában.

Láttam a foglyok sürgölődését, ahogy postazsákokat, egyenruhákat varrnak, a mosodában és a szerelőműhelyben dolgoznak, láttam őket sportolás közben a baseballpályán, és súlyt emelni a tornateremben.

Késő délután meglátogattam az iparművészeti műhelyt, ahol találkoztam az ezredessel a saját kis külön műtermében, ahol több kitűnő olajfestmény volt kiállítva és néhány gyönyörű szitanyomat, amelyeket ő készített, az általa kitalált új módszerekkel. Nyilvánvalóan jól haladt az új hordozóval. Továbbá az itteni műterem megvilágítása valóban sokkal jobb volt, mint a régié a brooklyni Fulton Streeten.

Június 15., hétfő

A múlt héten kaptam egy rövid levelet a Legfelsőbb Bíróság jegyzőhelyettesétől, aki tájékoztatott bennünket, hogy az Abel-ügy újabb vitáját eltolták októberről legalább novemberig, hogy ne terheljék túl a főügyészt, akinek a mi októberi időpontunkban egy másik üggyel kell foglalkoznia.

Azonnal írtam egy hosszú tiltakozást a halasztás miatt Warren

főbírónak, kifejtve, hogy az első perctől a vádnak volt nagyon sürgős kitűznie a tárgyalás időpontját, összeállítani az esküdtbírásgot és megkezdeni a pert. Most, hogy az ügyfelem börtönben van, láthatólag senkinek sem fontos. Javasoltam, hogy tartsunk egy megbeszélést, azon döntsük el, „hogyan lehetne a legjobban előmozdítani az amerikai igazságszolgáltatást itthon és külföldön”.

Így hát a mai napon, délután négy órakor Washingtonban voltam, ahol a főügyész és én találkoztunk Warren bíró irodájában. J. Lee Rankin, a főügyész, azzal kezdte, megérti a helyzetünket, de ez a másik kérdés, amely öt állam fontos jogait illeti az árterületek olajára, már egy éve halasztódik, és a viták egy teljes hetet vesznek igénybe.

Az ügy – az Egyesült Államok vs. Louisiana – tulajdonképpen 1955 óta volt függőben, és öt állam huszonhat jogásza készült fel, hogy Washingtonba utazzon az október 12-re kitűzött, szóbeli vitára.

Mr. Rankin azt mondta, időre van szüksége, hogy kipihenhesse magát a mi ügyünkhöz, „mert Abelnél sok új fejlemény adta elő magát”.

Amikor rám került a sor, hangsúlyoztam, hogy egy emberjogi esetnek, ahol valaki börtönben van, fontosabbnak kell lennie a tulajdonjogoknál. A főbíró, noha láthatólag tetszett neki az érvelésem, figyelmeztetett, hogy ha nem engedek, szakmailag kínos helyzetbe hozom az érintett jogászokat. Megjegyeztem, hogy nekem is vannak feladataim a saját praxisomban.

Felvettem, hogyha a bíróság kitűzne egy meghatározott dátumot, nem sokkal az árterületek vitája után, az ellen nem lehetne észszerű kifogásunk. Warren főbíró ekkor november 9-re tűzte ki a második indoklást, és biztosított róla, hogy nem lesz több halasztás. Azt mondta, ismételten szeretné tudatni velem, hogy a bíróság összes tagja tisztában van vele, milyen hatalmas terhet ró rám Abel védelme, és méltányolják személyes hozzájárulásomat.

A főügyész most kijelentette, hogy az FBI úgy értesült, hogy Abel a „családjának” szánt leveleiben adatokat továbbít az oroszoknak – márpedig az én kérésemre kapott engedélyt, hogy írhasson a családjának. Gyorsan helyesbítettem, rámutatva, hogy az én szerepem ebben a kérdésben arra szorítkozott, hogy továbbítottam Abel kérését, és nem szorgalmaztam, hogy emberiességi vagy más megfontolásból teljesítsék. A kormány döntött így, a

körülmények teljes tudatában.

– Úgy gondolom, van különbség a két eljárás között – kezdtem, ám a főbíró félbeszakított. – Nagyobb különbség el sem képzelhető! – mondta nyomatékosan.

Július 20., hétfő

Le akartam zárni a honoráriumom kérdését (már elígértem konkrét jótékonyági szervezeteknek), és emlékeztettem rá Abelt: „Azt hiszem, ügye szempontjából nagyon fontos, hogy a családja még november előtt elküldje a szükséges összeget. Akkor teljesíthetem a megígért adományozásokat, és ez tovább enyhíti az ellenséges hangulatot.”

A kései postában kaptam egy levelet, hogy az ezredes feleségénél megvan a 10 000 dollár, és most azt kérdezi, hogyan fizesse ki. Azt válaszoltam, helyezze el az összeget egy lipcsei bankban, ahonnan a cégem New York-i bankja lehívhatja.

Július 27., hétfő

A mai nap azzal a meglepetéssel szolgált, hogy levelet kaptam egy keletnémet ügyvédtől, aki az impozáns Wolfgang Vogel nevet viselte, és az Alt-Friedrichsfelde 113., Berlin-Friedrichsfelde cím alatt lakott:

Tisztelt kolléga!

Frau Hellen Abel a Német Demokratikus Köztársaságból azzal bízott meg, hogy képviseljem érdekeit. Elsősorban a levelezést kell intéznem Frau Abel és ön között. Kérem, hogy a jövőben legyen szíves kizárólag nekem írni.

Az ügyvéd tájékoztató, hogy a honorárium első, 3500 dolláros részlete már úton van. „Személyesen biztosíthatom, hogy ügyfelem a többi tartozást is rendezi, amint ön igazolja a fenti összeg kézhezvételét.”

Pár nap múlva bankom, a First National City értesített, hogy Lipcséből kaptak egy 3471,19 dolláros átutalást egy bizonyos Mrs. Hellen Abeltől. Sürgönyöztem Herr Vogelnek, hogy megkaptam az első részletet.

Az ezredes ugyancsak írt: „Ne zavarja, hogy csak egy részt kapott meg a pénzből: magam tanácsoltam a feleségemnek, hogy elsőre kisebb összeget küldjön, hadd lássuk, sikerül-e az átutalás.”

Július 28., kedd

Ennek az ügynek a történetében minden pluszt kiegyensúlyozott egy mínusz. Szóval bölcs dolog vigyáznunk, ha túl simán mennek a dolgok. Ma kaptam egy váratlan levelet.

„Értesíteni kívánjuk a minisztérium döntéséről, miszerint visszavonjuk Abel kiváltságát, hogy írásos összeköttetésben álljon bárkivel is az Egyesült Államok határain kívül, beleértve állítólagos feleségét és lányát.”

Az Igazságügyi Minisztérium megvonta Abeltől a levelezés kedvezményét, mert azt hitték, a leveleken keresztül tájékoztatja a szovjeteket. Rankin főügyész nyilvánvalóan erre célzott, amikor júniusban találkoztunk a főbírónál.

A minisztériumi levél így fejeződött be: „Ez a döntés azon a véleményünkön alapul, hogy nem szolgálná az ország érdekét, ha engednénk, hogy Abel, egy elítélt szovjet kém, folytassa levelezését a szovjet blokkban élő személyekkel.”

A tilalom olyan dühbe hozta az ezredest, mint semmi más a négy évben és öt hónapban, amíg képviseltem. Tagadta a vádat, fel volt háborodva.

„El kell ismernem – írta –, hogy a kormány levelének stílusa kivívta legmélyebb csodálatomat. Ez egy gyöngyszem.”

Fokozatosan belemelegedett az elemzésbe:

Ez a fordulat jelentősen befolyásolhatja a maga honoráriumának a kifizetését többek között. Bizonyosra veszem, hogy feleségemet nagyon felzaklatja ez a lépés, talán még meg is gondolhatja, mennyire bölcs dolog jelentős összegeket átutalni akkor, amikor nincsenek értesülései férje hogylétéről...

Hogy ez diszkrimináció velem szemben, az egyértelmű, mert sok őrizetes van itt, akik leveleznek a családjukkal Európában, Latin-Amerikában és máshol. Szilárd meggyőződése, hogy ezzel a tilalommal nem az adatok továbbítását akarják megakadályozni (végül is miféle értékes információt továbbíthatnék két és fél év után? Hogy mi a helyzet az atlantai börtönben?), hanem meg akarnak fosztani mindennemű segítségtől, hogy rákényszerítsenek az „együttműködésre”. Ugyanis az anyagi támogatás fontos, ha elrendelik a perújítást. A pénzhiány súlyosan hátráltathatja, hogy

tisztességes védelmet kapjak.

Ez is egyike lehet a számos oknak, de akármiként legyen is, sérti az elvet, amiért megengedik a raboknak a levelezést, ugyanis a levelezésnek jótékony hatása van. Amennyire megállapíthattam az újságokból, hasonló korlátozásokat nem alkalmaztak azoknál az amerikaiaknál, akiket Kínában tartanak fogva kémkedésért.

Szeretném, ha megtenne minden lépést, amit szükségesnek tart a rendelkezés visszavonásához, tekintettel arra, milyen következményekkel járhat a fellebbezésnél a Legfelsőbb Bíróság előtt. Bizonyára egyetért velem abban, hogy ez a rendhagyó eljárás alapos megfontolást érdemel, és megfelelő lépéseket kell tenni a semlegesítésére.

Augusztus 30., vasárnap

Először szereztem egy hivatalos rendelkezést az Igazságügyi Minisztériumtól, azután figyelmeztettem Abelt: „A mi törvényeink értelmében a maga levelezése kiváltság, és nem jog. Nem ismerek semmiféle gyakorlati lépést, amelyet meg lehetne tenni ebben a kérdésben. A leglogikusabb következtetés, hogy maga valamiféle kódot használt a leveleiben, és véleményem szerint nem tanácsos azzal próbálkoznom, hogy visszavonassam a rendelkezést.”

Válaszul Abel megírta leghosszabb levelét – teljes két lapot – amiben hevesen tiltakozott az ellen, hogy ő információkat küldött volna Kelet-Németországba. Képmutatással vádolta a kormányt. Cáfolatában több épkezláb megfigyelés is volt:

Levelezésemről nehéz tárgyilagosan írnom, mert természetesen fáj, hogy minden kapcsolatot elvesztettem a családommal. Nem szabadulhatok az érzéstől, hogy ezt pótbüntetésnek szánták azon felül, amit rám mért a bíró.

Ahogy mondja, egy fogoly és a családja levélváltása valóban kiváltság; mindazonáltal olyan tevékenység, amelyet a hivatal is bátorít, és ezt a börtönszabályzat is hangsúlyozza.

A leveleket cenzúrázzák, és visszafordítják mindet, amikben helytelennek minősülő dolgokat írtak. Mivel az én légipostával továbbított leveleim átfutási ideje huszonöt-harminc nap, amiből észszerűen csak öt nap számítható rá a tulajdonképpeni kézbesítésre, ki merném jelenteni, hogy

bőven marad idő a legaprólékosabb átvizsgálásra. Ebből az következik, hogy nem az a baj, hogy kódolt üzeneteket küldtem „személyeknek a szovjet blokkban”, hanem az a baj, hogy nem tettem, mivel az összes leveletem cenzúrázták, mielőtt postára adták volna. A levelezési kiváltságokat általában akkor függesztik fel, ha valaki megszegi a börtönben előírt viselkedés szabályait.

Továbbá szeretnék rámutatni, hogy levelezési kiváltságaimat Washingtonból biztosították röviddel azután, hogy ideérkeztem. Az okok, amelyekre most a kormány hivatkozik, bizonyosan léteztek akkor, és nyomósabbnak is kellett lenniük, mint most, mert az ilyeneket gyengíti az idő múlása. Én bizonyosan nem látom, mennyiben veszélyezteteti a nemzetbiztonságot az én tartózkodásom az atlantai börtönben, ahol nincs kapcsolatom a külvilággal. Tehát észszerű feltételezés, hogy a veszélyt (már ha létezik) az a tevékenység jelenti, amelyet 1957 júniusa, letartóztatásom előtt folytattam, több mint két éve. Az ilyen régi „információ” már nem információ...

Erkölcsei szempontból erre nincs igazolás, tekintve a széles körű propagandát, amely magasabb rendűnek hirdeti az Egyesült Államok kormányának viselkedését, teszem azt, a kínai kormányéhoz képest...

Szeretném, ha még egyszer átgondolná az ügyet, és adna egy indokolt véleményt, hogy érdemes-e bírósághoz fordulni egy másik ügyvéd képviselésével, hogy ne keltsek rosszindulatot maga iránt. Kérem, ne értse ezt úgy, mintha elégedetlen lennék magával – épp ellenkezőleg! Csak arra gondolok, hogy milyen kapcsolatban állhat ez az incidens a legfontosabb kérdéssel, és nem szeretném kínos helyzetbe hozni...

Szeptember 14., hétfő

Egyszerűen nem engedhettünk meg magunknak még egy tárgyalást, ahol a kormány nyíltan megvádolná Abelt azzal, hogy kódolt adatokat küldött a szovjeteknek, épp akkor, mielőtt újra vita tárgyává tennék a fellebbezését. Noha együtt éreztem Abellel, nem tudtam elképzelni, hogy akár a bíróság, akár a közvélemény felháborodjon, amiért Abel ezredes levelezési kiváltságát korlátozzák. Amennyit én tudtam, akár bele is csempészhettek valamilyen információt a leveleibe, ha mást nem, azt az egyszerű ténnyt, hogy nem hajlandó az „együttműködésre”. Azt válaszoltam:

Noha sajnálom ezért a kellemetlenségért, az a véleményem, hogy most nem lenne helyes bármilyen módon tiltakozni levelezési kiváltságának visszavonása ellen. Sőt az is lehet, hogy azzal a megfontolt szándékkal tették, hátha rávehetik éppen erre a lépésre, amelyet javasol.

Gyenge pozícióban vagyunk, mert nem hiszem, hogy bármelyik bíróság utasítaná a börtönt, hogy engedélyezze magának a levelezést a szovjet blokkban élő személyekkel. Mivel pedig ez így van, annyit érhetnénk el, hogy a vádhatóság a maga börtönbeli viselkedésére vonatkozó állításokkal zavarná meg az ügyet, közvetlenül azelőtt, hogy a Legfelsőbb Bíróság előtt újra vitáznánk...

Az, hogy a Legfelsőbb Bíróság második vitát is szükségesnek tartott ügyünkben, erősíti a helyzetünket. Most nagyon nem szívesen indítanék újabb pert, ami lehetővé tenné az Igazságügyi Minisztériumnak, hogy megtámadja magát olyan új tárgyakban, amelyek nem szerepelnek a tárgyalás jegyzőkönyvében.

Ez türelmet követel magától, de azt hiszem, a saját jól felfogott érdekében el kellene viselnie ezt a rendelkezést, amíg túl nem vagyunk a második vitán.

Dacára Abel félelmének (vagy fenyegetésének), hogy a levelezési tilalom hátráltathatja a honoráriumom kifizetését, a mai napon megérkezett a második és utolsó csekk. Mrs. Abel átutaltatta a hátralevő részletet (6529,81 dollárt). Hivatalos beadványt írtam a brooklyni szövetségi bíróságnak, hogy engedélyezze az összeg elfogadását (megmagyarázva, honnan származik), és nyilatkozatban ismertettem, hogyan óhajtom elosztani a honoráriumot.

„Hiszem, hogy egy olyan gazdag országban, mint az Egyesült Államok, a totalitarizmus elleni küzdelem leghatékonyabb eszköze az egészséges erkölcsi nevelésnek és a törvényes igazságszolgáltatás helyes felfogásának az előmozdítása”, írtam, és ennek megfelelően 5000 dollárt adományoztam a Fordham egyetemnek, 2500-2500 dollárt a Columbia és a Harvard egyetem jogi karának. A Fordhamban és a Harvardon diplomáztam, két kijelölt segítóm (kettő a tárgyaláshoz, egy a fellebbezésekhez) a Columbia jogi karán végzett.

Amikor telefonáltak a riporterek újabb részletekért, azt mondtam nekik: „A praxis többet jelent a pénzkeresetnél. Másnap egy jogász barátom

megkérdezte: – Miért nem tetted hozzá: „de nem sokkal?

Később azt írtam az ezredesnek: „Lemondásom a honoráriumról hitem szerint ráébresztette a közvéleményt, hogy ez az amerikai igazságszolgáltatás próbája.”

Akár tetszett ez a szovjet tisztnek, akár nem, most kapott alapképzést az amerikai jogrendből.

Október 19., hétfő

Ebben az időszakban három levelem is érkezett Kelet-Németországból, ahol Frau Hellen Abel váratlanul rákapott, hogy rendszeresen küldözgesse nehézkesen fogalmazott, túláradoan érzelmes írásait. Panaszkodott, amiért Abelt eltiltották az írástól, panaszkodott a pörhalasztásra, és ismertette állítólagos szenvedéseit.

Egy pillanatig sem hittem el, hogy ezeket a leveleket Rudolf felesége írja, így a szívszaggató sirámok („olyan sok múlik magán... minden túlzás nélkül mondom, hogy ez élet-halál kérdése nekem és a családomnak... könyörögve kérem”) nálam süket fülekre találtak. Úgy tekintettem a levelekre, mint egy szovjet hírszerző egység amatőr és átlátszó munkájára. Számomra egyetlenegy dolgot jelentettek: valakit odaát nagyon érdekel az ügyfelem jövője.

Ebben az időszakban nem tudtam, hogy az „igazi” Mrs. Abel (mielőtt a kormány megtiltotta volna az ezredesnek a levelezést) egészen más leveleket írt a férjének, mint amilyeneket nekem küldözgetett a KGB-től az ál-Hellen. Jóval később hasonlíthattam csak össze a leveleket. A feleség így írt Rudolfnak Atlantába:

A bánatban is öröm, hogy megpróbálhatok könnyíteni a helyzeteden (ügyvédet fogadok, fizetem a honoráriumát)... A mi életünk olyan, mint mindig. Szép idő van, de a lelkem sötét és sivár... Írod, hogy betöltötted az ötvenhetet. Én sem vagyok már fiatal, talán ezért vagyok szomorú, és a lelkemben is ezért van rossz idő. Senki sem lesz fiatalabb; már a macskám is ritkábban jár légyottokra, és többet ül itthon... Rosszkedvem ellenére is igyekszünk felkészülni a visszatérésedre, ez tölti ki az életünket.

Közben én ilyen bombasztikus leveleket kaptam lipcsei postabélyegzővel:

Olyan türelmetlenül, annyira vérző szívvel vártam valamilyen újságot férjem ügyének második vitájáról! Mennyi sivár nap suhant tova, és én még mindig nem tudom, mi történt... Ez a várakozás az idegeimre megy. Nem bírok aludni, nem bírok enni, nem találok a helyemet, és attól félek, ettől estem ágynak. A lányom is nagyon szenved.

Ui.: Ha találkozik a férjemmel, ne szóljon neki a betegségemről!

November 9., hétfő

„Rudolf Abel esete – írta a washingtoni újság – ritka szemléletes példája annak, milyen védelmet biztosít bűncselekménytől függetlenül egy vádlottnak az amerikai alkotmány Jognyilatkozata^[9]...

„Az alkotmány értelmében ugyanolyan jogokkal rendelkezik a tárgyalásán és a Legfelsőbb Bíróság előtt, mint bármelyik amerikai állampolgár... A Legfelsőbb Bíróság ma hallgatja meg másodszor a jogvitát arról, hogy sérültek-e a letartóztatásnál az orosz ezredes jogai...”

Még korán volt: washingtoni szállodai szobám ágyában ülve olvastam a reggeli lapokat. Már átnéztem a jegyzeteimet a vitához, és mivel a bírósági ülést délre tűzték ki, volt rá időm, hogy reggeli után ismét átnézzem őket.

Ám ahogy olvastam az újságban ezt a beszámolót, eszembe jutott a vacsora egy héttel azelőtt egy régi barátommal és üzletfelemmel. A kellemes alkalommal kaptam én hideget-meleget, mert, ahogy martinit iszogató vacsorázó társam megfogalmazta: – Ennyi időt elpocsékolni! Sok ezer jó munkaórát annak az orosz kémnek a védelmére! Fordítottad volna ezt az időt inkább az amerikai üzletemberek problémáira vagy más valamirevaló ügyre!

Rövidlátó barátom sose fogja megérteni, miért védi az alkotmány Abelt, addig, amíg valamelyik este őt vagy az egyik családtagját le nem tartóztatják ittas vezetésért, esetleg halálos gázolásért. Akkor majd keresheti az ország legjobb ügyvédjét, és hivatkozhat összes alkotmányos jogaira. Sok ember nem is foglalkozik a jogaival és előjogaival, amíg nem érzi, hogy szüksége van rájuk, egyébként csak az ügyvédek és a bírákat szidják, amiért mindig megtalálják a „kiskapukat és a „kibúvókat a törvényben.

Úgy gondoltam, és máig úgy gondolom, hogy az Igazságügyi Minisztérium alkotmánysértést követett el, amikor idegenek elfogási végzésével letartóztatta Abelt, később pedig elítélte az így szerzett

bizonyítékok alapján. Hasonló bírói felhatalmazásokkal zaklatták a britek az amerikaiakat az 1770-es években. Jellemző, mit mondott John Adams a nagy bostoni jogászról, James Otisről, amikor az a bíróság előtt bélyegezte meg ezeket a felhatalmazásokat: „Ott és akkor született meg az amerikai függetlenség.”

Amikor ezen a napon odaálltam a Legfelsőbb Bíróság elé, ismét azzal érveltem, hogy az adminisztratív (és titkos) felhatalmazás, amellyel letartóztatták Abelt, csak kibúvó volt, ami lehetővé tette a Bevándorlási Hivatal és az FBI ügynökeinek, hogy felszólítsák az ezredest az együttműködésre és bizonyítékot szerezzenek a kémkedésről.

– Ha a bíróság helybenhagyná az ítéletet – mondtam –, azzal megengedné, hogy a kormánytisztviselők mellőzzék a házkutatási végzéseket minden bűnesetnél, amikor fennáll a kiutasítás lehetősége.

Indoklás közben és után a bíróság a kérdések pergőtüzét zúdította a felekre. Whittaker bíró egyik kérdésére a főügyész elismerte, hogy a házkutatás törvényellenes lett volna, ha az igazi célja az lett volna, hogy feltárják a kémkedés bizonyítékait. De, mondta Rankin főügyész, az ügynökök csak olyan tárgyakat kerestek, amelyek alátámasztották a kiutasítási parancsot. Jó humoruk van, gondoltam.

Az ügyész, mintha utólag jutott volna eszébe, azt mondta, hogy a Latham Szállóban talált tárgyak jelentéktelenek a tárgyaláson bemutatott bizonyítékok tömegéhez képest. Emlékeztettem a bíróságot, hogy az eredeti „razzia” Abel szállodai szobájában tárta fel azoknak a bizonyítékoknak a többségét, amelyeket később bemutatott a tárgyaláson.

Megdöbbenésemre az ügyész felvetette, hogy jelenlegi érveink egy része el sem hangzott Byers bíró előtt, ennél fogva a Legfelsőbb Bíróságnak nem kellene figyelembe vennie őket. Hevesen tiltakoztam, és bemutatam a járásbírószágon készült eredeti jegyzőkönyv másolatát, amelyben mindezek az érvek szerepeltek.

(Később azt írtam Abelnek: „A kormány valószínűleg kétségbeesésében folyamodott ehhez a rendhagyó érvehhez. Nyilvánvalóan lehetőséget akart teremteni a bíróságnak a kitérésre, mert a bíróság kétségtelenül meg akarja erősíteni az ítéletet, viszont rendkívül nehezen cáfolhatja jogi érveinket.”)

Arra a kérdésre, hogy törvénytellenesen hatolt-e be Abel szobájába a két FBI-ügynök, Mr. Rankin azt mondta, hogy hívás nélkül léptek be. Ezután Warren főbíró megkérdezte: – Ennél kissé erősebb nyelvezetet használtak, nem? Betörtettek vagy benyomakodtak?

A főügyész nem tiltakozott.

Miután letelt a két óra, a bíróság másodszor is elfogadta megfontolásra az ügyet.

Valamikor régen, amikor a kisvárosi ügyvéd elutazott a megyeszékhelyre egy nagy per miatt, barátai és rokonai is elkísérték, így egyfajta vakációs hangulata volt ezeknek a kiruccanásoknak. Kilenc közeli barátom utazott le New Yorkból, hogy meghallgassák az Abel-ügyet: Ann és Frank Bushey a Long Island-i Manhassetből érkezett egy csoporttal, Elizabeth és Frank Van Orman Short Hillsből, New Jersey államból jöttek. Két órával az indoklás után már a vonaton ültünk, amely visszavitt New Yorkba, egy olyan vagonban, amelyben véletlenül senki sem utazott rajtunk kívül. Az egyik utastárs volt olyan előrelátó, hogy csomagoljon egy palack whiskyt, de mostanáig várt, hogy felbonthassa. Ahogy zakatoltunk New York felé, az indoklásról csevegve és csipkelődve, egyre inkább úgy éreztem magamat, mint a hajdani vidéki ügyvéd, amikor visszatér egy tárgyalásról a megyeszékhelyen.

November 19., csütörtök

Abel nem válaszolt két levelemre. Nyilván még mindig a minisztériumi döntés miatt duzzogott, mert ma azt írta: „Elnézést a kihagyásért. Csak azzal magyarázhatom, hogy úgy látszik, elment a kedvem az írástól.”

Levele célratörő volt: „Jelenleg nagyon lefoglal a karácsonyi lapok készítése a raboknak és az igazgatónak. Gondolom, nem kerül el a figyelmét a sors fintora... Meg sem próbáltam képeslapot küldeni a családomnak.

Ui.: Megkérné a titkárnőjét, hogy vásároljon egy zacskó édességet, amit elküldene nekem karácsonyra?”

Rudolf képeslapja, amely karácsony hetében érkezett, csodálatos volt, egészen más, mint a tavalyi. Kékkel és feketével készült, és három jámbor pásztort ábrázolt Betlehem mellett, a domboldalon, ahogy a csillagot bámulják az égen. Föléjük az volt írva: „Noel”. Egyik kollégám, buzgó

katolikus, azt mondta: – Még megtéríted!

Francis Gary Powers felderítő pilóta 1960-ban, mielőtt gépét lelőtték a szovjet légtérben (Dereu & Sons Mfg. Co szívességéből)

1960

1960. január 11., hétfő

A múlt héten az FBI befejezte Abel holmijának alapos és végleges átvizsgálását. Mindent, ami ért valamit, belepakoltak két nagy ládába, bebiztosították 1750 dollárra, és elszállították Lipcsébe. A többi (esztergagépet, szerszámokat) eladták 100 dollárért, ami korántsem volt elég a 244,82 dollár fuvardíjra Kelet-Németországig.

„A bürokratikus aktatologatás összes változata után végre elszállítottam az ingóságait – írtam az ezredesnek. – Különböző emberekkel tárgyaltunk, akik pénzért vállalták volna a nehéz szerszámok elvitelét, de végül ezen sikerült nyernünk 100 dollárt. Csatolom a behajózási nyugtát és a csomaglistát... Ezzel végre lezárult az ügy.”

Túlságosan derűlátó voltam. Következő levelében Abel megírta, hogy két tárgyat nem talált a listában: „A gitáromat és egy Speedgraphic $3\frac{1}{2} \times 4\frac{1}{2}$ fényképezőgépet, lencse nélkül.”

Utánanéztünk az FBI-nál, és megtudtuk, hogy „a gitár jóvátehetetlenül tönkrement, amikor mikropontokat kerestek benne. A Speedgraphicet értéktelennek minősítették és nem szállították el. Láss be, dönteni kellett, hogy mely tárgyak érik meg a fuvardíjat.”

Abel még egyszer próbálkozott. „Ami a gitárt illeti, gondolom, minden kárpótlási kísérlet olyan félelmetes jogi eljárásokat követelne, amelyek sokkal drágábbak lennének a hangszernél...”

Biztosítottam, hogy a pereskedés költséges és oktalan lenne mert „a vád azonnal inszinuálna mindenfélét”.

Ám Rudolfnak a Konokság volt a másik keresztnéve. Márciusban jártunk, mire levelezésünkéből végre eltűnt a gitár és a Speedgraphic.

Január 25., hétfő

Tizenegy hónapja jelentünk meg először a Legfelsőbb Bíróság előtt, ahol mindig hétfőn hirdették ki a döntéseket. Nálam már szertartás volt, hogy dél körül leteszem a munkát, átmegyek a jogászklubba, bekapom az ebédet,

és figyelem a telexet, várva a hírt a Legfelsőbb Bíróságról.

Ezen a napon levelet írtam Abelnek, amelyben azon panaszkodtam, hogy irigylem az egykedvűségét. Az utolsó leveléből úgy tűnt, hogy jobban érdekli a gitárja, mint a bíróság ítélete.

Amire ő azt válaszolta: „Természetesen érdekel, mikor hozza nyilvánosságra a döntését a Legfelsőbb Bíróság; ugyanakkor igyekszem nem engedni, hogy túlságosan befolyásoljon. Időnként sikerül. Máskor aggaszt. Mint mondta, az idén kedvezőbb idők járnak. A politikai helyzet kívül-belül enyhébb, és a mi szempontunkból ez több reményre ad okot...”

Érintettem a levelezése problémáját is: „Azt hiszem, annyit tehetünk, hogy gyakoroljuk a türelem, az állhatatosság és a reménység keresztényi erényeit. Bizonyára úgy látszhat, hogy könnyű nekem, szabad embernek, tanácsokat adni olyasvalakinek, aki börtönben ül. Igazság szerint az ügy természete miatt szinte nincs is nap, hogy ne hallanék kérdéseket, humorosnak szánt (jóindulatú és nem jóindulatú) csipkelődéseket, és más emlékeztetőket arra, hogy részt vettem a maga védelmében. Mostanában kaptam egy névtelen levelet a texasi Houstonból, hogy aki álokoskodással ellopja az igazságot, rosszabb egy közönséges tolvajnál. Az ilyesmire számítanom kell.”

Február 20., szombat

Frau Abel, aki „boldogtalan, megtört szívű, egyszerű asszony”-ként írja le magát, ma küldött egy kegyelmi kérvényt, Warren főbírónak címezve, a korábbi levelek érzелgős stílusában:

...Egy ön előtt ismeretlen, beteg és megtört szívű asszony veszi a bátorságot, hogy az ön idejét rabolva kérje segítségét egy életbe vágó ügyben... Sajnos nem ismerem férjem bűnének sem körülményeit, sem a nagyságát... de bizonyos vagyok benne, hogy nem követhetett el semmiféle bűnt, mert kevés olyan becsületes, jó-és nemes szívű ember van, mint Rudolf. Nekem úgy tűnik, nem vele van a baj, hanem ezzel az abnormálisan feszült viszonyal a Kelet és a Nyugat országai között. Az én férjem – egy szerény, egyszerű és nagyon jó ember – csak áldozat, a könyörtelen végzet játékszere...

Az ötszáz rosszul megválasztott szóból álló levelet sima fehér papírra

gépelték. Bár volt benne egy érdekes megjegyzés:

Nemrég véletlenül hallottam, hogy 1955 szeptemberében három amerikai állampolgárt átadtak az amerikai hatóságoknak Berlinben. Mint hallottam, Oroszországban elítélték őket államellenes tevékenységért, és idő előtt szabadultak... Hiszem, hogy családjaik Amerikában megértették ennek a gesztusnak az emberiességét. Kevésbé humánus lenne Amerika, és nem világos, hogy jótett helyébe jót várj?

Imádkozni fogok önért napjaim végeztéig.

Arról persze szó sem lehetett, hogy a főbírónak továbbítsam ezt a levelet. Csak egy helyre küldhettem: az Igazságügyi Minisztériumnak, tanulmányozásra és elemzésre. Utána válaszoltam Frau Abelnek:

Ami Warren főbírónak címzett kérvényét illeti, nem hiszem, hogy továbbítanom kellene. Véleményem szerint nemhogy használna, sőt súlyosan ártana férje ügyének. Ha a javára döntenek, annak a legkevésbé valószínű oka az lenne, hogy a bíróság a legcsekélyebb részvétet is érzi az ön férjének balsorsa iránt.

Ami hivatkozását illeti az 1955-ben átadott amerikai személyekre, vannak kérdések, amelyekben inkább Külügyminisztériumunk az illetékes... Nálunk kizárólag a Vörös Kínában bebörtönzött amerikaiak esetének van sajtóvisszhangja és tarthat számot a közérdeklődésre.

Március 28., hétfő

USA VS. ABEL: ÍTÉLET MA!

A táviratot, amelyet délután négy óra előtt egy perccel kaptam meg az irodában, ahova telefonon továbbították, James R. Browning, az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának főjegyzője írta alá. Az üzenetet egy boríték hátuljára firkantva tolták elé, miközben az atomenergia biztosítási problémáiról beszéltem a Tűzkárbiztosítók Országos Igazgatóságának végrehajtó bizottsága előtt.

Körülbelül ugyanebben az időben Abel írt nekem Atlantából. „Csak most hallottam a rádióban, hogy a Legfelsőbb Bíróság 5:4 arányban jóváhagyta az alsóbíróságok döntését. Türelmetlenül várom a véleményét, főleg a szoros eredményről. Azt hiszem, tekintettel az 5:4 szavazásra, lehet fellebbezni egy újabb meghallgatásért.

Megértem, hogy elkeseríti az eredmény, de azt hiszem, vannak körülmények, amelyek enyhítik az ütet.”

Döbbenetes Rudolf! Két év és kilenc hónap után – ami 1957 nyarától 1960 teléig tartott – most veszített a Legfelsőbb Bíróságon egyetlen szavazattal, és még ő vigasztal! Ám a következő pillanatban már azt mondta: „Le tudna jönni Atlantába, hogy személyesen beszéljük meg a lehetséges jogi lépéseket? Van egy-két gondolatom, amelyeket jó lenne megvitatni...”

Vegyes érzelmek töltöttek el. Megkönnyebbültem, hogy vége – főleg a családom miatt. Csalódtam, mert nem győztünk, de örültem, hogy elmentünk idáig, és elégedett voltam, mert megtettünk mindent, ami tőlünk telt.

Több mint egy éve, amikor először vitattuk meg az ügyet Washingtonban, készítettem egy rövid sajtóközleményt arra az esetre, amikor az ügyben döntés születik, függetlenül a végkimeneteltől. Máris jelentkeztek a riporterek, némelyük nyilvánvalóan azt várta, hogy kirohanok az ítélet ellen, „tévesnek” minősítem. Irodám változatlan alakban adta ki az egy éve megírt sajtóközleményt:

Maga az a tény, hogy Abel tisztességes eljárásban részesült az Egyesült Államokban, mind itt, mind a Vasfüggöny mögött sokkal többet jelent a konkrét végkimenetelnél.

Mr. Donovan hozzátette, hogy ma is ezt mondja, függetlenül a döntéstől. Amikor megkérdeztük, hogy érzi magát a történetek után, annyi felelt: „Fáradt vagyok.”

A testületben háromféle vélemény alakult ki, ami egymagában mutatja, miféle csata dúlhatott a tanácssteremben, és talán ennek volt a következménye a második indoklás. A véleményeket meglehetősen élességgel fejtették ki.

Felix Frankfurter bíró, akinél a Harvardon tanultam (egy évkönyvet szenteltünk neki, miután kinevezték a Legfelsőbb Bíróság bírájává) írta meg a többségi véleményt. Tom C. Clark, John Marshall Harlan, Charles E. Whittaker és Potter Stewart bírák egyetértettek vele.

William J. Brennan bíró eltérő véleményt fogalmazott meg, amellyel Earl Warren főbíró, Hugo L. Black és William O. Douglas bíró egyetértett; Douglas bíró írt egy saját eltérő véleményt, amellyel Black bíró egyetértett.

Tíz évvel ezelőtt, egy híres házkutatási és lefoglalási ügyben (Egyesült Államok vs. Rabinowitz), a Legfelsőbb Bíróság azt az ítéletet hozta, hogy a szövetségi nyomozók a büntetőjogilag indokolt őrizetbe vételnél házkutatási parancs nélkül is átkutathatják a helyszínt, akkor is, ha lenne idejük felhatalmazást kérni. Frankfurter bíró 1950-ben hevesen tiltakozott a Rabinowitz-ítélet ellen, ám amikor az Abel-ügyről kellett döntenie, azt mondta, a bíróságot nem arra kérték, hogy bírálja felül azt az esetet, ami „igazolhatatlan visszaható hatályú törvényhozás” lenne.

A két másként gondolkodó nem sajnálta a fáradságot, hogy bedolgozzák véleményükbe a Rabinowitz-esetet (még idézték is hozzá Frankfurter bírót), és szúrhassanak egyet a kollégájukon, amiért megtagadta korábbi véleményét. Frankfurter bíró azt írta, hogy a jelentéktelen ügyek sokkal alkalmasabbak a rossz igazságszolgáltatásra, mint a közmondásos nagy perek. Douglas bíró így kezdte a véleményét:

„A hírhedt – és a kisstúlú – bűnözők ügyei alkalmasak a rossz igazságszolgáltatásra. Ha egy jegyzőkönyvet átitat a bűn, néha még a bírák is lazítanak az éberségen, és hagyják, hogy a politika levágja a kanyarokat, az alkotmányos eljárásjogi szabályok ellenére. Ez a szokás történelmünk bizonyos szakaszaiban és bizonyos bíróságokon leszállította az igazságszolgáltatás szintjét. Az adott esetben a baj megbocsáthatónak tűnhet. Ám a gyakorlatnak, amelyet a precedens hoz létre, mérhetetlenül ártalmas és sérelmes következményei lesznek. Erre kiváló példa a jelenlegi döntés.”

Brennan bíró Frankfurter bírót idézte a Rabinowitz-perben, ezzel támasztva alá a saját véleményét: „A kicsiny súlyú vagy a hamis vád miatti letartóztatás elterjedt szokás volt a múltban, közhely a mai rendőrállamokban, és túlságosan jól ismert hazánkban [...] A jogi felhatalmazást nélkülöző rendőri akciótól túl rövid a lépés a rendőrállamig.”

A többség nevében Frankfurter bíró visszautasította az állítást, hogy a letartóztatás csak egy törvényes kiskapu lett volna. „A legrosszabb esetben az jelenthető ki, hogy ennek az esetnek a körülményei lehetőséget teremtettek a visszaélésre az adminisztratív letartóztatással. De ha rosszhiszeműnek, törvénytelennek nevezzük az INS és az FBI együttműködését, akkor ignoráljuk a jogszerű együttműködést ugyanakkor az Igazságügyi Minisztériumnak a két ágazata között, amelynek a legfőbb gondja a

jogkövetés különböző területeinek összefogása az igazságügyi miniszter közös fennhatósága alatt...” [Byers bíró pontosan ezzel érvelt a járásbírószágon.]

„Ismételten hangsúlyozzuk, hogy nézetünk az ügyről egészen más lenne, ha a bizonyíték azt mutatta volna ki [...] hogy az adminisztratív felhatalmazást büntetőjogi eszközként használták arra, hogy megkerüljék a büntetőjogi megkötéseket, nem pedig úgy, mint jóhiszemű előzetes lépést a kiutasítási eljárásban. A kérdés csak az, hogy az adminisztratív lépést befolyásolta-e a bizonyítékszerzés lehetősége a vádemeléshez, vagy már eleve ezzel a céllal hajtották végre? A jegyzőkönyv kizárja ezt a lehetőséget.”

Douglas bíró másképp látta: „Minden tisztelem a két alsóbírószághoz, de azt gondolom, a jegyzőkönyv egyértelműen kimutatja, hogy az FBI-ügynökök álltak a letartóztatás és a házkutatás mögött. Legalább egy hónapja nyomoztak már a kérelmező kémtevékenysége után. Májusban súgták be nekik ezt az embert és a tevékenységét; a letartóztatás és a házkutatás június 21-én történt. Az FBI-nak bőven volt ideje házkutatási parancsot szerezni [...] Tudatosan választották az adminisztratív felhatalmazást a letartóztatáshoz és a felkutatáshoz [...] Amikor az FBI adminisztratív felhatalmazással hajtotta végre a letartóztatást, egyszerre sértette meg a bevándorlási és honosítási törvényt, és a negyedik alkotmánymódosítást [...]

Nem az a kérdés, rosszhiszeműen jártak-e el ezek az FBI-ügynökök. Természetesen nem jártak el rosszhiszeműen. A kérdés az, mennyi túlbuzgóság engedhető meg hivatalos személyeknek a törvény betartatásában. Ahogy Brandeis bíró mondta valamikor: »A tapasztalatnak arra kellene tanítania bennünket, hogy akkor kell a legjobban őriznünk a szabadságot, amikor a kormány célja becsülendő« [...] Számomra világos a tényállás, hogy az FBI-ügynökök azért viselték az INS maszkját, hogy megtehessék, amit egyébként nem tettek volna meg. Azt tették meg, amit csupán akkor tehettek volna meg, ha a negyedik módosítás megszorításainak engedelmeskedve elmennek egy igazságügyi tisztségviselőhöz, feltárják előtte a bizonyítékot, és megszerzik a szükséges felhatalmazást a házkutatáshoz.

Ha mi helyeseljük ezeket az útlerövidítő megoldásokat, annak az a tragédiája, hogy életünk egy fontos részéből kiiktatódik a védelem, amit a

negyedik alkotmánymódosítás biztosít...”

A többség véleményét képviselő Frankfurter bíró azt mondta, hogy vannak biztosítékok a Bevándorlási Hivatal adminisztratív felhatalmazásának önkényes használata ellen. Rámutatott, hogy ezt a felhatalmazást egy független felelős tiszttől (az INS körzeti igazgatójától) kell kérni, akivel ismertetni kell a kiutasítás *prima facie*^[10] elfogadható esetét.

Brennan bíró támadta ezt az eljárást: „Ezek a letartóztatási eljárások, mint amilyenre itt látunk példát, annyira különböznek a bűncselekmény miatti őrizetbe vételtől, mint nappal az éjszakától. Ha még kiegészülnek a parancs nélkül végrehajtható házkutatás széles jogkörével, akkor létrehoztuk a központosított rendőri hatalmat a személy és annak ingóságai fölött [...] Ezután őrizetbe vehetnek bárkit, akiről azt gondolják, hogy kiutasítható határsértő, fogva tarthatják vádemelési indítvány nélkül, és ha voltak olyan körülmények, hogy otthonában tartóztassák le, átkutathatják a lakását.

Nem értem, hogyan lehetett erre azt mondani, hogy összhangban van a negyedik alkotmánymódosítás parancsával, holott az éppen azért született, hogy a végrehajtói hatalom koncentrációjával ne sérthessék meg az egyén magánszféráját [...]

Mint a legtöbb alkotmánymódosítást, a negyediket sem arra szánták, hogy menedéket nyújtson a bűnözőknek, hanem alapvető védelemnek mindenki számára; természetesen akkor is fennáll, ha bűnözők hivatkoznak rá, mert a védelem mindenkire vonatkozik, akár vádolják bűnnel, akár nem.”

Szükségtelen mondanom, hogy egyetértettem a másként gondolkodókkal a tisztességes igazságszolgáltatásról, ugyanakkor megértettem, hogy a bíróság vonakodik szabadlábra helyezni a vádlottat. Ettől függetlenül nem voltam hajlandó belemenni a bíróság tevékenységének semmiféle nyilvános vitájába, csak megismételtem kijelentésemet, hogy Abel tisztességes elbánásban részesült akkor is, ha elveszítettük a pert.

Március 29., kedd

Rólunk írtak az ország összes vezércikkében. Szerzőik szerintem nem ismerték a háromféle véleményt, sőt voltak kimondhatatlanul lehangolóak az írások között. A többség fel sem fogta azt, amit a védelem – és a kisebbségben maradt négy bíró – annyi fáradsággal próbált megértetni.

Némelyik egyáltalán nem értette, mi a Legfelsőbb Bíróság funkciója: írásuk az indulatokon alapult.

„A másképp gondolkodók nem voltak hajlandók különbséget tenni az ártatlanság és a bűn között, mondták egy különösen ostoba cikkben. Egy másik demagóg azt írta: „Aki egy nagy nemzetet védelmez a kommunista kémektől, nem bíbelődhet sokat az alakiságokkal. Ha a bűnüldözők a házkutatási parancsra vártak volna, talán nem szerzik meg a bizonyítékot a kém elítéltetéséhez.

A házkutatás és a lefoglalás egész problémájának a negyedik alkotmánymódosítás volt a lényege, ahhoz pedig sohasem fért kétség, hogy az alkotmányos védelem ugyanúgy vonatkozik a külföldiekre, mint minden állampolgárra. Ennek ellenére voltak vezércikkek, amelyek azt hirdették:

Országos szégyen, hogy a Legfelsőbb Bíróság négy tagja szabadlábra akarta helyezni ezt az embert... Ez a négy bíró képes lett volna kiterjeszteni egy kommunista kémre a védelmet, amelyet az alkotmány az amerikai állampolgároknak ad meg...

Valóban veszélyes a helyzet, ha egy kommunista kém, akit mestersége tartozékai között tartóztattak le, ki lehetett volna szabadítani egy alakiság miatt...

Szabadon engedni egy orosz mesterkém, akit pusztán alakiság miatt súlyos jogtiprás lett volna...

A Legfelsőbb Bíróság természetesen nem foglalkozik alakiságokkal. Nehéz megérteni, hogy felnőtt amerikaiak miként tehetnek egyenlőségjelet a negyedik alkotmánymódosítás és a „pusztán alakiság” kliséje közé!

Két vezércikk volt csak, amely nem állt be a bíróságellenes kórusba. Az egyik, a washingtoni *Post and Times Herald*, bírálta ugyan a döntést, de egészen más okból.

A Legfelsőbb Bíróság döntése... erősíthette a nemzetbiztonságot, de bizonyosan nem erősítette az amerikaiak védettségét az észszerűtlen kutatásokkal és lefoglalásokkal szemben. A negyedik alkotmánymódosítás fellazítása ez alkalommal egy külföldi esetében – ráadásul egy gyűlöletes, veszedelmes külföldi esetében történt meg. Ám a történelem egyértelműen bebizonyította, hogy az alkotmányos kikapuk, amelyeket külföldiek

esetében nyitogattak, hamarosan használatba kerültek az állampolgároknál is...

Fontos, hogy a kémeket elfogják, és bíróság elé állítsák. De legalább olyan fontos, hogy az amerikai otthonok magánszféráját megvédjék a túlbuzgó rendőrök betörésétől. Valóban a sors fintora lenne, ha a bíróság az ő biztonságukat veszélyeztetné olyan módszerek jóváhagyásával, amelyek segítettek elítélni egy szovjet kémeket.

Utolsónak hagytam a *Telegram* józan kommentárját a massachusettsi Worcesterből:

Abel ezredes ügyének van egy különleges jelentősége. A negyedik alkotmánymódosítás, amelyre hivatkozva fellebbezett, az ellenpólusa a szovjet rendőrállam filozófiájának... Noha bíróságaink nem mindig nyilatkozhatnak egyhangúlag vagy tökéletes bölcsességgel erről a kérdésről, a tényre, hogy nyíltan és szabadon vitatkozhatnak róla, nem szabad legyinteni. Ha alkotmányos szempontokra hivatkozva még egy szovjet kém is követelhet felülvizsgálatot az ország legmagasabb jogi fórumától, az demokratikus alapelveink erejét és tisztességét tanúsítja.

Április 5., kedd

Az ezredesből megtört ember lett; annyira lefogyott, hogy lógott rajta a ruha. Mélyen ülő szemét fekete karika övezte. Megvénítette a börtön, gondoltam. Majdnem egy éve találkoztunk utoljára, és amikor bevezették, megdöbbenett ez a látványos fizikai romlás.

– Jól vagyok – sietett közölni. – Csak ez a georgiai hőség odalent, ez kiütött. Leadtam öt kilót.

Találkozásunk megkönnyítésére az Igazságügyi Minisztérium előzékenyen hajlandó volt felhozatni az ezredet New Yorkba, ahol a West Street-i börtönben helyezték el. Abel rögtön a Legfelsőbb Bíróság döntése után találkozni akart velem, én viszont egyszerűen nem hagyhattam félbe a munkáimat. Elmagyarázta, hogy gépkocsival tették meg Atlantából a hosszú utat, kilométereken át rázatva magukat a tikkasztó Délen. Csak Washingtonban álltak meg, ahol az ezredet elzárták a szövetségi börtönben.

– Kezdem egyre jobban megismerni a börtöneik belső oldalát – mondta. Még Atlanta sem vehette el a humorát.

Utána mesélni kezdte, hogy siralmas megjelenése ellenére Atlantában jól állnak a dolgok. Most már csak három társsal kell osztozni egy cellán, így sokkal kényelmesebb és kellemesebb az élet. Ideje legnagyobb részét továbbra is a művészet tölti ki – több osztályt is tanít –, cellájában pedig matematikai agytornára fordítja a hosszú órákat.

Kimondtam, amire mindketten gondoltunk: – Mit szólt a döntéshez?

Habozott, bágyadtan elmosolyodott, majd azt válaszolta: – Nem lepődtem meg. Nem hittem el, hogy kizárólag jogi megfontolásokból döntenek. Politikai döntésnek tartom, mert őszintén azt gondolom, hogy jogi téren a maga érvei cáfolhatatlanok voltak.

Megvitattuk, hogy folyamodjunk-e újabb meghallgatásért a Legfelsőbb Bíróság előtt. Megmondtam, hogy hiábavalónak tartom, de ez volt minden, amink még maradt.

– Hát akkor szeretném, ha felderítené – mondta. – Amíg marad számunkra lépés, addig meg akarom tenni.

Ismét vékony jégen korcsolyáztunk, amikor arra tértünk rá, hogy lehet-e kérelmezni a harmincéves büntetés csökkentését. Nemrég tárgyaltam róla az Igazságügyi Minisztérium tisztviselőivel, úgyhogy fel voltam készülve.

– Egyedül akkor lehetséges, ha a bíróság tudja, hogy valóban együttműködik a kormánnyal – mondtam. – Más okból is kérvényezhetem, de a mi joggyakorlatunkban a bírónak tudnia kell, hogy együttműködik. Különben nem változtatnak az eredeti ítéleten.

A fejét rázta. – Szó sem lehet róla. Sose teszek ilyet – mondta. – Abban az első félórában határoztam el, amikor a matracon ültem a Latham Szállóban, és ebből nem engedek.

– Akkor, tekintve a körülményeket, fölösleges lenne ilyen indítvánnyal fordulni Byers bíróhoz – mondtam. – Igazság szerint még csorbíthatná is a majdani jogait.

Abel csak rázta a fejét, és hallgatott.

Mondtam neki, hogy kaptam leveleket, amelyeket állítólag a felesége írt, de nem hiszem, hogy ő lett volna. Vállat vont.

A levelek nyelvezetéből, folytattam, arra következtetek, hogy ez a

„Hellen Abel” vagy valamiféle evangélistának néz engem, aki az ezredes lelkét próbálja megmenteni, vagy féleszűnek, amiért egyáltalán vállaltam az ügyet és ilyen kitartóan csináltam végig.

Rudolf nevetett.

– Egyáltalán van felesége és lánya? – kérdeztem, csak hogy hecceljem egy kicsit.

– Persze hogy van! – felelte indulatosan, de ennyiben hagyta a dolgot: nem folytatta, és nem magyarázott.

Vagyis hangsúlyozta, hogy csakugyan van családja, amelynek nem közömbös az ő sorsa, ugyanakkor nem tagadta, hogy a levelek, amelyeket kaptam, nem a családjától származnak, hanem hivatalos forrásból.

– Mit gondol, most, hogy miután kimerítettünk minden jogi lehetőséget, tesz valamit a kormánya a kiszabadításáért?

– Egyszerűen nem tudom – felelte. – Azt hiszem, az a legnagyobb problémám, hogy nincs eléggé fontos amerikai az orosz börtönökben.

Ezzel a kérdéssel nem foglalkoztam tovább, hanem óvatosan elkezdtem mesélni, hogy összeismertettek a CIA egyik tanácsadójával, aki előzőleg Bécsben volt a szovjet kémelhárítás vezetője, és ezt a disszidenst nagyon foglalkoztatta Abel jövője.

– Azt állítja – mondtam –, hogy ha valaha is visszatér Oroszországba, politikailag megbízhatatlannak fogják tekinteni; hosszas, talán évekig tartó kihallgatásoknak vetik alá, és ha majd tisztázták, olyan munkakört kap, amelyben nagyon kevés hasznot hajt, és nem árthat.

Mindez pedig abból fakad, hogy a szovjetek egyáltalán nem hisznek az amerikai igazságszolgáltatásban. Ez az ember határozottan kijelentette, hogy nagyon rossz lett volna magának, ha nyerünk a Legfelsőbb Bíróságon. Ha a Bevándorlási Hivatal kitoloncolja, a KGB arra következtetett volna, hogy maga beszélt, és vállalta, hogy kettős ügynök lesz. Ez csak egy része annak, hogy a Kelet nem bízik a nyugati szokásokban, mondta ez a disszidens.

Abel feszülten figyelt, merőn nézett rám, és sokáig nem szólt, miután befejeztem. Szerintem jól fogadta a dolgot. Végül annyit mondott: – Ez mindig lehetséges. Sőt hiszem is, hogy öt vagy hat éve még igaz volt. De már

nem az.

1953 óta, mondta, „világrengető” reformok történtek hazájában, és hite szerint az oroszországi titkosszolgálatnak most már kisebb hatalma van, mint ellenpárjaiknak a demokráciákban, mert tevékenységüket jelentősen és tudatosan korlátozták.

– Nem hiszem, hogy megbízhatóságomhoz több kétség férne, mint bármelyik amerikai tisztéhez, aki hasonló körülmények között tér haza.

Ezek után másra terelte a szót, és arra kért, újítsam meg a folyamodványát, hogy kapja vissza a kiváltságát a levelezésre. – Tavaly augusztusban hallottam utoljára a családomról – mondta –, és továbbra is az a véleményem, hogy ez tisztességtelen és igazságtalan.

Szóba került a West Street-i börtön egyik barátságos őre is, akiről aznap tudtam meg, hogy legutóbbi látogatásom óta kilépett. „Nem volt gyomra hozzá”, mondta a főfoglár. Abel jól emlékezett rá, és azt mondta, meg is érti. – Évekig kibírnám, hogy fogoly legyek – mondta –, de foglár, az soha. Ahhoz különlegesen korlátoznak kell lenni, hogy valaki más embereket őrizzen.

Április 20., szerda

Megírtam az újratárgyalási kérvényt, a Legfelsőbb Bíróság öt, az ítéletet megerősítő bíráat arra kérve „szigorúan vizsgálják meg szakmai lelkiismeretüket”. Tom Debevoise, aki nemrég lett Vermont állam főügyésze, úgy gondolta, jobb lesz, ha nem képviseli a sajtóban, noha egyébként támogatta erőfeszítéseimet. Ám egyik partneremet megbotránkoztatta kérvényem, és szigorúan közölte velem, hogy minden ügybuzgalmam ellenére is meg kellene büntetni, mert megsértem a bíróságot.

Kérvényemben kijelentettem, hogy az Egyesült Államokban tartózkodó, a bevándorlási és honosítási törvények hatálya alá eső milliók nevében írok, akiknek személyi szabadságjogait most „súlyosan és igazságtalanul megnyirbálta az Abel-ügyben hozott döntés”. Az egész kérvény csak négy bekezdésből állt.

Végre úgy látszott, hogy ezzel lezárul az ügy.

Május 1., vasárnap

Moszkvai idő szerint hajnali fél ötkor Francis Gary Powers, a

harmincéves amerikai pilóta a virginiai Poundból fölemelte Utility-2 siklógépét a kifutópályáról a pakisztáni Pesavarban, és elindult a szovjet határra. Powers huszonhét bevetésen vett részt, ötszáz órát töltött a levegőben az U-2-vel, de eddig a „néma repülés” a Szovjetunió fölött volt a legnehezebb feladata. Később bevallotta, hogy félt és ideges volt.

A magányos és fárasztó repülés Pesavar határvárosban kezdődött, a Haibar-hágó közelében, és onnan 6060 kilométerrel messzebb, a norvégiai Bodø-ben kellett befejeződnie. Ebből csaknem 4800 kilométeren át a Szovjetunió fölött kellett repülni, 21 000 méter magasságban, ahol csak tiszta oxigént lélegezhetett be, és minden mozdulat roppant erőfeszítést igényelt a nyolcórás úton.

Az U-2, „a Kémkedés Pikk Dámája”, ahogy az oroszok hívták, kémrepülőgép volt, amelyet a CIA pilótái vezettek. Kamerákkal, magnetofonokkal, radarokkal és rádiókkal szerelték fel. Powers küldetésének fő célja az volt, hogy fotókat készítsen Szverdlovszk mellett az interkontinentális rakétasilókról.

Harminckét kilométerrel délnyugatra a szovjet iparvárostól módosított az útvonalán, derékszögben elfordult balra. Zajt hallott, narancsvörös lobbanást látott, a gép megbillent. Pilótája egy percre még egyenesbe hozta, de aztán az U-2 zuhanórepülésbe kezdett. Powers elvesztette fölötte az uralmát, és katapultált. Nem próbálta megsemmisíteni a repülőgépet (holott a keze ügyébe esett az ehhez szükséges gomb), és nem használta a végső esetekre kapott – bár nem kötelező – mérget. Ahogy ejtőernyőjével földet ért, rögtön elfogták, és pár órán belül már a moszkvai hírhedt Lubjanka börtönben hallgatták ki, a Dzerzsinszkij utca 2. szám alatt.

Francis Gary Powers és a május elsején lelőtt U-2 lett a Szovjetunió legnagyobb propagandagyőzelme a hidegháború kezdete óta.

Május 11., szerda

Válaszul a szovjet vádakra, hogy az Egyesült Államok „tudatosan kémkedik” az U-2-átrepülésekkel, Eisenhower elnök azt javasolta a sajtókonferencián, hogy az oroszok foglalkozzanak talán a saját Rudolf Ivanovics Abeljükkel, akinek bűnösségét most bizonyították be a tárgyaláson.

Az elnök elismerte az átrepüléseket, teljes felelősséget vállalt értük, és

most meg is védte őket: – ...elnökségem kezdete óta utasításokat adtam, hogy minden lehetséges eszközzel gyűjtsék azokat az adatokat, amelyekre szükség van, hogy megvédhessük az Egyesült Államokat és a szabad világot a váratlan támadástól.

Azok kedvéért, akik emlékeztetkieséstől szenvedtek, áttekintette az Abel-ügyet, és a KGB ezredesével példázta a Szovjetunió kémtevékenységét hazánkban.

Országszerte ismét megjelentek az újságokban a sztorik és a képek Abelről. Hat héttel azután, hogy a Legfelsőbb Bíróság színleg lezárta az ügyet, az visszakerült a címoldalakra. A New York-i *Daily News* vezércikke Abel–Powers fogolycserét javasolt.

„Nyugodtan feltételezhetjük – írta az újság –, hogy Abel már nem jelent kormányunk számára értékes adatforrást a vörösök tevékenységéről. [Sohasem jelentett.] Miután a Kreml minden lehetséges propagandaértéket kifacsart Powersből [...] egy ilyen csere csak természetes.”

Május 16., hétfő

Ám a szovjetek még csak most kezdték facsargatni propagandacélokra az ifjú Powerst. Párizsban Hruscsov a méregtől sápadtan és reszketve követelte, hogy az Egyesült Államok kérjen bocsánatot, és ítélje el azokat, akik felelősek „az Egyesült Államok légijerének túrhetetlen provokációjáért”, különben ő kivonul a négy nagyhatalom csúcstalálkozójáról.

A négy államfő három órát és öt percet ülésezett, de csak abban értettek egyet, hogy bizonytalan időre el kell halasztani a tárgyalásokat. Eisenhower természetesen nem volt hajlandó bocsánatot kérni, és a csúcstalálkozó bedőlt, mielőtt igazán elkezdődött volna.

Washingtonban a Legfelsőbb Bíróság úgy döntött, hogy helybenhagyja Abel ítéletét. A bíróság egy rövid határozattal megtagadta kérésünket a perújításra „a szovjet területen, a határtól 1920 kilométerre lelőtt U–2 miatt kirobbant nemzetközi válság kellős közepén”, írta az egyik újság.

Június 8., szerda

Egy rabiátus apa zárkózott, félszeg fia állt a nemzetközi válság tengelyében. Oliver Powers, az öt osztályt végzett szénbányászból lett

cipőkészítő, azt nyilatkozta a fiáról: „Mindig szót fogadott, de azért merész kölyök volt. Én azt akartam, hogy doktornak menjen, de ő azt mondta, inkább pilóta lenne.”

„Sokkal jobban bánnak velem, mint vártam – írta Powers a börtönből. – Annyit ehetek, amennyi belém se fér, és nyugodtan alhatok [...] Mindennap sétálhatok a friss levegőn, ha éppen nem esik az eső. Egyszer még napoztam is. Allen Dulles, aki, mint a CIA igazgatója, a pilóta főnöke volt (Dulles 1960 őszén visszavonult, és John A. McCone váltotta fel), jó pilótának, kiváló navigátornak és átlagon felüli fotósnak nevezte Powerst, aki csak melleleg volt kém. Már ezért is képtelenség volt összehasonlítani Abel ezredessel, az elkövetkező hónapokban mégis úgyszólván szétválaszthatatlanul összekapcsolódott a nevük. Ráadásul vezércikkekben támadták, amiért nem semmisítette meg a gépét, és nem lett öngyilkos. Az U–2 roncsát gondosan összeszerelték, és kiállították a moszkvai Gorkij Parkban, mint az „amerikai banditák jelképét.

Június 12., vasárnap

Abel csak egy rövid levelet írt március óta, amiben a közbenjárásomat sürgette, hogy visszakapja a levelezési kiváltságát, mert „bizonyos jelek arra utalnak, hogy Powers írhat a családjának”. Ám a mai posta olyan levelet hozott tőle, amely valósággal vibrált az izgalomtól.

„Levelet kaptam Mr. Powerstől, az U–2 pilóta apjától”, kezdte, majd bemásolta a levelet, és a saját válaszát.

Kedves Abel ezredes!

Én vagyok az apja annak a Francis Gary Powersnek, akivel több hete történt az az U–2-baleset. Biztosan hallott erről a nemzetközi incidensről, és arról is, hogy a fiamat kémkedés vádjával tartják fogva a Szovjetunióban.

Megértheti, hogy egy apa mennyire aggódik a fiáért, és hogy mennyire szeretném, ha kiengednék, és hazajöhetne. Boldogan elmegyek a Külügyminisztériumig és az elnökig, hogy fogolycserével kiszabadítsam a fiamat, vagyis elkövetek mindent, hogy a kormányom szabadon bocsássa és hazaengedje magát, amennyiben a maga országának a hatóságai kiengedik a fiamat és visszaküldik hozzám. Ha magának megfelel ez az elrendezés, hálás lennék, ha tanácsot adna és tájékoztatná a maga országának a hatóságait a

fentiekről.

Örülnek, ha minél előbb válaszolni tudna a témáról.

Őszinte híve

Oliver Powers

Amire Abel így válaszolt:

Kedves Mr. Powers!

Bármennyire méltányolom és megértem aggodalmát a fiáért, akit szeretne visszakapni, sajnálattal kell közölnöm, hogy nem hozzám kellene intézni kérdéseit, hanem a feleségemhez. Sajnos az Igazságügyi Minisztérium parancsára nem szabad írnom a családomnak, így nem továbbbíthatom nekik a kérését.

Az ezredes sose hagyta ki, ha megfricskázhatta az Igazságügyi Minisztériumot, amiért nem hagyják levelezni. Ezt még annak a cipésznek is hallania kellett a virginiai dombok között. Rudolfból jó politikus lett volna nálunk.

Ezt a levélváltást egy üzenet követte, nekem. Abel arra kért, küldjek a levelekből másolatokat Vogelnek, a felesége kelet-berlini ügyvédjének, aki majd tájékoztatja Mrs. Abelt a fejleményekről.

Mivel korábban írtam neki, hogy Európába megyek üzleti útra, felvetette, hogy akár még nyerhetnénk is rajta valamit, ha találkoznék a felesége ügyvédjével... „Minden levelezésnél tisztább képet adhatna neki arról, hogy mi történik valójában. Szerencsés utat kívánok.”

Abel megérezte, hogy most lehet alkudozni. Az oroszoknak lett csalijuk.

A levelekből másolatot készítettem a New York-i FBI-nak, a washingtoni CIA-nek, és a kormány tanácsára elküldtem a Powers-és Abel-levelek kivonatát a távirati irodákhoz. Ez rögtön visszajuttatta a sztorit a címoldalra (ABELT POWERSRE?; A KORMÁNY TANULMÁNYOZZA A PILÓTA APJÁNAK JAVASLATÁT), de az Igazságügyi és a Külügyminisztérium sietett kijelenteni, hogy „nem kommentálják” az esetet. Mint az egyik magas állású, de névtelen forrás elmagyarázta, a cserének két akadály van: 1. Powersre még vár a tárgyalás a kémkedés miatt; 2. Az oroszok sose ismerték el, hogy Abel az ügynökük, pláne hogy szovjet

állampolgár. Ha tárgyalni kezdenének Abelről, az annyi, mintha beismernék, hogy kémeket használnak.

Ugyanezért Abelnek egy cseppet sem tetszettek az újságcikkek, és írt egy éles hangú levelet. „Nem vagyok abban a helyzetben, hogy kezdeményezzek egy fogolycserét, vagy ilyesmiben részt vegyek. O. Powers és a saját levelem másolatát kizárólag a feleségem tájékoztatására szántam. Tudassák Mr. Vogel, hogy nem az én ötletem volt leközültetni őket a sajtóban [...] Továbbra is gyanakszom mindenféle reklámra, és hitem szerint az a legjobb politika, ha nem keltjük fel a sajtó figyelmét.”

Mindent összevéve a sajtónyilvánosság jó eredményekkel járt. A fogolycserét támogató vezércikkek jelentek meg a providence-i, az atlantai, a philadelphiai, a daytoni, a denveri, a winston-salemi, az orlandói (Florida), a Terre Haute-i (Indiana), a roanoke-i, a richmondi és a New York-i lapokban. A közvéleményt röviden úgy lehetett összefoglalni, hogy „szeretnénk, ha Gary Powers hazajönné!”. Közben a tervünknek köszönhetően Moszkvában elmélyülten tanulmányozták a távirati irodák jelentéseit.

Másnap délelőtt tízkor John fiam és én elhajóztunk Londonba üzleti ügyben a *Nieuw Amsterdam* fedélzetén.

Június 24., péntek

Ezen a napon az Igazságügyi Minisztérium megszüntette Abel levelezésének korlátozását, mint erről a londoni szállodámba küldött táviratból értesültem. Kezemben a sürgönnyel felkerestem az amerikai nagykövetséget, és megtudtam, hogy tekintettel az új helyzetre többé nem szükséges találkoznom Európában Vogel, a keletnémet ügyvéddel. Abel, mondták, most már szabadon írhat a feleségének meg az asszony ügyvédjének, megtárgyalhatják a cserét úgy, ahogy nekik tetszik. Nekem azt tanácsolták, hogy mivel az összes amerikai követséget tájékoztatták európai tartózkodásomról, ha Vogel netán hallatna magáról (teszem azt, Svájcban), azonnal értesítem a legközelebbi követséget.

Az út hátralevő részében – amelyben Zürich, Párizs és Dublin érintésével tértünk vissza Londonba – lazítottunk, és úgy tettünk, mintha nem lenne orosz ügyfelem, aki Abelnek hívhatja magát. Habár Párizsban egy kellemes félórát töltöttem Amory Houghton amerikai nagykövethetnél, és ekkor általánosságban megvitattuk a kérdést.

Augusztus 17., szerda

Mindig úgy gondoltam, hogy egy oroszországi per olyan, mint egy középkori moralitás: színházi előadás, amelyet azzal az egyértelmű céllal adnak elő, hogy a közönség épülhessen a jó diadalán a gonosz felett. Francis Gary Powers perének ki kellett bontania a szovjet propaganda aktuális szövegeit. Alapos próbák előzték meg, mint minden jó előadást.

Powerset bezárták, és 108 napra elszigetelték. Majd a harmincegyedik születésnapján, mintha csak gúnyt akarnának űzni belőle, ráadtak egy kétsoros kék öltönyt, és bíróság elé állították (a szovjet büntető törvénykönyv kettős cikkelye alapján) kémkedés miatt. Elmarasztaló ítélet esetén kivégzés vagy hét-tizenöt év börtön várt rá.

A díszlet tökéletes volt: a Szakszervezetek Házának nagyterme, ahol az 1930-as években a hírhedt tisztogatások pereit rendezték meg. A termet frissen kifestették, és negyvennégy kristálycsillár világította be az irdatlan „tárgyalót”.

A szovjetek látványosan szítozták a közérdeklődést. Az első emeleten büfét rendeztek be (kávé, tea, üdítő, lekváros bukta, szalámis szendvics), a jó kétezer nézőt jegyszedők vezették a székeikhez, amint becsengettek. Jobban emlékeztetett egy premierre a Broadwayn, mint egy főbenjáró bűnnel vádolt ember tárgyalásának első napjára.

A szereposztást a pilóta szülei, Oliver és Ida Powers, meg a felesége, Barbara tették teljessé, akik külön páholyban ültek. A tévékamerák venni kezdték a nagyoperát, és Powers felállt, hogy azt mondja: „Igen, bűnösnek vallom magamat.”

A háromfős katonai kollégium tudomásul vette a beismerést, azután felléptette Roman Rugyenkót, a Szovjetunió főügyészét (akire még emlékeztem Nürnbergből, mint az egyik ügyészre), hogy kezdje el a vallatást.

A három hadbíró csak három újabb színész volt a drámában. A tárgyalás levezetését és ítéletét a kommunista párt legfelsőbb szintjein döntötték el. A mutatóvány komoly előkészületeket követelt. Propagandisztikus céljait és lehetséges hatásait tanulmányozni kellett mind a belpolitika, mind a csatlós államokkal fenntartott kapcsolatok szempontjából. Természetesen a büntetőeljárás eleve nem lehet tökéletes, mert az isteni igazságszolgáltatást

próbálja leképezni az emberi társadalomban. Ezzel együtt eljárásjogi biztosítékaival és az esküdtbírók rendszerével az Egyesült Államok büntetőjoga kellően felkészült a pártatlan igazságszolgáltatásra. Ami a szovjet büntetőjogot illeti, ott különbséget kell tenni az állambiztonságot fenyegető ügyek és más bűncselekmények között. Szerintem az utóbbiak esetében észszerű törekvés figyelhető meg a pártatlan igazságszolgáltatásra a bizánci jogi filozófia keretein belül, amelyen a szovjet jog nagy része alapul. De ahol az állam biztonsága kerül szóba, mind a Szovjetunióban, mind más diktatúrákban olyan mértékben megnyirbálják vagy eltörlik a jogokat, amennyire hitük szerint ezt az államérdek megköveteli. Az állam biztonsága mindig fontosabb a természeti és alkotmányos jogoknál, amelyek magától értetődően járnak a vádlottnak egy szabad országban.

Powers mellé az ötvenöt éves Mihail Grinyovot rendelték ki védőnek. A védelem csapnivaló volt. Amerikában azt mondták volna rá, hogy az ügyvéd „kiárúsította” az ügyfelét. Grinyov azt hajtogatta, hogy az amerikai pilóta csak eszköz volt, cinkostárs egy förtelmes bűnben (aminek Rugyenko nevezte az átrepülést), mert itt az igazi bűnös az Egyesült Államok. Powersnek néhány furcsa beismerést rágtak a szájába, többek között azt, hogy sose ment el szavazni az Egyesült Államokban.

Tartott egy bűnbánó beszédet is:

– A helyzet, amiben most vagyok, nem jó. Amióta itt vagyok, nem sokat hallottam róla, mi történt a világban, de úgy tudom, hogy az átrepülés miatt nem tartották meg a csúcstalálkozót, és Eisenhower elnök látogatását [Oroszországba] elhalasztották. Gondolom, nagyon fokozódott a nemzetközi feszültség, és őszintén sajnálom, hogy közöm van hozzá. Most, amikor már ismerem néhány következményét repülésemnek, mélységesen sajnálom, hogy ilyet tettem.

Grinyov bejelentette, hogy a védelem nem fogja vitatni sem a tényeket, sem a vádakat.

Minderre számítani lehetett. A bírákhoz hasonlóan a védőügyvéd is a rá osztott szerepet játszotta a játékban. Védőbeszédét valószínűleg egy propagandabizottság írta. Többek között ez volt az oka, hogy tárgyalás közben egyetlenegyszer sem tanácskozott az ügyfelével. Felesleges, sőt talán kockázatos is lett volna megakasztani a tárgyalás ütemét.

Engem az egész tárgyalásból ez a szakasz dühített a legjobban. Úgy hittem, és ebben nem álltam egyedül, hogy a mi jogrendszerünk becsületes és értelmes védelmet kínálhatott volna Powersnek.

Mint ahogy a tengeri jog kiköt egy öt kilométeres határt, de azon túl mindenki szabadon jár a tengereken, úgy a légtérben is kell lennie – egy bizonyos magasságnál följebb – szabad közlekedésnek. Oroszország sose egyezett bele abba a nemzetközi konvencióba, amely meghatározta volna a légtéri szuverenitás határait. Lehetett volna azzal érvelni, hogy mivel az Egyesült Államok már évek óta folytatja az átrepüléseket Oroszország tudtával, mégis akadálytalanul, mert Oroszország nem ellenőrzi hatékonyan a saját légterét az U–2 repülési magasságában, az a térség szabad, ugyanúgy, mint ahogy az öt kilométeres sávon túl a tenger is az, és Powers nem sértette meg Szovjet-Oroszország szuverenitását.

Három napig tartott a tárgyalás a Szakszervezetek Házának nagytermében. Powerst tízévi szabadságvesztésre ítélték, amiből három évet börtönben, hetet munkatáborban kellett letöltenie.

„Bizonyos mértékben meglepett a Powers-tárgyalás eredménye – írta Abel. – Nem számítottam túlzott szigorra, arra gondoltam, tíz év börtön lesz az ítélet. Ám három év börtön és hét év munkatábor véleményem szerint egészen enyhe az üggyhöz képest, főleg, mivel Powerst kiengedhetik öt év múlva, sőt talán előbb is, ha kiutasítják. Nem értem, hogy nevezhető ez »nagyon keménynek« ahhoz a harminc évhez képest, amit én kaptam. Miféle jelzőkkel írhatnám le? Vajon Byers bíró találna rá megfelelő szavakat?

Néha elgondolkozom, mi lett volna itt – a Kongresszusban, a sajtóban, a rádióban, a tévében –, ha az U–2-incidenshez hasonló eset történt volna Kansasban, és egy orosz pilótának jutott volna a gonosz szerepe?”

Szeptember 10., szombat

Ahogy megvolt a Powers-per, visszajött a képbe Mrs. Abel. Három hónap kihagyás után megírta véleményét Oliver Powers és a férje levélváltásáról.

Lányomnak és nekem nincsen más vágyunk, csak az, hogy Rudolfot kiengedjék a fogságból, és minél előbb visszakaphassuk, de a javasolt módszer [a fogolycsere] nemcsak irreálisnak, de veszélyesnek is tűnik.

Férjem azt írja, hogy neki semmi köze a pilóta ügyéhez. Ennélfogva nem értjük, egyáltalán hogy merült fel ez a kérdés. Hogy eldöntsem, mik legyenek a következő lépések, természetesen találkoznom kell kelet-berlini ügyvédemmel...

Mostantól nem volt mit tenni: várni kellett, mikor fordul a szél.

Miután a Legfelsőbb Bíróság elutasította kérvényünket a perújításra, kifizettük Abel 3000 dolláros pénzbírságát – részbüntetés volt, amit Byers bíró mért rá –, és kértünk a feleségétől még 5000 dollárt a jövőbeli kiadásokra. Rudolfnak az éves alapszükségletekhez 250 dollárra volt szüksége. „Mrs. Abel” azt válaszolta, hogy máris pénzzé teszi a dolgait, és kölcsönöket kér, hogy a férje ne szenvedjen szükséget.

December 4., vasárnap

Ismét elérkezett a karácsonyi üzenet és a kérés ideje:

„A közeljövőben küldök egy karácsonyi képeslapot – kezdte levelében az ezredes, majd rátért az ajándéokra: – Szeretnék két kiló sima tejcsokoládét, ami pedig a könyvet illeti, vagy a másodfokú egyenletekről kérek valamit, vagy Leonard E. Dickensontól a *Bevezetést a számelméletbe*.”

Szokott aprólékosságával nem felejtett el figyelmeztetni bennünket, hogy újítsuk meg az előfizetését az újságokra és a képeslapokra.

1961

1961. január 4., szerda

A csúcstalálkozón Hruscsov azt javasolta, hogy halasszák el nyolc hónappal az eseményt, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy Eisenhower elnök, akit már kétszer megválasztottak, nem indulhat harmadszor, és addigra kikerül a képből. November nyolcadikán elnökké választották John Fitzgerald Kennedyt. A Szovjet Kommunista Párt főtitkára közhírré tette, hogy az U-2 már a múlté, és reméli, hogy „Amerikában új szelek fújnak” most, hogy új államfőt választott.

Ezek a kijelentések természetesen nem kerülték el Abel ezredes barátainak figyelmét, és nem is csodálkoztam, amikor újévi első levelében Rudolf azt írta: „Feleségem nemrég megpendítette, hogy nyújtsak be kegyelmi kérvényt az új elnöknek. Közöltem vele, hogy jelen körülmények között nem tartom lehetségesnek, de azt javasoltam, hogy tegye meg ő, úgy, ahogyan Powers és mások rokonai tették... Lekötelezne, ha találna valamilyen lehetőséget, hogy ebben a témában tanácsot adjon neki.”

Azt tanácsoltam Frau Abelnek, hogy írjon a Fehér Háznak egy kérvényt, egyszerű, természetes stílusban, de figyelmeztettem, hogy csak azután küldje el, amikor az új kormány már berendezkedett.

Szokásom szerint erről is tájékoztattam a kormányt.

Január 21-én beiktatták Kennedy elnököt. Négy nappal később az új elnök megtartotta első sajtókonferenciáját, és bejelentette, hogy szabadon bocsátották Freeman D. Olmsteadet és John R. McKone-t, a légierő századosait, annak az RB-47 gépnek a pilótáit, amelyet 1960. július 1-jén lőtt le egy szovjet vadászgép. Felderítőgépük a Barents-tenger fölött repült, ők voltak a túlélői a hatfős legénységnek. Ez volt Hruscsov jóakarati gesztusa az új kormánynak. Tisztult a levegő. Egy kicsit.

Február 8., szerda

Mrs. Abel kegyelmi kérvénye nem volt sem egyszerű, sem természetes. Émelyítően érzelmes volt.

Mrs. Hellen Abel

c/o Mrs. E. Foster

Lipcse 22, Eisenacherstr. 24.

Németország

Öexcellenciája Mr. John F. Kennedy

az Amerikai Egyesült Államok elnöke részére

1961. február 8.

Tisztelt Elnök Úr!

Kérem, bocsássa meg, amiért elvonom fontos államügyeitől a saját személyes problémámmal, de számomra ez valóban élet-halál kérdése.

Rudolf Abel felesége vagyok, akit 1957-ben ítélték el harminc év börtönre... A nevem Hellen Abel. 1906-ban születtem Oroszországban. Zenetanár vagyok, és Németországban élek lányommal, Lydia Abellel...

Amióta a sors több mint tíz éve elszakított a férjemtől, szenvedések közepette várom hazatérését. Nem ismerem férjem ügyének összes részletét, de meg vagyok győződve róla, hogy semmiféle erkölcstelen vagy bűnös dolgot nem cselekedhetett. Higgye el, ő egy nagyon becsületes, nemes szívű, jóságos ember. Jobban ismerem mindenkinél. Bizonyos vagyok benne, hogy gonosz emberek rágalmazták meg és sározták be előttem ismeretlen okokból... Soha, egyetlen pontos bizonyíték sem került elő, ami alátámasztotta volna, hogy fontos titkokat lopott el az Egyesült Államokból. Miért büntették ilyen szigorúan? Nem azért írok erről, mintha meg akarnám győzni Elnök Urat férjem ártatlanságáról – tisztában vagyok vele, hogy ez nem áll hatalmamban –, hanem azért írok, hogy arra kérjem Excellenciádat, legyen emberséges és irgalmas boldogtalan férjemhez, még akkor is, ha meg van győződve bűnösségéről...

A jó hír bírt rá az írásra, amit az újságban olvastam, hogy Olmstead és McKone amerikai pilótákat szabadon bocsátották Oroszországban, és átadták az amerikai hatóságoknak. Ez feltámasztotta bennem a reményt, hogy Excellenciád talán kegyesen bírálná el férjem idő előtti szabadulását. Bizonyos vagyok benne, hogyha Ön irgalmat mutatna szegény férjem iránt, ebben a cselekedetben nemcsak Elnök Úr emberségének és jóságának bizonyítékát látnák, de Excellenciád ama kívánságát is, hogy hozzájáruljon

egy új, békés korszak kezdetéhez az emberiség történetében. Nem kétséges, hogy egy ilyen humánus tett csakis kedvező hatással lehet egyes amerikaiak sorsára, akik bajba kerültek külföldön, és nem térhetnek haza...

Könyörgök Önnek, Elnök Úr, hallgassa meg a szavamat...

A legmélyebb, legőszintébb tisztelettel

Híve:

Hellen Abel (s. k.)

Megértettem, miről van szó: Hruscsov arra játszik, hogy cserébe az RB-47 pilótáinak elengedéséért Kennedy engedje szabadon Abelt.

Április 4., kedd

Az évek során az FBI többször is tett hivatalos látogatást Atlantában Abelnél. Időnként tapogatóztak, hogy hajlandó-e „együtműködni”. Ez afféle rutin volt: ellenőrizték, puhul-e a börtönben. Tudniuk kellett, és most, hogy felmerült a csere lehetősége, csak logikus, hogy elhárításunk újabb próbált akart tenni vele, mielőtt elengedhetik.

Ráadásul most két remek eszközük is volt a nyomás fokozására: az elnökhöz intézett kérvény, és egy londoni kémper – az úgynevezett „Titkok Tárgyalása” –, amelyben felmerült a neve.

Öt személyt, köztük két amerikait ítétek el, mert haditengerészeti titkokat loptak Oroszországnak a britek szigorúan titkos portlandi támaszpontjáról, ahol a haditengerészet tesztelte a víz alatti hadviselés fegyvereit. Az amerikaiak, Morris és Lona Cohen hivatásos szovjet kémeknek bizonyultak, és valamikor Abel ezredesnek dolgoztak.

Amikor Abelt letartóztatták a Latham Szállóban, megtalálták a levéltárcájában Cohenék fényképét. Erre az akkor értelmezhetetlen képre írták a „Shirley és Morris” szavakat. A fotóhoz ötezer dollárt erősítettek egy gumigyűrűvel, nyilván továbbítás céljából.

Az ezredes írt az FBI legújabb látogatásáról. Hanyagul indított: „Mellesleg járt nálam az FBI. Adatokat akartak szerezni tőlem, amihez a feleségem kérvényét és a londoni tárgyalást használták emeltyűnek, arra célozgatva, hogy makacskodásomnak káros következményei lesznek. *Mondanom sem kell, hogy visszautasítottam.*

Egy dologban (a londoni perben) mégis nyilatkoztam. Azt mondták, vádat fognak emelni bizonyos személyek ellen, és közölnöm kellene, mit tudok róluk, mert így talán tisztázhatnák őket. Válaszomban kifejeztem kételyeimet, hogy ezeket a személyeket valaha is perbe foghatnák, de ha igen, esetleg találkozhatnak a védőügyvédjükkel, és akkor majd elválik, tudok-e segíteni.”

Nem úgy tűnt, mintha az ezredes puhulna. Inkább szokatlanul harciasnak mutatkozott.

Levelét egy intéssel zárta, védőügyvédjének címezve, aki az utóbbi hónapokban végigtárgyalta az országot. „Olykor kétlem, megéri-e a tempó, amelyet diktál magának – vagy csak elkapta az ár, és mennie kell?”

Méltányoltam aggodalmát, de tekintve a feladó címét, mulatságosnak találtam az aggodalmaskodást. Feleségem, Mary viszont határozottan egyetértett az ezredessel.

Május 8., hétfő

A „vérző szívű” Mrs. Abel ismét munkához látott. Miután három hónapot várt Kennedy elnök válaszára, Frau Abel ismét szóba hozta a cserét. Ezúttal valami konkrétat is mondott:

Átgondolva a kérdést, hogy mit is tehetnék a megoldás gyorsítására, eszembe jutott a levél, amit tavaly küldött a férjemnek Powers pilóta apja. Én nem olvastam, de ha nem tévedek, valamilyen kölcsönös akciót javasolt, amely elősegítené a fia és a férjem szabadulását. Rudolf akkor azt írta nekem, hogy semmi köze a Powers-ügyhöz, jómagam sem hittem, hogy bármi haszna lehetne belőle akár nekünk, akár Powerséknek...

Azonnal írni akartam ettől Mr. Powersnek, de attól féltem, hogy felkaphatja a sajtó, ami károsan befolyásolná kérvényem sorsát. Nem tudva, mit tegyek, úgy döntöttem, kikérem az ön tanácsát... mit lehet tenni ügyünk felgyorsítására?

Kérem, ne hagyja válasz nélkül a leveletem.

Azonnal felvettem a kapcsolatot a kormánnyal, és azt írtam: „Úgy hiszem, tökéletesen nyilvánvaló, hogy most végre ajánlatot kaptunk Powers és Abel kicserélésére.”

Miközben fogalmaztam a levelet Washingtonnak, arra a sivár napra gondoltam 1957. november 15-én, amikor ott álltam Byers bíró előtt a brooklyni szövetségi bíróságon, és arra kértem, hagyják meg Abel életét, többet között azért, mert:

Lehetséges, hogy a belátható jövőben egy azonos rangú amerikai kerül fogságba Szovjet-Oroszországban, vagy egy vele szövetséges államban, akkor pedig a diplomáciai úton lebonyolított fogolycsere szolgálhatja a legjobban az Egyesült Államok érdekeit.

Most már beindultunk, de lassan haladtunk. A következő kilenc hónapban újabb három levelet kaptam Mrs. Abeltől, amelyekről tájékoztattam az ezredest. Egy washingtoni barátom azt tanácsolta, legyek türelmes: „Az, amit ti, jogászok, három hét alatt csináltok meg a magánpraxisotokban, nekünk a kormányban kilenc hónapba kerül.”

Az ezredes, mint mindig, azonnal lépett. „Részemről úgy gondolom, hogy ez okos dolog – írta –, és ha Mrs. Powers egyetértene, jó előre segítene tisztázni a helyzetet. Írtam Mrs. Abelnek, hogy egyetértetek a döntésével...”

Jelezte, hogy számára már csak egy dolog jelent problémát: találni kell egy olyan országot, amely menedékjogot biztosít neki és Powersnek.

Május 25., csütörtök

Washington tájékoztatása szerint Reed Cozart, a kegyelmi ügyekben illetékes szövetségi ügyész azt írta Mrs. Abelnek, nincs rá alap, hogy Abel ezredesnek megkegyelmezzenek. Némi kormánysegítséget igénybe véve választ fogalmaztam Frau Abelnek, tüntetően megemlítve Igor Melehet, a szovjet ENSZ-küldöttség egyik tagját, akit tavaly október 28-án tartóztattak le kémkedésért. Meleh 1955 óta tartózkodott az Egyesült Államokban, az orosz fordítási osztályt vezette az ENSZ-nél. Ezt írtam:

...érdeklődve olvastam az újság beszámolóját Meleh szovjet állampolgár szabadon bocsátásáról, aki ellen vádat emeltek kémkedésért, de nem állt bíróság elé. Arra is felfigyeltem, hogy hazatért a Szovjetunióba. Bár az újság azt írta, hogy az Egyesült Államok nem hozta kapcsolatba Melehet Mr. Powersszel, a vádak hasonlóságát tekintve gyanítom, hogy az amerikai hivatalos személyek valamiféle gesztust vártak a szovjet hatóságoktól. Ha semmi sem történik, lehet, hogy az amerikai illetékesek elveszítik

érdeklődésüket a jövőben a hasonló gesztusok iránt. Mindenesetre azt hiszem, a Meleh-ügy arra utal, hogy az Egyesült Államok érdekelt a két nemzet kapcsolatainak javításában, és remélem, hogy a szovjet kormánynak is hasonló az érdeke.

Ennélfogva hajlandó vagyok az Igazságügyi Minisztériumhoz fordulni, hogy lássam, mit tehetünk a férjéért. Mindazonáltal azt hiszem, hogy a szovjet kormánynak is jeleznie kellene valahogyan a jóhiszeműségét, úgy, ahogyan az Egyesült Államok tette a Meleh-ügyben. Javasolom tehát, hogy vegye fel a kapcsolatot a szovjet kormánnyal, és tudja meg, mennyiben érdekeltek egy ilyen szabadon bocsátásban... Ha valamit tenni kell ebben a dologban, azt haladéktalanul meg kellene tenni.

Június 17., szombat

Jöttek-mentek a levelek. Nem egészen egy hónap telt el, és ma ismét megérkezett Búbánatos Hellentől a már ismerős halványkék boríték.

Számomra olyan fontos volt ez a rég várt levél, hogy azonnal elutaztam Berlinbe. Ellátogattam a szovjet nagykövetségre, és megkértem őket, segítsenek kieszközölnöm a férjem szabadon bocsátását, mert én személyesen nem tehetek többet az ügyében. Nagy figyelemmel hallgattak, és arra kértek, hogy pár nap múlva térjek vissza.

Második látogatásomon azt mondták, hogy együtt éreznek helyzetemmel, és azt javasolták, hogy ebbe az irányba folytassam erőfeszítéseimet.

Részemről biztosra veszem, hogy ha férjem kegyelmet kap, Mr. Powers is amnesztiában részesül...

Július 26., szerda

A kormánnyal folytatott megbeszélés után levelet írtam „Mrs. Abelnek”:

Levelének vétele [június 17.] után elutaztam Washingtonba, és megvitattam a kérdést az illetékes tisztviselőkkal. Az a véleményem, hogy érdeklik őket az ön levelében felvetett lehetőségek, noha, mint arra az előző levelemben céloztam, nyomasztja őket a Meleh-ügy. A kormány döntése, miszerint ejti a Meleh elleni vádakát, jelentős közfelháborodást keltett. Következésképpen megértem, miért vonakodnak minden további akciótól addig, amíg elsőnek meg nem oldódik a Powers-ügy.

Törvényeink szerint az ön férje esetében csak az elnök élhet kegyelmi jogával. Azt hiszem, a szovjet törvények is tartalmaznak hasonló kikötéseket, Mr. Powers esetében is lehetővé téve a megkegyelmezést. Feltételezem, ilyen eljárásra gondoltak azok a hivatalos személyek, akikkel ön megvitatta a kérdést.

Remélem, sikerül megértenünk egymást, ugyanakkor meggyőződésemm, hogy tekintettel a fentiekben ismertetett helyzetre, az itteni illetékesek nem állnak készen felterjeszteni Rudolf kegyelmi kérvényét, amíg Powers vissza nem kerül az Egyesült Államokba.

Annak tisztázására, hogy nem csak azért csevegünk, mert szeretjük hallani a hangunkat, ugyanezt a levelet megírtam Abelnek, mellékelve hozzá „felesége legújabb ömlenyét, és azzal fejeztem be: „Úgy hiszem, megtettem mindent, amit maga helyett megtehettem. A következő lépés, mint láthatja, kizárólag a szovjet illetékeseken múlik. Minden okom megvan azt hinni, hogy amint Powerst szabadon bocsátják, maga elnöki kegyelemben részesül, azután kiutasítják.

Augusztus 17., csütörtök; szeptember 11., hétfő

Két levél jött Frau Abeltől, a lipcsei Eisenacherstrasse 24. szám alól. Az egyik Mrs. Barbara Powersnek szólt, az irodámon át. Mrs. Abel láthatólag türelmetlen lett júliusban, mert ezt írta: „Ön reménykedhet, hogy kilenc év múlva még mindig fiatalon látja viszont a férjét, míg nekem minden újabb nap az elválásból egy-egy lépés a halál felé. Mi már idősek vagyunk, az egészségünk sem jó, és nem remélhetjük, hogy sokáig élünk. Bocsássa meg nekem ezt az akaratlan panaszt...”

Utána a szokott módján erősködött, hogy Rudolfot olyan bűnökért börtönözték be, amelyeket nem követhetett el, ismertette Kennedy elnökhöz írott levelét, és befejezésül sürgette a Powers családot, hogy kérjék az amerikai elnököt, „...tegyen határozott intézkedéseket az ön férjének szabadon bocsátásáért. MOST AZ ÖNÖK ÜGYE ÉS AZ ENYÉM KIZÁRÓLAG AZ AMERIKAI HATÓSÁGOKTÓL FÜGG – akár megtesznek bizonyos lépéseket a pilótájuk szabadságáért, akár nem.”

Nekem pedig azt írta:

Tanácsára meglátogattam a berlini szovjet nagykövetséget, és

megmutattam nekik az ön július 26-án kelt levelét. Örömmel közölhetem, hogy a Szovjetunió képviselője most is nagy megértést mutatott ügyem iránt, és biztosított róla, hogy készek segíteni.

Ami a Meleh-ügyet illeti, meglepődtek, amikor említettem. Amennyire az ön leveléből megállapíthattam, most már ez az egyetlen lehetséges akadály, de ők elmagyarázták, hogy ennek semmi köze se a férjem esetéhez, se F. Powerséhez, és kategorikusan elutasítják, hogy erről a kérdésről tárgyaljanak.

Beszélgetésünkből azt szűrtem le, hogy most csak egyetlen lehetséges módja van a sikernek: F. POWERS ÉS A FÉRJEM EGYIDEJŰ SZABADON BOCSÁTÁSA, AMI ELINTÉZHETŐ.

Hát megvolt. Ez volt az, amit rég szerettem volna olvasni. Frau Abel még odaírta: „Nagyon várom a válaszát”, majd aláaknyarította a nevét.

December 6., szerda

Rudolf elküldte szokott évbúcsúztató levelét, amelyben bevallotta, hogy börtönbüntetése kezd „egyfajta gyötrelmévé fajulni”. Ez volt a negyedik karácsonyi üdvözlete. Ismét emlékeztetett bennünket, halandókat a William Streeten, hogy újítsuk meg az előfizetéseit, és ismét kérte a két kiló tejcsokoládéját.

A karácsonyi képeslapjait így értékelte: „Összességükben egész jók, és egyenletes fejlődést mutatnak. Itt gyakorlatilag semmi sem változott. Remélem, jó egészségben van. Kívánok magának, családjának és alkalmazottainak, akik elintézik a kommissióimat, nagyon vidám karácsonyt és a legboldogabb újévet!”

Ez volt Rudolf utolsó levele, amelyet a georgiai Atlantában bélyegeztek fel.

1962

(Az itt következő beszámoló egy kormány megbízásról szól; biztonsági okokból végrehajtottam néhány szükséges törlést, és egyes részleteket megváltoztattam.)

1962. január 11., csütörtök

A kormány felkérésére részt vettem egy washingtoni tanácskozáson. Az ott kapott tájékoztatás szerint a „legmagasabb” szinten eldőlt, hogy a nemzeti érdekeket szolgálná egy Powers–Abel-fogolycsere.

– Ha vállalná – mondták –, szeretnénk, ha elutazna Kelet-Németországba, és megtárgyalná a fogolycserét.

Miután készséggel elvállaltam, megbeszéltük a küldetés jelentőségét. A magától értetődő kérdés természetesen az volt, hogy mekkora áldozatot hozunk, ha elengedjük Abelt, a „mesterkémet. Nem tűnt túl nagynak. Először is, csaknem öt év a börtönben bebizonyította, hogy Abel nem hajlandó „együtműködni az elhárításunkkal. Másodszor, mivel egy kémnek nemcsak az a dolga, hogy adatokat szerezzen, de az is, hogy minél gyorsabban továbbítsa őket a feletteseinek, nyugodtan feltételezhetjük, hogy Abel most már csak az amerikai börtönéletről adhat jelentéseket Moszkvának. Azokat az adatokat, amelyeket a letartóztatása előtt szerzett, a fölöttesei már ismerik. Végül a nemzetközi hírverés után elképzelhetetlen, hogy Abelt még egyszer használnák a Vasfüggönyön kívül.

– Otthon viszont annál értékesebb, ha az itteni adatokat kell elemezni – mutattam rá. – Amennyit tud az Egyesült Államokról, ő lesz az eszményi ember az észak-amerikai részleg vezetésére a moszkvai KGB-nél.

– Nem hisszük – felelték. – Ha mi kapnánk vissza egy olyan embert, aki tőlünk elszigetelten élt külföldön hosszú éveken át, mindig fennállna a kérdés, hogy feltétel nélkül hűséges maradt-e hozzánk. Ilyesmire nem lehet fogadni. Ha mi haboznánk kinevezni egy ilyen embert egy szigorúan titkos részleg élére, akkor a paranoiás szovjetek még kevésbé lesznek hajlandók. Abel csaknem kilenc évig élt nálunk, a tulajdon helyettese is átállt. Az orosz gondolkodásmódnak már az is gyanús, hogy egyáltalán hajlandók vagyunk

elengedni. Most majd izgulni fognak, hogy „lepaktáltunk”. Az a legvalószínűbb, hogy csak másokat fog oktatni technikára. De, tekintettel a korára és a megromlott egészségére, még ebben sem veszik túl nagy hasznát, már ha egyáltalán úgy döntenek, hogy használják.

Logikus elemzés volt.

Úgy egyeztünk meg, hogy mivel esetemben teljesen normális az európai utazgatás üzleti ügyekben, a szokott módon megszervezek magamnak egy londoni utat. Üzenek a barátaimnak, foglalok szállodai szobát, repülővel utazom, eltitkolom a küldetést az irodám és a családom elől.

Megfogalmaztam és elküldtem Washingtonból „Frau Abelnek egy levelet, hogy „fontos fejlemények miatt találkozunk kell.

Javaslom, hogy 1962. február 3-án, déli tizenkettőkor találkozzunk a kelet-berlini szovjet nagykövetségen – írtam befejezésül. – Nagyon fontos, hogy egyik fél se hozza a sajtó tudomására a találkozót. Ha önnek így megfelel, kérem, táviratozzon az irodámba csak annyit: „Boldog új évet!”.

Tavaly májusban az Igazságügyi Minisztérium kegyelmi ügyésze visszadobta Mrs. Abel kérvényét Kennedy elnökhöz. Úgy gondoltam, szükségem lesz egy hivatalos levélre, ami meggyőzi az oroszokat, hogy az Egyesült Államok kormánya támogatja vállalkozásomat Abel kiszabadítására. Késő délután meg is kaptam a levelet, bár kifogásoltam, hogy a félreérthetőségig diplomatikusan, ám ők nem voltak hajlandók változtatni rajta, így ez volt az egyetlen, amit magammal vihettem Kelet-Németországba, hogy igazoljam jóhiszeműségemet és megbízatásomat. Az Igazságügyi Minisztérium fejléces papírjára írták:

Tisztelt Mr. Donovan!

Hivatkozással nemrég történt megbeszélésünkre ügyfele elnöki kegyelmének tárgyában, ebben a levélben tájékoztatjuk, hogy a feltételek megfelelő teljesülte esetén az ügyfele feleségének küldött válasz indoka az elnöki kegyelem lehetetlenségéről megszűnik létezni.

Híve

Reed Cozart

kegyelmi ügyész

Január 25., csütörtök

Dél előtt tízkor kaptam az irodában egy berlini sürgönyt, amiben az volt: **BOLDOG ÚJ ÉVET!**, és a **HELEN** névvel írták alá.

Azonnal intézkedtem az utazásról, elküldtem a szükséges táviratokat Londonba. Megmagyaráztam a családnak, hogy utam nem tart sokáig, brit szuveníreket ígértem a gyerekeknek. Mary zsörtölődött, hogy több olyan ügyfelet kéne találnom, akiknek Brooklynban van a vállalkozása.

Január 27., szombat

Részt vettem a Biztosítási Tanácsadók Nemzetközi Szövetségének éves bankettjén a Plaza Hotelben. A lehető legtöbb barátomnak elmeséltem, hogy Londonba kell utaznom, ahol egy meg nem nevezett amerikai életbiztosító és bizonyos brit érdekeltségek fúziójáról tárgyalok. Barátaim egyetértettek, hogy a nemzetközi biztosításban kívánatos az amerikai tőke és a brit tapasztalat további szövetsége. Megígértem több jelen lévő feleségnek, hogy küldök nekik Liberty selyemsálat.

– Mi történt azzal a Sobel nevű orosz kémmeleg, vagy hogy is hívják? – kérdezte az egyik jogász. Azt feleltem, hogy Abel jelenleg a harmincéves büntetését tölti Atlantában. Bölcsen bólogatott, sugárzott róla az elégedettség a szigorú ítélettel, és a csendes öröm, amiért elvesztettem az ügyet.

Ebéd után eltaxiztam a Harvard Klubba egy washingtoni kapcsolatomhoz, hogy megkapjam az utolsó eligazítást. Megadtam neki a részletes útvonalat, ő pedig tájékoztatott, mikor várhatok hivatalos utasításokat Londonban.

Elmesélte, hogy a keletnémetek letartóztatták kémkedés miatt a Yale egyik hallgatóját, egy Frederic L. Pryor nevű fiatal michiganit. Mielőtt felhúzták volna a Falat, Pryor Kelet-Berlinben végzett kutatásokat a doktorátusához a kereskedelemről a Vasfüggöny mögött. Túlságosan mélyre ásott, rátalált bizalmasnak minősített anyagokra, és most a keletnémetek kirakatpért akarnak rendezni. Az ügyész nyilvánosan bejelentette, hogy halálbüntetést fog kérni a fiatal amerikait. Vélhetőleg azért verték nagydobra a dolgot, hogy az amerikai közvélemény felzúduljon Pryor mellett, és ezzel a keletnémet kormány kicsikarhasson valami elismerésfélét az Egyesült Államokból.

Ugyancsak kémkedésért tartoztattak le egy Marvin Makinen nevű amerikai egyetemistát, a Pennsylvania egyetem hallgatóját, mert oroszországi kirándulásai alatt tiltott helyen fényképezett katonai létesítményeket. Egy szovjet bíróság már el is ítélte nyolc év börtönre.

Megtudtam, hogy Vogel, a keletnémet ügyvéd most azt állítja, hogy egyszerre képviseli az Abel és a Pryor családokat. Nemrég üzenetet küldött az Egyesült Államok nyugat-berlini missziójának, miszerint Mrs. Abelnek meggyőződése, hogy Pryort és Makinent szabadon engedik, ha az Egyesült Államok kicseréli Abelt Powersre. Csakhogy a mieink nem bíznak Vogelben. A kormány azt tanácsolta, hogy bár meg kell kísérelnem kiszabadítani mindhárom amerikait, legfőbb célom Abel és Powers kicserélése legyen. Ami túl van ezen a cserén, ott cselekedjek belátásom szerint, és ahogy esik, úgy puffan. Úgy döntöttem, hogy próbát teszek mind a három amerikaiért.

Barátom a Harvard Klubban arról is tájékoztatott, hogy a döntés szerint egyedül kell átmennem Kelet-Berlinbe a Falon túl. Emlékeztettem, hogy Washingtonban az eredeti terv szerint még el kellett kísérnie az amerikai misszió egyik tisztjének, aki folyékonyan beszél németül és oroszul. Az elmélet az volt, hogy így nemcsak társaságom lesz, de az ő diplomáciai mentességének is veszem némi hasznát.

– Tudom – mondta –, de változtak a tervek. Túl sok incidens volt mostanában a Falnál. Meg kell értenie, hogy ha valami félresikerül a kelet-berlini küldetésében, és abban az amerikai misszió egyik tisztje is benne lesz, az diplomáciailag kínos helyzetbe hozhatja a kormányt. Végül is mi nem ismerjük el Kelet-Németországot.

Egy percre emésztettem, amit hallottam, utána az feleltem, hogy kétségtelenül a lehető legvalószínűtlenebbnek tartják, hogy bármi is „félresikerüljön”, amíg odaát vagyok.

– Hát – mondta – a maga helyzete egész más. Nem hozhatja kínos helyzetbe a kormányt, mert nincsen hivatalos státusa.

Vélhetőleg észrevette a meghökkenésemet, mert sietett hozzátenni, hogy ha bármi is „félresikerülne”, kormányunk azt a „legmagasabb szinten is nagyon rossz szemmel nézné.

Amikor rákérdeztem, azt tanácsolta, hogy egyáltalán ne vigyek

magammal magnetofont vagy fegyvert.

Január 30., kedd

Kora reggel érkeztem Londonba eseménytelen repülés után Idlewildből egy Pan American géppel. Bejelentkeztem a Claridge's Szállóba, ahol rövidesen meglátogatott a fiatal és nagyon értelmes „Mr. White, hogy felkészítsen péntekre kitűzött berlini utamra. Azt mondta, hogy az utazás hátralevő részében biztonsági okokból „Mr. Dennis lesz a nevem. Utána adott valamennyi nyugatnémet márkát, én pedig töltöttem neki egy reggeli lélekmelegítőt a Claridge's brandyjéből.

Lepihentem a szobában, ahol folyton a második világháborúra kellett gondolnom, mert ugyanitt laktunk, a néhai Donovan tábornok és én. Az OSS itt bérelt lakosztályt, hogy kényelmesebb legyen az emigráns kormányok számára, amelyeknek földalatti tevékenységét támogattuk. Péter jugoszláv király és Mihály román király a mi emeletünkön lakott, és rendszeresen látogattak bennünket a legelképesztőbb egyének, akik mind a tábornokkal akartak tanácskozni. Valószínűleg voltak közöttük, akik úgy mutatkoztak be, hogy „Mr. Dennis”.

Január 31., szerda; február 1., csütörtök

Két gyönyörű napot és estét töltöttem Londonban, meglátogattam régi barátaimat a biztosítási branchesban. Együtt ebédeltem David Evansszel, vacsoráztam Jim Silverside-ékkal, és egy közös esti programom volt a fiatal David Coleridge-ékkal. Mindenkinél elmeséltem, hogy pénteken kell indulnom Zürichbe, de remélem, hogy hazafelé menet még megállhatok Londonban. Örömmre eljutottam az antik könyvek boltjába, és több darabot is otthagytam egy londoni mesternél átkötésre.

Február 2., péntek

Hajnal előtt megérkezett Mr. White. Kijelentkeztem a szállóból, megkértem a recepcióst, hogy gyűjtsék a postámat a visszatérésemig, és küldtem Marynek egy táviratot, hogy a barátaim meghívtak egy skóciai kiruccanásra. Épp Mary sürgetett, hogy iktassak már be magamnak egy ilyen pihenést.

A Connaught Square-en, még mindig sötétben, fölvevünk egy fiatal hölgyet, aki a brit elhárítást képviselte, és csendesen becsusszant kis autónk

hátsó ülésére. White két óra hosszat vezetett az angol vidéken át egy brit légítámaszpont felé, miközben olyan apróságokról fecsegtünk, hogy milyen finom reggelire a sózott hering, főleg, ha egy szelet füstölt lazacot is tesznek mellé. Egész úton zuhogott az eső.

A légítámaszponton a fiatal hölgy azonosította autónkat az egyenruhás őrnek, és ekkor előjött az őrbódéból egy arctalan úriember sötét civil ruhában, a legildomosabb keménykalappal. Megbökte keménykalapját „Mr. Dennis” üdvözlésére, beült a hátsó ülésre, sajnálkozott a kellemetlen időn, azután az útlevelemet kérte. Az előzetes utasításoknak megfelelően a vízumoknál nyitottam ki – ahol nem látszott se a nevem, se a fotóm – ő pedig aggályos gonddal elhelyezett rajta egy hivatalos pecsétet, hogy épp most hagytam el Nagy-Britanniát. Végighajtottunk a bázison, és pár perc múlva ott álltunk egy várakozó amerikai C-45 mellett. Kiszálltam a kocsiból a csomagommal. A fiatal brit hölgy integetett az esőben, és barátságosan azt mondta: – Isten óvja, Mr. Dennis! – Az arc nélküli úriember ismét megbökte a kalapját.

MacArthur kapitány, az amerikai légierő századosa bemutatkozott, és rögtön fel is szálltunk. „Mr. Dennis” volt az egyetlen utas. A kávéból és fánkból álló reggeli mellett a kapitány elmagyarázta, hogy a rossz idő miatt Amszterdamot megkerülve kell leszállnunk Nyugat-Németországban, a wiesbadeni légítámaszponton. A következő három órában egy Nizer nevű amerikai jogász frissen megjelent könyvét olvastam, aminek az volt a címe, hogy *Életem a bíróságon*.

Wiesbadenben tankoltunk, szendvicset ettünk kávéval a gépen, utána a legpocsékabb ködben és ónos esőben tettük meg a kétórás utat a keskeny korridoron Kelet-Németország fölött Berlinig. Csalinkázó kerekekkel értünk földet a Tempelhof repülőtéren. Ott egy Bob nevű amerikai várt bennünket, akinek kis autója a közelben parkolt. Most már szakadt a hó. Senki sem tiltakozott, amikor villámgyorsan távoztunk.

Némán mentünk egy elsötétített magánházig Nyugat-Berlin villanegyedében. Beléptünk az ajtón, villanyt gyújtottunk a nappaliban, leengedtük a redőnyt, levetettük behavazott kabátunkat, és először néztük meg egymást világosan.

– Üdvözlöm – mondta Bob. – Elnézést, hogy hallgattam, amíg

idejöttünk, de arra gondoltam, miután Londonból repült idáig, szeretne lazítani egy kicsit, mielőtt beszélgetünk. – Magas, jóképű, negyven körüli ember volt, csendes magabiztosság áradt belőle.

– Egyedül lakik majd itt. Minden reggel idejön egy megbízható német bejárónő, aki elkészíti a reggelit, és beágyaz az emeleten. Igyekeztünk kényelmessé tenni az életét. Meglesz mindene az amerikai cigarettától és a tizenkét éves whiskytől a képeslapokig. Ha javasolhatom, csomagoljon ki, és pihenjen pár órát. Később visszajövök, és elviszem vacsorázni.

Három órával később kitűnő vacsorát ettünk egy mellékutcai étteremben. Beszélgettünk mindenről, kivéve a küldetésemet. Később elhajtottunk a berlini Hiltonhoz, amely zsúfolásig volt kereskedelmi utazókkal, és Bob megmutatta a szálloda szűrt fényben úszó, Aranyváros nevű bárját. Ahogy mentünk hazafelé a hóban, elmagyarázta, hogy holnap, miután megjártam Kelet-Berlint, hívjam fel őt a Hiltonból egy titkos számon, amelyet be kellett magolnom. A számon éjjel-nappal fogadják a hívásomat, amíg Berlinben maradok.

Az üres házban felpogatóztam az emeletre, és bebújtam a hideg ágyba, miközben a Claridge's melegére és muzsikájára gondoltam az előző estén.

Február 3., szombat

Szó szerint merevre fagyva ébredtem. Odakint ónos eső zuhogott a hóra a nyomasztó homályban, amely rossz időben szokta elborítani Berlint.

Egy órámba telt, mire kielemeztem a háztartás gépezetét és a német takarékoságot, amely az alaprajzot diktálta.

Két kazán volt, az egyik a földszintre, a másik az emeletre, hogy egyiket se használják szükségtelenül. Napközben egyetlen épeszű lakó sem fecsérelné fűtőanyagot a hálósobák melegítésére; éjszaka nincs értelme fűteni a nappali szobát; germán logika szerint csak egy ütődött gyújtana be huszonnégy órára az egész házban, függetlenül a berlini kemény téltől. Hogy az ördögien fortélyos terv kellő hatékonysággal működjön, az előszobából két ajtó nyílt, az egyik a nappaliba, a másik egy lépcsőre, amely az emeleti hálósobákba vezetett. Előző este Bob és én elfelejtettük bekapcsolni az emeleti kazánt, noha a hőmérséklet megközelítette a nulla fokot.

Hamarosan rájöttem, hogy megfáztam, ami ráment a hátamra: olyan

érzés volt, mint a mellhártyagyulladás. De nem volt lázam, és Bob ígért rá kenőcsöt. Egyetértettünk, hogy komplikált lenne megvizsgáltatni magamat akár egy amerikai katonaozval, akár egy német doktorral. Megpróbáltuk elképzelni – és némán átkoztuk – a savanyú német polgárt, aki ezt a házat építtette, és most valószínűleg egy argentin parton sütteti a hasát a nappal.

Mielőtt Bob megjött, elmentem sétálni, és találtam egy ódon katolikus templomot. Épp időben érkeztem a nyolcórás misére. A sötét templomban kevesen voltak, talán az időjárás miatt. Megfigyeltem, hogy alig vannak fiatalok. Leginkább asszonyok voltak, és több öregember fekete karszalagot viselt, vélhetőleg a második világháborúban elvesztett fiaikért. A templomban majdnem olyan hideg volt, mint a hálósobámban.

Miután megettük a finom reggelit, amit a hallgatag német bejárónő talált fel, Bob térképek segítségével elmagyarázta, hol szabad még az átjárás a Falon. Az én mai útitervem egyszerű volt. Az S-Bahn, vagy magasvasút, áthaladt a Fal felett, hogy az utasok leszállhassanak a kelet-berlini Friedrichstrassén. Ahogy Bobtól megtudtam, ezt az utat naponta megteszi néhány különleges engedélyekkel fölszerelt keletnémet munkás, és még náluk is kevesebb „semleges” látogató. Mihelyt leszálltam a vonatról, rám van bízva, hogy jutok át a keletnémet határőrök mellett a szovjet nagykövetségig az Unter den Lindenen. Bob figyelmeztetett, hogy a keletnémet határon naponta és kiszámíthatatlanul változnak a szabályok. Időnként az örök egyetlen látogatót sem engednek be, máskor a végtelenségig várakoztatják őket, esetleg vetkőztetés és személyi motozás kíséretében.

Hóviharban hajtottunk el az S-Bahn nyugat-berlini állomásához, ahol vásároltam egy menettérli jegyet (hogy szerencsét hozzon, mondtam Bobnak). Felkapaszkodtam a lépcsőn, felszálltam az első szerelvényre.

Késő este leírtam az utazás részleteit a Washingtonnak szóló, hivatalos jelentésben. Esténként, visszatérés után elmentem az Aranyváros bárba, felhívtam a titkos számot, és akkor eljött értem Bob. Addigra leírtam folyóírással a nap rövid összefoglalását. Bob hazavitt autóval, azonnal elküldte a kivonatot Washingtonnak, és vacsora után hozott egy gyorsíró, akinek lediktáltam a részletes jelentést. Az itt következő tudósításokat ezekből a jelentésekből vettem. Más részletek a naplóból származnak.

Negyed tizenkettő tájban felszálltam a magasvasútra az Állatkert

állomásnál, hogy megtegyem a húszperces utat a Friedrichstrasséig. Útközben átkeltünk a Fal fölött, ahol rengeteg egyenruhás rendőr (berlini köznyelven vopó) járőrözött, gépkarabéllyal és oldalfegyverrel felszerelve. A kelet-berlini oldalon a legtöbb helyen dinamittal és buldózerrel planírozták el a földet majdnem kétszáz méter szélesen a szögesdrót mögött.

A Friedrichstrassén az első őr átengedett útlelvizsgálatra, de ahogy befordultam a sarkon, egy elkordonozott folyosón találtam magamat, ahol vagy százan várták, hogy bemutathassák az útleveleket. Tíz perc alatt összesen egy-két embert engedtek át, nyilvánvalóan készakarva várattak.

Mivel már majdnem fél tizenkettő volt, kiléptem a sorból, odatrappoltam a legközelebbi vopóhoz, és fenyegetően fölemelt hangon közöltem vele, hogy déli tizenkettőre várnak a szovjet nagykövetségen. Azonnal összezsugorodott a bokáját, és a sor elejére kísért.

Két egyenruhás vámtiszt megkérdezte, mennyi pénz van nálam. Mutattam, hogy 20 nyugatnémet márka. Egy másik kérdésre azt feleltem Bob utasításának megfelelően, hogy a Hilton-Berlin Szállóban lakom. Befejezésül aláírtak velem egy nyomtatott kártyát – ahogy ők mondták, a „vízumomat” –, amelyre feljegyezték a válaszaimat, és csatolták az útlevelemhez. Utána háborítatlanul kimehettem a kelet-berlini farkasordító hidegbe.

Utoljára 1945 nyarán és őszén jártam Berlinben. John Ford OSS százados terepfotós egységétől kölcsönkértünk egy haditengerészeti fotós csapatot, amelyet Ray Kellogg fregattkapitány vezetett. A csapatban benne volt Budd Schulberg, a fivére, Stu és még egy tucat hollywoodi híresség. Feladatunk az volt, hogy összeszedjük a náci filmeket és más vizuális bizonyítékokat, amelyek felhasználhatók a nürnbergi perekben. A lerombolt, kopár Berlin egy Goya-metszet élességével rajzolódott az égre. A letört, éhes berliniek ki se merészkedtek az utcákra, annyira féltek az orosz csapatoktól, többek között egy mongóliai ezredtől, amelyet direkt a németek terrorizálására hoztak. A Wannsee-körzetben laktunk, egy berlini villában, amelyet egy különleges gyalogsági osztag védett az orosz katonaszökevényektől. Hálósobánk mennyezetét vastagon ellepték a hatalmas legyek, amelyek kövérre híztak a Wannseen úszó katonák hulláin.

1962 volt, de Kelet-Berlin szinte semmit sem változott. Ameddig a szemem ellátott, mindenfelé romokat vagy lepusztult házakat láttam. A málló

falakon még mindig ott ásítottak az ágyúzás nyomai. A furcsán kihalt utcákon tapintani lehetett a nyomasztó félelmet. Mintha az oroszok úgy döntöttek volna, hogy Kelet-Berlin maradjon meg élőhalottnak, hogy a németek sose felejtsenek.

Hóesésben vergődtem el az Unter den Lindenre. Ahogy befordultam egy sarkon, váratlanul megjelent tíz-tizenkét suhanc, lompos esőkabátban vagy vastag, kámzsanyakú pulóverben, hajadonfővel. Néhánynak cigaretta lógott a szájából. Olyanok voltak, mint egy farkasfalka. Kihúztam magam, és átvágtam közöttük annak a keletnémet vagy szovjet hivatalnoknak a komor arcával, akinek egy aktatáska is elegendő fegyver. Nagyon hosszú percnél rémlett. Később megtudtam, hogy ezeknek a hajléktalan fiataloknak a bandái éjjel-nappal kószálnak a kelet-berlini utcákon. Guberálásból éltek, a nyugat-berliniek szerint a szovjetek azért túrték meg őket, hogy alkalmilag bevethessék erőszakos célokra. Utána az akcióikat elkönnyvelték „huliganizmusnak”, amiért senki sem vállalta a hivatalos felelősséget.

Kiértem az Unter den Lindenre, és elszörnyedtem. A világ egyik leggyönyörűbb útja volt valamikor, de ahogy végignéztem rajta, semmit se láttam, csak pusztulást. Néhány alak vonszolta magát a hóban. Eszembe jutott, amikor 1936 nyarán ezen a sugárúton laktam egy vidám szállóban az olimpiai játékok idején. Németország fals mámorban ujjongott, mert a legjobb úton volt, hogy ismét világhatalom legyen. Az Unter den Linden sétálóit közül akkor még kevesen látták előre a vesztét.

Megtaláltam a szovjet követséget, ám a recepció az ellenőrzés után kiváló angolsággal tájékoztatott, hogy a szomszédba kell mennem, a konzulátusra, mert ott lesz a találkozóm. Átmentem, csengettem, és benyitottam egy félelmetes ajtón.

– Jó napot – mondta egy mosolygó fiatal nő az előtérben. – Én vagyok Rudolf Abel lánya. Ő az anyám, Frau Abel, ő pedig anya kuzénja, Herr Dreeves.

Kezet ráztam mindhármukkal, de nem szóltam. A „leány körülbelül harmincöt volt, folyékonyan beszélt angolul, és nagyon eszesnek látszott. Szlávnak néztem. „Frau Abel hatvan körül járt, és tipikus háziasszony volt, egy német karakterszínésznőre emlékeztetett. „Dreeves kuzén” meg se mukkant, csak vigyorgott. Sovány, kemény képű alak volt, olyan ötvenöt

körüli, aki egész idő alatt hol ökölbe zárta hatalmas mancsát, hol kimeresztette az ujjait. Gondolatban besoroltam a Fojtogató Nőgyűlölő-típusba. Vélhetőleg a keletnémet rendőrségtől jött. Mindhárman szegényesen voltak öltözve.

Pár percnyi hallgatás után rágyújtottam. Frau Abel felpattant, és szembefordult velem. – Hogy vagyon szegény férjem, Rudolf? – kiáltotta darabos angolsággal. Mikor mondtam, hogy jól, görcsösen zokogni kezdett, és percekig abba se hagyta. A lány a hátát paskolta, a kuzén hozott neki egy pohár vizet. Én csak ültem egykedvűen.

– Miért írta az apám az utolsó levelét más levélpapírra, mint a többit? – kérdezte váratlanul a leány. – És miért Washingtonban bélyegezték fel a levelét, csakúgy, mint az önét?

Pillanatnyi csend után azt feleltem: – A leveletem azért küldtem Washingtonból, hogy ne az irodámon keresztül menjen. Ki akartam zárni a szivárogtatás minden lehetőségét. Ami az apját illeti, írtam neki egy levelet, amelyben beszámoltam a berlini utazásomról, de kifejezett kérésemre nem a szokott úton továbbították, hanem felolvasták neki az atlantai börtönigazgató irodájában, hogy elejét vegyék a pletykáknak a rabok között, a válaszát pedig Washingtonba küldték, hogy ott adják postára. – Úgy látszott, a lány elégedett a válaszómmal.

– Meg tudja csinálni a cserét? – kérdezte a feleség, megint úgy, mintha egy külföldi filmből bemagolt sort mondana fel.

– Még a mai napon – feleltem –, ha mindenki észszerűen viselkedik, és jóhiszeműen jár el.

– Hogy boldogul apám a börtönben? – kérdezte a lány.

– Még sose nézett ki jobban – válaszoltam. – Nagyon humánus börtön. Az apjának van egy műterme, amelyben egész nap festhet.

– Az aranyketrec is ketrec – jegyezte meg a lány, mire Frau Abel ismét zokogásban tört ki. Kezdttem azt hinni, hogy abba se hagyják ezt az ósdi melodramát.

Körülbelül tizenöt percig tartó várakozásunk alatt több cigarettát szívtam el. A lány kétszer jelezte hangosan: – Kérek egy cigarettát! –, de egyszer sem kínáltam meg, úgyhogy Dreevesnek kellett cigarettával szolgálnia. Mikor

pedig azt mondta: – Kérek tüzet! –, megint csak nem mozdultam, így Dreeves gyújtotta meg a cigarettáját.

Pontosan déli tizenkettőkor nyílt az előtérbe vezető egyik ajtó, és belépett egy magas, arányos termetű, elegáns ember, aki keret nélküli szemüveget viselt. Magabiztosan bemutatkozott mindenkinek, hogy ő Ivan Alekszandrovics Siskin, a szovjet nagykövetség másodtitkára.

– Beszél németül? – kérdezte angolul.

– Nagyon rosszul – feleltem.

– Helyes – mondta. – Mindkettőnknek jobb lesz az angol.

Beinvitált bennünket egy tanácsterembe, ahol helyet foglalt az íróasztalnál, nekünk pedig intett, hogy ülünk le. Épp annyi szék volt, hogy megtehessük. Belépésünktől egy órával későbbi távozásunkig az úgynevezett család egyetlen tagja sem szólalt meg, kivéve, amikor a lány igennel felelt a kérdésre, hogy a család képes-e visszajönni a következő hétfőn egy második megbeszélésre. Siskin úgy kezelte őket, mint a sztár a szükséges díszleteket a színpadon.

Magyarázni kezdtem Siskinnek, hogy ügyvéd vagyok, magánpraxisom van, fontos ügyekkel, és ez az utazás rengeteg időmet elveszi. Kifejtettem, hogy sokat kell dolgoznom a családom eltartásáért, ennél fogva nem maradhatok sokáig Berlinben, vagyis sürgős választ várok a javaslataimra.

– Természetesen – válaszolt Siskin. – Tökéletesen megértem. – Hibátlan angolsággal beszélt.

Megkérdezte, hogyan jöttem ide New Yorkból, nem okozott-e fennakadásokat a rossz idő. Mondtam, hogy jogi praxisom előír egy évenkénti látogatást Londonban, utasszállító géppel érkeztem, és pár nappal később indultam Berlinbe azon a különleges katonai gépen, amelyet kormányom bocsátott a rendelkezésemre. Hozzátettem, hogy szállításomat és utamat Berlinbe úgy tervezték ki, hogy csak néhány magas rangú kormánytisztviselő tudjon a hollétemről.

– Hol szállt meg Nyugat-Berlinben? – kérdezte. Azt feleltem, hogy az Egyesült Államok missziójától kaptam egy beszállásolási levelet egy magánházhoz, de nem tudom, mi a címe és pontosan hol található.

– Siskin úr – mondtam –, egyetlen okból jöttem Berlinbe. Egy Wolfgang Vogel nevű keletnémet jogásztól azt az üzenetet kaptam, hogy Mrs. Abel úgy hiszi, ha meg tudom szervezni a férje elengedését, ez kiszabadítaná Powerst, Pryort, az amerikai diákot, akit Kelet-Németországban tartanak fogva, és Makinent, az amerikai diákot, akit egy kijevi börtönben őriznek. Én erre hivatkozva nyertem el kormányom ígéretét, hogy amennyiben megegyezésre jutunk, negyvennyolc órán belül leszállítjuk Abelt bármely önök által megjelölt pontra Berlinben.

Siskin az ujjával dobolt az asztalon. Átadtam neki az Igazságügyi Minisztérium kegyelmi ügyészének a levelét. Figyelmesen elolvasta, félretette, és azt mondta: „Nagyon általános. Azt feleltem, tudatosan mellőztek minden konkrét részletet, nehogy a gyorsírók véletlenül „kiszivárogtathassák, majd hátradőltem.

Rövid szünet után Siskin levette keret nélküli szemüvegét, fényesíteni kezdte a lencséket, és így szólt: – Ezek az Abelék több mint egy éve jöttek be hozzám a konzulátusra, mert kelet-berliniek. Végighallgattam a történetüket, és azt mondtam nekik, hogy közbenjárok a szovjet kormánynál, megérdeklődöm, kicserélhető-e Powers Abelre. Később kedvező választ kaptam Moszkvától, mert egyes fasiszta körök az Egyesült Államokban megkísérelték a Szovjetunióval kapcsolatba hozni ezt a keletnémet Abelt. Ez a valótlanosság a szovjetellenes propaganda céljaira szolgált az Egyesült Államokban. Szeretnénk, ha ez megszűnne, az országaink közötti jobb megértést érdekében.

Ami viszont ezeket az amerikai diákokat, Pryort és Makinent illeti, még csak nem is hallottam az ügyükről. Egészen új témát vetett föl, és arra nincs felhatalmazásom, hogy ezt megvitassam önnel.

Csodálkozásomnak adtam hangot. Kizárólag Vogel üzenete miatt jöttem Berlinbe, mondtam, aki Mrs. Abel állítólagos szavaira hivatkozott. Ha Siskin nem hajlandó megbeszélni ezt a javaslatot, haza kell mennem, mert nincs több utasításom a kormányomtól.

– *Nincs* több utasítása? – hitetlenkedett Siskin.

– Nincs – mondtam. – Mindazonáltal szeretnék beszélni a lépésekről, amelyeket foganatosítanak Abel átadására, amennyiben Vogel ígérete teljesül.

Közlöm megegyezésünket Washingtonnal. Abelt azonnal ideküldik katonai repülőgépen, a büntetés-végrehajtási szövetségi hivatal igazgatóhelyettesének kíséretében, aki hozza magával a végzést az elnöki kegyelemről, amelyet az igazgatóhelyettesnek még ellenjegyeznie kell. Ez megtörténik a fogolycsere helyén (mi a Glienicke hidat javasoljuk), miután tanúsítottam, hogy a megfelelő embereket kaptuk vissza. Egy személy már itt van Berlinben, hogy azonosítsa Powerst; Pryor családja, mint talán tudja, ugyancsak itt tartózkodik; Makinen ismerősei könnyen utolérhetők. Már csak a beleegyezésükre van szükségünk, és megkapják Abelt.

Siskin feszülten figyelt, majd azt kérdezte: – Biztos benne, hogy Kennedy elnök már alá is írt egy ilyen dokumentumot?

– Minden kétséget kizáróan – válaszoltam. – Természetesen ez azzal a feltétellel jár, hogy Abel soha többé nem teheti be a lábát az Egyesült Államokba, mert abban az esetben ismét életbe lép a jelenlegi ítélet.

Még valami. Nálunk a sajtó már egy ideje szorgalmazza ezt a fogolycserét. Személyes véleményem szerint, ha azt akarják, hogy szabadon engedjék Abelt, most van itt a cselekvés ideje. Ha késlekedünk, a kedvező légkört megváltoztathatja egy nemzetközi incidens vagy az amerikai belpolitika.

– Ebben a véleményben, amit most fejtett ki, ön szerint az Egyesült Államok kormánya is osztozik? – kérdezte elgondolkozva Siskin.

– Kétségtelenül – mondtam.

Siskin ismét közölte, mennyire zavarja, hogy nincs nálam igazoló irat, kivéve a kegyelmi ügyész „nagyon általános” levelét. Erre azt mondtam, hogy ha akarja, hozhatok igazolásokat a nyugat-berlini missziónk vezetőjétől. – Habár szeretném azt hinni, hogy nincs az az elfoglalt magánember, aki több ezer kilométert tenne meg egy ilyen küldetésben megfelelő felhatalmazás nélkül – mondtam.

Látványosan bosszúsnak mutatkoztam, amiért nem intéztük el a dolgot itt helyben.

– Részemről áldozat volt, hogy személyesen jöttem ide! – háborogtam. – Ha Vogel hazugságokkal vezetett félre, akkor utolsó csirkefogó, aki megérdemli a szigorú büntetést a megfelelő hatóságoktól!

– Megértem az álláspontját – felelte Siskin –, ám tekintetbe véve minden körülményt, ma lehetetlenség megbeszélni a javaslatait. Tárgyalnom kell a kormánnyal.

Hirtelen Mrs. Abel felé fordultam. – Vogel azt írta, hogy a maga felkérésére tette ezeket az ígéreteket! – mondtam haragosan. – Igazat beszélt vagy nem? – Az asszony rémülten és értetlenül bámult rám, de nem szólt.

Siskin gyorsan közbevágott: – Itt pillanatnyilag nincs mit mondani. Azt mindenesetre látom, hogy nagyon bosszús.

Majd azt mondta, hogy egyelőre szeretné megtartani a kegyelmi ügyész levelét. Kérdeztem, hogy nem lehetne fénymásolatot készíteni róla, mert akkor nálam maradna az eredeti.

– A szovjet nagykövetség tisztviselője vagyok – felelte zsembesen Siskin. – Ha én megígérem, hogy visszaadom, akkor nem lehetnek kételyei.

Bólintottam, majd felvettem, hogy mivel szoros az időbeosztásom, halasszuk el a megbeszélést, amíg megebédelek valahol Kelet-Berlinben. Ő közben rádión kérheti Moszkva beleegyezését, és délután lezárhatjuk az ügyet.

– Szombat van – felelte. – Úgy dolgozni, ahogy maga javasolta, túlságos kapkodással járna. Nem térhetne-e vissza hétfőn öt órára?

Közöltem, hogy igen, de hétfő után már nem maradhatok sokáig. Emlékeztettem, hogy negyvennyolc órára van szükségem Abel idehozatásához. Ha netán üzenetet kapna Moszkvából még hétfő előtt, felveheti velem a kapcsolatot egy nyugat-berlini telefonszámon. Felírtam Bob titkos számát egy névjegyre, és odaadtam Siskinnek. Megkérdezte, hogy éjszaka és vasárnap is fölveszik-e ezt a telefont. Azt feleltem, hogy minden percben fölveszik, amíg itt vagyok Berlinben. Kormányom elismeri, hogy drága az időm, és volt olyan előzékeny ezzel megkönnyíteni a feladatomat.

– Tehát hármat akarnak egyért – jegyezte meg tűnődve Siskin.

– Egy művész mindig többet ér három szerelőnél – feleltem mosolyogva. Önelégült mosollyal nyugtázta hivatkozásomat Abelre.

– Mondanék még valamit – folytattam. – Miután Abelék most azt állítják, hogy keletnémet állampolgárok, és Pryort a keletnémetek tartják

őrizetben, Pryor szabadon bocsátása kétségtelenül megkönnyítené Szovjet-Oroszország dolgát, ha egy Abel nevű keletnémet állampolgár miatt kellene nyilvánosan magyarázkodnia. – Tűnődve bólogatott, mintha ez egy új szempont lenne.

Megkérdezte, volt-e valamilyen problémám, amikor beléptem Kelet-Berlinbe. Elmondtam, hogyan jöttem, és hogy az egyetlen problémám a tömeg volt az állomáson. Hálás lennék, ha visszatérésem útjából elhárítaná ezt az akadályt. Azt mondta, hogy szombaton általában ekkora a tömeg, de ha fontosnak tartom, intézkedhet, hogy tegyenek kivételt a kedvemért. De miért nem kaptam a kormányomtól egy autót, amely átjöhét a Checkpoint Charlie-nál? Megmagyaráztam, hogy azért utazom a munkásvonattal, hogy ne keltsek feltűnést, és elkerülhessem a sajtót. Látszólag elégedett volt a válasszal.

Odaadtam neki a szakmai névjegyemet, aztán a barátság kedvéért azt a másikat is, amelyet New York Város Oktatásügyi Bizottsága alelnökének minőségében használlok. Alaposan megnézte, majd annyit mondott: – Nagyon szép munka. – Kértem az ő névjegyét, mire meglepődött. – Szükséges az? – kérdezte. – Nem, de kíváncsi – feleltem. Ekkor átadta gravírozott névjegyét, amit zsebre vágtam. Kezet ráztunk, azután távoztam, sarkamban az „Abel családdal”. A megbeszélés egy órán át tartott.

Kint az utcán az úgynevezett lány megkérdezte: – Nem óhajtja látni Herr Vogelt? – Azt feleltem, hogy ezt a szovjet nagykövetség dönti el a kellő időben. Ekkor így szólt: – Pryor a keletnémetek ügye, nem értem, mi köze lehet az apámhoz.

– Vogel hívott Berlinbe – válaszoltam –, állítólag az anyja felhatalmazásával. Ha engedély nélkül üzent valótlanúságot, akkor egy vaklárma miatt utaztam ide, és jobb, ha Vogel nem kerül az utamba.

Fölnevetett. – Ha vaklárma volt, akkor jobb, ha mielőlkünk is kitér! – A következő saroknál közölte, hogy az egyik kelet-berlini szállóban laknak, azzal otthagytak.

Visszautaztam a magasvasúttal, de lényegesen több nehézség árán. Igazolványaimat háromszor-négyszer is megvizsgálták fegyveres rendőrök az állomás különböző pontjain. Kevesen tartottak nyugat felé. Egyszer körülbelül tíz percre elvették az útleveletem, és bedobták egy résen egy bódéba, hogy vizsgálják meg. Míg az előszobában várakoztam, találtam egy

csomó keletnémet és szovjet propagandaanyagot. Elvettem minden brosúrából kettőt. Mire tisztáztak, egy órát kellett várnom a legközelebbi vonatra.

Mikor átjöttünk a Falon, láttam, hogy a magasvasúti sínek mentén állig felfegyverzett rendőrök lesnek távcsővel a lehetséges menekültekre. Mivel itt egy csatorna választja el Kelet-és Nyugat-Berlint, tehát egy menekülőnek a kelet-berlini szögesdrót kerítés után még úsznia is kellene, nem valószínű a szökés. Sötétedett, a keletnémet oldalról már pásztázták a csatornát a reflektorok.

Február 4., vasárnap

Sokáig aludtam, a kenőcs, amit Bob hozott a hátfájásomra, jól átmelegített. Elmentem misére a közeli templomba, ahol ma sokkal többen voltak, mint az előző napon, noha az idő semmit sem javult. Előző este lediktáltam első részletes jelentésemet, délután megkaptam a piszkozatát. Jelentős időt töltöttem a javíthatásával.

Bob hozott néhány angol nyelvű újságot, a bejárónő csirkét süített német módra. Majdnem olyan volt, mint bármelyik csendes vasárnap otthon.

Február 5., hétfő

Délután ötkor visszatértem Kelet-Berlinbe és a szovjet követségre. Ezúttal nem kellett sorban állni a határnál, és viszonylag könnyen átjutottam az ellenőrzésen.

Mikor átkeltünk a Falon, különböző őrtornyokat és géppuskafészeket láttam a kelet-berlini oldalon. Ha hozzávettük a magasvasutat vigyázó rendőröket, az ember azt képzelte volna, ezek nem kivándorlástól, hanem megszállástól tartanak. A vasúti rendőrök és az őrök a Friedrichstrasse állomáson fekete fegyverövön olyan formájú revolvertokot viseltek, amelyik a mi tömpe orrú .38-as pisztolyunkhoz hasonló fegyverre utalt. Néhány tisztet leszámítva az összes őr nem egészen húszéves parasztgyereknek látszott.

Útban a szovjet követségre megállapítottam, hogy az egyenruhások, mindenekelőtt a szovjet katonatisztek az egyedüliek, akik láthatólag jól érzik magukat a bőrükben. Mentem az Unter den Linden a Brandenburgi kapu felé, és más időkre gondoltam. A német győzelmek emlékművének tetejét vélhetőleg megfigyelőállásnak használták, mert a kordonok és a nagy

VERBOTEN táblák miatt ezer méterre sem lehetett megközelíteni. Egész ottlétem alatt nem láttam a kerületben nehézfegyvereket, például harckocsikat vagy csapattesteket, ennek ellenére egyértelmű volt, hogy itt megszállás van.

A szovjet nagykövetség U alaprajzú, mutatós, fehér, klasszicista kőépületben volt. Balra nyílt a követség, az udvar másik oldalán hasonló bejárat vezetett a konzulátusra. Az épület előtt szovjet őrök posztoltak. A középső ajtónál kellett becsengetni, akár a követségre, akár a konzulátusra akartunk menni. Amikor a recepciós beengedett az előtérbe, a szovjet propaganda kiállításába jutottam. A követségi oldalon óriásplakátok ábrázolták a legújabb moszkvai felvonulásokat. A képek középpontjában Hruscsov állt.

Mindkét épületszárnyban számos ajtó nyílt az előcsarnokból, ahol folyamatosan futkostak ki-be a színpadi tisztviselők. Az összes követségi alkalmazott, akivel szót válthattam, folyékonyan beszélt németül és angolul. Viselkedésüket „korrektnak” nevezhetném, de megfigyeltem, hogy a németekhez egyfajta fölényrel szóltak, hadd tudják, hol a helyük.

Az épület középső részén egy hatalmas csarnok vagy ebédlő uralkodott. Az utcáról is látszott éktelen nagy színes üveglablaka, amelyen bonyolult díszítmények vették körül a sarlót és a kalapácsot. A követség háromemeletes volt.

Ezen a délutánon röviddel a megbeszélt idő előtt léptem be a konzulátusra. Az előszobában Miss Abel és Dreeves kuzén várt rám, aki kevésbé vonzó vigyorával üdvözölt. Kérésemre Miss Abel lebetűzte a kuzén nevét, akit „Drewsnak” hívtak (a németek „Dreevesnek” ejtették). Tájékoztattam, hogy anyja otthon maradt a szállodában, mert „nagyon felzaklatta” szombati találkozásunk.

– Kapott valamilyen jó hírt? – érdeklődött. Azt feleltem, hogy ez olyan kérdés, amelyről csak Siskin másodtitkár jelenlétében beszélek.

Betoppant Siskin, kimérten bólintott Miss Abelnek és Drewsnak, ám velem szívélyesen kezét rázott, majd felkért, hogy kövessem egy tanácssterembe. Társaimra ügyet sem vetett.

Bemutattam neki a rövid feljegyzést Alan Lightnertől, az Egyesült Államok nyugat-berlini missziójának vezetőjétől, amely igazolta, hogy

felhatalmazásom van Kelet-Berlinbe utazni a szovjet nagykövetséggel folytatott tárgyalásokra, és Lightner tisztában van berlini utazásom céljával. A levelet az amerikai külszolgálat levélpapírjára írták, és Lightner mint amerikai misszióvezető szignálta.

Siskin állva maradt, felolvasta a levelet, majd azt mondta: – Noha már szombati megbeszélésünk idején sem kételkedtem egy pillanatra sem a becsületességében, az ilyen dolgokban óvatosnak kell lenni. – Azt válaszoltam, hogy délelőtt nemcsak Mr. Lightnerral ismerkedtem meg, de bemutattak a helyettesének, Mr. Howard Triversnek is, aki úgy véli, hogy már találkozott Siskinnel. Siskin leszögezte, hogy emlékezete szerint sose találkozott Mr. Triversszel, noha időről időre valóban tárgyalnia kell az amerikaiakkal.

– Hogy a tárgyra térjünk, jelentette legutóbbi találkozásunkat a kormányának? – kérdezte. – Milyen utasításokat kapott?

– Azonnal jelentettem – mondtam –, és kizárólag azt az utasítást kaptam, hogy ma jöjjenek vissza ide, úgy, ahogy maga kérte, és hallgassam meg, milyen üzenetet kapott a kormányától, amennyiben kapott egyáltalán.

Siskin leült az asztalhoz, majd nagyon hivatalosan kinyitott egy nagy bőrmappát, és közölte, hogy kapott utasításokat Moszkvától. Kérdésemre azt válaszolta, hogy nem kifogásolja, ha szó szerint lejegyzem a hallottakat, azután olvasni kezdett:

1. A szovjet kormány emberséges, tehát beleegyezik, hogy kicseréljék Abelt Powersre.

2. Ennek a kölcsönösen emberséges akciónak és a folyamatos szovjetellenes uszítás kiküszöbölésének hozzá kell járulnia országaink kapcsolatának javításához.

3. Ha az amerikai kormány érdekelt a jelenleg Kijevben található Makinen kiszabadításában, a szovjet kormány kész kicserélni Abelt Makinenre, ám Powers és Makinen egyidejű kicserélése Abelre lehetetlen. Az amerikaiakon múlik a döntés. Ha a dolgot megfelelően lezárják, ami a kapcsolatok javulását eredményezi, további fejlemények adódhatnak.

4. Ami Pryort illeti, ez a kérdés kívül esik a szovjet hatóságok illetékességi körén, és a keletnémet kormánnyal kell elintézni. Ez elvégezhető

Mrs. Abel és ügyvédje, Vogel közvetítésével, akik már közölték Donovannel, hogy folyamodványuk kedvező elbírálásban részesült a német kormánynál.

Ezek után kijelentette, hogy nincsenek további utasításai. Mrs. Abelnek és nekem ki kellene dolgoznunk valamilyen tervet a csere végrehajtására, amit a szovjetek majd fontolóra vesznek. Mindazonáltal úgy vélekedett az előző megbeszélésen javasolt Glienicke hídról, hogy „nem rossz”.

Megmondtam, hogy engem a hivatkozás Marvin Makinenre érdekel a legjobban. Feltételezhetem-e, hogyha a többi szabadon bocsátás megvalósul, ami jobb nemzetközi kapcsolatokat eredményez, a Szovjetunió kegyelmet ad Makinennek a közeljövőben? Siskin azt felelte, jelen pillanatban nem erősítheti meg az értelmezésemet, de érdeklődni fog.

Mire azt mondtam, hogy közölni szeretném kormányommal ezt az ellenjavaslatot, és remélem, hogy huszonnégy órán belül visszatérhetek a válasszal. Siskin felvetette, hogy tekintettel a hátfájásomra (amely elég feltűnő volt) nem lesz rá szükség, hogy személyesen jöjjek. Javasolta, hogy küldjem el kormányom válaszát diplomáciai futárral a szovjet nagykövetségre.

Miután átadta a hivatalos üzenetet, Siskin fölengedett, és fesztelenül megkérdezte, hogy önként vállaltam-e Abel védelmét? Elmagyaráztam, hogy Abel a szokástól eltérően nem „kirendelt védőt kért, hanem olyan védőt, „akit az ügyvédi kamara ajánl. Ez nem tetszett a szövetségi bírónak, mert úgy vélte, hogy ezek szerint Abel nem bízik benne. Siskin elismerően mosolygott.

Rákérdezett a honoráriumomra. Elmagyaráztam, hogy tízezer dollárban egyeztem meg Abellel, és az egész összeget három egyetemnek adományoztam. Siskin megjegyezte, hogy ez „nagyon dicséretes dolog” volt.

– Mondja csak, miért hagyják, hogy a követséget ezek a romos házak és szétlőtt falak vegyék körül, amelyeket a háború óta nem állítottak helyre? – kérdeztem.

– Nem tartottuk üdvösnek eltüntetni Berlinből a háború összes pusztítását – válaszolta –, így nem tettünk semmit, és a közeljövőben nem is fogunk.

Beszéltem utolsó berlini látogatásomról 1945-ben, a nürnbergi perekkel kapcsolatban, amikor még a haditengerészetnél voltam. Siskin azonnal tudni

akarta, milyen rangban. Mikor mondtam, hogy „fregattkapitány”, megismételte a szót. Láthatólag imponált neki.

Megemlítettem Nyikicsenko marsallt, a szovjet hadbíró, aki egyenruhásan jelent meg Göring, Ribbentrop, Kaltenbrunner, Streicher és a többiek tárgyalásán. Nyikicsenkóval többször találkoztam Londonban, amikor létrehozták a közös bizottságot a háborús bűntettek kivizsgálására, és később a nürnbergi tárgyaláson. Siskin azt mondta, hírből ismeri Nyikicsenkót, majd gyorsan hozzátette, hogy nem jogász.

Amikor felálltam, hogy kimenjek, észrevette, mennyire nehezemre esik a mozgás, és megkérdezte, javult-e a megfázásom. Mondtam, hogy nem, mire elnevette magát, és „vagy konyakot, vagy vodkát” javasolt gyógyszernek. A vodkát véltem megfelelőnek, mivel attól nem lesz alkoholszagú a lehelet. Egyetértett. Elmeséltem neki a legújabb New York-i pletykát a bankelnökről, aki ezt a körlevelet intézte alelnökeihez:

Kérjük mindazokat az alelnököket, akik vodkás martinit isznak ebédidőben, hogy mostantól whiskyt igyanak, tisztán. Bankunk szívesebben veszi, ha délutáni ügyfeleink inkább részegnek nézik alkalmazottainkat, mint ostobának.

Siskin nagyon mulatságosnak találta a sztorit, és egészen felvidulva kísért vissza az előszobába.

Kint a követség előtt Miss Abel és Drews kuzén megkérdezték, mi történt. Röviden összefoglaltam, mire Miss Abel így szólt: – Azonnal el kell mennünk Herr Vogelhez, aki megígérte, hogy bent marad a kedvünkért az irodájában! – Megkérdeztem, hogy Vogel miért nem jöhetett be a követségre, amire Miss Abel azt felelte, hogy az ügyvédnek olyan rengeteg ügyfele van, hogy ki se teheti miattuk a lábát az irodájából.

Leintettünk egy taxit. A félórás út során Miss Abel és én a csere lehetséges módjairól értekeztünk. Végül félig-meddig megegyeztünk a Glienicke hídban, február 7-én, szerda este tíz órakor. Ha az időjárás nem kedvezne a repülésnek, vagy más akadály hátráltatná valamelyik fogoly érkezését, a találkozást áttolnánk a következő estére, ugyanazon a helyen és időben.

Végül megérkeztünk Vogel irodájához. Drews kuzén kifizette a taxist.

Amikor kiszálltam a taxiból, és körülnéztem a félhomályban, igencsak meghökkentem. Felkapott ügyvédhez képest Vogel irodája elég sajátos helyen lett volna minden országban. Az Alt-Friedrichsfelde 113.-as szám alatt volt, egy másodosztályú lakónegyedben. Az épület valami hetvenöt méterre volt a járdától, előtte elgazosodott telek tátongott. Az emeletes házat nemrég építették vakolatlan téglából. Ahogy közelebb értünk, láthattam, hogy a földszinten olcsó lakások vannak, amelyekben pokróc takarja az ablakokat roletta vagy függöny helyett. Megkerültük a házat, bementünk egy mellékajtón. Miss Abel ment előttem, Drews kuzén jött utánam.

Az ajtó mögötti rossz világításban csak egy szűk folyosót és egy lépcsőt láttam, kopár falak között. Valószínűtlennek tűnt, hogy ez vezessen egy ügyvéd irodájához. Aggódni kezdtem, és egyszer-kétszer hátrapillantottam a mögöttem kapaszkodó Drews kuzénra. Ilyen pillanatokban megnyugtató a gondolat, hogy nem kell izgulni, mert úgyse futhatok sehova.

A lépcső tetején Miss Abel csengetett. Beengedtek egy kicsi előszobába, amely egy még kisebb váróba vezetett. Többen is ültek benne, de ahogy beléptünk, sietve felálltak, és távoztak. Pár perccel később megjelent Herr Vogel, és betessékelt bennünket apró, ám jól berendezett irodájába. Körülbelül harminchét éves, sötét hajú, jóképű ember volt, aki ragyogóan tudott mosolyogni. Méretre szabott szürke flanelöltönyt, jacquard szövésű fehér inget, egyformán mintázott selyem nyakkendőt és zsebkendőt, díszes mandzsettagombokat viselt. Olyan volt, mint egy sikeres utazó ügynök a sok közül az Egyesült Államokban.

Azonnal megkérdezte németül, hogy jól beszélem-e a nyelvet. – Nagyon rosszul – feleltem angolul. (A nap folyamán különböző formákban éreztették velem, hogy szerintük sokkal jobban tudok németül, mint amennyire hajlandó vagyok beismerni.) Meglepetésemre Drews kuzén vállalkozott a tolmács szerepére, és lefordította Vogelnek összefoglalómat arról, ami Siskin irodájában történt. Vogel bólintott, majd azt mondta, örömeire szolgál, hogy megmutathatja a Német Demokratikus Köztársaság főügyészének hivatalos közleményét, amit németül írtak, és így szólt:

Ezennel igazolom, hogy a kérelem ügyfele átadásáról az amerikai hatóságoknak teljesíthető, ha az amerikaiak teljesítik az ön előtt ismeretes feltételeket.

Windlisch államügyész s. k.

Az üzenetet nyilvánvalóan az amerikai kegyelmi ügyész leveléről puskázták, amelyet bemutattam Siskinnak az első megbeszélésen, de ő elintézte azzal, hogy „nagyon általános”. Windlisch államügyész vajon hol láthatta a kegyelmi ügyész levelét?

Az üzenet 1962. február 5-én kelt, és nekem csak az eredeti németet mutatták meg. Drews azt mondta, nem tudja szó szerint lefordítani, de összefoglalja köznyelven. Kértem egy fénymásolatot az eredetiről, és egy pontos angol fordítást. Vogel azt felelte, nincs fénymásológép. Beszólított egy titkárnőt, közölte velem, hogy a titkárnő képes fordítani olaszra és franciára, de az irodában senki sem tudja elkészíteni az angol változatot. Kérésemre gépettetett a lánnal egy másolatot az eredeti német okmányról, amelynek hitelességét kézjeggyével tanúsította.

Némi vita után, miközben Miss Abel örvendezett, hogy immár minden akadály elhárult a csere elől, azt mondtam Vogelnek, hogy nem tudok tervezni, ha csak fel nem teszek egy egyszerű kérdést, amelyre egyszerű választ akarok: ha az összes érdekelt helybenhagyja a szerda esti előzetes tervet, szavatolja-e Vogel, hogy a keletnémetek ugyanott és ugyanakkor megjelennek Pryorral a hármasszerződéshez? – Természetesen igen! – felelte ő.

Ekkor kijelentettem, hogy szeretném tudni, milyen minőségben képviseli a Pryor családot. A bonyodalmak elkerülése végett Pryoréknak nem szabad szólni az én berlini tartózkodásomról, vagy a folyamatban levő tárgyalásokról, nehogy korai reményeket ébresszünk bennük. Vogel azt felelte, másnapra várja az irodájába Mr. Pryort, és megmondja neki, akármit javasoljak. Azt feleltem, mondja azt Mr. Pryornak, hogy kérvénye a keletnémet kormányhoz olyan jól halad, ahogy ez elvárható, és ha minden jól megy, Vogel már pénteken értesül a döntésről. Vogel egyetértett. Közöltem vele, hogy haladéktalanul beszámolok kormányomnak a mai fejleményekről, a válaszat pedig holnap (kedden) még déli tizenkettő előtt eljuttatom Siskinhez és hozzá.

Tárgyalás közben tartózkodónak, ám barátságosnak mutatkoztam. Mivel egy washingtoni üzenet szerint szombaton Siskinnél túlzott eréllyel bíráltam Vogel viselkedését, most nem céloztam a megszegett ígéretekre. A megbeszélés végén Vogel taxit hívott nekünk, és mi valamennyien kezett

ráztunk vele távozás előtt. A lépcső tetején udvariasan intettem Drews kuzénak, hogy menjen előre, és ő azt is tette.

Miss Abel és Drews elvittek a taxival a Friedrichstrasse állomásra. Útközben Miss Abel ismételten érdeklődött, mit szólok a mai fejleményekhez, és jelezte, hogy az anyja „alig várja már a híreket”. Azt feleltem, hogy nem tudom megjósolni kormányom reagálását, miután Vogel azt állította, hogy mindhárom amerikait képes kicserélni Abelre. Ám ha a napközben elhangzott ígéreteket becsületesen és haladéktalanul teljesítik, nem kizárt, hogy kormányom elfogadja ezeket a feltételeket.

Elmagyaráztam, hogy mivel kormányom okvetlenül segíteni akar mindhárom amerikain, aggodalma akkor szűnik csak meg, ha már egyik sincs fogságban. Miss Abel azt mondta, kormányomnak nem szabad elfelejtenie, hogy a keletnémet hatóságok azt nyilatkozták, ha Pryort bíróság elé állítják, vagy halálbüntetésre, vagy hosszú szabadságvesztésre számíthat. Azt feleltem, hogy bár küldetésem első számú célja Powers kiszabadítása, ez nem azt jelenti, hogy kormányunk magára hagyja a másik két amerikait, és minden tőlünk telhető módon megpróbáljuk védelmezni érdekeiket. A Friedrichstrasse állomáson Miss Abel és Drews magamra hagytak.

Ismét átjutottam a keletnémet határőrségen, ám ezúttal az első ellenőrző pontnál sokkal hosszabb ideig visszatartották az útleveletem. A vonaton sajátos társaságba kerültem: volt ott néhány szegényesen öltözött német munkás, egy fiatal kínai, egy elegáns, lapátszakállú, balkáni professzor típus, és egy részeg cockney egyenesen a Piccadillyről kék viharkabátban, egy sunyi nézésű fiatal német társaságában. Ahogy kiszálltam az Állatkert állomáson, azonnal mentem a Hilton Szállóba, ahova körülbelül este hét után tíz perccel érkeztem. Telefonáltam Bobnak, aki azt mondta, már nagyon aggódtak, hogy hol maradok ilyen sokáig.

Megvacsoráztam egy csendes vendéglőben, aztán hazamentem. Már lefekvéshez készülődtem, amikor betoppant Bob. Üzenetem érkezett azon a titkos nyugat-berlini telefonszámon, amelyet csak Siskinnek adtam meg. Egy nyugat-berlini telefonfülkéből beszélt németül egy férfi:

Váratlan problémák adódtak. Sürgősen beszélnem kell önnel holnap, február 6-án, délelőtt tizenegykor az irodámban. Vogel.

Megvitattuk, mit jelenthet ez az üzenet. Gyanakodtunk. Erősen úgy

éreztem, hogyha másnap visszamegyek Kelet-Berlinbe, nem Vogelt kell meglátogatnom, hanem váratlanul tetemre kell hívnom Siskint az üzenettel, és magyarázatot kell követelnem. Bob egyetértett, és értesítette Washington, onnan pedig késő este jóváhagyták a cselet.

Február 6., kedd

Tíz órakor a szokott úton visszamentem Kelet-Berlinbe, és becsengettem a szovjet konzulátusra. Egy érdes hang megkérdezte németül, hogy mit akarok, és ugyanezt megismételte ordítva is, de nem értettem, honnan jön. Végül találtam a csengő fölött egy keskeny nyílást, és belemondtam: – Mr. Siskinnel szeretnék beszélni. – Rövid szünet után a hang megkérdezte: – Beszél angolul? – Most is úgy beszéltem – válaszoltam emelt hangon –, és látni akarom Mr. Siskint. – Berregés hallatszott, az ajtó kinyílt, és én beléptem.

Az előtérben egy asztrahánkucsmát és asztrahángalléros kabátot viselő afrikai néger nyúlt el az egymás mellé tolt székeken, és mélyen aludt. Rövid idő múlva megjelent a portás, közölte, hogy várnom kell, azután meglehetősen gorombán felrázta az afrikait, és valamilyen idegen nyelven beszélt hozzá. Az afrikai felült, de ott maradt az előcsarnokban, kucsmában és kabátosan. Egy asztalon találtam új propagandaanyagokat angolul. Mindenből magamhoz vettem két példányt.

Körülbelül tizenöt perc múlva bejött Siskin. Elnézést kért a várakoztatásért, de nagyon meglepte „váratlan látogatásom”. Beinvitált az irodájába, ahol tájékoztattam, hogy miután az előző napon távoztam a követségről, az ő javaslatának megfelelően elkísértem Miss Abelt és a kuzénját Vogel ügyvédi irodájába. Leírtam a látogatást, megmutattam a keletnémet főügyész levelét, és megmondtam, hogy miután visszatértem Nyugat-Berlinbe, mindent jelentettem Washingtonnak, konkrétan azt, hogy bár kormányunk arra számított, megkaphatja Powerst, Makinent és Pryort Abelért, azt javasolom, fogadjuk el a jelenlegi, Powersre és Pryorra szóló ajánlatot, mivel azt kell leszűrnöm a Siskintől kapott moszkvai üzenetből, hogy az Egyesült Államok és a Szovjetunió kapcsolatának javulásával várható, hogy a közeljövőben Makinen is kegyelmet kap. Siskin bólintott. Ezután, folytattam, kormányom közölte velem, hogy hajlandók elfogadni a Powersre és Pryorra szóló ajánlatot, amennyiben Makinent hamarosan

szabadon bocsátják.

Viszont az egész terv összeomlott, amikor továbbítottam Washingtonnak Vogel rejtélyes éjszakai telefonját, mondtam befejezésül, és átnyújtottam Siskinnek az üzenet másolatát. – Nahát, milyen különös üzenet! – mondta. – Mit jelentsen ez? – Azt feleltem, hogy többek között ezért látogattam ide ma reggel, mivel az üzenetet azon a telefonszámon küldték, amelyet kizárólag neki adtam meg a szombati első találkozásunkon.

– Az Abel család is jelen volt, amikor megadta – mondta nyájasan Siskin.

– A számot egy névjegyre írtam fel, amit egyenesen magának adtam oda – emlékeztettem.

– Vannak emberek, akiknek éles a szeme – válaszolta.

Azt mondtam, hogy remélem, a szovjetek nem óhajtának változtatni a Moszkvából kapott előző napi üzenetben ismertetett álláspontjukon. Én ebben bízva, jóhiszeműen tettem előkészületeket Vogel és Miss Abel társaságában, javasoltam a tervet Washingtonnak, amit ők jóváhagytak. Hozzátettem, hogy már minden készen áll Abel átszállítására Berlinbe a cseréhez.

Siskin hátradőlt a székén, és ünnepélyes komolysággal kijelentette, hogy a szovjet kormánynak nem szokása változtatni azon, amit egyszer mondott. Szeretné újból megerősíteni, hogy készek kicserélni Powerst Abelre, viszont meg kell ismételnie, hogy Pryor ügye kívül esik a szovjet kormány illetékességi körén.

– Mindazonáltal szeretnék tenni pár személyes megjegyzést – folytatta. – Nekem nem is szólt, hogy megszervezte a keletnémet kormánnyal Pryor szabadon bocsátását cserébe azért, hogy maguk elengedik Abelt. Előtte beleegyezett abba, hogy kormányom Abelért cserébe elengedi Powerst. Én úgy látom, maga olyan, mint az a kereskedő, aki ugyanazt az árut próbálja meg eladni két különböző vásárlónak, és mindkettőtől pénzt kér érte.

– Maga is tudja, hogy ez nevetséges – vágtam rá. – Magától hallottam, hogy a keletnémet kormány kizárólag azt teszi, amire maguk utasítják. Kelet-Németország két tényt ismer el, amikor kegyelmet ad Pryornak: azt, hogy a Szovjetunió „emberségből elengedi Powerst, és azt, hogy az Egyesült

Államok cserébe szabadon bocsátja Abelt. Tekintve kormányuk álláspontját Kelet-Németország függetlenségéről, miért bántja az, mivel fejezik ki elismerésüket a keletnémetek – vagy bármilyen más független kormány – az üdvös szovjet–amerikai megegyezés iránt? Miért érdekli az magát és a kormányát, hogy a keletnémetek merő „emberségből” Pryort vagy egy birkanyáját engednek rá a Powers–Abel-cserével egy időben ugyanarra a hídra?

Siskin erre majdnem elmosolyodott, de nem válaszolt.

– Hadd tisztázzak valamit – folytattam. – Ha tegnapi egyezségünket ma elutasítják, haladéktalanul tájékoztatom a kormányomat. Az álláspontjáról nem nyilatkozhatok, de részemről azt fogom javasolni, hogy hazatérek New Yorkba, és erről a témáról befejezünk minden tárgyalást.

Siskin egy percig töprengett, majd azt mondta: – Véleményem szerint most rögtön el kellene mennie Vogel irodájába az üzenet miatt. Miután vele megbeszélte a dolgot, nyugodtan jöjjön vissza ide, ha úgy tartja jónak. – Megkérdeztem, hogy a dolgok felgyorsítására nem telefonálna-e Vogelnek, hogy berendelje a követségre. Siskin sajnálkozva felelte, hogy bár alkalmanként találkozik a keletnémet igazságügyi miniszterrel hivatalos ügyekben, nagyon nem lenne helyénvaló, hogy egy szovjet köztisztviselő tárgyaljon egy keletnémet ügyvéddel.

– Tapasztalatból tudom, hogy Vogelhez szükségem van tolmácsra – mondtam –, vagyis maga nagyon értékes segítség lenne egy itteni megbeszélésnél. Továbbá egyedül kell eltaxiznom Vogel irodájába, és nem tudnám kifizetni a fuvardíjat, mert csak néhány nyugatnémet márkám van, és az itt illegális pénznem.

Siskin azt felelte, hogy semmi tehetsége a tolmácsoláshoz, de biztosra veszi, hogy nem lesz problémám. Ami a pénzügyeimet illeti, nyugodtan szálljak be egy taxiba, és fizessek nyugatnémet márkában, „mert bár illegális, azért boldogan elfogadják”.

Miután tizenöt hiábavaló percig vártam taxira a követség előtt, visszagyalogoltam a hótorlaszokon át a Friedrichstrasse állomásra, ahol találtam taxit. Elhajtottunk Vogel irodájához, a sofőr némán elfogadta a nyugatnémet márkámat. Az irodában csak Drewst találtam. Mint közölte, Miss Abel nem lesz jelen. Nagyon felzaklatta, amikor azt kellett hallania

Vogeltől, hogy problémák adódtak, és egyébként is „ápolnia kell az anyját”.

Drews olvasni kezdett egy hosszú nyilatkozatot angolul, amelyet, mint mondta, Miss Abel készített. Félbeszakítottam azzal a javaslattal, hogy majd én elolvasom, és magammal viszem a nyilatkozatot. Miután Vogel tiltakozott, azt mondtam, akkor le kell másolnom. A dokumentum, amelyet kézzel írtak olcsó, megvonalmazott papírra, így szólt:

Tegnap este, miután elváltunk, hívatott Mr. Vogel, aki rossz híreket mondott.

Mr. Vogel találkozott valakivel az államügyész irodájából, és amikor beszámolt az ön szavairól, miszerint elnyerte a Szovjetunió beleegyezését valaki másnak a kicseréléséhez, ez a hivatalos személy nagyon meglepődött. Nyomatékosan hangsúlyozta, hogy eredetileg Pryor és Abel kicseréléséről volt szó, vagyis egy személyt egy személyért. Most úgy tűnik, hogy a csere feltételei megváltoztak, amitől ez az ember bizonyos komplikációkra számított. Az NDK beleegyezett, hogy Pryort kicseréljék Abelre, de semmi több. Ezt a megegyezést betű szerint be kell tartani.

Ha nem, az NDK kormánya úgy jár el, ahogyan szükségesnek látja. Nem egyezhet bele abba, hogy egy személyt kettőre cseréljenek ki, két különböző országból.

Mr. Vogel arra kért, tudassam önnel aggodalmait, mivel lehetetlennek érzi Pryor tárgyalásának elhalasztását, és az államügyészi irodában úgy tájékoztatták, hogy amennyiben az amerikaiak nem hajlandók belemenni a Pryor–Abel-cserébe, ők elkezdik a tárgyalást, és tesznek róla, hogy szenzáció legyen, mert épp elég bizonyítékuk van Pryor elítéltetésére, és ön beláthatja, hogy ez negatív következményekkel járhat az Egyesült Államokra, mindenekelőtt a Pryor családra nézve.

Mikor Drews befejezte az olvasást, dühbe jöttem, és „rosszindulatú zagyvaságnak” neveztem az egész üzenetet. Azt mondtam, hogy a keletnémet kormány és Vogel egyforma rosszhiszeműséget tanúsít, kormányomnak és nekem viszont nincs időnk üres játszadozásokra ilyen emberekkel. Kijelentettem, hogy szó sem lehet egy szimpla Abel–Pryor-cseréről, és amennyiben Kelet-Németország nem tartja magát az államügyész tegnapi levelében vállalt hivatalos kötelezettségéhez, azonnal be kell szüntetnem mindenféle tárgyalást, és közölnöm kell kormányommal, hogy okosabb lesz

hazatérnem New Yorkba. Azt mondtam, az a benyomásom, hogy Siskin és Vogel együttesen próbálja a bolondját járatni velem, azt pedig nem tűröm.

Vogel idegesen elmosolyodott. – Ami itt történik, az tulajdonképpen versengés a Szovjetunió és a Német Demokratikus Köztársaság között, egyfajta mérkőzés a kiváltságért, hogy ki éri el Abel kiszabadítását.

– Miféle meccs volna az? – vágtam vissza. – Olyan lenne, mintha a maguk berlini Max Schmelingje bunyózna egy légsúlyúval.

– Az lehet – válaszolta Vogel –, de biztosíthatom, hogy valóban szó van egy ilyen küzdelemről. Az NDK államügyésze szilárd álláspontot alakított ki a kérdésben, mint az üzenetből láthatja.

– Badarság – mondtam. – Ha Siskin azt mondaná a keletnémet államügyésznek, hogy kézen állva menjen át ezen a szobán, kézre állna, és megpróbálná. Ismétlem, nincsen időm gyerekes játszadozásra. Kelet-Németország vagy vállalja hivatalos kötelességét, amiről írásban biztosított tegnap, vagy megszakítok mindenféle tárgyalást, és kérem kormányomat, hogy vitessen haza. – Felálltam, belebújtam a kabátomba.

Vogel gyorsan megnyomott az asztalán egy csengőt. Az ajtó felpattant, mint egy színdarabban, és besietett egy asszisztens. Mereven megállt az asztal előtt, és papagájként bólogatva jelentette, hogy Vogel éppen most hívta fel a keletnémet államügyész. Az államügyész, mondta színlapunk legújabb tagja, azt kívánja, hogy Vogel jelenjen meg délután egykor az irodájában „a Pryor-ügy” további megvitatására.

– Ez jó hír! – kiáltotta Vogel. Felállt, az órájára nézett. – Kérem, addig maradjon itt Kelet-Berlinben, amíg le nem bonyolítom ezt a megbeszélést. Ígérem, mindent elkövetek, hogy jobb belátásra bírjam az államügyészt!

Közöltem, hogy mivel korán reggeliztem, javasoljanak egy jó szállodát, ahol megebédelhetek. Miután Vogel tárgyalt a főügyésszel, ott találkozhat velem. Vogel beleegyezett, és adott ötven német márkát (mondtam, hogy nekem nincs). Drews megkérdezte, hogy csatlakozhat-e hozzám az ebédnél. Azt feleltem: – Természetesen. – Távozóban Drews hátramaradt „foglalni egy helyet az étteremben” (amely majdnem üresen tátongott, amikor odaértünk). Valószínűleg Siskinnek telefonált. Vogel a válla fölött hátrapillantva ellenőrizte, látja-e Drews, majd fölemelte a hüvelykujját, és azt

mondta: – *Nicht zurückgehen!* (Ne hátráljon!) – Látni valóan egyszerre próbált szolgálni két urat. Ekkor lejött Drews, és beültünk Vogel autójába, egy csinos új sportkocsiba.

Elindultunk a Friedrichstrasse irányába az étteremhez, de alig öt perc után elénk vágott egy fekete szedán, és leszorított az útról. A szedánból kiugrott négy nagydarab, felfegyverzett, egyenruhás keletnémet rendőr, és körülvettek minket. Vogel magához tért a pillanatnyi sokkból, kiszállt. Többperces indulatos vitatkozásra került sor a kocsink mögött.

Amikor Vogel visszaült, és beindította a motort, megkérdeztem: – Ezek a pojácák meg mit akartak?

– Megbírságoltak gyorsshajtásért – felelte.

Én meg hamis esküért bírságoltam volna meg. Mindenesetre, ha az volt a céljuk, hogy felidegesítsenek ebéd előtt, be kell vallanom, valamennyire sikerült nekik.

Vogel most már meg sem állt a Friedrichstrasse állomás közelében lévő Johanneshof étteremig, ami nagyon kellemes volt. Kiváló fogások szerepeltek a nyomtatott étlapon, bár kiderült, hogy ezek közül sok éppen nincs. Azért ettem egy finom levest és egy ropogós salátát, utána sajtot és kávé. Drews valami gulyásfélét rendelt.

Ebédnél Drews nagyon udvariasan viselkedett, de állandóan azt próbálta kiszedni belőlem, hogy szerintem megvalósítható-e a Pryor–Abel-csere? Megmondtam, hogy erről felesleges vitázni. Egyszer azt kérdezte, jelentettem-e a Külügyminisztériumnak, és amikor igennel válaszoltam, azzal folytatta: – Ezt a döntést, hogy nem kieszközölhető Pryor szabadon bocsátása, közlötték már McNamara hadügyminiszterrel, aki michigani, és jó barátja a Pryor családnak? – Azt feleltem, hogy nem tudom, és rendkívül szokatlan lenne, mivel az enyémhez hasonló küldetésben egyedül a Külügyminisztérium illetékes.

Amióta eljöttem a szovjet követségről, egyszer sem tettem szóvá, hogy Vogel késő esti telefonüzenete azon a titkos számon érkezett, amit egyedül Siskinnek adtam meg, de ebéd közben Drews magától is kibökte, hogy – ... miután Vogel tegnap este tudomására hozta Abeléknek a rossz hírt, szerencsére Miss Abelnek eszébe jutott a telefonszám, amelyet ön adott

Siskinnek, és amit ő fejből tudott. – Azt is önként tette hozzá, hogy történetesen épp akkor Kelet-Berlinben tartózkodott egy barátja és üzlettársa, aki külföldi, és mikor hallotta, milyen gondjaik vannak, hajlandó volt átvinni Berlinbe az üzenetet, hogy megtelefonálja.

Egyszer csak váratlanul megkérdezte: – Mit gondol, miért ragaszkodott hozzá Siskin többször is, hogy négyszemközt tárgyaljon önnel, bennünket pedig kihagyott? – Mondtam, hogy fogalmam sincs, ő pedig nem feszegette a témát.

Megjegyeztem, hogy „mennyire sajnálom az Abel családot, és rákérdeztem, hogy is hívják Mrs. Abelt és a lányát. Azt felelte, hogy az anya „Lydia, a lány „Helen”. Megérdeklődtem, hogy Helen férjnél van-e, és ő azt felelte: – Sajnos, nem –, majd azonnal visszakérdezett, hogy Abel nem is beszélt nekem a családjáról? – Valahogy sose volt rá alkalom – mondtam. (Az atlantai levelezésből, a jegyzőkönyvből, az Abel letartóztatásakor lefoglalt és a tárgyaláson bemutatott, mikrofilmes levelekből ítélve Drews kuzén nem az igazat mondta. A neveket felcserélte. Azonkívül az egyik levélben, amely bizonyítékul szolgált a tárgyaláson, Abel lánya hosszasan írt új férjéről.)

Vége felé járt az ebéd (negyed négy lehetett), amikor Drews elnézést kért, és kiment „a férfimosdóba” (véltetőleg telefonálni). Rövid idő múlva megérkezett Vogel, és kérte a számlát. Amikor kihozták, odaadtam Drewsnek a Vogeltől kapott keletnémet ötvenmárkást, kérve, hogy fizessen, és tartsa meg az aprót. Drews előhúzott egy tekercs bankjegyet és azt mondta: – Maga tartsa meg az ötven márkát. – Megmagyaráztam, hogy nem akarok magamnál tartani keletnémet pénzt, nehogy gond legyen az átváltással a határon. Vogel felragyogtatta a mosolyát, és azt mondta: – Szerencse, hogy ennyire figyel az átváltásra, különben a keletnémet kormány még magát váltaná át valakire. – Hasonlóan őszinte derűvel mosolyogtam vissza.

Drews kifizette az ebédet (negyven márká), és zsebre vágta a visszajárót. Utána Vogel bejelentette, hogy „félelmetes csatát vívott az államügyésszel, de végül „győzedelmeskedett. Nincs több akadály, Pryort akkor bocsátják szabadon, amikor Powerst kicserélik Abelre. Az egész probléma csak abból volt, hogy az államügyész nagyon nehezményezte, amiért kelet-németországi látogatásomon elsőnek Siskinnél viziteltam a szovjet nagykövetségen, és nem

nála meg Vogelnél.

Rámutattam, hogy utolsó táviratomban, amelyet az Egyesült Államokból küldtem Mrs. Abelnek, egyértelműen közöltem, hogy örömmel találkoznék vele vagy „képviselőjével” a szovjet nagykövetségen, tehát ha Vogel akart volna, ott lehetett volna. Azt is mondtam, hogy különösnek találom az államügyész új álláspontját, miután egy napja kaptam meg hivatalos levelét, amelyben jóváhagyta Pryor szabadon bocsátását.

Vogel azt felelte, hogy ezeknek a dolgoknak már nincsen jelentőségük; az a lényeg, hogy az államügyész hajlandó szabadon bocsátani Pryort. Most át kell mennünk együtt a szovjet nagykövetségre, és miután megbeszélést tartottunk Siskinnel, Vogel jelenti az államügyésznek, hogy a szovjetek hivatalosan jóváhagyták az ügyletet. Már kért is időpontot Siskintől négy órára.

Értsem ezt úgy, kérdeztem, hogy a keletnémeteknek most már semmi kifogásuk Abel, Powers és Pryor egyidejű kicserélése ellen? Azt felelte: – Igen.

Eljöttünk az étteremből, és mentünk egyenesen a szovjet nagykövetségre, ahol Siskin az előtérben várt. Hivatalosan bemutatkozott Vogelnek, mint egy vadidegen, aztán megkérdezte, hogy haladtak a dolgok. Vogel németül előadta neki ugyanazt, amit nekem az éttermi asztal mellett, hangsúlyozva, hogy a keletnémetek részéről minden akadály elhárult. Siskin nem tett megjegyzést, csak váratlanul arra kért, hogy legyek szíves négy szemközt beszélni vele az irodájában.

Miután becsukta az ajtót, leült az íróasztalához, és felidézte szombati első találkozásunkat, amelyen erősködött, hogy Powers elég fontos személy, így egyedül is becserélhető Abelre; azt is megkérdezte, „nemzeti hősnek” tartják-e Powerst az Egyesült Államokban. Erre én azt feleltem, hogy az országos sajtóból ítélve nem tartják „nemzeti hősnek”, csak olyasvalakinek, aki feladatot hajtott végre megfelelő ellenszolgáltatásért, és viselkedése a moszkvai tárgyaláson hagy bizonyos kívánnivalókat maga után. Azt is kijelentettem, hogy elég erősen képviselteti magát az a vélemény, főleg az Egyesült Államok kémelhárításának részéről, hogy Abelt semmilyen körülmények között nem szabad kiengedni, mert hátha egyszer mégis rászánja magát, hogy beszéljen.

Ezeket a megjegyzéseimet ő továbbította a kormányának, mondta Siskin, és ma, kedden délután, új üzenetet kapott Moszkvából. Kinyitott egy dossziét, és úgy tett, mintha olvasna. Az üzenet szerint szombati megjegyzéseimből Moszkva azt szűrte le, hogy az amerikai kormány értékesebbnek tartja Makinent Powersnél, ezért a Powers ajánlatot vissza kell vonni, és helyette Makinent kell felajánlani Abelért.

Ezen a ponton robbantam. Felálltam, és azt mondtam Siskinnek, hogy kiragadta ezt a néhány megjegyzést a szövegkörnyezetből; kezdettől nagyon jól tudja, hogy tárgyalásunk alapja az Abel–Powers-csere, és Powers kiszabadítása a feltétele bármiféle egyezségnek. Azt mondtam, hogy ezt nemcsak ő tudta, és erősítette meg nekem a mai, keddi reggelen, de a moszkvai üzenet, amelyet tegnap olvasott föl nekem, ugyancsak helyt adott álláspontomnak, feltétel nélkül jóváhagyva Abel kicserélését Powersre, és csak később hivatkozott Makinenre, mint amerikai alternatívára. Megismételtem utasításaimat, hogy nincs üzlet Powers nélkül, és kizárólag az a kérdés, mit ajánlanak még a szovjetek Powersen kívül.

– Az üzenet, amelyet ma délután kaptam Moszkvától, felülírja összes utasításomat – felelte udvariasan Siskin. – Most már csak Abel és Makinen kicserélésének megbeszélésére van felhatalmazásom.

Azt mondtam, hogy az előző napon felolvasott és ma reggel Siskin által is megerősített üzenet után ez csak azt jelentheti, hogy a szovjeteket nem igazán érdekli Abel szabadon bocsátása.

– Maga szombat óta sakkozik velem – közöltem vele. – Alkalmanként szeretem a sakkot, de most nincsen időm játékra.

– Én? – kérdezte Siskin. – Én csak röplabdázok.

Nekem mindegy, mit szeret játszani, mondtam. Engem jelenleg egyetlen kérdés érdekel: áll-e még a tegnapi egyezség Abelre, Powersre és Pryorra? Mert ha nem, beszámolok róla a kormányomnak, és kérem, hogy azonnal vitessenek haza. Siskin kijelentette, hogy ez a kérdés egészen új dolog, közölnie kell Moszkvával, hogy utasításokat kapjon. Arra kért, hogy másnap jöjjek vissza délután kettő és három között; akkor majd felolvassa Moszkva válaszát.

Azt mondtam, nem látom értelmét, hogy újabb fárasztó utat tegyek meg

a Falon át a követségére, mivel megadtam neki a nyugat-berlini telefonszámomat, úgyhogy megfelelő időben nyugodtan közölhet velem bármiféle választ. Éppen ezért nem jövök vissza a követségre; majd ha megkapja az utasításait, telefonálja meg. Amennyiben holnap estig nem hallat magáról, engedélyt kérek, hogy hazatérhessek. – Nagyon helyes – felelte Siskin, és megígérte, hogy holnap üzenetet kapok.

Meglehetősen haraggal hagytam ott Siskint, kezét se ráztam vele. Drews, aki az előtérben várakozott, csatlakozott hozzám, és gyalog kísért el a Friedrichstrasse állomásra. Útközben egyre a véleményemről faggatott, hogy beszámolhasson „Miss Abelnek és a családjának”. Az a véleményem, mondtam neki, hogy a nem amerikai oldal szombat óta felelőtlenül és rosszhiszeműen folytatja a tárgyalásokat.

Hozzátettem, hogyha a „Powers plusz Pryor Abelért üzlet bedől, és kormányom helyt ad a kérésnek, hogy vitessenek haza, akkor kötelességem lesz beszámolni Abel ezredesnek arról, hogy „családja láthatólag cserbenhagyta, és talán esetleg mégis megfontolhatná az „együttműködést” az Egyesült Államokkal. Amihez a lehető legbaljósabban hozzátettem: – Biztos vagyok benne, hogy adni fog a szavamra.

Drews nem sokat beszélt. Amikor elváltunk, azt motyogta: – Sok szerencsét a visszaúton. – Köszönöm az ebédet – válaszoltam. Hosszú nap volt.

Február 7., szerda

Sokáig aludtam. Siskin délig nem hallatott magáról. Továbbították Washingtonnak beszámolómat az előző nap eseményeiről, amire több válasz is jött. Az üzenetek arra figyelmeztettek, hogy egy: olyan vehemensen alakítottam a szerepemet, amivel veszélybe sodortam első számú küldetésem, Abel kicserélését Powersre, és kettő: ha visszamegyek Kelet-Berlinbe, a saját szakállamra teszem.

Délután negyed négykor ezt az üzenetet telefonálták meg a titkos nyugat-berlini számon:

Donovan! Sajnos ma nem kaptunk választ. Reméljük, holnap megjön. Haladéktalanul tájékoztatom. Siskin.

A sakkjátszma elhúzódott. Noha Washington óvatosságra intett, úgy

láttam, itt határozott fellépésre van szükség. Ha most nem mutatunk erélyt, vagy a küldetés fut zátonyra, vagy a szovjetek jutnak arra a következtetésre, hogy ha elég ideig kitartanak, csak Powerst kell szabadon bocsátaniuk.

Megbeszéltem az utóbbi napok eseményeit Bobbal, aki azt javasolta, ne csak Lightnertől, a berlini külügyi misszió vezetőjétől kérjünk tanácsot, de Lucius Clay tábornoktól is, aki Kennedy elnök személyes képviselője nagyköveti rangban. Mivel az én szállásomat nem kompromittálhattuk, a megbeszélést Bob lakásán tartottuk.

Nyomasztó, sötét, ónos nap volt, jólesett fájo hátamnak a Bob nappalijában lobogó kandallótűz. Clay tábornok türelmesen várt, amíg ismertettem a Washingtonból kapott üzenetet, és a saját helyzetértékelésemet. Nagyon úgy éreztem, hogyha ismét támadásba mehetnék át az alkudozásban, Pryor is kijönne Powersszel együtt. Másrészt mindnyájan egyetértettünk Washingtonnal abban, hogy felelőtlen vakmerőség lenne átmennem a Falon, és újabb váratlan látogatást tenni Siskinnél.

Végül megegyeztünk egy taktikában, amellyel talán nyerhetünk. Clay tábornok fogalmazta meg az üzenetet, amelyet továbbítottunk Siskinnek:

Megkaptam telefonüzenetét, és őszintén fájlalom a késedelmet, mert az idő, amelyet itt tölthetek, sajnálatosan korlátozott. Mivel a hátam még mindig nem jött rendbe, holnap délután, 1962. február 8-án, csütörtökön délután négy és hat között szíveskedjék átfáradni missziónk munkatársának, Mr. Howard Triversnek a lakására, 12. Vogelsong, Dahlem cím alatt. Donovan.

Bob elküldte az üzenetet diplomáciai futárral. Clay tábornokkal elbeszélgettünk utolsó találkozásunkról, odafent Lake Placidben. A tábornok a néhai Carle Conwaynek, a Kontinentális Csomagolótechnikai Vállalat vezérigazgatójának a szép nyaralóját látogatta meg Adirondackban. Egyetértettünk, hogy ez itt egy más világ.

Február 8., csütörtök

Hajnalban Bob futára ébresztett. Épp most érkezett a titkos nyugat-berlini számra egy üzenet, mégpedig:

Donovan, kedvező választ kaptam. Várom az irodámban ma délután négykor, ha az egészsége engedi. Siskin.

Reggelinél Bob és én megbeszéltük a legfrissebb üzenetet. Elhiggyük?

Vagy ez csak Siskin újabb manővere ebben a nyilvánvaló idegháborúban? És ha Vogel vagy Drews csapdája, akikre a szovjetek rákennek minden felelősséget?

Úgy gondoltam, fel kell vennem a kesztyűt, és át kell mennem, miután megerősítettem Siskinnek, hogy vettem az üzenetét. Mondtam Bobnak, hogy tipikus pavlovi taktikázásnak tekintem az utóbbi napokat.

Pavlov, a nagy orosz tudós, feltételes reflexeket alakított ki az állatokban, amelyeket jutalmul étellel kecsegtetett, majd váratlanul elvette tőlük. Oroszország most a nemzetközi tárgyalásoknál alkalmazta ezt a „hol cukor, hol ostor” taktikát az ellenfelek demoralizálására. Hát Siskin nem kísérletezik velem tovább.

Bob kapcsolatba lépett Clay tábornokkal, aki helyeselte a döntésemet, ennél fogva elküldtem futárral az alábbi üzenetet:

Siskin, négyre jövök, de egészségi állapotom miatt hálás lennék, ha fél négyre odaküldené az állomásra az autóját. Donovan.

Háromnegyed négyre érkeztem Kelet-Berlinbe, de ott semmiféle autó nem várt. Mivel még mindig erősen havazott, fogtam egy taxit, és a szovjet nagykövetséghez vittem magamat. Ahogy megálltunk a követség előtt, nyugatnémet márkával akartam fizetni, de a sofőr nyilvánvalóan azt hitte, hogy be akarom ugratni tiltott valutázásba, és hevesen tiltakozott. Bevezettem a konzulátusra, és szóltam a portásnak, hogy vegye gondjaiba. Ő aztán kifizette keletnémet márkával.

Egy-két perccel később feltűnt Siskin, és beinvitált az irodájába, ahol már megterítettek egy kis asztalt: volt ott egy palack örmény konyak, német ásványvíz, aprósütemény, egy tálban mosolygó alma, metszett kristálypoharak, szép ezüstnemű. Köszönöm, Pavlov professzor, gondoltam.

Siskin azonnal betöltötte a konyakot (amire azt mondta, hogy „nálunk ez a legfinomabb és „nagyon drága), és javasolta, hogy igyunk a szerencsére. Koccintás után közölte, hogy kedvező választ kapott Moszkvából, és az egyezséget jóváhagyták. Vagyis Powerst kicserélik Abelre, és egyidejűleg a keletnémetek elengedik Pryort. Mindazonáltal figyelmeztet, hogy bár Pryort a keletnémetek ugyanakkor bocsátják szabadon, mint amikor megtörténik a Powers–Abel-csere, a két akciót külön helyeken kell lebonyolítani, mert

Kelet-Németország egy külön állam.

Szükségtelenül komplikálják a kérdést, mondtam. Noha nincs kifogásom az eljárás ellen, nem értem, miért nem kényelmesebb ugyanarra a helyre hozni a három embert. Azt felelte, hogy ehhez kénytelen ragaszkodni.

Megmondtam neki, hogy javasolni fogom kormányomnak, fogadja el a fentieket. Ugyanakkor szeretném tisztázni, jól értettem-e, hogy ha országaink között javulnak a kapcsolatok, akkor várható, hogy Makinen is kegyelmet kap. Siskin kijelentette, hogy „gondolataimat” továbbította kormányának, amely elvben helyesli őket.^[11]

Amikor a helyre és az időre került a sor, Siskin halálos komolysággal javasolta a kelet-berlini szovjet nagykövetséget, mert az „épp megfelelő hely”. Azt feleltem, hogy szerintem ez rendkívül helytelen lenne, és a cserét valamelyik határátkelőnél kellene lebonyolítani. Visszavonta a javaslatát.

Azt mondta, hogy ő nyitott bármely időpontra, de szerinte szombat lenne a legjobb. Amikor azt kérdeztem, hány órákor, azt felelte, „minél előbb, annál jobb. Először déli tizenkettőt mondtam, de ezt nem fogadta el. „Miért nem lehet korábban? Fél nyolcat javasoltam. Ezt kiválónak találta, mert akkor még kevesen járnak arra.

Azt mondta, hogy átgondolta a dolgot, és nem hiszi, hogy a Glienicke híd lenne a legjobb, mert azt lezárták szögesdróttal. Közöltem, hogy tudtommal a hídon lehet közlekedni. Megkérdezte, mikor láttam a hidat. Azt feleltem, mindenféle terepszemlét elhalasztottam az utánra, hogy megegyeztünk. Siskin vitatkozott, hogy szerinte jobb lenne az Oberbaumbrücke a Warschauerstrasse közelében, mert az egy olyan határátkelő, amit csak a nyugatnémetek használnak. Nincs ellene kifogásom, válaszoltam, kivéve, ha a kormányom felülbírálja ezt az alternatívát. Siskin azt mondta, hogy Pryort ugyanakkor át lehet engedni a Friedrichstrassén, a Checkpoint Charlie-nál.

Érdeklődött, hányan vegyenek részt a Powers–Abel-cserén. Azt feleltem, hogy szerintem ne legyenek többen fél tucatnál. Egyetértett.

Moszkva azt kéri, mondta Siskin, hogy személyesen járjak közbe a kormányomnál, és próbáljuk meg a minimumra csökkenteni a szovjetellenes propagandát, ha majd nyilvánosságra hozzák a cserét. Azt feleltem, ez

rendkívül nehéz lesz, mert nálunk sajtószabadság van. Ezt ő méltányolja, mondta, de akkor azt javasolnák, hogy az Egyesült Államok kormánya adjon ki egy rövid nyilatkozatot arról, hogy Powerst a rokonai kérésére bocsátotta szabadon a szovjet kormány, mert a Szovjetunió jobb kapcsolatokra törekszik az Egyesült Államokkal. Javasolta, hogy ne ezzel egyszerre hozzuk nyilvánosságra Abel szabadon engedését, hanem az amerikai kormány pár hónap múlva (ezt később lerövidítette pár hétre) közölje, hogy a szovjet gesztus elismeréseként és ahhoz hasonló szellemben Abelt szabadon bocsátották. Azt mondta, semmi okot nem lát arra, hogy az Egyesült Államok kormánya hivatkozzon a Pryor-ügyre, mert az kizárólag a keletnémetek dolga.

Arról biztosíthatom, feleltem. Már az első találkozásnál megmondtam, hogy az Egyesült Államok kormánya nem óhajt szenzációt csinálni a fogolycseréből, de Siskinnek is tudnia kell, hogy ez kényes helyzet, nem szavatolhatunk semmit. Ne vegye rosszindulatnak, ha kormányom kénytelen lesz kiadni egy nyilatkozatot. Siskin elégedettnek látszott, de azt kérte, hogy másnap déli tizenkettőkor jöjjenek vissza a további részletek megbeszélésére. Beleegyeztem.

Töltött még egy konyakot, becsukta a dossziéját, kezdett kicsit fölengedni. Megkérdeztem, hány nyelven beszél, azt felelte, „csak négyen”: oroszul, németül, angolul és svédül. A második világháború idején járta ki a moszkvai egyetemet. Most van tizedik éve külföldön, de most már szeretné bejárni a saját hazáját, mert Moszkvát leszámítva csak a Krímben volt eddig, rövid vakációkon. Elmesélte, hogy van egy lánya, hogy a Szovjetunióban hetven nyelvet beszélnek, és tizenkét nemzetiség él. Nem próbáltak kialakítani közös nyelveket, de mindenkinek meg kell tanulnia oroszul.

Elmagyaráztam, hogy nálunk kevesen beszélnek nyelveket, földrajzi elszigeteltségünk és a közös angol miatt, de azzal igyekszünk orvosolni a helyzetet, hogy már a gyerekeket tanítani kezdjük nyelvekre, köztük oroszra.

– Magának is meg kellene tanulni oroszul – mondta.

Elmosolyodtam. – Nálunk csak az optimisták tanulnak oroszul. A pesszimisták kínait tanulnak. – Nevetett, noha idegesen.

Közöltem vele, hogy értesülésem szerint a Büntetés-végrehajtási Főigazgatósága ideiglenesen átszállította Abelt New Yorkba.

Figyelmeztettem, hogy Abel érkezését valószínűleg megtudja a New York-i sajtó, és akkor spekulációk várhatók a fogolycseréről. (Sose tudták meg.) Meséltem neki az elképesztő pletykaáradatról, amely még a szigorúan őrzött börtönökbe is bejut; engem Abel tájékoztatott Atlantában, hogy az FBI-múzeumban, az Igazságügyi Minisztérium washingtoni épületében új kiállítás nyílt az ügyéről.

Siskin kijelentette, hogy nagyon sok gondot okoz az amerikai sajtó; náluk Oroszországban nincsenek ilyen problémák az újságokkal. – Abban biztos vagyok – feleltem. Utána a családomról érdeklődött; leírtam őket. Kérdezte, hány éves vagyok. Mikor megtudta, hogy negyvenöt, azt mondta: – Már meg ne haragudjon, de sokkal öregebbnek látszik. – Ezzel akkor nem vitatkozhattam.

Ittunk még konyakot, felszeleteltünk egy almát, és a látogatásom végén Siskin odarendelt egy követségi autót, sofőrrel. A hideg és a havas eső ellenére is ragaszkodott hozzá, hogy kikísérjen a várakozó autóig.

A szokott útvonalon tértem vissza Nyugat-Berlinbe, ahova hat óra után tíz perccel érkeztem. Az Aranyváros bárban átadtam Bobnak a Washingtonnak szóló üzenetet, mondtam, hogy megkötöttük az üzletet, küldjék haladéktalanul „a csomagot”. Később meglátogattam a házában Clay tábornokot, aki elégedett volt a beszámolómmal.

Február 9., péntek

Délben találkoztam a követségen Siskinnel, akit tájékoztattam, hogy az Egyesült Államok kormánya elfogadja Powers és Pryor kicserélését Abelre, és várja, hogy Makinen kegyelmet kapjon a közeljövőben. Siskin közölte, hogy ma reggel ellenőrizték a forgalmat az Oberbaumbrückén, és kénytelenek visszatérni eredeti javaslatomhoz a Glienicke hídra. De mivel az oroszoknak negyven kilométert kell megtenniük a hídig, reggel fél kilenc előtt nem bonyolíthatják le a cserét.

Hosszasan érvelt, hogy Pryort Kelet-Berlinben, Vogel „ügyvédi irodájában” kellene átadni a családjának. Visszautasítottam, hogy Pryort Kelet-Berlinben engedjék el. Siskin végre beleegyezett, hogy a határátkelőn engedjék el a Friedrichstrassén, ugyanakkor, amikor Powerst kicserélik Abelre. Mondtam, hogy Pryort autó várja majd az átkelőnél rádió adó-vevővel, amely tájékoztat bennünket a hídnál. Bólintott. Szorgalmaztam,

hogy a saját érdekében engedjék szabadon Pryort még ma, így külön lehet választani a két ügyet, de azt felelte, ez ellentétben állna az utasításaival.

Siskin azt mondta, a Szovjetunió legnagyobb aggálya, hogy milyen hivatalos közleményt ad ki az Egyesült Államok. Azért nem tesznek felelőssé bennünket, amit a sajtó csinálhat, de a hivatalos nyilatkozataink szövege kihat országaink jövőbeli kapcsolataira. Azt feleltem, hogy Berlinben nem tervezünk nyilatkozatot, és megnyugtathatom, nem lesz állami propaganda, semmi olyan, ami diszkreditálja a Szovjetuniót. A szovjeteknek az a két pont volt a legfontosabb, hogy ne használjuk a „csere” szót, és hivatalos nyilatkozatainkban sose kapcsoljuk össze Abelt velük. Mondtam, hogy tájékoztatni fogom a kormányomat.

(A táviratban, amit ezek után küldtem, nyomatékosan hangsúlyoztam, hogy hivatalos nyilatkozatunkban kerüljük ezt a két pontot, az alábbi okokból: először, mert nem kockáztathatjuk, hogy Makinen minél előbb kegyelmet kapjon, ami attól függ, hogy tartjuk-e magunkat az egyezséghez; másodsor, ilyen fogalmazásra nincsen szükség egy hivatalos szövegben, miután úgyis az egész sajtó „csere” fog emlegetni, és összekapcsolja Abelt a szovjetekkel. Ez viszont nem a mi felelősségünk addig, amíg a hivatalos nyilatkozatban nem hangzanak el ezek a szavak.)

– Az Egyesült Államok ideális nyilatkozata az lenne, ha Abel korával és a családjá kérvényével indokolná a kegyelmet, nem említve a Szovjetuniót – fejtegette Siskin. És üdvös lenne, ha későbbre halasztanánk hivatalos nyilatkozatunkat Abelről. Ezzel kapcsolatban semmit sem voltam hajlandó ígérni. A szovjet kormány közleménye, mondta, kizárólag Powersszel foglalkozik majd, akinek a családjára való tekintettel adnak kegyelmet, meg azért, hogy javítsák a Szovjetunió és az Egyesült Államok kapcsolatát. Se most, sem a jövőben egyetlen szovjet nyilatkozat sem fog hivatkozni Abelre vagy Pryorra.

Siskin azt mondta, két szovjet tisztviselővel lesz jelen a Powers–Abel-cserénél. Lightner, a Büntetés-végrehajtási Főigazgatóság helyettes vezetője és én nyolc óra húsz perckor találkozunk a híd közepén a szovjetek három képviselőjével, hogy meggyőződjünk róla, rendben van-e minden. Utána két-két ór odahozza a két foglyot, és miután azonosították őket, mindkettőt átengedik az ellenkező oldalra. A hivatalos személyek kezét ráznak, utána

mindenki távozik. Siskin még le is rajzolta a találkozás képét, amit eltettem. Egyetértettem abban, hogy ez észszerű terv, de megmondtam, hogy még egyeztetnem kell a kormányommal. Ha valamilyen változtatást javasolnánk, azonnal közlöm. Kérdésére megnyugtattam, hogy semmiféle újságíró vagy sajtófotóst nem engedünk oda a csere színhelyére.

Délután fél kettőkor tértem vissza Nyugat-Berlinbe. Bob elvitt Watson vezérőrnagyhoz, a Berlinben állomásozó amerikai erők főparancsnokához, hogy megbeszéljük a holnapi biztosítást. Watson tábornok egyike volt annak a négy nyugat-berlininek, akik tudták, hogy a városban tartózkodom. „Mr. Dennis” feltűnés nélkül érkezett és egy hátsó ajtón lépett be Watson tábornok szigorúan őrzött főhadiszállására. Miközben a tábornok előszobájában várakoztam, belépett egy barátságos ezredes, aki nyilván idelátogató képviselőnek nézett, és udvariasan megszólított: – Üdvözlöm, Foote ezredes vagyok, hogy van? – Mr. Dennis kezét rázott vele, és annyit felelt hidegen: – Jól. – Éreztem, hogy faragatlan fatuskónak tart.

Este Bob mesélte, hogy Abel megérkezett Nyugat-Berlinbe: ha akarok, találkozhatok vele. Mondtam, hogy nekem most fontosabb az alvás, mert korán fogok kelni.

Február 10., szombat

Fél hatkor keltem, és fáradtan becsomagoltam. Ez volt a nyolcadik – és ha minden jól megy, az utolsó – napom Berlinben. Reggeli után elmentem Bobbal az amerikai támaszpontra. A kis őrházból, ahol Abelt tartották egy szigorúan őrzött cellában, eltávolították a többi foglyot. Odabent találkoztam a Büntetés-végrehajtási Főigazgatóság helyettes vezetőjével, akiről kiderült, hogy Fred Wilkinson az, aki akkor volt az atlantai börtön igazgatója, amikor meglátogattam Abelt. Nemrég léptették elő. Kávé mellett megbeszéltük az utolsó simításokat, azután engedélyt kértem, hogy négyszemközt beszélhessek Abellel.

Rudolf felállt, amikor beléptem a föld alatti cellába. Mosolygott, kezét nyújtott, és meglepetésemre így üdvözölt: – Helló, Jim. – Korábban mindig „Mr. Donovan”-nek szólított. Vékony volt, elnyűtt, megvénült, de változatlan udvariassággal kínált meg amerikai cigarettájából. – Ez azért hiányozni fog – jegyezte meg szárazon.

Fesztelenül diskuráltunk. Kérdeztem, nem fél-e hazamenni. – Persze

hogy nem! – vágta rá. – Nem követtem el semmiféle becstelenséget. – Mindent tudott Gary Powersről, de Frederic Pryor ügyéről még csak nem is hallott. Felvázoltam neki, hogyan bonyolítjuk le a cserét. Észszerű megoldásnak találta. Mint mondta, Siskinről sose hallott. Egyébként a mieink szerint nem a kelet-németországi szovjet nagykövetség „másodtitkárával” tárgyaltam, hanem magával a KGB nyugat-európai vezetőjével.

Ahogy közeledett a távozás ideje, megfogta a kezem, és mélyszégyélen mondta: – Nem lehetek elég hálás a kemény munkájáért, és mindenekfelett a tisztességéért. Tudom, az a hobbija, hogy antik könyveket gyűjt. Az én hazámban az ilyen kulturális kincsek az állam tulajdonában vannak, de valamilyen módon majd megszervezem, hogy jövőre megkaphassa hálám méltó kifejezését.

Bob és én elhajtottunk a találkozó kijelölt helyéig a Glienicke hídnál. Mire megérkeztünk, kivilágosodott, de fogcsikorgató hideg volt. A híd innenső végén rengeteg amerikai katonai rendőrt láttam. Ők váltották fel a nyugatnémet határőröket, akik egy kis őrházban iszogatták papírpohárból a kávé. Értetlenek, kissé riadtak voltak. Nyilván nem közölték velük, mi készül. Abel körülbelül negyed kilenckor érkezett meg egy őrkkel zsúfolt autón. Egyikük, aki később elkísérte Abelt és Wilkinsont a hídra, az egyik leghatalmasabb ember volt, akit életemben láttam. Bőven megvolt két méter, és legalább másfél mázsát nyomhatott. Sose tudtam meg, kicsoda, de vélhetőleg a Büntetés-végrehajtási Főigazgatóságtól jött.

Pontosan nyolc óra húszkor befelé indultam a hídon, egyik oldalamon Alan Lightnerrel, a Külügyminisztérium berlini missziójának vezetőjével, a másikon Powers egyik fiatal bajtársával a légi felderítő napokból. Siskin ugyancsak elindult a másik oldalról két civil kíséretében. A híd közepén ő és én előreléptünk, hivatalosan kezecskét ráztunk, és kölcsönösen biztosítottuk egymást, hogy minden készen áll. Utána bemutatam Alan Lightnert, ő pedig bemutatta „Prizov elvtársat”, vagy kicsodát.

Utána ki-ki intett abba az irányba, ahonnan jött, és a híd két végéről befelé indult egy hármass csoport. A mieink Abelből, Wilkinson igazgatóhelyettesből, és az emberhegy őrből állt, az oroszoké a szőrmekecsmás Powersből, és két emberből, akik úgy festettek, mint hajdani birkózók. Abel is, Powers is, pukkadásig tömött táskát cipelt.

Siskin kijelentette, hogy mivel a keletnémetek már elengedték Pryort a Friedrichstrasse átkelőjénél, ki lehet cserélni Powerset Abelre. Azt feleltem, hogy ezt meg kell erősítenem, és lekiáltottam a mi végünkre, hogy mi van. Valaki visszaordított: – Pryorról még nincs hír!

Siskin azt mondta, tévedésben vagyunk, és azonnal le kell bonyolítanunk a cserét, még mielőtt beindul a forgalom. – Addig várunk itt, amíg az enyéim meg nem erősítik, hogy Pryort elengedték – feleltem, és elmagyaráztam, hogy Pryor családját már tegnap este értesítettük a várható kedvező fejleményről, és ma reggel több biztonsági őr kíséretében elvitték őket a Checkpoint Charlie-ra, hogy azonosítsák és üdvözljék a fiút.

– Az én információm úgy szól, hogy Vogel elkísérte Pryort a határátkelőhöz, és a fiatalembert elengedték – mondta Siskin.

– Vogel talán a honoráriumáról vitatkozik vele – jegyeztem meg mosolyogva. – Az hónapokig eltarthat.

Hahotázott. – Maga csak tudja, mint ügyvéd. Gondolom, sokszor végigcsinálta.

Siskin, aki most már egészen fölengedett, elmondta, hogy öröm volt velem dolgozni; igazán tevékenyebben részt vehetnék a kormányzati ügyekben. – Olyan emberekre van szükségünk, akikben van belátás. – Azt feleltem, hogy amilyen magas a jövedelmi adó, erre még sok évet kell várni. – Megértem – mondta. – Azért is vannak a maguk kormányában olyan sokan, akik beleszülettek a vagyonba. – Erre megkérdeztem, hogy szerinte a gazdag embereknek talán a tengerparton kellene lustálkodniuk, ahelyett hogy hozzájárulnak munkájukkal a közjóhoz? – Nem – mondta –, de maguknál akkor is túl sokan vannak.

Váratlanul felkiáltottak a mi végünkön: – Pryort elengedték! – Háromnegyed kilenc volt. Intettem Wilkinsonnak, aki elővett egy hivatalos okmányt, és ellenjegyezte. (A foglyok személyazonosságát már igazolta a híd két végéről a lelkes integetés.) Amikor Siskin és én jelt adtunk, Powers és Abel elindult a csomagjaival, és átlépték a felezővonalat. Egyik sem nézett a másikra. – Nahát, de örülök, hogy látlak! – mondta Powers, és megragadta volt bajtársa kezét. Mentek tovább a mi végünk felé.

Abel megállt, elkérte Wilkinsontól a kegyelmi okiratot. – Ezt elteszem

emlékbe, mint egy diplomát. – Azután letette a táskáját, a kezét nyújtotta, és azt mondta: – Isten vele, Jim. – Sok szerencsét, Rudolf – feleltem. Siskin, aki eddig félrehúzódott, most ugyancsak kezét nyújtott, és megkérdezte: – Meddig maradnak Powersszel Berlinben? – Vállat vontam, és a ránk váró útra gondoltam a légi folyosón. – Azt hiszem, jár nekünk pár nap pihenés, nem gondolja? – Hát persze – mondta mosolyogva. – Isten áldja, sok szerencsét. – Elváltunk.

A Glienicke híd végén rövid időre megálltam, hogy köszönetet mondjak Bobnak, Lightnernek, Wilkinsonnak és a biztosításért felelős ezredesnek. Utána beültem a szedánba, ahol Powers és pilóta bajtársa már elfoglalták a hátsó ülést. A Tempelhof felé robogó autóban bemutatattak Powersnek, aki meglehetősen kábának látszott. A repülőtéren már melegített az én öreg C-45-ösöm MacArthur kapitánnyal. Beugrottunk, azonnal felszálltunk, és elindultunk Frankfurtba. Nemigen szóltunk, amíg MacArthur hátra nem jött, hogy kint vagyunk a Korridorból, már Nyugat-Németországban járunk. Ekkor mindenki kezét rázott mindenkivel, és nevetett. MacArthur szívélyesen gratulált nekem, de Powershez egy szót sem szólt.

A gépen utazott egy katonaorvos, aki elvitte Powerst a csomagtérbe, és megvizsgálta. Frankfurtban gyorsan átszálltunk egy Super-Constellationre, amely, mint a felszállás után tájékoztattak, az Európában állomásozó légierő főparancsnokának gépe volt.

A levegőben mindenki fölengedett. Pazar gép volt, plüsspamlagokkal, étkezővel. Egy fehér szmokingos utaskísérő azonnal megkérdezte, kérünk-e valamit enni és inni.

– Én egy martinit szeretnék – mondta Powers. – Két hete a cellámban martiniról álmodtam az éjszaka. – Én dupla whiskyt kértem.

Leültem egy asztalhoz Powersszel szemben, és rámosolyogtam. Mindent tudni akart rólam, főleg azt, hogy a „tata küldött-e. Francis Gary Powers gondolataiban és érzelmeiben a tősgyökeres virginiai „tata trónolt a főhelyen. Mondtam, hogy sose találkoztam az apjával, csak egyszer beszélünk telefonon, hónapokkal ezelőtt, amikor megnyugtattam, hogy minden tőlem telhetőt elkövetek a fiáért.

– Maga ügyvéd – mondta Powers. – Lehet, hogy otthon az Államokban szükségem lesz ügyvédre.

– Nézze, Frank – mondtam –, ha úgy gondolja, hogy jól képviseltem az érdekeit az utóbbi hetekben, tekinthet jogtanácsosának. Az éves honoráriumom egy füstölt virginiai sonka, fizetendő minden karácsonykor.

Elismerően nevetett.

A következő órákat végigbeszélgettük, amihez a másik felderítő pilóta is csatlakozott. Érdekes embernek találtam Powerst. Otthon bírálták a viselkedését a katapultáláskor és a moszkvai tárgyaláson. De legyünk belátással: tegyük fel, keríteni akarunk egy amerikait, aki elvezet egy törékeny kémrepülőgépet 21 000 méter magasan Törökországtól Norvégiáig az ellenséges Oroszország felett. Powers az a fajta ember volt, aki kellő ellenszolgáltatásért vállalja az ilyet, majd Minszk fölött nyugodtan előveszi a szalámis szendvicsét. Nem vagyunk egyformák, és egy kissé igazságtalan elvárni egymástól, hogy mindenkiben meglegyen minden erény.

Előrementem a pilótafülkébe, bemutatkoztam az ezredesnek, aki a gépet vezette, és meghallgattam az amerikai rádióadásokat a fogolycseréről a Glienicke-hídon. Otthon késő éjszaka volt, de a Fehér Ház kiadott egy közleményt a sebtében összehívott sajtókonferencián. Az ezredes és a legénysége megszorongatta a kezemet, és egymáson tettek túl a barátságosságban, de észrevettem, hogy Powerst kerülik.

Néhány pohár után rákérdeztem Powersnél a moszkvai perre és még azelőtt a fogva tartása körülményeire. A tárgyalás előtt körülbelül száz napra teljesen elszigetelték a világtól.

– Hát, nagyon egyedül éreztem magam – mondta. – Sose vertek, semmi ilyen, csak egyedül voltam, és sose tudhattam, mi fog történni. A cellámban folyton égett a villany, késő éjszaka felzavartak, és elvittek ugyanabba a szobába, ahol ugyanazokra a kérdésekre válaszoltam ugyanannak az embernek. Egy idő után kicsinálja az embert.

Ismerős jelenet mindenkinek, aki olvasta Arthur Koestler *Sötétség délben* című regényét az 1930-as évek moszkvai nagy pereiről.

A per után, mesélte Powers, a börtönélet hideg, pizsokszínű és egyhangú volt. Külön börtönben tartották más „politikai foglyokkal, nem keveredtek a közönséges bűnözőkkel. Egy idő után szerencsére kapott egy lett cellatársat, akit hosszú börtönbüntetésre ítélték „ellenforradalmi tevékenység miatt.

Powers megtanult rongyszőnyeget szőni, és időnként olvashatott két, angol nyelvű kiadványt, a londoni *Daily Worker*-t, és az Egyesült Államokban megjelenő *Nation*-t. Meglepődtem, hogy az oroszok épp ezt választották, ugyanis a sokak által balosnak tartott *Nation* gyakran és hevesen bírálta a Szovjetuniót. Powers nem tudta megmagyarázni.

– Többet gondolkoztam a politikáról és a nemzetközi dolgokról, mint valaha – mondta. – Például egyszerűen nem értem, hogyha nem ismerjük el a Vörös Kínát, miért engedjük be az ENSZ-be? – Ez most nem éppen a megfelelő alkalom volt a kérdés megvitatására.

Elmesélte, hogy egy napon, amikor a börtön belső udvarán sétált, egy kenyérgalacsin hullott a lábához. Felvette, bevitte a cellájába. A gombócban egy papírszelet volt, amelyre azt gépelték angolul: „Fontos információm van az elnöknek.” Nem tudta, melyik cellából dobták le, és sose kereste a kapcsolatot.

Mindnyájan több órát aludtunk két beszélgetés között. Az Azori-szigeteken tankoltunk, utána folytattuk az utunkat. Végül a kapitány hátrajött, és szólt, hogy közeledünk Powers úti céljához, egy félreeső légi támaszponthoz valamelyik Karolinában. Én mentem tovább Washingtonba.

Mikor leszálltunk a karolinai támaszponton, Powers összeszedte börtönélete szánni való emlékeit, amelyeket kihozhatott Oroszországból: néhány saját kezű kis rongyszőnyeget, olcsó játékokat, amelyeket más foglyok készítettek, durva fegyencruháját. – Isten áldja, Mr. Donovan – mondta, és lelépett a gépről. Mintha még hozzátette volna, hogy „köszönöm”. Soha többé nem láttam. ^[12]

Február 11., vasárnap

Elmentem a georgetowni esti misére Washingtonban. Ahogy kijöttem a templomból, találkoztam Mr. William Brennannel, a Legfelsőbb Bíróság bírájával. (Abel ügyében ő írta meg annak a négy bírónak a véleményét, akik nem értettek egyet. A többség véleményét, amely helybenhagyta Abel ítéletét, Felix Frankfurter bíró írta meg, régi professzorom a Harvard jogi karán.)

– A rádió szerint maga még valahol az óceán fölött jár – jegyezte meg Brennan.

Biztosítottam, hogy testben-lélekben a templomban voltam, majd arra kértem nagyon komolyan: – Tegyen meg nekem egy szívességet, bíró úr. Adja át legmélyebb tiszteletemet Frankfurter bírónak, és mondja meg neki, hogy végül csak találtam módot megsemmisíteni az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának ítéletét.

Március 6., kedd

Ezen a napon a CIA kiadott egy jelentést Gary Powersről, amely lényegében azt állapította meg, hogy Powers legjobb képességei szerint teljesítette küldetését az U-2 felderítő gépen, és értékes adatokat hozott haza az Egyesült Államokba. Ugyanezen a napon Powers nyilvánosan tanúskodott a szenátus hadügyi bizottsága előtt, amely egyetértett a CIA következtetéseivel, és megítélték neki a hátralékos fizetését.

Röviddel ezután szülei és fivére kíséretében meglátogatott New York-i irodámban Frederic Pryor. Ekkor találkoztunk először. Kristály papírnehezéket hoztak ajándékba, amelybe a Fal egyik betonmorzsáját foglalták, és ezt a feliratot erősítették rá, az egész család aláírásával:

Ez egy darab a Berlini Falból, amely mögül kiszabadította Fredericet 1962. február 10-én. A Pryor család hálája akkor is élni fog, amikor a Fal már nem lesz sehol.

1962 augusztusában egy szökni próbáló keletnémet fiataalt lelőttek a vopók, és hagyták elvérezni a nyugat-berliniek szeme láttára. Ennek a válságnak a tetőpontján egy szovjet küldönc jelent meg a Checkpoint Charlie-nál, és kérte, hogy beszélhessen az amerikai misszió egyik alkalmazottjával. Átadott neki egy borítékot és egy csomagot, amelyet New Yorkba, a William Street-i irodámba címeztek. A levélben ez volt:

Kedves Jim!

Noha nem vagyok sem bibliofil, sem ügyvéd, azt hiszem, ez a XV. században nyomtatott két törvénykönyv, amelyeket volt szerencsém találni, elég nagy ritkaság, hogy helyük legyen a gyűjteményében. Kérem, fogadja el őket, mint hálám jeleit mindazért, amit értem tett...

Bízom benne, hogy az egészsége nem szenved meg a túlzott munkát.

Őszinte tisztelettel

Rudolf

A csomagban két, tizenhatodik századi, pergamenkötésű ritkaság volt:
Kommentárok Justinianus kódexéhez, latinul.

Az Abel-ügy lezárult.

A FEHÉR HÁZ
WASHINGTON

1962. március 12.

Kedves Mr. Donovan!

Mostanra már ismeri a határozatot Francis Gary Powers ügyében, ami bizonyosan nagy meglepetésre szolgál. Szeretném, ha tudná, hogy Mr. Powers visszatérését és az ügy felülvizsgálatát értékes hozzájárulásnak tekintem a nemzet érdekének szolgálatában.

Tudomásom szerint egészen egyedülálló az a tárgyalás, amelyet ön vállalt ott, ahol a diplomáciai csatornák eredménytelenek voltak, hogy példás ügyességgel és bátorsággal hajtsa végre. Frederic Pryor szabadon bocsátását és a nyitást Marvin W. Makinen ügyében csak a legkiválóbb tehetséggel lehetett elérni.

Megköszönöm önnek a szolgálatot, amit értünk tett.

Minden jót kíván őszinte tisztelettel

Mr. James B. Donovan
Watters & Donovan
William Street 160.
New York, New York

July 16th 1962

Dear Jim, Although I am neither a collector of old books nor a lawyer, I believe that the two old books printed in the XVth century and dealing with law that I was lucky enough to find are sufficiently rare to be a welcome addition to your collection. Please accept them as a mark of my gratitude for all that you have done for me.

As I was writing this, I was happy to receive your letter of June 22nd (delayed somewhat en route) in which you write about sending my belongings.

For this I am very grateful to you and as soon as they arrive, I will confirm their receipt.

I trust that your health will not suffer from overwork.

Sincerely Yours,

Rudolf

Rudolf Abel levele James B. Donovanhez a szabadulása után (A szerző szívességéből)

(A könyvben nem idézett rész fordítása:

Levelém írása közben kaptam meg nagy örömömmre az ön június 22-i levelét [amely útközben késedelmet szenvedett], amelyben tudósít holmim útnak indításáról. Nagyon hálás vagyok ezért, és amint megérkezik, jelezni fogom ezt önnek.)

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A szerző háláját fejezi ki családjának és kollégáinak a türelmükért; Charles S. Desmond főbírónak, aki előszót írt az eredeti kiadáshoz; Bard Lindemannek a kézirat-előkészítéshez nyújtott hozzáértő segítségért; Mrs. M. McInturffnak folyamatos segítségéért; mindenkinek, akik segítettek a védelemben a tárgyaláson és a kelet-németországi küldetésben.

JAMES B. DONOVAN

James B. Donovan 1916-ban született New Yorkban. Tanulmányait a Fordham egyetemen és a Harvard egyetem jogi karán végezte. A második világháborúban a haditengerészet fregattkapitánya, az OSS jogtanácsosa, és a nürnbergi perek helyettes ügyésze volt. A háború után több mint harminc állam fontos pereiben látta el a védelmet, és biztosítási jogászként dolgozott a Watters és Donovan munkaközösségben. 1962-ben a Demokrata Párt szenátorjelöltje volt New York államban; a Kubai Családok Bizottságának főtanácsadójaként elérte, hogy több mint 9700 kubai és amerikai szabadon távozhasson Castro Kubájából; a Pratt Institute elnöke volt. Nős volt, négy gyerek apja, 1970-ben hunyt el.

James B. Donovan John F. Kennedy elnökkel (A szerző szívességéből)

[\[1\]](#) Amerikai hírszerző, a függetlenségi háború idején a britek felakasztották kémkedés miatt. *(A fordító)*

[\[2\]](#) Az értéktőzsde biztonságával megbízott szövetségi hivatal. *(A fordító)*

[\[3\]](#) A CIA elődje. *(A fordító)*

[\[4\]](#) Bevándorlási és Honosítási Hivatal.

[\[5\]](#) Az angolszász bíróságokon a bíró fekete sapkát tett fel a halálos ítélet kihirdetéséhez. *(A fordító)*

[\[6\]](#) Középkori eredetű szokás: a miséző papok vörös ornátusa a Szentlélek lángját jelképezi, amely tisztánlátással és ékesszólással ruházta fel az apostolokat. *(A fordító)*

[\[7\]](#) Kérvény felsőbb bírósági határozat alsóbíróságtól saját hatáskörbe vonásáról.

[\[8\]](#) Csillagkamara: VIII. Henrik titkos törvényszéke a felségsértési perek elbírálására. *(A fordító)*

[\[9\]](#) *Bill of Rights*, az amerikai alkotmány első tíz módosításának összefoglaló neve. *(A fordító)*

[\[10\]](#) Első ránézésre. (latin, a római jogból)

[\[11\]](#) 1962-ben és 1963 elején ismételten emlékeztettem Siskint és másokat az ígéretükre. 1963. október 11-én Makinent kiengedték Oroszországból. Ugyancsak szabadon engedtek egy 23 év börtönre ítélt amerikai papot. Cserébe az Egyesült Államok kiutasított két, kémkedéssel vádolt szovjet állampolgárt.

[\[12\]](#) 1963. december 20-án, amikor ennek a könyvnek a kefelevonatát olvastam, egy karácsonyi képeslap érkezett az irodába. A kártyára azt nyomtatták: „Az ilyen különleges embereknek csak a legjobbat mindenből!, a belsejébe pedig azt írták: „Köszönök mindent, amit tett. Remélem, a virginiai sonka is megérkezik. Francis Gary Powers. A kártyához egy hatkilós füstölt sonkát mellékeltek.